



Αυτό το βιβλίο χρηματοδοτήθηκε από το Πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης «Δικαιώματα, Ισότητα και Ιθαγένεια» (2014-2021).

ΟΔΗΓΟΣ

«Αρχές του Ενταξιακού Σχολείου για Ρομά»

Οι απόψεις που εκφράζονται στην παρούσα έρευνα είναι των συγγραφέων και δεν αντικατοπτρίζουν τις απόψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Ούτε τα θεσμικά όργανα και οι οργανισμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης ούτε κανένα πρόσωπο που ενεργεί εξ ονόματός τους μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνο για τη χρήση των πληροφοριών που περιέχονται σε αυτά. Η αξιοποίηση επιτρέπεται υπό την προϋπόθεση ότι γίνεται αναφορά στη βιβλιογραφική πηγή. Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτής της έκδοσης, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση της σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής.

Οδηγός

«Αρχές του Ενταξιακού Σχολείου για Ρομά»

Επιμέλεια

Παρασκευή Τρούκη (Project Coordinator)

Συγγραφική Ομάδα

Άννα Αφεντουλίδου, Αποσπασμένη Εκπαιδευτικός, ΙΕΠ

Χρυσή Μπομπαρίδου, Μόνιμο Προσωπικό, ΙΕΠ

Παρασκευή Τρούκη, Μόνιμο Προσωπικό, ΙΕΠ

Ισαβέλα Τσιαντούλα, Αποσπασμένη Εκπαιδευτικός, ΙΕΠ

Το παρόν κείμενο αποτελεί Παραδοτέο του Πακέτου Εργασίας (ΠΕ02): Μεθοδολογία του Ενταξιακού Σχολείου για Ρομά (WP2: The Roma Inclusive School Methodology) του Έργου "Inclusive Schools for Roma" (Grant Agreement number: 881953 — Inclusive Schools REC-AG-2019 / REC-RDIS-DISC-AG-2019).

Διάθεση

Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ)

Αν. Τσόχα 36, 115 21 Αθήνα

Τηλ.: 213 1335100, fax: 213 1335111

E-mail: info@iep.edu.gr

www.iep.edu.gr

© 2021

Σχεδιασμός έκδοσης

Διονυσία Τουφεξή



Το βιβλίο αυτό χρηματοδοτήθηκε από το Πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης Δικαιώματα, Ισότητα και Ιθαγένεια (2014-2020)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.

Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΡΟΜΑ

(Ισαβέλα Τσιαντούλα, Αποσπασμένη Εκπαιδευτικός, ΙΕΠ)

- 1.1 Το δικαίωμα στην εκπαίδευση
- 1.2 Πλαίσιο της ΕΕ για Εθνικές Στρατηγικές Ένταξης των Ρομά
- 1.3 Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά στην Ελλάδα
- 1.4 Προγράμματα ένταξης παιδιών Ρομά στην Εκπαίδευση και καλές πρακτικές

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΛΗΠΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

(Παρασκευή Τρούκη, Μόνιμο Προσωπικό, ΙΕΠ)

- 2.1 Τα ανθρώπινα δικαιώματα ως πλαίσιο της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης
- 2.2 Θετικό και υποστηρικτικό σχολικό ήθος
- 2.3 Συμμετοχική προσέγγιση
- 2.4 Εκτίμηση του διαφορετικού
- 2.5 Καλωσορίζοντας τα παιδιά που επιστρέφουν στο σχολείο
- 2.6 Ενδεικτικές δραστηριότητες-Πρακτικές-Υποστηρικτικό υλικό
- 2.7 Βιβλιογραφία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ

(Άννα Αφεντουλίδου, Αποσπασμένη Εκπαιδευτικός, ΙΕΠ)

- 3.1 Καλές πρακτικές Προγραμμάτων Σπουδών
- 3.2 Ειδικές προτεραιότητες στο πρόγραμμα σπουδών και τις παιδαγωγικές αρχές
- 3.3 Βασικές αρχές στην οικοδόμηση σχέσεων με τους γονείς
- 3.4 Βιβλιογραφία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4.

ΕΝΔΟΪΠΗΡΕΣΙΑΚΗ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗ, ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ

(Χρυσή Μπομπαρίδου, Μόνιμο Προσωπικό, ΙΕΠ)

- 4.1 Βασικοί άξονες και ενότητες της επιμόρφωσης για μια συμπεριληπτική εκπαίδευση
- 4.2 Έννοια της κουλτούρας /Γνωριμία με τους Ρομά
- 4.3 Στερεότυπα και προκαταλήψεις
- 4.4 Σχολική κουλτούρα και συμπερίληψη
- 4.5 Διδακτική πράξη και συμπερίληψη
- 4.6 Συμμετοχική προσέγγιση
- 4.7 Εκπαιδευτική Ηγεσία
- 4.8 Βιβλιογραφία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5.

ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΑΠΟ ΤΟ ΣΠΙΤΙ Ή ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

(Άννα Αφεντουλίδου, Αποσπασμένη Εκπαιδευτικός, ΙΕΠ)

- 5.1 Η είσοδος στο δημοτικό σχολείο ως βασικό δικαίωμα
- 5.2 Ομαλή μετάβαση μέσω προπαρασκευαστικών προγραμμάτων
- 5.3 Η κοινή ευθύνη μεταξύ των εκπαιδευτών, των εκπαιδευτικών του δημοτικού σχολείου και των υπευθύνων χάραξης πολιτικής
- 5.4 Κατάλληλη αξιολόγηση κατά την είσοδο στο δημοτικό σχολείο
- 5.5 Βιβλιογραφία

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ο Οδηγός «Αρχές του Ενταξιακού Σχολείου για Ρομά» έχει συνταχθεί στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Έργου “Inclusive Schools for Roma” (881953 — Inclusive Schools REC-AG-2019/REC-RDIS-DISC-AG-2019).

Το Έργο “Inclusive Schools for Roma” στοχεύει στην ανάπτυξη και στην εφαρμογή μιας αποτελεσματικής ενταξιακής στρατηγικής για την επιτυχή ένταξη των Ρομά μαθητών/τριών στο σχολείο. Φιλοσοφία του έργου είναι η ολιστική προσέγγιση στη βάση των αρχών της συμπερίληψης, ώστε το σχολείο ως οργανισμός να δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την αποδοχή και αξιοποίηση της διαφορετικότητας. Πρόκειται για μια παρέμβαση, η οποία θα εφαρμοστεί πιλοτικά για ένα ολόκληρο σχολικό έτος σε είκοσι (20) επιλεγμένα σχολεία στην ελληνική επικράτεια και θα εμπλέκει περίπου 200 εκπαιδευτικούς και 50 διαμεσολαβητές (mediators). Περιλαμβάνει την ανάπτυξη οδηγών επιμόρφωσης και υποστήριξης της εκπαιδευτικής κοινότητας, καθώς και υποστηρικτικού υλικού, στο οποίο θα επιμορφωθούν οι Διαμεσολαβητές και τα συμμετέχοντα στην πιλοτική εφαρμογή σχολεία. Η διάρκεια του Έργου είναι δύο (2) έτη, από 01-06-2020 έως 31-05-2022.

Στο πλαίσιο του Έργου “Inclusive Schools for Roma” υλοποιούνται οι ακόλουθες δράσεις:

- ▶ Έρευνα ανάλυσης αναγκών των Σχολείων
- ▶ Ανάπτυξη του Οδηγού «Αρχές του Ενταξιακού Σχολείου για Ρομά»
- ▶ Ανάπτυξη συμπληρωματικού εκπαιδευτικού υλικού – video
- ▶ Ανάπτυξη Οδηγού για Διαμεσολαβητές
- ▶ Εκπαίδευση πενήντα (50) διαμεσολαβητών
- ▶ Δράσεις ενδυνάμωσης σχολείων
- ▶ Ανάπτυξη και εφαρμογή Σχεδίων Δράσης σε είκοσι (20) σχολεία
- ▶ Εργαστήρια ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης

Ο Οδηγός «Αρχές του Ενταξιακού Σχολείου για Ρομά» διαμορφώθηκε λαμβάνοντας υπόψη τα βασικά πορίσματα που ανέδειξε η έρευνα ανάλυσης αναγκών των Σχολείων στην οποία συμμετείχαν οικογένειες Ρομά, διαμεσολαβητές, εκπαιδευτικοί, στελέχη εκπαίδευσης, στελέχη εκπαιδευτικής και κοινωνικής πολιτικής.

Γενικός σκοπός του παρόντος Οδηγού είναι να βοηθήσει την εκπαιδευτική κοινότητα στη διαμόρφωση ενός σχολικού κλίματος που κάνει πράξη το δικαίωμα όλων των παιδιών για εκπαίδευση. Τα παι-

διά Ρομά είναι η ομάδα – στόχος του συγκεκριμένου Έργου. Ωστόσο, εκπροσωπούν την ανάγκη όλων των παιδιών για ισότιμη πρόσβαση στην εκπαίδευση ανεξάρτητα από τις όποιες ιδιαιτερότητες. Γι’ αυτό και ο παρών Οδηγός φιλοδοξεί να συμβάλει στη γενικότερη προσπάθεια για εκπαιδευτική ένταξη παιδιών που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες (π.χ. Ρομά, πρόσφυγες, μετανάστες), αναγνωρίζοντας ότι η εκπαίδευση και η προσωπική ανάπτυξη είναι δικαιώμα των παιδιών και υποχρέωση της πολιτείας γενικότερα και του σχολείου ειδικότερα.

Βασική μας παραδοχή είναι ότι η εκπαιδευτική ένταξη όλων των παιδιών προϋποθέτει ένα σχολείο ανοιχτό στη διαφορετικότητα, που εκτιμά και αναγνωρίζει την ετερότητα ως εγγενές στοιχείο μιας κοινωνίας ή κοινότητας ανθρώπων, αλλά και μεριμνά για την ενδυνάμωση της εκπαιδευτικής κοινότητας, προκειμένου να ανταποκριθεί στις προκλήσεις.

Ο Οδηγός **απευθύνεται σε στελέχη εκπαίδευσης, εκπαιδευτικούς, διαμεσολαβητές και ειδικούς επιστήμονες**, με στόχο αφενός να ενισχύσουν τη δική τους κατανόηση για το πώς μπορούν να αλλάξουν την καθημερινή τους πρακτική και αφετέρου να βοηθήσουν κι άλλους προς την κατεύθυνση αυτή, στο πλαίσιο συνεργειών ή επιμορφώσεων.

Το περιεχόμενο του Οδηγού είναι δυνατό να αποτελέσει βάση προβληματισμού και συζήτησης, υλικό ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης, υλικό επιμόρφωσης και αφετηρία ανάπτυξης εξειδικευμένων προτάσεων.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι κάθε περίπτωση παιδιού αλλά και σχολείου είναι διαφορετική, ότι η ένταξη είναι από μόνη της μια διαδικασία δυναμική και απαιτητική, φιλοδοξία του Έργου «Inclusive Schools For Roma» είναι να υποστηρίξει όσους/ες αναζητούν προτάσεις και ερεθίσματα για να διαμορφώσουν τα δικά τους «εργαλεία», να αναπτύξουν τις δικές τους καλές πρακτικές και να μοιραστούν τις δικές τους μικρές ή μεγάλες επιτυχίες.

Παρασκευή Τρούκη
Συντονίστρια και Υπεύθυνη του Έργου
Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής
Αθήνα, 2021

Σκοπός του Οδηγού

Κεντρικός στόχος του Έργου “Inclusive Schools For Roma” και του παρόντος Οδηγού ειδικότερα είναι να υποστηρίξουμε την εκπαιδευτική κοινότητα στην προσπάθεια να επιτύχει την εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά. Κοινός τόπος στην προσπάθεια αυτή είναι ότι η προσέλευση αυτών των παιδιών και η *εγγραφή* τους στο σχολείο είναι μεν το αναγκαίο πρώτο βήμα, ωστόσο, το πραγματικό διακύβευμα είναι να *παραμείνουν τα παιδιά στο σχολείο και μάλιστα να ολοκληρώσουν επιτυχώς τη φοίτηση*.

Συνακόλουθα, το ζητούμενο είναι η διαμόρφωση εκπαιδευτικών δράσεων που έχουν νόημα *για όλα τα παιδιά* και ενθαρρύνουν την πρόοδο και την προσωπική τους εξέλιξη, ανεξάρτητα από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους (π.χ. πολιτισμικά, γλωσσικά). Απώτερος στόχος ενός σχολείου προσανατολισμένου στην ένταξη και τη συμπερίληψη είναι να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις, ώστε *όλοι οι μαθητές να αναπτύξουν τις δυνατότητές τους στο μέγιστο*. Έννοιες κλειδιά για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος είναι η *ενταξιακή κουλτούρα, τα δίκτυα συνεργασίας, η διαφοροποιημένη παιδαγωγική* και η *αναστοχαστική πρακτική*.

Τις έννοιες αυτές υπηρετούν και αναδεικνύουν τα επιμέρους κεφάλαια (key themes) του παρόντος Οδηγού, προκειμένου η καθημερινή εκπαιδευτική πρακτική να συνδέεται με:

- ▶ Ένα σχολείο ανοιχτό στη διαφορετικότητα, δηλαδή ένα σχολείο που εκτιμά και αξιοποιεί τη διαφορετικότητα προς όφελος όλων των μαθητών/τριών.
- ▶ Ένα σχολείο που κινητοποιεί και ενδυναμώνει όλους/ες τους/τις μαθητές/τριες.
- ▶ Ένα σχολείο που ενθαρρύνει πρακτικές διαφοροποιημένης παιδαγωγικής για τους εκπαιδευτικούς όλων των ειδικοτήτων.
- ▶ Ένα σχολείο που υποστηρίζει τους εκπαιδευτικούς και ενθαρρύνει την κουλτούρα αναστοχασμού και συνεργασίας με στόχο τη συνεχή προσαρμογή του σχολείου στις ανάγκες των μαθητών/τριών.

Η *αναστοχαστική πρακτική* είναι βασικός άξονας πάνω στον οποίο χτίζονται οι επιμέρους πρακτικές που προτείνονται. Η διαχείριση

της διαφορετικότητας είναι μια δυναμική διαδικασία που βασίζεται στην παρατήρηση, τη δράση, τον αναστοχασμό και την αναπροσαρμογή των στόχων και των πρακτικών.

Ο δεύτερος βασικός άξονας των προτεινόμενων πρακτικών είναι οι *συνέργειες, οι συνεργασίες* μέσα από τις οποίες θα δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για σχέσεις αμοιβαίας κατανόησης και αλληλοσεβασμού μεταξύ όλων των πολιτισμικών ομάδων που συνυπάρχουν σε μια σχολική μονάδα. Η συνεργασία του σχολείου με την οικογένεια, με διαμεσολαβητές αλλά και με εθελοντικές ομάδες καθώς και φορείς/υπηρεσίες/οργανώσεις είναι απαραίτητη, προκειμένου να καλλιεργηθούν θετικές στάσεις από όλες τις πλευρές και να υποστηριχθούν ολοκληρωμένα τα παιδιά Ρομά. Μάλιστα η συνεργασία μεταξύ και των σχολικών μονάδων είναι αναγκαία ειδικά στις περιπτώσεις που τα παιδιά είναι μετακινούμενα μέσα στη σχολική χρονιά.

Επισκόπηση του Οδηγού

Ο Οδηγός αποτελείται από πέντε (5) κεφάλαια. Κάθε κεφάλαιο καλύπτει ένα ειδικότερο θέμα σε σχέση με την εκπαιδευτική ένταξη παιδιών Ρομά και απευθύνεται σε επιμέρους ομάδες ενδιαφερομένων. Στο σύνολό τους τα πέντε αυτά κεφάλαια συνθέτουν ένα εργαλείο που υπηρετεί την ολιστική προσέγγιση της σχολικής φοίτησης παιδιών Ρομά στο ελληνικό σχολείο.

Κεφάλαιο 1. Η Ευρωπαϊκή και Εθνική Στρατηγική για την ένταξη των παιδιών Ρομά

Το πρώτο κεφάλαιο αποτελεί μια εισαγωγική παρουσίαση του ευρωπαϊκού και ελληνικού θεσμικού πλαισίου για την εκπαιδευτική και κοινωνική ένταξη των Ρομά, από το οποίο εκπορεύονται οι εθνικές στρατηγικές και τα προγράμματα που έχουν υλοποιηθεί στη χώρα μας. Λαμβάνοντας υπόψη ότι στην παρούσα φάση είναι υπό σχεδιασμό η Εθνική Στρατηγική για την κοινωνική ένταξη των Ρομά στην Ελλάδα για το 2020–2030, η παρουσίαση αυτή συνθέτει τη γενικότερη εικόνα στην οποία εντάσσεται το έργο Inclusive Schools For Roma. Επιπλέον, προσφέρει γενικές πληροφορίες που είναι δυνατό να αξιοποιηθούν για τη γενικότερη ενημέρωση και ευαισθητοποίηση στο θέμα της ένταξης των Ρομά.

Κεφάλαιο 2. Βασικές αρχές και πρακτικές για μια συμπεριληπτική εκπαίδευση

Το δεύτερο κεφάλαιο θέτει τις βασικές αρχές για την εφαρμογή της ολιστικής προσέγγισης με στόχο τη συμπερίληψη και ένταξη. Με αφετηρία τα Ανθρώπινα Δικαιώματα οικοδομεί το πλαίσιο λειτουργίας του σχολείου και τις συνοδευτικές πρακτικές για τη διαχείριση της ετερότητας με έμφαση στην περίπτωση των παιδιών Ρομά. Βασι-

κή αρχή είναι το σχολείο για όλους, που χτίζει γέφυρες και λειτουργεί συνεργατικά και υποστηρικτικά για όλους, μαθητές, εκπαιδευτικούς, οικογένεια, τοπική κοινωνία. Για τον σκοπό αυτό προτείνονται πρακτικές και εργαλεία για την εδραίωση συναντίληψης ως προς τη συμπερίληψη και την ένταξη, για τη συνδιαμόρφωση Σχεδίων Δράσης αλλά και για τη διδασκαλία συνεργατικών δεξιοτήτων στη σχολική τάξη.

Κεφάλαιο 3. Πρόγραμμα Σπουδών και Παιδαγωγικές αρχές

Στο τρίτο κεφάλαιο επεξεργαζόμαστε θέματα που αφορούν στη διδασκαλία με άξονα τη συμπερίληψη και ένταξη. Η διαφοροποιημένη παιδαγωγική συνιστά τη βάση για να παρουσιαστούν καλές πρακτικές ως προς το πώς προσφέρουμε τη γνώση στους μαθητές λαμβάνοντας υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, με στόχο την ισότιμη συμμετοχή. Δεδομένου ότι η ολιστική προσέγγιση της εκπαιδευτικής ένταξης παιδιών Ρομά βασίζεται στις συνέργειες και την εδραίωση του αισθήματος της συν-ευθύνης, στο εν λόγω κεφάλαιο γίνεται αναφορά στις μορφές συνδιδασκαλίας καθώς και στη σύνδεση της διδακτικής πρακτικής με την οικογένεια των παιδιών.

Κεφάλαιο 4. Ενδοϋπηρεσιακή επιμόρφωση, επαγγελματική ανάπτυξη και υποστήριξη εκπαιδευτικών

Στο τέταρτο κεφάλαιο αναπτύσσονται βασικοί άξονες για την επιμόρφωση σε θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης γενικότερα με έμφαση στην εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά. Προτείνονται θεματικές ενότητες που αναλύονται σε στόχους και ενδεικτικό περιεχόμενο. Βασική θέση στις ενότητες αυτές κατέχει η γνωριμία με την ιστορία και την κουλτούρα των Ρομά, καθώς αποτελεί αφετηρία για την αναγνώριση της ετερότητας και της σημασίας της. Οι προτεινόμενες θεματικές είναι δυνατό να αποτελέσουν τη ραχοκοκαλιά μιας επιμορφωτικής δράσης αλλά και βάση για την αυτο-επιμόρφωση όσων εμπλέκονται στην εκπαίδευση παιδιών Ρομά.

Κεφάλαιο 5. Μετάβαση από το σπίτι ή το πρόγραμμα προσχολικής ηλικίας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση

Το πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζει βασικά θέματα που αφορούν στη μετάβαση του παιδιού από το σπίτι στο σχολείο, μετάβαση που αναγνωρίζεται διεθνώς ως πρόκληση για τα παιδιά Ρομά η επιτυχία της οποίας συνιστά θεμέλιο για τη μετέπειτα σχολική τους πορεία. Παρουσιάζονται οι προϋποθέσεις αλλά και οι τρόποι με τους οποίους μπορούμε να τη διευκολύνουμε, λαμβάνοντας υπόψη ότι μέσα από τις κατάλληλες συνεργασίες είναι δυνατό να διαμορφωθεί ένα δίκτυο υποστήριξης των οικογενειών σε θέματα εκπαίδευσης με επίκεντρο το σχολείο.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο Οδηγός περιλαμβάνει υποστηρικτικό υλικό (π.χ. κατάλογο προγραμμάτων, ενδεικτικές δραστηριότητες για τον Σύλλογο Διδασκόντων/ουσών, για την σχολική τάξη, ενδεικτι-

κά μοντέλα και εργαλεία σχεδιασμού και παρακολούθησης δράσεων), προκειμένου να διευκολύνει την εφαρμογή των προτεινόμενων αρχών και πρακτικών, με την προϋπόθεση ότι αυτές προσαρμόζονται στις εκάστοτε ανάγκες και τα χαρακτηριστικά της σχολικής μονάδας.

01

Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΡΟΜΑ

1.1

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

1.1.1. Το ευρωπαϊκό και ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο για τη διασφάλιση του δικαιώματος στην εκπαίδευση

Το δικαίωμα στην εκπαίδευση και η προάσπιση του αποτελεί μία από τις βασικές και διαχρονικές προτεραιότητες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) και των κρατών-μελών της σε επίπεδο χάραξης κοινωνικής και εκπαιδευτικής πολιτικής. Η εκπαίδευση έχει διττό ρόλο ιδιαίτερης σημασίας σε ένα κράτος δικαίου, καθώς θεωρείται **ένα από τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και παράλληλα το μέσο που θα διασφαλίσει το σεβασμό στις αξίες και στο σύνολο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων**. Γι' αυτό και τα κράτη-μέλη, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, προκειμένου να διαφυλάξουν την ισότητα και τις ίσες ευκαιρίες στην παιδεία για όλους τους πολίτες τους, καθιστούν με σχετικό νομοθετικό πλαίσιο τη στοιχειώδη εκπαίδευση υποχρεωτική και δωρεάν για όλους, ώστε να είναι προσβάσιμη σε όλα τα παιδιά και ιδίως εκείνα των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων με υψηλή μαθητική διαρροή, όπως τα παιδιά Ρομά.

Για την προαγωγή της κατανόησης, της ανεκτικότητας και της ομαλής συνύπαρξης ανάμεσα σε όλα τα έθνη, τις φυλές και τις θρησκευτικές ομάδες, οι χώρες της ΕΕ μέσα από το ευρωπαϊκό ενωσιακό και εθνικό δίκαιο καλούνται να προσπαθίζουν άοκνα **το δικαίωμα στην εκπαίδευση, με στόχο την ολοκληρωμένη ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου και την ενίσχυση του σεβασμού απέναντι στα ανθρώπινα δικαιώματα και στις θεμελιώδεις ελευθερίες**, σε εφαρμογή του άρθρου 26 της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΟΔΔΑ)¹, του άρθρου 2 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ)² και του άρθρου 14 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (ΧΘΔΕΕ).

Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στο **δικαίωμα των παιδιών στην εκπαίδευση, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 28 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού**³ και αποτελεί το κύριο πλαίσιο της προστασίας των δικαιωμάτων του παιδιού, με τα

¹ Ηνωμένα Έθνη, Γενική Συνέλευση/ (1948). Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΟΔΔΑ) <https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=grk>

² Συμβούλιο της Ευρώπης, (1950), Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), πρωτόκολλο 1, αρθρ. 2, 1952) https://www.echr.coe.int/documents/convention_ell.pdf

³ Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών.(1989). Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού https://archive.unhcr.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=26232&Itemid=33&showall=1

συμβαλλόμενα κράτη, μαζί και η Ελλάδα, να λαμβάνουν μέτρα για την ενθάρρυνση της τακτικής σχολικής φοίτησης και τη μείωση του ποσοστού εγκατάλειψης των εγκύκλιων σπουδών. Η διεθνής Σύμβαση επικυρώθηκε με το νόμο 2101/1992 και αποτελεί έκτοτε αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου.

Η **Συνθήκης της Λισσαβώνας**⁴, η οποία υπογράφηκε το 2007 από τα 27 κράτη-μέλη της ΕΕ, τέθηκε σε εφαρμογή το 2009 με στόχο την ενίσχυση της **συμμετοχικής δημοκρατίας** και της πρωτοβουλίας των πολιτών της ΕΕ μέσω του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Η Συνθήκη αυτή προσέδωσε **νέα ώθηση στην ικανότητα δράσης και επίτευξης των στόχων που θέτουν η ΕΕ και το Κοινοβούλιο**. Απόδειξη αυτού η υπογραφή και διακήρυξη το 2007 του **Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης** (ΧΘΔΕΕ). Ο Χάρτης καθιστά δι-αφανή και σαφή τα θεμελιώδη δικαιώματα και τις ελευθερίες εντός της ΕΕ. Δημιουργεί νομική ασφάλεια στην ΕΕ και είναι νομικά δεσμευτικός μέσω της επικύρωσής του από όλα τα κράτη-μέλη ως προς την εφαρμογή του. Συγκεκριμένα, ο Χάρτης των Θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής καθιερώνει στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού ενωσιακού δικαίου μία σειρά από προσωπικά, αστικά, πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα για τους πολίτες και μόνιμους κατοίκους της ΕΕ⁵. Στον τομέα της παιδείας, **σύμφωνα με το άρθρο 14 του Χάρτη, διασφαλίζεται το δικαίωμα στην εκπαίδευση**.

Στο **άρθρο 24 του Χάρτη** κατοχυρώνονται τα δικαιώματα του παιδιού θέτοντας το **υπέρτατο συμφέρον των παιδιών ως κεντρική προτεραιότητα**. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τη Σύμβαση των Δικαιωμάτων του παιδιού, το κράτος έχει την υποχρέωση να προσφέρει στους πολίτες του, πέρα από τη δωρεάν εκπαίδευση, χρηματική βοήθεια σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, όπως οι Ρομά, προκειμένου να διασφαλιστεί η κοινωνική ισότητα και οι ίσες ευκαιρίες πρόσβασης τους στην εκπαίδευση.

Στην Ελλάδα **το δικαίωμα στην εκπαίδευση κατοχυρώνεται σύμφωνα με το άρθρο 16 του Συντάγματος**. Συγκεκριμένα, τα έτη υποχρεωτικής σχολικής φοίτησης δεν μπορεί να είναι λιγότερα από εννέα, με την **πρόσβαση όλων των πολιτών σε δωρεάν παιδεία** στις κρατικές εκπαιδευτικές δομές και για όλες τις βαθμίδες να **αποτελεί βασική προτεραιότητα του κράτους**. Δίνοντας έμφαση στη σπουδαιότητα της προσχολικής εκπαίδευσης για τη μετέπειτα ψυχοσωματική ανάπτυξη του παιδιού καθιερώθηκε με το νόμο 4521/2018⁶ ως υποχρεωτική η διετής φοίτηση στο νηπιαγωγείο από την ηλικία

⁴ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, επίσημη ιστοσελίδα 'Το Κοινοβούλιο μετά τη συνθήκη της Λισσαβώνας: Ενισχυμένος ρόλος στη διαμόρφωση της Ευρώπης. Ανάκτηση στις 13.01.2021 από: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/el/powers-and-procedures/the-lisbon-treaty>

⁵ Eur-Lex, διαδικτυακή πύλη σας για πρόσβαση στο δίκαιο της ΕΕ (τελευταία ενημέρωση 17.10.2016) Σύνοψη του εγγράφου: Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM%3A133501>

⁶ Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (2018). Νόμος 4521/2018 (ΦΕΚ/τ' Α' /02-03-2018) http://www.et.gr/ids-nph/search/pdf/ViewerForm.html?args=5C7QrtC22wG3UHk-ZeQumndtvSoClrL8zpleBDKN8Rvt1l9LGdkF53Ulxss942CdyqxsSQYNuqAGCF0lJB9H16qSYtMQEkEHLwnFqmgJSA5WIsuV-nRwO1oKqSe4BIOTSpEWYhszF8P8UqWb_zFijDJTUiKySq64lnsaBXZBdxGqxZROFDpe-sHrmv0ki5_1

των τεσσάρων (4) ετών. Η υποχρεωτική φοίτηση αυξάνεται στα έντεκα χρόνια στο σύνολό της (νηπιαγωγείο, δημοτικό σχολείο και γυμνάσιο), εφόσον ο μαθητής δεν έχει υπερβεί το 16ο έτος της ηλικίας του. Μέρимνα του κράτους αλλά και των γονέων και κηδεμόνων που έχουν την επιμέλεια των παιδιών είναι η **συστηματική φοίτηση και η ολοκλήρωση τουλάχιστον της υποχρεωτικής τους εκπαίδευσης ώστε να καλλιεργηθούν οι απαραίτητες δεξιότητες για τη μετέπειτα πορεία των παιδιών ως υπευθύνων και ενεργών πολιτών.**

1.1.2. Εκπαίδευση των παιδιών Ρομά: Υφιστάμενη κατάσταση και πορίσματα ερευνών

Κατά την τελευταία δεκαετία σημειώθηκε πρόοδος στο σχεδιασμό και ανάληψη κοινών δράσεων εντός της ΕΕ με τα περισσότερα κράτη-μέλη να ενστερνίζονται το Ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο για την προάσπιση των ίσων δικαιωμάτων απέναντι σε όλους τους πολίτες της Ε.Ε.⁷ Παρ' όλα αυτά, **η προστασία αλληλένδετων θεμελιωδών δικαιωμάτων και βασικών αναγκών, όπως της στέγασης, της υγείας και της εκπαίδευσης, δυστυχώς, δεν μπορεί να θεωρηθεί πάντοτε δεδομένη**⁸ λόγω των νέων προκλήσεων, όπως της μετανάστευσης και της ασφάλειας, καθώς και των αυξανόμενων κοινωνικοοικονομικών ανισοτήτων εντός και εκτός της ΕΕ. Η επιδημική κρίση ενέτεινε τις **ανισότητες αυτές καθώς και τη δυσκολία πρόσβασης στην εκπαίδευση σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, όπως αυτή των Ρομά**, οι οποίοι έρχονται καιρό αντιμέτωποι με αναμφισβήτητη δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης και περιθωριοποίησης στην καθημερινότητά τους. Το μεγαλύτερο μέρος των Ρομά και στην Ελλάδα, εξακολουθούν να βιώνουν άνιση μεταχείριση, κοινωνικό και χωροταξικό αποκλεισμό, τόσο σε αστικές όσο και αγροτικές περιοχές, διαμένοντας σε καταυλισμούς και οικισμούς με ελλείψεις βασικών υποδομών και υπό συνθήκες ακραίας φτώχειας. Έκθεση⁹ φορέων της κοινωνίας των πολιτών το 2020 επεσήμανε ότι λόγω έλλειψης ισχυρής πολιτικής βούλησης και ύπαρξης αντιδράσεων που πηγάζουν από εξάρσεις αθιγγοφοβίας σε τμήμα των τοπικών κοινωνιών, το κράτος και οι τοπικές αρχές αδυνατούν σε αρκετές περιπτώσεις να δώσουν οριστική λύση, για παράδειγμα μέσω μετεγκατάστασης πληθυσμών Ρομά σε περιοχές με καλύτερες συνθήκες διαβίωσης.

⁷ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2019). Έκθεση 2019 σχετικά με την εφαρμογή του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο θεσμικό πλαίσιο της ΕΕ (2017/2089(INI), https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2019-0051_EL.pdf

⁸ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2020). Στρατηγική για την ενίσχυση της εφαρμογής του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων στην ΕΕ, <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2020/EL/COM-2020-711-F1-EL-MAIN-PART-1.PDF>

⁹ European Commission, Roma Civil Monitor. (2020). A synthesis of civil society's reports on the implementation of national Roma integration strategies in the European Union-Identifying blind spots in Roma inclusion policy. Ανάκτηση στις 02.12.2020 από: [https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/basicpage/3172/rcm-civil-society-monitoring-report-synthesis27-2020-eprint-fin.pdf?ci=1\(EMAIL_CAMPAIGN_11_22_2019_12_36_COPY_01\)&mc_cid=9f3a874165&mc_eid=458e5ab7ea](https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/basicpage/3172/rcm-civil-society-monitoring-report-synthesis27-2020-eprint-fin.pdf?ci=1(EMAIL_CAMPAIGN_11_22_2019_12_36_COPY_01)&mc_cid=9f3a874165&mc_eid=458e5ab7ea)

Όπως καταδεικνύει έρευνα¹⁰ του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (ΟΘΔ) της ΕΕ που πραγματοποιήθηκε σε εννέα χώρες, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα και δημοσιεύθηκε το 2016 «περίπου **80% των Ρομά που συμμετείχαν στην έρευνα ζουν κάτω από το όριο κινδύνου φτώχειας στη χώρα τους**, ένας στους τρεις Ρομά ζει σε νοικοκυριό χωρίς τρεχούμενο νερό, ένα στα τρία παιδιά Ρομά ζει σε νοικοκυριό όπου κάποιος πήγε για ύπνο νηστικός τουλάχιστον μία φορά τον προηγούμενο μήνα, ενώ **ένας στους δύο Ρομά ηλικίας από 6 έως 24 ετών δεν πηγαίνει σχολείο**». Στην Ελλάδα, **το 96% των ερωτηθέντων Ρομά κινδυνεύουν από ακραία φτώχεια**. Δεδομένων αυτών των δυσμενών συνθηκών διαβίωσης, η εκπαίδευση δε δύναται να θεωρείται προτεραιότητα για ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού των Ρομά.

Την ανησυχητική πλην όμως αναπόδραστη πραγματικότητα της παραπάνω έρευνας επιβεβαίωσε χαρτογράφηση¹¹, που πραγματοποιήθηκε το 2017 από την Ειδική Γραμματεία για την Ένταξη των Ρομά, όλων των οικισμών και καταυλισμών της χώρας και τυπολογική κατάταξη αυτών βάσει των συνθηκών διαβίωσης. Αναλυτικότερα, εντοπίστηκαν 354 περιοχές Ρομά με συνολικό πληθυσμό 104.210 κατοίκους, εκ των οποίων **76 περιοχές**, κυρίως σε Αττική, Κεντρική Μακεδονία, Δυτική Ελλάδα, Πελοπόννησο και Στερεά Ελλάδα, όπου Ρομά διαβιούν σε καταυλισμούς Τύπου Ι («Ακρως υποβαθμισμένες περιοχές») **με καλύβια, παραπήγματα και απουσία βασικών υποδομών, σε συνθήκες διαβίωσης μη αποδεκτές**, κατά παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενώ παράλληλα πλήττεται και η υγεία τους από τις περιβαλλοντικές επιβαρύνσεις (π.χ. διαβίωση κοντά σε βάλτο, χωματερή κ.α). Η οικονομική εξαθλίωση, πέρα από πιθανή επιβάρυνση της υγείας και μείωση του προσδόκιμου ορίου ζωής για τους Ρομά, μπορεί να οδηγήσει σε επαιτεία ή και σε ακραίες λύσεις, όπως παραβατική συμπεριφορά, εμπορία ανθρώπων και παράνομη παιδική εργασία, καθιστώντας τα παιδιά Ρομά ευάλωτα σε συνθήκες εκμετάλλευσης.

Οι εξαιρετικά δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης και η οικονομική εξαθλίωση του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού των Ρομά, η έλλειψη κατάλληλης στέγασης και βασικών υποδομών, η μακρινή απόσταση πολλών καταυλισμών Ρομά από σχολείο, οι μετακινήσεις πληθυσμών και οικογενειών Ρομά λόγω εποχικής κυρίως απασχόλησης, η δυσκολία συγκέντρωσης από τους γονείς Ρομά των απαιτούμενων δικαιολογητικών για την εγγραφή των παιδιών τους στο σχολείο αλλά και οι συχνοί γάμοι ανηλίκων με δημιουργία οικογένειας από μικρή ηλικία σε συνδυασμό με ανάγκη εύρεσης εργασίας για τη συντήρησή της δυσχεραίνουν διαχρονικά τη συστηματική

¹⁰ Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (ΟΘΔ) της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2016). Δεύτερη έρευνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με τις μειονότητες και τις διακρίσεις: επιλεγμένα πορίσματα για τους Ρομά https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected-findings_el.pdf

¹¹ Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής Ένταξης των Ρομά. (2017). Εθνικό Επιχειρησιακό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά («Κοινωνική Ένταξη προς όφελος όλων 2017-2021») https://egroma.gov.gr/wp-content/uploads/2019/06/LOW-%CE%95%CE%A0%CE%99%CE%A7%CE%95%CE%99%CE%A1%CE%97%CE%A3%CE%99%CE%91%CE%9A%CE%9F_SXEDIO_DRASHS_ROMA.pdf

φοίτηση των παιδιών Ρομά στο σχολείο. Αν και τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μία σχετική αύξηση της φοίτησης των παιδιών Ρομά στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, τα πορίσματα της προαναφερθείσας έρευνας του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (FRA) επιβεβαιώνουν ότι **τα παιδιά Ρομά υστερούν ακόμη έναντι των μη Ρομά συνομηλίκων τους στην εκπαίδευση**.

Αναλυτικότερα, το 50% των παιδιών Ρομά στην Ευρώπη δεν κατορθώνει να ολοκληρώσει την πρωτοβάθμια εκπαίδευση και μόνο το 25% ολοκληρώνει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. **Στην Ελλάδα, καταγράφεται το χαμηλότερο ποσοστό συμμετοχής των παιδιών Ρομά στην υποχρεωτική εκπαίδευση σε σύγκριση με τις υπόλοιπες χώρες, με ποσοστό 69% έναντι του μέσου όρου 90%**. Με άλλα λόγια, σχεδόν ένα στα τρία παιδιά Ρομά βρίσκεται εκτός υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Επίσης, λιγότερα από τα μισά παιδιά Ρομά ηλικίας μεταξύ 4 ετών και της ηλικίας έναρξης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης παρακολουθούν προσχολική αγωγή. Μετά την υποχρεωτική εκπαίδευση, παρατηρείται σημαντική μείωση στη συμμετοχή, με μόνο το 15% των νέων ενηλίκων Ρομά να έχουν ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια γενική ή επαγγελματική εκπαίδευση. Τα επίπεδα αναλφαβητισμού μεταξύ των νέων Ρομά παραμένουν συγκρίσιμα υψηλά για την Ευρώπη, όπου σχεδόν το 50% των Ρομά είναι αναλφάβητοι ή μέτρια μορφωμένοι χωρίς εξειδικευμένες δεξιότητες, με αποτέλεσμα να υφίστανται τις επιπτώσεις στην προσπάθεια εύρεσης εργασίας που να εξασφαλίζει υψηλότερο βιοτικό επίπεδο.

Λόγω της αρνητικής εικόνας που σχηματίζει για εκείνους μεγάλο κομμάτι της κοινωνίας με την υιοθέτηση και αναπαραγωγή αρνητικών στερεοτύπων, βάσει κυρίως των ιδιαίτερων συνθηκών διαβίωσής τους, οι Ρομά που ζουν στην ΕΕ και υπολογίζονται σε περίπου 6 εκατομμύρια, παρότι οι περισσότεροι από αυτούς έχουν την ιθαγένεια χώρας της ΕΕ, με όσα δικαιώματα και υποχρεώσεις απορρέουν από αυτή, έρχονται συχνά **αντιμέτωποι με ρατσισμό, άνιση μεταχείριση και αποκλεισμό και στο σχολικό περιβάλλον**. Σύμφωνα με πορίσματα έρευνας¹² του 2019, σε συνέχεια εκείνης του 2016 του ΟΘΔ της ΕΕ, το ένα τρίτο των γονέων που συμμετείχαν στην έρευνα δήλωσε ότι τα παιδιά τους έχουν πέσει θύματα λεκτικής παρενόχλησης στο σχολείο επειδή είναι Ρομά ή Ταξιδιώτες-Πλανόβιοι. Παράλληλα, επισημαίνεται ότι τα δύο τρίτα των νεαρών Ρομά και Ταξιδιωτών έχουν ολοκληρώσει μόνο την κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, καταδεικνύοντας το χάσμα στην εκπαίδευση που υπάρχει μετά του πληθυσμού Ρομά και του γενικού πληθυσμού μη Ρομά στον τομέα της εκπαίδευσης.

Στην Ελλάδα, αποτιμώνται ως θετικές ενέργειες για την εκπαίδευση και τις μαθησιακές ανάγκες των παιδιών Ρομά οι Τάξεις Υποδοχής και η εκπαιδευτική υποστήριξη σε Ζώνες Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας, η παροχή υπηρεσιών κοινωνικών λειτουργιών εντός των σχολικών

¹² Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ. (2019). Έρευνα για τους Ρομά και τους Πλανοβίους, 2019, επιλογή βασικών διαπιστώσεων από έξι κράτη μέλη της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένου του Ηνωμένου Βασιλείου https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-roma-travellers-six-countries_en.pdf

μονάδων και η υλοποίηση υποστηρικτικών προγραμμάτων ένταξης παιδιών Ρομά στα σχολεία (βλ. υποσημ. 11). Ωστόσο, **ο σχολικός διαχωρισμός εις βάρος των παιδιών Ρομά σε Ευρώπη και Ελλάδα εξακολουθεί να υφίσταται**, σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνας του FRA (βλ. υποσημ. 10).

Κρίνεται, λοιπόν, περισσότερο από ποτέ άλλοτε επιτακτική η ανάγκη ανάληψης πρωτοβουλιών από την ΕΕ και στοχευμένων δράσεων με επιτεύξιμους στόχους από τα κράτη-μέλη, ώστε να σπάσει ο φαύλος κύκλος της φτώχειας και των διακρίσεων σε βάρος των Ρομά¹³ στην Ευρώπη και να εξασφαλιστούν αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης και διασφάλισης των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένης της εκπαίδευσης, η οποία μπορεί να προσφέρει τα εφόδια για ένα καλύτερο μέλλον ιδίως στα παιδιά Ρομά.

¹³ ΟΘΔ της ΕΕ, Δελτίο Τύπου του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (FRA) Βιέννη, 23 Σεπτεμβρίου 2020 Έρευνα για τους Ρομά και τους Ταξιδιώτες (Travellers): Η Ευρώπη πρέπει να σπάσει τον φαύλο κύκλο της φτώχειας και των διακρίσεων σε βάρος των Ρομά και των Travellers https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/pr-2020-roma-travellers_el.pdf

1.2

ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΕ ΓΙΑ ΕΘΝΙΚΕΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΕΝΤΑΞΗΣ ΤΩΝ ΡΟΜΑ

1.2.1 Πλαίσιο της ΕΕ για Εθνικές Στρατηγικές Ένταξης των Ρομά μέχρι το 2020

Αναγνωρίζοντας τις κοινωνικοοικονομικές αντιξοότητες, την άνιση μεταχείριση και τις παραβιάσεις των δικαιωμάτων απέναντι σε Ρομά με κατάληξη την περιθωριοποίηση και τον αποκλεισμό τους, η Ευρωπαϊκή Ένωση επιχειρεί να διαμορφώσει ένα πλαίσιο νομοθετικών ρυθμίσεων, το οποίο τα κράτη-μέλη της καλούνται να υιοθετήσουν με στόχο την ισότιμη ένταξη των Ρομά.

Σε εναρμόνιση με τον Χάρτη της ΕΕ για τα Θεμελιώδη Δικαιώματα (ΧΘΔΕΕ), την ΕΣΔΑ και τη Συνθήκη της Λισσαβώνας, η προσπάθεια της ΕΕ για την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ίσης μεταχείρισης όλων των πολιτών, ανεξάρτητα από εθνικότητα και φυλετική καταγωγή, πολιτισμικές διαφορές και θρησκευτικές πεποιθήσεις, επισφραγίζεται, με την πλειοψηφία των κρατών-μελών της ΕΕ να ακολουθεί τις οδηγίες της ΕΕ και να επικυρώνει σε εθνικό επίπεδο το νομικό πλαίσιο της ΕΕ κατοχυρώνοντας σημαντικά δικαιώματα για όλους τους πολίτες της, μη εξαιρουμένων των Ρομά. Συγκεκριμένα:

- [Η Οδηγία για τη φυλετική ισότητα](#) (2000/43/ΕΚ¹⁴), η οποία ψηφίστηκε το 2000, ορίζει το πλαίσιο για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φυλετικής ή εθνικής καταγωγής με στόχο να διασφαλισθεί και να πραγματοποιηθεί από τα κράτη μέλη η αρχή της ίσης μεταχείρισης στους τομείς της ζωής, συμπεριλαμβανομένης και της εκπαίδευσης. Η εφαρμογή της οδηγίας αυτής, και η αυστηρή παρακολούθησή της μπορεί να αποτελέσει χρήσιμο εργαλείο μέτρησης της ένταξης των Ρομά, όπως επεσήμανε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή.
- [Η Οδηγία σχετικά με το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής εντός της ΕΕ](#) (2004/38/ΕΚ)¹⁵, η οποία ψηφίστηκε το 2004, διασφαλίζει ότι όλοι οι πολίτες έχουν το δικαίωμα να κυκλοφορούν ελεύθερα σε όλη την ΕΕ με την

¹⁴ Συμβούλιο της ΕΕ, (2000), Οδηγία 2000/43/ΕΚ του Συμβουλίου της 29ης Ιουνίου 2000 περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνικής τους καταγωγής <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000L0043&from=el>

¹⁵ ΕΚ και Συμβούλιο. (2004). Οδηγία 2004/38/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 29ης Απριλίου 2004 σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών[...] [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004L0038R\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004L0038R(01)&from=EN)

προϋπόθεση ότι εργάζονται ή αναζητούν εργασία, σπουδάζουν ή είναι αυτόνομοι ή συνταξιούχοι.

- [Η Απόφαση-Πλαίσιο για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας](#) (2008/913/ΔΕΥ)¹⁶ παρέχει το ρυθμιστικό πλαίσιο των νόμων και των κανονισμών που πρέπει να τηρούν τα κράτη-μέλη για αδικήματα ρατσισμού και ξενοφοβίας.

Επισημαίνεται ότι η Ελλάδα είναι από τις χώρες που έχει εντάξει τις ανωτέρω οδηγίες στην εθνική της νομοθεσία και δεσμεύεται για την τήρησή τους.

Επιβεβαιώνοντας το ρόλο της ως θεματοφύλακα του δικαίου της ΕΕ και με γνώμονα την καταπολέμηση των διακρίσεων βάσει της Οδηγίας 2000/43/ΕΚ, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στηλίτευσε το γεγονός ότι εντός της ΕΕ στις αρχές του 21^{ου} αιώνα πολλοί από τα 6 εκατομμύρια Ρομά εντός ΕΕ διαβιώνουν σε ιδιαίτερα κακές συνθήκες, έρχονται αντιμέτωποι με μισαλλοδοξία, διακρίσεις και αποκλεισμό. Ως απάντηση, αναλαμβάνοντας πρωτοβουλία στο συντονισμό των δράσεων για την ένταξη των Ρομά και [με ανακοίνωση της το 2011 Ευρωπαϊκή Επιτροπή κάλεσε τα κράτη-μέλη της ΕΕ να υιοθετήσουν κοινό ευρωπαϊκό πλαίσιο με τίτλο "Εθνικές Στρατηγικές για την Ένταξη των Ρομά" \(ΕΣΕΡ\)¹⁷ και να χαράξουν εθνικές στρατηγικές ένταξης των Ρομά με στόχο τη βελτίωση της οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης των Ρομά έως το 2020.](#)

Αναλυτικότερα, συμβαδίζοντας με το κοινό δεκαετές ευρωπαϊκό πλαίσιο στήριξης «Στρατηγική Ευρώπη 2020»¹⁸ για [έξυπνη, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη](#), η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε ευρωπαϊκό πλαίσιο με κοινούς στόχους για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των Ρομά και της ισότιμης πρόσβασης σε αγαθά και υπηρεσίες εντός της ΕΕ. Τα κράτη μέλη όφειλαν, μέχρι το τέλος του 2011, να σχεδιάσουν και να υποβάλλουν στρατηγικές ένταξης ή πακέτα μέτρων πολιτικής ώστε, μέσα από εθνικές και περιφερειακές δράσεις και σε συνδυασμό με τη συμμετοχή των οργανώσεων της κοινωνίας πολιτών των Ρομά, [να επιτευχθούν μέχρι το 2020 κοινοί στόχοι με σκοπό να εξαλειφθεί το χάσμα ανισοτήτων μεταξύ των Ρομά και του γενικότερου πληθυσμού βελτιώνοντας την πρόσβαση των Ρομά σε τέσσερις βασικούς τομείς: εκπαίδευση, απασχόληση, υγειονομική περίθαλψη και στέγαση.](#)

Ειδικότερα, [για την Πρόσβαση στην εκπαίδευση](#), έχοντας [βασικό στόχο την εξασφάλιση ότι όλα τα παιδιά των Ρομά θα ολοκληρώ-](#)

¹⁶ Συμβούλιο της ΕΕ. (2008). Απόφαση-Πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ του Συμβουλίου της 28ης Νοεμβρίου 2008 για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008F0913&from=EL>

¹⁷ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2011). Ανακοίνωση της Επιτροπής, της 5ης Απριλίου 2011, με τίτλο «Πλαίσιο της ΕΕ για εθνικές στρατηγικές για την ένταξη των Ρομά μέχρι το 2020» (COM(2011)0173) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0173&from=EL> (Σύνοψη του κειμένου): <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSEM%3Aem0049>

¹⁸ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2010). Ευρώπη 2020: η στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης Στρατηγική για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0202&from=EL>

ναν το λιγότερο το δημοτικό σχολείο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ζητήσε, βάσει του πλαισίου της ΕΕ για τις ΕΣΕΡ¹⁷ τη δέσμευση από τα κράτη-μέλη για τη λήψη μέτρων ώστε μέχρι το 2020:

- ▶ να διασφαλίσουν ότι όλα τα παιδιά των Ρομά έχουν πρόσβαση σε **ποιοτική εκπαίδευση και δεν υπόκεινται σε διακρίσεις ή διαχωρισμούς**, ανεξάρτητα από το εάν κατοικούν μόνιμα σε έναν τόπο ή όχι.
- ▶ να διασφαλίσουν, τουλάχιστον, την **ολοκλήρωση της πρωτοβάθμιας σχολικής εκπαίδευσης**.
- ▶ να διευρύνουν την πρόσβαση στην **ποιοτική προσχολική εκπαίδευση** και φροντίδα
- ▶ να μειώσουν τον αριθμό των παιδιών που εγκαταλείπουν πρόωρα τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, σύμφωνα και με τους στόχους της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020»
- ▶ να ενθαρρύνουν τους νεαρούς Ρομά να συμμετέχουν στη δευτεροβάθμια και την τριτοβάθμια εκπαίδευση

Προκειμένου να ενισχυθεί το ευρωπαϊκό πλαίσιο με αποτελεσματικά μέτρα ένταξης των Ρομά δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση σε δύο οριζόντιους τομείς (την καταπολέμηση των διακρίσεων και τη μείωση της φτώχειας), τα κράτη-μέλη κλήθηκαν με Σύσταση¹⁹ του Συμβουλίου της ΕΕ στις 9 Δεκεμβρίου 2013 να ενισχύσουν τις προσπάθειές τους για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και των διακρίσεων και την επίτευξη ουσιαστικών βελτιώσεων στην προώθηση της ένταξης των Ρομά στους τομείς της εκπαίδευσης, της απασχόλησης, της υγείας και της στέγασης.

Συγκεκριμένα, αναφορικά με την πρόσβαση στην εκπαίδευση καλούνται οι χώρες της ΕΕ να λάβουν μέτρα που θα διασφαλίζουν:

1. την **ίση μεταχείριση** μεταξύ αγοριών και κοριτσιών Ρομά και την πλήρη πρόσβαση σε ποιοτική γενική εκπαίδευση
2. την **ολοκλήρωση τουλάχιστον της υποχρεωτική εκπαίδευσης** από τα παιδιά Ρομά

Με βάση τους ανωτέρω στόχους τα κράτη-μέλη της ΕΕ θα πρέπει να επιδιώξουν με τη λήψη αποτελεσματικών μέτρων:

- ▶ να **καταργηθεί ο διαχωρισμός στα σχολεία** ή να τερματιστεί τυχόν απρόσφορη τοποθέτηση των μαθητών Ρομά σε σχολεία ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης
- ▶ να **μειωθεί η πρόωρη εγκατάλειψη του σχολείου** σε κάθε βαθμίδα της εκπαίδευσης (συμπεριλαμβανομένων της δευτεροβάθμιας και επαγγελματικής εκπαίδευσης)

¹⁹ Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2013). Σύσταση του Συμβουλίου της 9ης Δεκεμβρίου 2013 για αποτελεσματικά μέτρα ένταξης των Ρομά στα κράτη μέλη [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013H1224\(01\)&from=en](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013H1224(01)&from=en) [2013/C 378/010] και ειδικότερα, Ένταξη των Ρομά στον τομέα της εκπαίδευσης – Σύσταση του Συμβουλίου (2013) https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM:171202_3

— επιτυγχάνοντας τους στόχους της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» με μείωση σε λιγότερο από 10 % του ποσοστού των ατόμων που εγκαταλείπουν πρόωρα το σχολείο αλλά και τη διασφάλιση ότι η νεότερη γενιά σε ποσοστό τουλάχιστον 40% θα αποκτά τίτλο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (π.χ. πανεπιστημιακό τίτλο) ή ισοδύναμο

- ▶ να **αυξηθεί το ποσοστό της πρόσβασης στην προσχολική αγωγή** και να μεριμνήσουν για τη βελτίωση της ποιότητάς της, συμπεριλαμβανομένης της παροχής στοχευμένης στήριξης, όπου απαιτείται
- ▶ να συνεκτιμήσουν τις **ανάγκες των μεμονωμένων μαθητών** και να προσφέρουν τη δέουσα υποστήριξη, σε στενή συνεργασία με τις οικογένειές τους
- ▶ να χρησιμοποιηθούν **ειδικά προσαρμοσμένες μέθοδοι διδασκαλίας** και εκμάθησης χωρίς αποκλεισμούς, συμπεριλαμβανομένης της υποστήριξης για άτομα που εμφανίζουν δυσκολίες μάθησης και της λήψης μέτρων για την καταπολέμηση του αναλφαριθμητισμού, καθώς και να προωθηθούν οι διοργανώσεις δραστηριοτήτων εκτός του σχολικού προγράμματος
- ▶ να συμβάλλουν στη **συμμετοχή των γονέων στην εκπαιδευτική διαδικασία και τη βελτίωση της εκπαίδευσης των διδασκόντων**, όπου απαιτείται
- ▶ να ενθαρρύνουν τη **συμμετοχή των παιδιών Ρομά στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση** καθώς και την ολοκλήρωσή της
- ▶ να προωθήσουν την **πρόσβαση σε εκπαίδευση δεύτερης ευκαιρίας και σε εκπαίδευση ενηλίκων**, καθώς και να προσφέρουν στήριξη:

- στη μετάβαση μεταξύ των βαθμίδων εκπαίδευσης
- στη διδασκαλία στους Ρομά δεξιότητες οι οποίες να ανταποκρίνονται στις ανάγκες της αγοράς εργασίας

Για την εφαρμογή της Σύστασης, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υποβάλλει ετήσια έκθεση βάσει των στοιχείων που παρέχονται από τα κράτη μέλη σχετικά με τη λήψη αποτελεσματικών μέτρων για την ισότιμη ένταξη των Ρομά, η οποία προϋποθέτει την ενεργό συμμετοχή των εθνικών σημείων επαφής που συντονίζουν την προσπάθεια και τη συμβολή της κοινωνίας των πολιτών και όλων των αρμόδιων φορέων στη λήψη αποφάσεων. Για πρώτη φορά επιχειρείται να δημιουργηθεί ένας μηχανισμός παρακολούθησης της εφαρμογής των ΕΣΕΡ σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, ώστε να ενισχυθεί η διακρατική συνεργασία και ανταλλαγή καλών πρακτικών με κοινό στόχο την ένταξη των Ρομά εξαλείφοντας τις διακρίσεις στο πλαίσιο της ΕΕ.

Με Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου το 2017²⁰ σχετικά με παραμέτρους της ένταξης των Ρομά στην ΕΕ ως προς την καταπολέμηση της αθιγγανοφοβίας, τονίστηκε ότι είναι **σημαντικό να εκπαιδευτεί η κοινωνία αναφορικά με την ποικιλομορφία των Ρομά, την ιστορία τους, τον πολιτισμό τους και τον αρνητικό αντίκτυπο εξαιτίας της αθιγγανοφοβίας που βιώνουν στην καθημερινότητά τους**. Ζητήθηκε, λοιπόν από τα κράτη μέλη να δεσμευτούν ότι θα αναλάβουν πολιτικές συμπερίληψης για τους Ρομά πολίτες τους, πραγματοποιώντας παράλληλα εκστρατείες για την ενίσχυση της συνειδητοποίησης και ευαισθητοποίησης του συνόλου ως προς την ισότιμη ένταξη και δίκαιη αντιμετώπιση των Ρομά στην κοινωνία.

Το 2018, με ψήφισμά του το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2017/2937(RSP))²¹ τόνισε ότι **οι κυβερνήσεις των χωρών της ΕΕ έχουν σαφή ευθύνη να λαμβάνουν διορθωτικά μέτρα για την εξάλειψη πρακτικών που εισάγουν διακρίσεις σε βάρος μελών της κοινότητας Ρομά**, ιδίως στις συναλλαγές τους με τις περιφερειακές και τις εθνικές διοικητικές αρχές, προκειμένου να διασφαλιστεί η ισότιμη πρόσβαση των Ρομά στα βασικά αγαθά, μεταξύ των οποίων και αυτό της εκπαίδευσης.

Σύμφωνα με την έκθεση της Επιτροπής το 2018 σχετικά με τα διδάγματα που αντλήθηκαν από την ενδιάμεση αξιολόγηση του πλαισίου της ΕΕ για τις ΕΣΕΡ²², το πλαίσιο θεωρήθηκε ευρωπαϊκή ενωσιακή δράση προς τη σωστή κατεύθυνση θέτοντας στο επίκεντρο της ευρωπαϊκής και εθνικής πολιτικής την ένταξη των Ρομά με θετικές πρωτοβουλίες από την πλευρά της ΕΕ, με περιορισμένη, ωστόσο, επιδραστικότητα σε εθνικό επίπεδο λόγω έλλειψης αποτελεσματικής ενσωμάτωσης (ευαισθησία, δηλαδή, των βασικών δημόσιων πολιτικών ως προς τις ανάγκες των Ρομά) και θεσμικής βαρύτητας, πόρων και ικανοτήτων. Στην Ελλάδα, η παρατεταμένη οικονομική κρίση φαίνεται να έπαιξε ανασταλτικό ρόλο στην ανάδειξη της ένταξης των Ρομά ως σημαντικής προτεραιότητας με ανάλογη θεσμική βαρύτητα, διάθεση πόρων και πολιτική βούληση.

Επιπρόσθετα, σύμφωνα με την Έκθεση της Επιτροπής, το σύστημα παρακολούθησης με τη υποβολή εκθέσεων δεν αποδείχθηκε αποτελεσματικό, καθώς σε εθνικό επίπεδο η εστίαση αφορούσε στην αποτύπωση των μέτρων ενσωμάτωσης και όχι σε δείκτες αποτελεσμάτων που θα μπορούσαν να προσφέρουν ποσοτική αξιολόγηση των στρατηγικών. Παρά, λοιπόν, την καθοριστική συμβολή του πλαισίου της ΕΕ στην ανά-

²⁰ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2017). Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 25ης Οκτωβρίου 2017 σχετικά με πτυχές της ένταξης των Ρομά στην ΕΕ οι οποίες άπτονται των θεμελιωδών δικαιωμάτων: καταπολέμησης της αθιγγανοφοβίας (2017/2038(INI))

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017IP0413&from=EL>

²¹ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2018). Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 7ης Φεβρουαρίου 2018 σχετικά με την προστασία των μειονοτήτων και την απαγόρευση των διακρίσεων σε βάρος τους στα κράτη μέλη της ΕΕ (2017/2937(RSP))

https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0032_EL.html#def_1_9

²² Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2018). Έκθεση σχετικά με τα διδάγματα που αντλήθηκαν από την ενδιάμεση αξιολόγηση του πλαισίου της ΕΕ για εθνικές στρατηγικές ένταξης των Ρομά [COM(2018) 785 final]

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0785&from=EL>

πτυξη ενωσιακών και εθνικών στρατηγικών, σημείων επαφής και πλατφορμών διαβούλευσης με στόχο την προώθηση της ένταξης των Ρομά, **ο φιλόδοξος στόχος της ΕΕ για εξάλειψη του αποκλεισμού των Ρομά μέχρι το 2020 αποδείχθηκε ότι απέχει πολύ από την εκπλήρωσή του, διότι σε εθνικό επίπεδο η εναρμόνιση των ΕΣΕΡ με τους στόχους ένταξης των Ρομά υπήρξε ελλιπής**.

Συγκεκριμένα, ως προς την επίτευξη των στόχων ένταξης των Ρομά, η αποτελεσματικότητα της προόδου που σημειώθηκε αξιολογήθηκε ως συνολικά περιορισμένη, με σημαντικές διαφορές ανά τομέα και χώρα, αντανakλώντας πιθανώς και την πολυμορφία των κοινοτήτων Ρομά εντός της ΕΕ, στην οποία δε δόθηκε η απαιτούμενη βαρύτητα κατά τον σχεδιασμό των μέτρων. Στα περισσότερα κράτη-μέλη, όχι μόνο δεν παρατηρήθηκε καμία βελτίωση όσον αφορά την πρόσβαση στην απασχόληση, αλλά, αντιθέτως, έχει σημειωθεί αύξηση του ποσοστού των νέων Ρομά που βρίσκονται εκτός απασχόλησης, εκπαίδευσης ή κατάρτισης. Στον τομέα της εκπαίδευσης, διαπιστώθηκε η μεγαλύτερη πρόοδος, συγκριτικά με τους υπόλοιπους τομείς (στέγαση, υγεία κ.α.), καθώς κατά **την περίοδο 2011-2016 υπήρξε κά-ποια πρόοδος ως προς την υποχρεωτική σχολική φοίτηση, την προσχολική εκπαίδευση και την πρόωρη εγκατάλειψη του σχολείου, αλλά επιδείνωση όσον αφορά το σχολικό διαχωρισμό**. Επίσης, σύμφωνα με την Έκθεση, ο αρχικός στόχος του πλαισίου το 2011 στον τομέα της εκπαίδευσης, ότι όλα τα παιδιά Ρομά θα πρέπει να ολοκληρώσουν τουλάχιστον την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, αν και συναφής, κρίθηκε ότι δεν ήταν φιλόδοξος. Στο σύνολό τους, τα ενισχυμένα μέτρα που προτάθηκαν μετέπειτα, το 2013, στον τομέα της εκπαίδευσης κρίνονται ακόμη συναφή, κατάλληλα και δυνητικώς αποτελεσματικά για την αντιμετώπιση των διακρίσεων και την ισότιμη ένταξη των Ρομά, εφόσον βέβαια εξασφαλιστεί η σωστή εφαρμογή τους.

Συγκεκριμένα, η Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής το 2019 για την εφαρμογή των εθνικών στρατηγικών για την ένταξη των Ρομά²³, συμπλήρωσε την ενδιάμεση έκθεση αξιολόγησης παρουσιάζοντας και στατιστικά σχετικά με την εφαρμογή των μέτρων για την ένταξη των Ρομά ανά τομέα πολιτικής σε εθνικό επίπεδο, που εκ του αποτελέσματος αποδείχτηκε ελλιπής. Ειδικότερα για τον τομέα της εκπαίδευσης, η Ελλάδα ήταν μεταξύ των 18 κρατών μελών που επένδυσαν σε μέτρα για την αντιμετώπιση της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου, που ήταν και η συνηθέστερη επιλογή μέτρων ένταξης. Επίσης, ήταν ένα από τα 13 κράτη μέλη που εστίασε στη διεύρυνση της πρόσβασης και βελτίωση της ποιότητας της προσχολικής εκπαίδευσης και φροντίδας και μέσα στα 12 κράτη μέλη με λήψη μέτρων για την καταπολέμηση του σχολικού διαχωρισμού και την ανάπτυξη δεξιοτήτων προσαρμοσμένων στις ανάγκες της αγοράς εργασίας.

²³ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2019). Έκθεση για την εφαρμογή των εθνικών στρατηγικών για την ένταξη των Ρομά - 2019

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019DC0406&from=PT>

Στην Έκθεση επισημαίνεται ότι η διαμεσολάβηση αποτέλεσε το πιο διαδεδομένο επίτευγμα, όπως αναφέρουν σε εκθέσεις τους τα εθνικά σημεία επαφής για τους Ρομά στον τομέα της εκπαίδευσης. Μεταξύ άλλων, η επέκταση της υποχρεωτικής (δωρεάν) προσχολικής εκπαίδευσης, στην περίπτωση της Ελλάδας, κρίνεται ως ελπιδοφόρα προσέγγιση. Ωστόσο, για να επιτευχθούν οι κοινοί ευρωπαϊκοί στόχοι, τονίστηκε η **ανάγκη μιας συστηματικής, πολύπλευρης και μακροπρόθεσμης προσέγγισης** που να περιλαμβάνει την ενεργό συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων με έμφαση στη χειραφέτηση και συμμετοχή των γονέων Ρομά. Επίσης, κρίθηκε αναγκαίο, προκειμένου να προαχθεί η αποτελεσματική ισότιμη πρόσβαση των Ρομά σε υπηρεσίες καθολικής εφαρμογής αντί να δημιουργούνται μόνιμες παράλληλες δομές που εντείνουν το σχολικό διαχωρισμό, να υπάρξει ενσωμάτωση στοχευμένων παρεμβάσεων στη χάραξη πολιτικής και στα νομικά πλαίσια των κρατών μελών.

Λαμβάνοντας υπόψη τις εκθέσεις με τα διδάγματα πολιτικής που προέκυψαν από την εφαρμογή των ΕΣΕΡ, τα κράτη μέλη, με την καθοδήγηση και το συντονισμό της ΕΕ, καλούνται να ενισχύσουν τις προσπάθειες για την εξάλειψη των διακρίσεων, διαδικασία μακροχρόνια μέχρι να φανούν αποτελέσματα λόγω της παγιωμένης αθιγγοφοβίας. Γι' αυτό, πέρα από την πρόταση για αναγνώριση του αντιαθιγγανισμού, προωθώντας έτσι κοινή σθεναρή προσέγγιση εντός ΕΕ κατά των διακρίσεων, απαιτείται **διττή προσέγγιση στην προσπάθεια για την ισότιμη συμπερίληψη των Ρομά**, δηλαδή μέτρα αφενός για τη βελτίωση της αντιμετώπισης των διακρίσεων και της άνισης πρόσβασης σε υπηρεσίες και αγαθά και αφετέρου παράλληλη παροχή στοχευμένων προγραμμάτων που συμβάλλουν στην κατάρτιση και αξιοποίηση του δυναμικού των Ρομά ενισχύοντας την πρωτοβουλία και την ενεργό συμμετοχή τους. Το ευρωπαϊκό πλαίσιο των ΕΣΕΡ έθεσε τις βάσεις για κοινή πολιτική και μέτρα για την ενσωμάτωση των Ρομά. Ωστόσο, απαιτείται συλλογική, μεθοδική και μακροχρόνια προσπάθεια όλων των εμπλεκόμενων φορέων, καθώς και ισχυρή εθνική πολιτική βούληση στη χάραξη και εφαρμογή των πολιτικών, ώστε να επιτευχθεί η ισότιμη ένταξη των Ρομά.

1.2.2 Πλαίσιο της ΕΕ για Εθνικές Στρατηγικές Ένταξης των Ρομά μετά το 2020

Έχοντας τα παιδιά Ρομά ως προτεραιότητα κατά τον προγραμματισμό και την εφαρμογή των εθνικών στρατηγικών ένταξης των Ρομά (ΕΣΕΡ), με Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (ΕΚ) της 12ης Φεβρουαρίου 2019²⁴, επισημάνθηκε η ανάγκη στην περίοδο μετά το

2020 να ισχυροποιηθεί το στρατηγικό πλαίσιο της ΕΕ για τις ΕΣΕΡ και να αναπτυχθούν αποτελεσματικοί και ενισχυμένοι μηχανισμοί εποπτείας και κυρώσεων, με παράλληλη ενίσχυση του αγώνα κατά της αθιγγοφοβίας. Όπως προέκυψε από τα πορίσματα των εκθέσεων αξιολόγησης και εφαρμογής των ΕΣΕΡ, για να είναι επιτυχείς οι στρατηγικές ένταξης των Ρομά τόσο σε ευρωπαϊκό, όσο και σε εθνικό επίπεδο πρέπει να είναι ολοκληρωμένες, να στοχεύουν στην ενσωμάτωση των Ρομά επί ίσους όρους και οι επιδιώξεις στόχοι να καλύπτουν όλους τους τομείς πολιτικής του πλαισίου της ΕΕ μέσα από διατομεακή και ολιστική προσέγγιση²⁵, εστιάζοντας στην καταπολέμηση του αντιαθιγγανισμού και στη διαφύλαξη της ισότητας, ιδίως μέσα από την καταπολέμηση της έμφυλης ανισότητας μεταξύ του πληθυσμού Ρομά.

Με την παραδοχή ότι στην Ευρώπη οι φυλετικές, θρησκευτικές ή εθνοτικές διακρίσεις εξακολουθούν να υφίστανται με περισσότερους από τους μισούς Ευρωπαίους να πιστεύουν ότι οι διακρίσεις είναι ευρέως διαδεδομένες στη χώρα τους και με μεγάλο ποσοστό των Ρομά να έχει έρθει αντιμέτωπο με άνιση μεταχείριση, **η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανακοίνωσε ένα σχέδιο δράσης για την καταπολέμηση του ρατσισμού με μία δέσμη μέτρων διάρκειας πέντε ετών (2020-2025)**²⁶, προκειμένου να διασφαλιστεί η ισότητα εντός της ΕΕ.

Συγκεκριμένα, η Επιτροπή καλεί τα κράτη-μέλη να εφαρμόσουν τη σχετική νομοθεσία της ΕΕ για την προάσπιση της ισότητας. Επιπρόσθετα, τα κράτη μέλη ενθαρρύνονται να εγκρίνουν, μεταξύ άλλων μέτρων, **εθνικά σχέδια δράσης κατά του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων** έως το τέλος του 2022, με την καθοδήγηση της ΕΕ έπειτα από σχετική οδηγία της και πιθανές νέες νομοθετικές ρυθμίσεις. Στόχος των σχεδίων δράσης είναι να προωθηθούν η ισότητα, η πολυμορφία και η ένταξη αξιοποιώντας τη σχετική χρηματοδότηση της ΕΕ και τις συνέργειες ανάμεσα σε όλους τους εμπλεκόμενους φορείς και οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και δίνοντας, παράλληλα, έμφαση στην ανάδειξη των ατόμων με καταγωγή από φυλετικές ή εθνοτικές μειονότητες. Μεταξύ των ζητημάτων που θα διερευνηθούν είναι οι διακρίσεις σε βάρος των Ρομά, οι οποίοι αντιμετωπίζουν τις περισσότερες διακρίσεις εντός της ΕΕ. Στο πλαίσιο της αντιστροφής της κατάστασης και ειδικότερα της πολιτικής της καταπολέμησης των στερεοτύπων και ευαισθητοποίησης σχετικά με την ιστορία, τον Ιούλιο του 2020, το Συμβούλιο της Ευρώπης με σύστασή του καλεί τα κράτη μέλη να εντάξουν την ιστορία των Ρομά και/ή των Πλανόβιων (Travellers) στα σχολικά προγράμματα και στο εκπαιδευτικό υλικό.

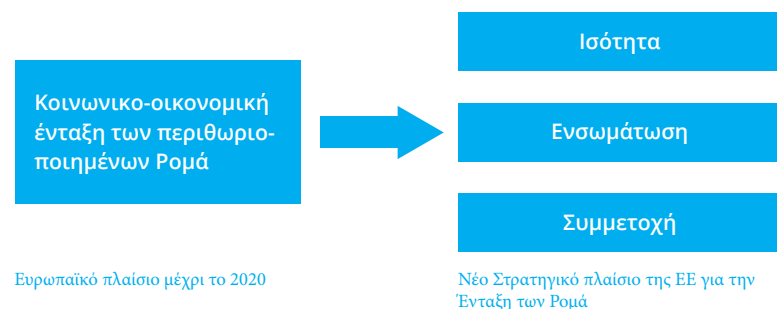
²⁵ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2020). Εφαρμογή των εθνικών στρατηγικών για την ένταξη των Ρομά: καταπολέμηση των αρνητικών συμπεριφορών απέναντι σε άτομα καταγωγής Ρομανί στην Ευρώπη Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 17ης Σεπτεμβρίου 2020 σχετικά με την εφαρμογή των εθνικών στρατηγικών για την ένταξη των Ρομά: καταπολέμηση των αρνητικών συμπεριφορών απέναντι σε άτομα καταγωγής Ρομανί στην Ευρώπη (2020/2011 (INI)) https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0229_EL.pdf

²⁶ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2020). Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο την Ευρωπαϊκή οικονομική και κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, Μια Ένωση ισότητας : σχέδιο δράσης της ΕΕ για την καταπολέμηση του ρατσισμού 2020-2025 COM(2020) 620 final https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/a_union_of_equality_eu_action_plan_against_racism_2020_-2025_el.pdf

²⁴ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2020). Στρατηγικές για την ένταξη των Ρομά Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 12ης Φεβρουαρίου 2019 σχετικά με την ανάγκη, στην περίοδο μετά το 2020, για ένα ισχυρότερο στρατηγικό πλαίσιο της ΕΕ για τις εθνικές στρατηγικές ένταξης των Ρομά και για την ενίσχυση του αγώνα κατά της αθιγγοφοβίας (2019/2509(RSP)) (2020/C 449/01) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019IP0075&from=EL>

Τον Οκτώβριο του 2020, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε ένα 10ετές **στρατηγικό πλαίσιο της ΕΕ για την ισότητα, την ένταξη και τη συμμετοχή των Ρομά**²⁷, το οποίο αποτελεί την πρώτη άμεση συμβολή στην εφαρμογή του σχεδίου δράσης της ΕΕ κατά του ρατσισμού 2020-2025. Ενώ το προηγούμενο πλαίσιο εστίαζε κυρίως στην κοινωνικοοικονομική ένταξη των περιθωριοποιημένων Ρομά, το ενισχυμένο και αναμορφωμένο πλαίσιο στρατηγικής συνιστά **ολοκληρωμένη προσέγγιση τριών πυλώνων**. Στην **κοινωνικοοικονομική ένταξη**, προστίθεται η προώθηση της **ισότητας** με όλα τα άλλα μέλη της κοινωνίας και η ενίσχυση της συμμετοχής στην πολιτική, κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ζωή. Στόχος του νέου ευρωπαϊκού πλαισίου είναι να δώσει σε όλους τους Ρομά την ευκαιρία να αξιοποιήσουν πλήρως τις δυνατότητές τους.

Προς μία ολοκληρωμένη προσέγγιση τριών πυλώνων



Πηγή: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu_el

Έχει κατατεθεί, επίσης, πρόταση από την Επιτροπή σχέδιο σύστασης του Συμβουλίου²⁸ σχετικά με την ισότητα, την ένταξη και τη συμμετοχή των Ρομά, η οποία εξετάζεται από το Συμβούλιο.

Με το νέο στρατηγικό πλαίσιο **στους τέσσερις κάθετους τομεακούς στόχους** του προηγούμενου πλαισίου (εκπαίδευση, στέγαση, υγεία και απασχόληση) **προστίθενται τρεις οριζόντιοι στόχοι** (ισότητα, ένταξη και συμμετοχή των Ρομά), δίνοντας έτσι έμφαση σε επτά βασικούς τομείς.

Στον **τομέα της εκπαίδευσης** με έμφαση στην εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά, καθορίζονται οι εξής **βασικοί στόχοι**:

- Μείωση του χάσματος όσον αφορά τη συμμετοχή στην προσχολική εκπαίδευση τουλάχιστον κατά το ήμισυ
- Μείωση του ποσοστού των παιδιών Ρομά που φοιτούν σε διαχωρισμένα σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης τουλάχιστον κατά το ήμισυ στα κράτη μέλη με σημαντικό πληθυσμό Ρομά
- Μείωση του ποσοστού των παιδιών που εγκαταλείπουν πρόωρα τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση κατά το ένα τρίτο

Τα πιο στοχευμένα **μέτρα ένταξης στον τομέα της εκπαίδευσης**, όπως αποτυπώθηκαν στην Σύσταση του Συμβουλίου (2013) για αποτελεσματικά μέτρα ένταξης των Ρομά, **κρίνονται κατάλληλα και συναφή** για αξιοποίησή τους από τα κράτη μέλη κατά τον σχεδιασμό των νέων ΕΣΕΡ. Μεταξύ άλλων περιλαμβάνουν, προώθηση της σχολικής φοίτησης των παιδιών Ρομά, κατάργηση του διαχωρισμού των μαθητών Ρομά στα σχολεία, υποστήριξη συμμετοχής των γονέων στις σχολικές και τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες καθώς και ευαισθητοποίησή τους όσον αφορά τη σημασία της προσχολικής εκπαίδευσης, της εγγραφής και της φοίτησης των παιδιών στο σχολείο.

Λαμβάνοντας υπόψη την πολυμορφία μεταξύ των Ρομά και τις ειδικές ανάγκες διαφόρων ομάδων όπως τα παιδιά Ρομά, οι γυναίκες, οι ΛΟΑΔΜ και οι ηλικιωμένοι Ρομά, καθώς και τα άτομα με αναπηρία, τα κράτη-μέλη καλούνται να υποβάλουν στρατηγικές ένταξης βασισμένες σε μια διατομεακή προσέγγιση με κύριο γνώμονα τους 3 πυλώνες του νέου σχεδίου, έπειτα από διαβούλευση με όλους τους εμπλεκόμενους φορείς. Από το 2023 θα υποβάλλονται εκθέσεις σχετικά με την εφαρμογή των στρατηγικών ένταξης των Ρομά ανά διετία, ώστε να παρακολουθείται η αποτελεσματικότητα των μέτρων και η εφαρμογή των ΕΣΕΡ σε εθνικό επίπεδο.

²⁷ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2020). Νέο Στρατηγικό πλαίσιο της ΕΕ για την ισότητα, την ένταξη και τη συμμετοχή των Ρομά https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/eu_roma_strategic_framework_for_equality_inclusion_and_participation_for_2020_-_2030_0.pdf

²⁸ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2020). Σχέδιο Σύστασης του Συμβουλίου σχετικά με την ισότητα, την ένταξη και τη συμμετοχή των Ρομά https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/commission_proposal_for_a_draft_council_recommendation_for_roma_equality_inclusion_and_participation_en.pdf

1.3

ΕΘΝΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΓΙΑ ΤΗΝ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ
ΤΩΝ ΡΟΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ1.3.1 Θεσμικό πλαίσιο για την εκπαιδευτική
ένταξη των παιδιών Ρομά και Εθνική
Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη
των Ρομά έως το 2020

Σε εθνικό επίπεδο το πρώτο βασικό νομικό ζήτημα για την ισότιμη κοινωνική ένταξη των Ρομά ήταν η αναγνώρισή τους ως Έλληνες πολίτες. Ως εκ τούτου, το 1955 εκδόθηκε το σχετικό νομοθετικό διάταγμα (Ν.Δ 3370/55, όπως καταργήθηκε με το Άρθρο 34 του Ν. 3284/2004 και ισχύουν τα οριζόμενα στο πρώτο άρθρο του ίδιου νόμου)²⁹, το οποίο δημιούργησε το θεσμικό πλαίσιο, σύμφωνα με το οποίο οι Ρομά αναγνωρίστηκαν ως γηγενείς πολίτες της χώρας, άρα και ως πολίτες που έχουν δικαίωμα στα βασικά και θεμελιώδη κοινωνικά δικαιώματα μεταξύ των οποίων και η εκπαίδευση. Η προσπάθεια για την ιθαγένεια των Ρομά συνεχίστηκε με τον νόμο για την απόκτηση αναδρομικής ιθαγένειας (Α.Ν. 281).

Από τα μέσα του 1990 αρχίζουν οι προσπάθειες για τη συγκρότηση ενός πιο ενιαίου πλαισίου για την ένταξή των Ρομά³⁰. Η μεταφορά πολλών αρμοδιοτήτων στην τοπική αυτοδιοίκηση το 1995 (ν. 2218/1994) διαμορφώνει διαφορετικές συνθήκες στις τοπικές κοινωνίες και δίνει την δυνατότητα να δημιουργηθούν τοπικά δίκτυα για την υποστήριξη των Ρομά, όπως είναι το «Πανελλαδικό Διαδημοτικό Δίκτυο για την Υποστήριξη των Ελλήνων Τσιγγάνων» – Δίκτυο ΡΟΜ και η Πανελλήνια Ομοσπονδία Σωματείων Ελλήνων Ρομά (Π.Ο. Σ.Ε.Ρ.), ενισχύοντας την ενεργό συμμετοχή των ίδιων των Ρομά στη διεκδίκηση της ένταξής τους επί ίσοις όροις στο κοινωνικό σύνολο.

Η πορεία των προσπαθειών για ισότιμη εκπαιδευτική ένταξη και μείωση της σχολικής διαρροής των παιδιών Ρομά στην Ελλάδα αποτυπώνεται στις σχετικές νομοθετικές πρωτοβουλίες και εγκυκλίους³¹ με τα ακόλουθα βασικά μέτρα:

²⁹ Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (2004) ΦΕΚ 217/τ.Α/10.11.2004 Νόμος 3284/2004

³⁰ Γενική Γραμματεία Κοινωνική Αλληλεγγύη και Καταπολέμησης της Φτώχειας του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, «Κοινωνική Ένταξη των Ρομά» -Πλατφόρμα ενημέρωσης και διαβούλευσης για θέματα Ρομά, Εθνική Νομοθεσία <https://egroma.gov.gr/ellhnikh-nomothesia/>

³¹ Παπαδόπουλος Στέργιος.(2019). Το νομοθετικό πλαίσιο της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης στην Ελλάδα- Μία ιστορική αναδρομή από το 2013 έως σήμερα. Ανάκτηση στις 13.01.2021 από: http://6dim-diap-efleth.thess.sch.gr/nomothetiko_plaisio_diap_ekpshs.pdf

- ▶ τον εγγραμματισμό των παιδιών Ρομά
- ▶ τη δημιουργία ειδικής κάρτας φοίτησης για τους μετακινούμενους μαθητές/τριες
- ▶ την εισοδηματική ενίσχυση οικογενειών με τέκνα υποχρεωτικής εκπαίδευσης και χαμηλά εισοδήματα
- ▶ την εκπαιδευτική και ψυχολογική παρακολούθηση και υποστήριξη μαθητών/τριών στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και μέσα από τμήματα ενισχυτικής και διαφοροποιημένης διδασκαλίας, όπως οι τάξεις υποδοχής και οι Ζώνες Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας
- ▶ την ευαισθητοποίηση και ενημέρωση των εκπαιδευτικών, των στελεχών εκπαίδευσης, των εμπλεκόμενων φορέων αλλά και της ευρύτερης κοινωνίας προκειμένου να διευκολυνθεί η φοίτηση και η παραμονή των παιδιών Ρομά στο σχολείο έως την ολοκλήρωση των σπουδών τους.

Αναλυτικότερα, το εθνικό νομοθετικό πλαίσιο σχετικά με την εκπαίδευση των Ρομά ξεκινά το 1987 με την Εγκύκλιο της Δ/σης Σπουδών Π.Ε του ΥΠΕΠΘ (206/ Γ1/14-04-1987) και η οποία καταγράφεται ως μια σημαντική παρέμβαση στην εκπαίδευση των παιδιών Ρομά. Ειδικότερα, στην εγκύκλιο γινόταν αναφορά στις συνθήκες διαβίωσης των Ρομά, στις επιστημονικές έρευνες των τελευταίων τότε 15 χρόνων και στους ρόλους που καλούνταν να αναλάβουν οι εκπαιδευτικοί, οι διευθυντές, οι σχολικοί σύμβουλοι και τα στελέχη εκπαίδευσης. Παράλληλα, τονίστηκε η πρόθεση του Υπουργείου να στηρίξει και να συντονίσει τις προσπάθειες όλων των εμπλεκόμενων φορέων για την αντιμετώπιση προβλημάτων στην εκπαίδευση και φοίτηση των παιδιών Ρομά.

Το 1995 εκδόθηκε Εγκύκλιος της Δ/σης Σπουδών Π.Ε του ΥΠΕΠΘ (Φ4/350/Γ1/1028/22-08-1995) για την εγγραφή και **φοίτηση τσιγγανοπαίδων στο νηπιαγωγείο και στο δημοτικό σχολείο**. Δόθηκαν οδηγίες σε όλους τους φορείς που εμπλέκονται στην εκπαιδευτική διαδικασία να προβούν σε ενέργειες και να συνεργαστούν, ώστε να διευκολυνθεί η φοίτηση των παιδιών Ρομά. Στην Εγκύκλιο (Φ7/352/Γ1/1031/23-8-1995) δόθηκαν, επίσης, οδηγίες σχετικά με τις **εξετάσεις για την απόκτηση τίτλου σπουδών** δημοτικού σχολείου από όσους συμπλήρωσαν το όριο ηλικίας της υποχρεωτικής εκπαίδευσης.

Με νόμο του 1996 (Νόμος 2413/1996 - ΦΕΚ 124/Α/17-06-1996 άρθρα 34-37)³² ορίζεται το **πλαίσιο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης**. Σκοπός της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι η οργάνωση και λειτουργία σχολικών μονάδων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για την παροχή εκπαίδευσης σε άτομα με εκπαιδευτικές, κοινωνικές, πολιτιστικές ή μορφωτικές ιδιαιτερότητες.

Τον ίδιο χρόνο, καθιερώθηκε η κάρτα φοίτησης τσιγγανοπαίδων. Με Υπουργική Απόφαση (Φ4/155/Γ1/1237/11-09-1996)³³ οι Ρομά μαθη-

³² Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (1996). ΦΕΚ 124/τ.Α/17-06-1996, Νόμος 2413/1996 . Ανακτήθηκε στις 13.01.2021 από: <http://www.et.gr> (Εθνικό Τυπογραφείο)

³³ Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (1996). ΦΕΚ 893/τ.Β/20-09-1996, Υπουργική Απόφαση Φ4/155/

τές/τριες του δημοτικού με την έναρξη του διδακτικού έτους εγγράφονται στο κανονικό Βιβλίο Μητρώου έπειτα από την προσκόμιση των απαραίτητων δικαιολογητικών και τους χορηγείται **ειδική κάρτα φοίτησης**. Η κάρτα αυτή θα συνοδεύει το μαθητή στις περιπτώσεις ξαφνικής αλλαγής σχολείων εξαιτίας αλλαγής του τόπου κατοικίας του, ενισχύοντας με αυτό τον τρόπο την προσπάθεια συστηματικής φοίτησης των παιδιών Ρομά στο σχολείο.

Το 1997, με βάση το Νόμο υπ' αριθμ. 2525³⁴ (ΦΕΚ 188/τ. Α' / 23-09-1997 και τίτλο «Ενιαίο Λύκειο, πρόσβαση των αποφοίτων του στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου και άλλες διατάξεις», καθιερώνονται τα **ολόήμερα νηπιαγωγεία και δημοτικά** και ιδρύονται τα **Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας (ΣΔΕ)**. Βασικός στόχος των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας είναι η καταπολέμηση των ανισοτήτων και των κοινωνικών διαφορών, η ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης για άτομα που έχουν διακόψει την εκπαίδευσή τους, η ανάπτυξη βασικών δεξιοτήτων και η σύνδεση με την αγορά εργασίας.³⁵

Με την Εγκύκλιο του ΥΠΕΠΘ Γ1/694/01-09-1999 υπήρξε αναφορά στο έργο που είχε πραγματοποιηθεί τα τελευταία εκείνα χρόνια αναφορικά με την εκπαίδευση των Ρομά και τονίστηκε η **πρόθεση να υπάρξει αύξηση του αριθμού των τσιγγανοπαίδων, που εντάσσονται στην εκπαιδευτική διαδικασία με σκοπό την ένταξη τους και τον εγγραμματοισμό τους**. Οι οδηγίες που δίνονταν ζητούσαν από όλους τους εκπαιδευτικούς λειτουργούς να ευαισθητοποιηθούν και να δραστηριοποιηθούν, ώστε να δημιουργηθούν οι απαραίτητες προϋποθέσεις για την προσέλκυση και φοίτηση σύμφωνα με την εγκύκλιο Φ4/350/Γ1/1028/22-8-1995. Βασικός στόχος ήταν η ένταξη των Ρομά στις κανονικές τάξεις. Στις περιπτώσεις όμως που υπήρχαν μαθησιακές δυσκολίες, αυτές αντιμετωπιζονταν με προπαρασκευαστικά τμήματα, στα οποία οι τσιγγανοπαίδες φοιτούσαν για λίγες μόνο ώρες, ώστε να αποφεύγονται καταστάσεις περιθωριοποίησης. Η κάρτα φοίτησης συνέχισε να ισχύει. Δόθηκαν, επίσης, οδηγίες για το πρόγραμμα εκπαίδευσης τσιγγανοπαίδων του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων ενισχύοντας τις δράσεις για την ενσωμάτωση των παιδιών Ρομά.

Την ίδια περίοδο με υπουργική απόφαση Φ10/20/Γ1/708/7-9-1999³⁶ (ΦΕΚ 1789/τ. Β'/28-09-1999) διαμορφώθηκε ένα ευέλικτο σχήμα θεσμικής και διδακτικής παρέμβασης το οποίο έχει τη μορφή:

- ▶ Τάξη Υποδοχής Ι
- ▶ Τάξη Υποδοχής ΙΙ
- ▶ Φροντιστηριακό τμήμα
- ▶ Διευρυμένο ωράριο

Γ1/1257/11.09.1996- Καθιέρωση κάρτας φοίτησης Τσιγγανοπαίδων

³⁴ Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (1997). ΦΕΚ 188/τ. Α' / 23-09-1997 Νόμος 2525/1997

³⁵ ΣΙΝΕ-Γ.Σ.Ε.Ε. (Σεπτέμβριος 2017) Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας Στόχοι - Θεσμικό και Μεθοδολογικό πλαίσιο - Δομές . Ανάκτηση στις 13-01-2021 από: https://www.inegsee.gr/wp-content/uploads/2017/05/Sxoleia_Deuterhs_Eukairias_Stoixoi-Thesmiko_kai_Methodologiko_plaisio-Domes.pdf

³⁶ Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (1999). ΦΕΚ 1789/τ.Β'/28-09-1999 Υπουργική Απόφαση Φ10/20/Γ1/708/7-9-1999

Δόθηκε το δικαίωμα στο σύλλογο διδασκόντων κάθε σχολικής μονάδας της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης να επιλέξει το σχήμα που μπορεί να λειτουργήσει πιο αποδοτικά. Στην εγκύκλιο γινόταν αναλυτική περιγραφή των Τάξεων Υποδοχής και των φροντιστηριακών τμημάτων, του διδακτικού προσωπικού που θα απασχολούνταν, καθώς και της εποπτείας και παιδαγωγικής καθοδήγησης που θα παρέχόταν. Παράλληλα, το εκπαιδευτικό προσωπικό ενισχύθηκε με τη σύσταση οργανικών θέσεων για τάξεις υποδοχής και την εφαρμογή προγραμμάτων για Ρομά με την αρ. 358/Δ4/29.08.2000 Υπουργική Απόφαση (ΦΕΚ 1068/τ. Β'/30-08-2000)³⁷.

Σε εγκύκλιο του ΥΠΕΠΘ (Γ1/226/6-3-2000) δόθηκαν διευκρινίσεις και για το **όριο ηλικίας της φοίτησης των μαθητών**. Ως όριο υποχρεωτικής φοίτησης (δημοτικό και γυμνάσιο) καθορίζεται το 16^ο έτος της ηλικίας. Προβλεπόταν, επίσης, η δυνατότητα διενέργειας κατακτήριων εξετάσεων για μαθητές/τριες που φοιτούν σε μικρότερη τάξη από τη χρονολογική τους ηλικία. Σκοπός είναι κανένα παιδί που προσέρχεται για φοίτηση στο δημοτικό σχολείο να μην απομακρύνεται με το αιτιολογικό ότι είναι μεγάλης ηλικίας

Το 2002 εκδόθηκε εγκύκλιος του Υπουργείου Οικονομίας και Οικονομικών σύμφωνα με την οποία αποφασίστηκε **εισοδηματική ενίσχυση οικογενειών με τέκνα υποχρεωτικής εκπαίδευσης και χαμηλά εισοδήματα**. Η εγκύκλιος καθόριζε τους δικαιούχους, το ύψος της εισοδηματικής ενίσχυσης, τον τρόπο καταβολής και τα απαραίτητα δικαιολογητικά, προσφέροντας στήριξη σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες όπως οι Ρομά.

Στηρίζοντας δράσεις εκπαιδευτικής ένταξης των παιδιών Ρομά, με εγκύκλιο της Διεύθυνσης σπουδών Π.Ε. (100008/Γ1/17-9-2003) γνωστοποιήθηκε το 2003 η εφαρμογή του προγράμματος **«Ένταξη Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο»**. Το πρόγραμμα εφαρμόστηκε πανελλαδικά και στόχο είχε την ένταξη τους στο σχολείο και τη μείωση της σχολικής διαρροής και του σχολικού και κοινωνικού αποκλεισμού. Το πρόγραμμα λειτούργησε επιβλητικά και συμπληρωματικά στη θεσμική λειτουργία του σχολείου.

Με εγκύκλιο της Δ/σης Σπουδών ΠΕ του ΥΠΕΠΘ (11684/Γ1/10-9-2008) δόθηκαν οδηγίες για την εγγραφή και φοίτηση των Ρομά και συγκεκριμένα οδηγίες για αντιμετώπιση δυσκολιών εγγραφής, για τη λειτουργία αντισταθμιστικών θεσμών, για το εκπαιδευτικό υλικό του προγράμματος Τσιγγανοπαίδων και τέλος για την **σύσταση ομάδας διδασκόντων** με αντικείμενο τη στήριξη των μαθητών και την ευαισθητοποίηση του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος.

Τα προγράμματα για την ενεργό ένταξη Παλιννοστούντων, Αλλοδαπών και Ρομά μαθητών στο εκπαιδευτικό σύστημα ανακοινώθηκαν με εγκύκλιο της Δ/σης Σπουδών ΠΕ του ΥΠΕΠΘ (Φ.1 Τ.Υ / 1254 /Γ1/

³⁷ Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.(2000). ΦΕΚ 1068 τ.Β' /30.08.2000 Υπουργική Απόφαση, αρ. 358/Δ4/29.08.2000 (-) Σύσταση οργανικών θέσεων για Τάξεις Υποδοχής και την εφαρμογή προγραμμάτων για Ρομά

126877 /3-10-2008). Βασικό σημείο της εγκυκλίου ήταν ότι οι **όροι τμήμα ένταξης ή προπαρασκευαστική τάξη** πρέπει να **αντικαθίστανται από τους όρους τάξη Υποδοχής και φροντιστηριακό τμήμα**, που είναι και οι θεσμοί της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, παρέχοντας αναλυτικές οδηγίες για τη λειτουργία των τμημάτων αυτών.

Με εγκύκλιο του ΥΠΕΠΘ (Φ3/960/102679/Γ1/20-8-2010) δόθηκαν **νέες οδηγίες για την εγγραφή και σχολική παρακολούθηση των παιδιών Ρομά**. Στην εγκύκλιο αναφερόταν ότι η σχολική φοίτηση των παιδιών Ρομά, παρά τις καταβληθείσες προσπάθειες, χαρακτηρίζεται ελλιπής, με περιορισμένη παρακολούθηση, πρόωρη διακοπή πριν την ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης και χαμηλή επίδοση σε σχέση με τον υπόλοιπο μαθητικό πληθυσμό. Δίνονταν, επομένως, οδηγίες οι οποίες προσδιόριζαν αναλυτικά τον τρόπο πραγματοποίησης των εγγραφών των παιδιών με σκοπό την διευκόλυνση της διαδικασίας. Παράλληλα, γινόταν ενημέρωση ότι το σχολικό έτος **2010-2011 σηματοδοτούσε την έναρξη της υλοποίησης του συγχρηματοδοτούμενου από την Ευρωπαϊκή Ένωση προγράμματος με τίτλο «Εκπαίδευση των παιδιών Ρομά»**. Τέλος, τονίστηκε βάσει της εγκυκλίου η πάγια βούληση και επιδίωξη του Υπουργείου Παιδείας για ένταξη των παιδιών Ρομά στις κανονικές τάξεις, καθώς ο **αποκλεισμός, ο διαχωρισμός και η περιθωριοποίησή τους αντικείμενα στο ελληνικό Σύνταγμα** (Ν.3364/2005/ΦΕΚ 16 τ. Α'). Για το λόγο αυτό ζητήθηκε με νέα εγκύκλιο (1-10-2010) να δοθεί αναφορά για την εξέλιξη των εγγραφών και της σχολικής παρακολούθησης. Με άλλη εγκύκλιο (132975/Γ1/21-10-2010) τονίστηκε ξανά να υπάρξει μέριμνα για την τήρηση των διατάξεων για την εγγραφή και σχολική παρακολούθηση των παιδιών Ρομά.

Παράλληλα, αποφασίστηκε με εγκύκλιο της Δ/σης Σπουδών ΠΕ ΥΠΔ-ΒΜΘ (123316/Γ1/04-10-2010) **νέα εισοδηματική ενίσχυση** οικογενειών με τέκνα υποχρεωτικής εκπαίδευσης και με χαμηλά εισοδήματα, η οποία θα δίνεται όμως στο τέλος κάθε σχολικής χρονιάς **με παρούσα βεβαίωση κανονικής παρακολούθησης μαθημάτων κατά το σχολικό έτος που ολοκληρώθηκε με επιτυχή φοίτηση των τέκνων**.

Με το Νόμο 3879/2010 (ΦΕΚ 163/τ.Α'/21.09.10), άρθρο 26 §1α και §1β του Υ.ΠΑΙ.Θ.Π.Α., εισάγεται ο θεσμός των **Ζωνών Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας (Ζ.Ε.Π.)**³⁸. Απευθύνεται σε σχολικές μονάδες πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε περιοχές με χαμηλό συνολικό εκπαιδευτικό δείκτη, χαμηλούς κοινωνικοοικονομικούς δείκτες και αυξημένο κίνδυνο φτώχειας, υψηλή σχολική διαρροή και χαμηλή πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Στόχο των Ζ.Ε.Π. αποτελεί η ισότιμη ένταξη όλων των μαθητών στο εκπαιδευτικό σύστημα μέσω της λειτουργίας υποστηρικτικών δράσεων για τη βελτίωση της μαθησιακής επίδοσης, με κατεύθυνση τις αρχές της διαπολιτισμικότητας. Οι τάξεις που εντάσσονται στο πλαίσιο του νέου θεσμού Ζωνών Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας είναι:

- ▶ Τάξεις Υποδοχής (Τ.Υ.) Ι Ζ.Ε.Π.
- ▶ Τάξεις Υποδοχής (Τ.Υ.) ΙΙ Ζ.Ε.Π.
- ▶ Ενισχυτικά Φροντιστηριακά Τμήματα (Ε.Φ.Τ.) Ζ.Ε.Π.

Οι μαθητές/τριες που δεν έχουν την απαιτούμενη γνώση της ελληνικής γλώσσας δέχονται πρόσθετη διδακτική υποστήριξη μέσω των τμημάτων αυτών. Το υπουργείο Παιδείας με σχετικές εγκυκλίους διευκρινίζει τον τρόπο λειτουργίας, τα όρια φοίτησης και παρέχει οδηγίες και κατευθύνσεις ανά σχολικό έτος.

Το 2011, ακολουθώντας το κοινό ευρωπαϊκό πλαίσιο που προτάθηκε από την ΕΕ για την ισότιμη ένταξη των Ρομά, η Ελλάδα σχεδίασε εθνική στρατηγική με μέτρα πολιτικής που στόχευαν μέσα από περιφερειακές δράσεις στη βελτίωση της οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης των Ρομά έως το 2020.

Στρατηγικοί στόχοι που όριζε η **Εθνική Στρατηγική για την κοινωνική ένταξη των Ρομά 2012-2020**³⁹ ήταν η εξασφάλιση της κατοικίας και η ανάπτυξη ενός υποστηρικτικού δικτύου κοινωνικής παρέμβασης μέσα από βελτιώσεις στους τομείς της απασχόλησης, της εκπαίδευσης, της υγείας και της στέγασης. Ως γενικός στόχος στην εκπαίδευση των Ρομά τέθηκε η ένταξη των παιδιών στη σχολική πραγματικότητα μέσα από τη μείωση της σχολικής διαρροής και αποτυχίας και τη διάχυση της εκπαίδευσής τους σε όλες τις βαθμίδες, επιδιώκοντας παράλληλα την αύξηση του επιπέδου του κοινωνικού, πολιτιστικού και λειτουργικού εγγραμματισμού τους. Αναλυτικότερα, **στον τομέα της εκπαίδευσης**, άξονα προτεραιότητα 4 της Στρατηγικής, **οι στόχοι ήταν:**

- ▶ να διασφαλιστεί η φοίτηση και να καταπολεμηθεί η σχολική διαρροή των παιδιών Ρομά
- ▶ να ενταχθούν τα παιδιά Ρομά σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης και να υπάρξει μείωση της σχολικής αποτυχίας
- ▶ να καταπολεμηθούν τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις τόσο των τοπικών κοινωνιών όσο και της εκπαιδευτικής και μαθητικής κοινότητας
- ▶ να αναβαθμιστεί το επίπεδο του κοινωνικού, πολιτιστικού και λειτουργικού εγγραμματισμού των Ρομά, ώστε να επιτευχθεί η ένταξή τους στην κοινωνία
- ▶ Να ενδυναμωθεί η σχέση των οικογενειών Ρομά με το σχολείο και να προβληθούν οι θετικές επιδράσεις της εκπαίδευσης στη ζωή των Ρομά

Για την επίτευξη των ανωτέρω στόχων έως το 2020, προτεινόμενα μέτρα, μεταξύ άλλων, ήταν η ενίσχυση και στήριξη της φοίτησης των παιδιών Ρομά στην προσχολική εκπαίδευση, η εκπαιδευτική στήριξη των μαθητών Ρομά, δράσεις κοινωνικής ένταξης, καθώς και δράσεις στήριξης για εκπαιδευτικούς όλων των βαθμίδων υποχρεωτικής

³⁸ Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (2010) ΦΕΚ 163/τ.Α' /21.09.2010, Νόμος 3879/2010

³⁹ Υπουργείο Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας. (2011). Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά http://www.esfhellas.gr/elibrary/stratigiki_roma_el.pdf

εκπαίδευσης και παράλληλη ενημέρωση και ευαισθητοποίηση τοπικών κοινοτήτων σε θέματα Ρομά.

Προκειμένου να υπάρξει στοχευμένος συντονισμός στο πλαίσιο των προσπάθειών για εξάλειψη των ανισοτήτων απέναντι στους Ρομά, ιδρύθηκε η Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής Ένταξης των Ρομά του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης με ν. 4430/2016 (άρθρα 42-49). Αρμοδιότητά της να διαμορφώνει κατευθυντήριες γραμμές και να συντονίζει τις πολιτικές που πρέπει να εφαρμοστούν στους διάφορους τομείς. Με το προεδρικό διάταγμα υπ' αριθμ. 84 (ΦΕΚ 123 /τ. Α' /17-07-2019) η Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής Ένταξης των Ρομά καθώς και η αντίστοιχη θέση του Ειδικού/Ειδικού Τομεακού Γραμματέα που συστάθηκαν με τα άρθρα 42 και 43 του ν. 4430/2016 (Α' 205) καταργούνται. Οι υπηρεσίες που υπάγονται σε αυτήν μεταφέρονται, ως σύνολο αρμοδιοτήτων, θέσεων, προσωπικού και εποπτευόμενων φορέων, στη Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης του άρθρου 2 παρ. 2 περ. β του π.δ. 134/2017, η οποία μετονομάζεται σε Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Καταπολέμησης της Φτώχειας.

Με νόμο του 2016⁴⁰ (4415/2016 - ΦΕΚ 159/τ.Α'/6-9-2016) εκδόθηκε σε ενοποιημένο κείμενο με ενσωματωμένες τις μεταγενέστερες τροποποιήσεις των διατάξεων του Ν.4763/2020 - ΦΕΚ 254/Α/21-12-2020) προσδιορίζεται στο Κεφάλαιο Β' το πλαίσιο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Η **Διαπολιτισμική Εκπαίδευση** αφορά στη δόμηση των σχέσεων μεταξύ διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων με σκοπό την άρση των ανισοτήτων και του κοινωνικού αποκλεισμού. Σκοπός είναι η εγγραφή των παιδιών με διαφορετική πολιτισμική προέλευση σε σχολεία μαζί με τα παιδιά γηγενών και η ενίσχυση της δημοκρατικής λειτουργίας του σχολείου με σεβασμό στις δημοκρατικές αξίες και στα δικαιώματα των παιδιών. Τα σχολεία διαπολιτισμικής εκπαίδευσης λειτουργούν πλέον ως **πειραματικά σχολεία διαπολιτισμικής εκπαίδευσης**, δίνονται οδηγίες για τον τρόπο λειτουργίας τους και προσδιορίζονται γενικά μέτρα για την στήριξη της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Για την επίτευξη του στρατηγικού στόχου και οράματος εξάλειψης των διακρίσεων απέναντι στους Ρομά έως το 2020, σχεδιάστηκε το «Εθνικό Επιχειρησιακό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2017-2021»⁴¹, το οποίο αποτελεί χρήσιμο εργαλείο και το πρώτο στάδιο εξειδίκευσης της Εθνικής Στρατηγικής Κοινωνικής Ένταξης των Ρομά 2012-2020. Βασικές αρχές για τις πολιτικές παρεμβάσεις στην εκπαίδευση σύμφωνα με το Σχέδιο Δράσης είναι:

- να προωθηθεί η ισότιμη συμμετοχή με παρεμβάσεις ενταξιακού χαρακτήρα, να υπάρξουν εκπαιδευτικές δράσεις

⁴⁰ Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, (2016) ΦΕΚ 159/τ. Α' /6-9-2016 Νόμος 4415/2016

⁴¹ Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής Ένταξης των Ρομά, (2017), Εθνικό Επιχειρησιακό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά ("Κοινωνική Ένταξη προς όφελος όλων 2017-2021") https://egroma.gov.gr/wp-content/uploads/2019/06/LOW-%CE%95%CE%A0%CE%99%CE%A7%CE%95%CE%99%CE%A1%CE%97%CE%A3%CE%99%CE%91%CE%9A%CE%9F_SXEDIO_DRASHS_ROMA.pdf

- προς όφελος όλων, Ρομά και μη-Ρομά μαθητών
- να γίνει σταδιακή άρση των διακρίσεων και του κοινωνικού αποκλεισμού, μέσω της ανάπτυξης των γνωστικών και κοινωνικών δεξιοτήτων του μαθητικού πληθυσμού
- να δοθεί βαρύτητα στην Διαπολιτιστική Αλληλεπίδραση, στο σεβασμό στη διαφορετικότητα
- να προωθηθούν το Ευέλκτο Πρόγραμμα, η βιωματική εκπαίδευση και οι διαθεματικές, ολιστικές προσεγγίσεις γραμματισμού μέσω του θεάτρου, της μουσικής, του χορού, της κίνησης και της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης
- να υπάρξει διασπορά μαθητών Ρομά
- να διοργανωθούν δράσεις μεταξύ μαθητών Ρομά και μη Ρομά για επίτευξη όσμωσης και να δημιουργηθούν λειτουργικές, αμφίδρομες σχέσεις μεταξύ του σχολείου, των οικογενειών και της κοινότητας Ρομά.

Αξιολογώντας την πρόοδο στην εκπαίδευση, ένα από τα τέσσερα βασικά πεδία πολιτικής της Εθνικής Στρατηγικής, η έκθεση των φορέων της Κοινωνίας των Πολιτών⁴² (2018) για την υλοποίηση των Εθνικών Στρατηγικών για την Ένταξη των Ρομά στην Ελλάδα, στο πλαίσιο το πιλοτικού προγράμματος Roma Civil Report, επεσήμανε ότι αν και παρατηρείται σχετική βελτίωση στην εκπαιδευτική ένταξη των Ρομά με αύξηση των εγγραφών τα τελευταία χρόνια, η σχολική διαρροή και η πρόωγη εγκατάλειψη του σχολείου σε όλες τις βαθμίδες εξακολουθεί να είναι μεγάλη και προτείνεται να διεξαχθεί Πανελλαδική Έρευνα για επικαιροποίηση των αιτίων της μαθητικής διαρροής και να δημιουργηθούν εθελοντικές "Ομάδες Εποπτείας Φοίτησης" στις κοινότητες Ελλήνων Ρομά με παράλληλη δημιουργία σχολών Γονέων στους Δήμους με πληθυσμό Ρομά για ανταλλαγή εμπειριών και καλών πρακτικών.

Όπως επισημαίνεται στην έκθεση, η εκπαίδευση φαίνεται να είναι συυφασμένη με την κοινωνική ένταξη και για το λόγο αυτόν παρατηρείται ότι σε περιοχές όπου οι Ρομά είναι κοινωνικά ενταγμένοι υπάρχει μεγαλύτερη συμμετοχή στη σχολική φοίτηση καθώς και σε προγράμματα δια βίου μάθησης. Συνεπώς, απαιτείται η ενημέρωση και ενδυνάμωση των νέων Ρομα με συνεχή και δια βίου κατάρτιση καθώς και η υποστήριξη των νέων (πολλές φορές ανήλικων) μητέρων, ώστε με τη στήριξη της πολιτείας να συνεχίζουν και να ολοκληρώνουν τη φοίτησή τους σε μία προσπάθεια καταπολέμησης των έμφυλων ανισοτήτων και ανάδειξης της εκπαίδευσης ως μία από τις βασικές προτεραιότητες στη ζωή των Ρομά για τη διασφάλιση ενός μέλλοντος με ίσες ευκαιρίες.

⁴² Roma Civil Report. (2018). Έκθεση Φορέων της Κοινωνίας των Πολιτών για την υλοποίηση των Εθνικών Στρατηγικών για την Ένταξη των Ρομά στην Ελλάδα Αξιολογώντας την πρόοδο στα τέσσερα βασικά πεδία πολιτικής της Εθνικής Στρατηγικής <https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/basicpage/3034/rcm-civil-society-monitoring-report-2-greece-2018-eprint-gr.pdf>

1.3.2 Εθνική Στρατηγική για την κοινωνική ένταξη των Ρομά στην Ελλάδα μετά το 2020

Προκειμένου να σχεδιαστεί η νέα Εθνική Στρατηγική για την ισότητα και την ενσωμάτωση των Ρομά μετά το 2020 καθώς και το αντίστοιχο Επιχειρησιακό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά κατά την προγραμματική περίοδο 2021-2027 πρέπει να ληφθούν υπόψη διδάγματα του παρελθόντος και να εξεταστούν προτάσεις για αποτελεσματικότερη και πιο στοχευμένη εφαρμογή στο μέλλον σε στρατηγικές ένταξης. Κάποιες σημαντικές προτάσεις⁴³ γίνονται στη γνωμοδότηση της Επιτροπής Πολιτισμού και Παιδείας (23.6.2020) προς την Επιτροπή Πολιτικών Ελευθεριών, Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων, στην οποία βασίστηκε το ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 17ης Σεπτεμβρίου 2020 (βλ. υποσημ. 24), σχετικά με την εφαρμογή των εθνικών στρατηγικών για την ένταξη των Ρομά ώστε να καταπολεμηθούν οι αρνητικές συμπεριφορές απέναντι σε άτομα καταγωγής Ρομανί στην Ευρώπη. Στο σχεδιασμό της εθνικής στρατηγικής για την κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη των Ρομά μετά το 2020 **θα πρέπει να ληφθούν υπόψη από τα κράτη μέλη και ως εκ τούτου από την Ελλάδα τα ακόλουθα:**

- ▶ Σε ορισμένα κράτη – μέλη δεν επιτεύχθηκε παρά μόνο περιορισμένη πρόοδος στην εκπαίδευση των Ρομά, κυρίως λόγω έλλειψης πολιτικής βούλησης και αθιγαυοφοβίας.
- ▶ Οι μαθητές/τριες Ρομά ως πολίτες της ΕΕ έχουν ίδια δικαιώματα και υποχρεώσεις. Παρόλα αυτά η πρακτική του διαχωρισμού των μαθητών Ρομά σε συγκεκριμένα σχολεία ή τάξεις συνεχίζεται. Η διακρατική ανταλλαγή βέλτιστων πρακτικών σχετικά με τη διαπολιτισμική εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς για τη χάραξη συμπεριληπτικής πολιτικής και ο καταλυτικός ρόλος των εκπαιδευτικών ως καθοδηγητών μέσα από ευαισθητοποίηση και συνεχή κατάρτιση αυτών κρίνονται αναγκαία για την ανατροπή του διαχωρισμού.
- ▶ Η εκπαιδευτική διαδικασία, δεδομένης της σημασίας που έχει η προσχολική εκπαίδευση, πρέπει να ξεκινά στην ηλικία των τριών μέσω της ένταξης των μαθητών σε κατάλληλες και προσιτές υπηρεσίες προσχολικής εκπαίδευσης.
- ▶ Τα παιδιά Ρομά θα πρέπει να παραμένουν στην εκπαίδευση και για το σκοπό αυτό πρέπει να ενισχυθούν οι ικανότητες των σχολικών μονάδων και των εκπαιδευτικών να ανταποκρίνονται στις μαθησιακές ανάγκες των Ρομά.
- ▶ Σημαντικό να διευκολύνεται η μετάβαση μεταξύ των εκπαιδευτικών κατευθύνσεων και βαθμίδων μέσα από την παροχή επαρκούς καθοδήγησης σε θέματα εκπαίδευσης και σταδιοδρομίας και προγραμμάτων στήριξης και καθοδήγησης για τη μετάβαση από το σχολείο στην επαγγελματική ζωή.

- ▶ Επιτακτική η ανάγκη για συμμετοχή των γονέων Ρομά στη σχολική φοίτηση των παιδιών και στην εκπαιδευτική και προσωπική τους ανάπτυξη.
- ▶ Τονίζεται επίσης ότι οι Ρομά πλήττονται δυσανάλογα από τα μέτρα που ισχύουν στο πλαίσιο της πανδημίας COVID 19, διότι οι περισσότεροι δεν διαθέτουν κανένα μέσο πρόσβασης στην εξ αποστάσεως μάθηση, κατάσταση που ασφαλώς θα πρέπει να αντιμετωπιστεί και να διασφαλιστεί η ισότιμη ποιότητα στην εκπαίδευση για όλους.
- ▶ Τέλος παροτρύνονται τα κράτη – μέλη να προωθήσουν τη γλώσσα, τον πολιτισμό και την ιστορία των Ρομά.

Λαμβάνοντας υπόψη όλες τις ανωτέρω προτάσεις και στο πλαίσιο του νέου 10ετούς σχεδίου για τη στήριξη των Ρομά στην ΕΕ καλούνται τα κράτη μέλη, επομένως και η Ελλάδα, να υποβάλουν μέχρι τον Σεπτέμβριο του 2021 τις εθνικές τους στρατηγικές. Κάθε διετία θα πρέπει να υποβάλλεται έκθεση σχετικά με την εφαρμογή των εθνικών αυτών στρατηγικών. Θα υπάρξει επίσης ενδιάμεση αξιολόγηση του νέου 10ετούς σχεδίου στο σύνολό του.

Το Νοέμβριο του 2020, στο πλαίσιο της διαβούλευσης στην οποία για πρώτη φορά καλούνται να συμμετέχουν ενεργά όλοι οι εμπλεκόμενοι φορείς σε διυπουργική, διατομεακή και ολιστική προσέγγιση στο πολυσύνθετο ζήτημα της ισότιμης κοινωνικής ένταξης των Ρομά, πραγματοποιήθηκε η πρώτη συνάντηση εργασίας για τη διαμόρφωση της «Εθνικής Στρατηγικής Κοινωνικής Ένταξης των Ρομά 2021-2027», η οποία υποστηρίζεται επιστημονικά από το Ερευνητικό Εργαστήριο Κοινωνικής Διοίκησης του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής⁴⁴ με συντονιστή το εθνικό σημείο επαφής για την κοινωνική ένταξη των Ρομά της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, τη Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Καταπολέμησης της Φτώχειας του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων.

⁴³ https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2020-0147_EL.html#title4

⁴⁴ Ειδησεογραφική Πύλη του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής. 15/11/2020. Το ΠΑΔΑ υποστηρίζει επιστημονικά το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων για την «Εθνική Στρατηγική Κοινωνικής Ένταξης των Ρομά 2021-2027». Ανακτήθηκε στις 14/01/2021 από: <https://dialogoi.uniwa.gr/university/to-pada-ypostirizei-epistimonika-to-ypoyrgeio-ergasias-kai-koinonikon-ypotheseon-gia-tin-ethniki-stratigiki-koinonikis-entaxis-ton-roma-2021-2027/>

1.4

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΝΤΑΞΗΣ ΠΑΙΔΙΩΝ ΡΟΜΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

Η εκπαίδευση των παιδιών Ρομά στην Ελλάδα, σε σύνδεση με τον κοινωνικό και οικονομικό αποκλεισμό του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού των Ρομά και τα υψηλά ποσοστά μαθητικής διαρροής και αναλφαβητισμού, έχει απασχολήσει έντονα την πολιτεία και την εκπαιδευτική κοινότητα τα τελευταία τουλάχιστον τριάντα χρόνια με προγράμματα μικρής κλίμακας και σε τοπικό επίπεδο, όπως το Πρόγραμμα της ΕΕ “Φτώχεια 3”, από τις πρώτες πρωτοβουλίες για ένταξη των λιγότερων ευνοημένων κοινωνικών ομάδων, με φορέα υλοποίησης το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ), καθώς και προγράμματα μεγάλης κλίμακας που προσέφεραν και προσφέρουν εξειδικευμένη τεχνογνωσία και καλές πρακτικές ως προς την εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά⁴⁵. Στο Παράρτημα παρέχεται καταγραφή, με χρονολογική σειρά, προγραμμάτων με στόχο την κοινωνική ένταξη ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, όπως οι Ρομά και με έμφαση στην εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά.

Τα προγράμματα για την ένταξη των παιδιών Ρομά στην εκπαίδευση έχουν ως βασικούς στόχους την κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά, καθώς και τη μείωση της μαθητικής διαρροής. Είναι σημαντικό να γίνει αναφορά σε κάποια από τα πιο σημαντικά προγράμματα, αρχικά σε ευρωπαϊκό και έπειτα σε εθνικό επίπεδο, που συνέβαλαν στη διαμόρφωση του παρόντος έργου. Κάποια από αυτά είναι σε εξέλιξη, κάποια έχουν ολοκληρωθεί, όλα με τη στήριξη και συγχρηματοδότηση της ΕΕ και συγκεκριμένα του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (ΕΚΤ) ως προς τον τομέα της εκπαίδευσης.

1.4.1 Ευρωπαϊκά προγράμματα ένταξης παιδιών Ρομά στην Εκπαίδευση και καλές πρακτικές

Το πρόγραμμα «**Δεκαετία της Ένταξης των Ρομά 2005-2015**» (Decade of Roma Inclusion 2005- 2015)⁴⁶ ήταν η πρώτη διεθνής πρωτοβουλία που εφαρμόσαν 12 κυβερνήσεις κρατών (Δημοκρατία της Τσεχίας, Σλοβακία, Ουγγαρία, Κροατία, Ρουμανία, Βουλγαρία, Σερβία, Βόρεια

Μακεδονία και Μαυροβούνιο) σε συνέργεια με το Ίδρυμα Ανοικτής Κοινωνίας (Open Society Institute), την Παγκόσμια Τράπεζα, το Συμβούλιο της Ευρώπης, το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη (UNDP), την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες (UNHCR) και ΜΚΟ και οργανώσεις Ρομά (Roma civil society) με στόχο τη διαμόρφωση επίσημων πολιτικών στους τομείς της εκπαίδευσης, εργασίας, υγείας και στέγασης και τη δέσμευση των συμμετεχουσών κυβερνήσεων να λάβουν υπόψη τους τα ζητήματα της φτώχειας, των διακρίσεων, με παράλληλη έμφαση στην ένταξη της οπτικής του φύλου στις πολιτικές. Επίσης, μεταξύ άλλων υποστηρικτικών δράσεων, ιδρύθηκε Ταμείο για την Εκπαίδευση των Ρομά (Decade Education Fund).

Οι κυβερνήσεις των κρατών που συμμετείχαν δεσμεύτηκαν να αναπτύξουν και να εφαρμόσουν σχέδια δράσης (Decade National Action Plans) και να διασφαλίσουν την αποτελεσματική συμμετοχή της κοινότητας των Ρομά. Η διεθνής αυτή πρωτοβουλία συνέβαλε στην συγκέντρωση γνώσεων και απόκτηση τεχνογνωσίας πάνω στη διαμόρφωση πολιτικής σε χώρες με πληθυσμούς Ρομά. Ανέδειξε, μεταξύ άλλων ως παράγοντες επιτυχημένων προσπαθειών ενσωμάτωσης των Ρομά, τη σπουδαιότητα διεθνών συνεργασιών με εύρος εμπειρογνωμοσύνης, ανοιχτής διαβούλευσης και διασφάλισης της ενεργούς συμμετοχής των ίδιων των Ρομά.

Το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα για την Εκπαίδευση των Ρομά Διαμεσολαβητών (ROMED1)⁴⁷ είναι μία σημαντική από κοινού δράση του Συμβουλίου της Ευρώπης με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή που ξεκίνησε το 2011. Βασικός στόχος του προγράμματος είναι να εκπαιδεύσει διαμεσολαβητές ώστε να μπορούν να προσφέρουν ποιοτική διαμεσολάβηση ανάμεσα στις κοινότητες Ρομά και στις τοπικές αρχές, ως κύρια αρμοδιότητά τους.

Από την αρχή του προγράμματος έχουν εκπαιδευτεί περισσότεροι από 1300 μεσολαβητές σε 22 χώρες. Το πρόγραμμα ROMED 1 έχει ως βασικούς στόχους:

- ▶ να προωθήσει μία πραγματική και αποτελεσματική διαμεσολάβηση η οποία να προάγει τη διαπολιτισμικότητα
- ▶ να εξασφαλίζει μια προσέγγιση στη διαμεσολάβηση που να στηρίζεται στα δικαιώματα του ανθρώπου
- ▶ να υποστηρίξει το έργο των διαμεσολαβητών παρέχοντας τα εργαλεία για το σχεδιασμό και την εφαρμογή των δράσεών τους, οι οποίες αποσκοπούν στην ενθάρρυνση της δημοκρατικής συμμετοχής και την παράλληλη καλλιέργεια της χειραφέτησης των πληθυσμών Ρομά και την αύξηση της ευθύνης των δημόσιων οργανισμών

Ολόκληρη η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε, και συνέβαλε στον προγραμματικό σχεδιασμό και του παρόντος προγράμματος REC

⁴⁵ Σκούρτου, Ε. 2016. Εκπαίδευση των παιδιών Ρομά. [Κεφάλαιο Συγγράμματος]. Στο Σκούρτου, Ε., Κούρτη-Καζούλλη, Β., Σελλά-Μάζη, Ε., Χατζηδάκη, Α., Ανδρούσου, Α., Ρεθυθιάδου, Α., Τσοκαλίδου, Π. 2016. Διγλωσσία & Διδασκαλία της Ελληνικής ως Δεύτερης Γλώσσας. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα:Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. κεφ 4. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/6349>

⁴⁶ <https://www.rcc.int/romaintegration2020/romadecade>

⁴⁷ <https://coe-romed.org/>

"Inclusive Schools for Roma", βρίσκεται στο εγχειρίδιο ROMED1 Trainer's Handbook⁴⁸. Στην Ελλάδα το πρόγραμμα ROMED1⁴⁹ εφαρμόστηκε εντατικά το 2011 και άνοιξε τη συζήτηση για την **προώθηση της διαπολιτισμικής διαμεσολάβησης για τους Ρομά**, θεωρώντας πλέον σημαντική σε κάθε λήψη απόφασης και υλοποίηση αυτής την συμπερίληψη της ίδιας της Κοινότητας Ρομά.

Στην Ελλάδα, με υπεύθυνο φορέα υλοποίησης την ΑμΚΕ Αντίρροπον, πραγματοποιήθηκαν, σύμφωνα με τον αρχικό σχεδιασμό, δύο εκπαιδευτικές διαμεσολαβητών κατά το 2011 και το 2012 και ακολούθησε τρίτη κατόπιν σχετικών αιτημάτων και αναγκών βάσει του κοινού και σε συνέχεια προγράμματος ROMED2. Συγκεκριμένα, έχουν εκπαιδευτεί και υποστηρίζονται τοπικά στις περιοχές διαμονής και παρέμβασής τους, αρχικά στους δύο κύκλους εκπαίδευσης, 79 διαμεσολαβητές/τριες, με την πλειοψηφία αυτών Ρομά, από 33 διαφορετικές περιοχές – κοινότητες και επιπλέον 33 στον τρίτο κύκλο εκπαίδευσης το 2015 δημιουργώντας ένα δίκτυο 101 πιστοποιημένων διαμεσολαβητών/τριών σε 35 περιοχές εκπροσώπησης⁵⁰. Αποτέλεσμα της δικτύωσης αυτής ήταν η απόφαση το 2012 των αρχικών 79 διαμεσολαβητών/τριών για σύσταση της Ένωσης Ελλήνων Ρομά Διαμεσολαβητών και Συνεργατών με στόχο τη δημιουργία δικτύου ανταλλαγής γνώσεων και εμπειριών καθώς και την ενδυνάμωση του ρόλου τους και τη βελτίωση των εργασιακών τους συνθηκών. Από το 2015 λειτουργούν ως Αστική μη Κερδοσκοπική Εταιρεία με σημαντική ενεργό συμβολή. Ρόλος των διαμεσολαβητών στην Ελλάδα, μεταξύ άλλων, η ενημέρωση και η καθοδήγηση προς τους γονείς για τη λειτουργία του τοπικού εκπαιδευτικού συστήματος και η συμβολή στην εξασφάλιση ότι τα παιδιά πραγματοποιούν τη μετάβαση στο επόμενο στάδιο της σχολικής τους ζωής συνεχίζοντας τη φοίτησή τους. Το νέο στοιχείο που εισήγαγε το ROMED1 ήταν η **εφαρμογή οργανωμένης μεθοδολογίας σε πανευρωπαϊκή κλίμακα, καθώς και το ενιαίο επιμορφωτικό υλικό σχετικά με την διαπολιτισμική διαμεσολάβηση ως πολύτιμο συμπληρωματικό εργαλείο για όλες τις δράσεις με στόχο την ισότιμη κοινωνική ένταξη των Ρομά**.

Το **ROMED 2⁵¹ – Δημοκρατική Διακυβέρνηση και Κοινωνική Συμμετοχή μέσω Διαμεσολάβησης** βασίζεται στα αποτελέσματα του προγράμματος ROMED 1 στοχεύοντας στην **ενίσχυση της συμμετοχής των Ρομά στη λήψη αποφάσεων** και προωθώντας τη **δημιουργία Τοπικών Ομάδων Δράσης** (Community Action Groups) στις κοινότητες Ρομά. Σκοπός του προγράμματος ROMED2 είναι να σχεδιαστούν και να υλοποιηθούν πιο ολοκληρωμένες δράσεις, οι οποίες να εστιάζουν στις τοπικές ανάγκες κοινοτήτων, όπου έχει τεθεί σε εφαρμογή το ROMED1 και υπάρχουν διαμεσολαβητές οι οποίοι έχουν καταρτιστεί μέσω του προγράμματος και επομένως υπάρχει και μεγάλω-

⁴⁸ <https://www.coe-romed.org/sites/default/files/documentation/ROMED1%20Trainers%27%20Handbook.pdf>

⁴⁹ https://www.coe-romed.org/sites/default/files/Country-assessment_Greece-HEL.pdf

⁵⁰ ROMED- Έκθεση αποτίμησης του προγράμματος στην Ελλάδα
https://www.coe-romed.org/sites/default/files/Country-assessment_Greece-HEL.pdf

⁵¹ <https://www.coe-romed.org/romed2/about>

τερη πιθανότητα να επιτευχθούν αλλαγές μέσα από την ενεργό και δημοκρατική συμμετοχή των κοινοτήτων Ρομά, επιφέροντας βελτιώσεις και στον τομέα της εκπαίδευσης. **Ο ρόλος των διαμεσολαβητών αποδεικνύεται και έμπρακτα κομβικής σημασίας** στη δίκαιη, ισότιμη και εποικοδομητική συνεργασία μεταξύ των κοινοτήτων των Ρομά και των δημόσιων οργανισμών και των τοπικών αρχών.

Το **"Pal Project – Καταπολέμηση των διακρίσεων και αντι-αθιγγανισμού στον τομέα της εκπαίδευσης και της απασχόλησης στην ΕΕ"**⁵² (2016- 2017) είναι ένα πρόγραμμα REC, με εταίρο το Ινστιτούτο Ψυχοκοινωνικής Ανάπτυξης (ΙΨΑ), που σκοπό είχε την καταπολέμηση των διακρίσεων και του ρατσισμού απέναντι στους Ρομά στην εκπαίδευση και την εργασία εντός της ΕΕ. Μέσω της ανάπτυξης μιας ολοκληρωμένης προσέγγισης και συλλέγοντας δεδομένα για τις μεθόδους κατάρτισης των Ρομά, το πρόγραμμα επεδίωκε να επιταχύνει την ένταξη των Ρομά και να υποστηρίξει την εφαρμογή των εθνικών στρατηγικών ένταξης, υποστηρίζοντας πρωτοβουλίες όπου η συμμετοχή των Ρομά είναι το κλειδί για μακροπρόθεσμες αλλαγές.

Στο πλαίσιο και σε συνέχεια του Pal Project σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε την περίοδο 2018-2019 το πρόγραμμα Erasmus+ KA2 **«Πρέσβεις των Ρομά: Ένταξη μέσω της ανταλλαγής εμπειριών στην εκπαίδευση Νέων Ρομά»**⁵³. Στο Έργο συμμετείχαν φορείς από 8 χώρες, Τσεχία, Βέλγιο, Βουλγαρία, Ιταλία, Αλβανία, Ισπανία, Ρουμανία και Ελλάδα, με εταίρους στη χώρα μας το ΙΨΑ και την Eduact- Δράση στην Εκπαίδευση (φιλεκπαιδευτικό μη κερδοσκοπικό σωματείο). Το πρόγραμμα στόχευε στην **ενσωμάτωση των νεαρών Ρομά ως προς την εκπαίδευση και την αγορά εργασίας, μέσα πρώτον από εξέταση, ανάλυση και ανταλλαγή εμπειριών μεταξύ των ειδικών, διαμεσολαβητών και εκπαιδευτικών και δεύτερον την κατάρτιση των διαμεσολαβητών στον τομέα της εκπαίδευσης των νεαρών Ρομά**. Σημαντική, επίσης, ήταν η προετοιμασία ενός εγγράφου στρατηγικής για την ένταξη των Ρομά μέσω της εκπαίδευσης και ενός οδηγού κατάρτισης για τους διαμεσολαβητές, εργαλεία χρήσιμα κατά την προσπάθεια ομαλής ένταξης των Ρομά με την ενεργό συμβολή των διαμεσολαβητών.

Το **"Inclusive schools: making a difference for Roma children" (INSCHOOL)**⁵⁴ είναι ένα κοινό πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Συμβουλίου της Ευρώπης, το οποίο **εστιάζει στην εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς όλων των παιδιών συμπεριλαμβανομένων και των παιδιών Ρομά**. Το πρόγραμμα, ξεκίνησε με την πιλοτική του υλοποίηση το 2017 σε πέντε χώρες. Η δεύτερη φάση εφαρμογής ξεκίνησε τον Οκτώβριο του 2019 στην Τσεχική Δημοκρατία, την Ουγγαρία, τη Ρουμανία, τη Σλοβακική Δημοκρατία και τη Βουλγαρία και θα συνεχιστεί έως τον Ιούνιο του 2021. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα επιχειρεί να καλύψει το κενό που υπάρχει ανάμε-

⁵² Project Pal "Fighting discrimination and anti-Gypsyism in Education and Employment in EU" <https://projectpal.eu/>

⁵³ "Romani Ambassadors: Integration through Exchange of experience in Training of Youth Romani" <http://projectpal.eu/roma-ambassadors/>

⁵⁴ <https://pjp-eu.coe.int/en/web/inclusive-education-for-roma-children/home>

σα στη σειρά μέτρων πολιτικής και στην πραγματικότητα. Απαραίτητη είναι η σύνδεση με την μη τυπική εκπαίδευση και υποστήριξη των οικογενειών και των κοινοτήτων των Ρομά.

Το INSCHOOL **θέτει στο επίκεντρο της εκπαιδευτικής δράσης το εκπαιδευτικό σύστημα και το σχολικό περιβάλλον** καθώς και την ικανότητά του να ανταποκριθεί στις ανάγκες των παιδιών Ρομά, την αποδοχή των διαφορών και την ενσωμάτωση της πολυμορφίας μέσα από την υποστήριξη της μαθησιακής εμπειρίας. Μερικά αποτελέσματα του προγράμματος είναι η συμμετοχική προσέγγιση σε σχολικό επίπεδο, η κατάρτιση των εκπαιδευτικών, η συμμετοχή του διδακτικού προσωπικού στις δραστηριότητες, καθώς και σε εθνικά εργαστήρια και εθνικές ομάδες εργασίας, οι επισκέψεις μελέτης εντός της χώρας, αλλά και ανταλλαγές μεταξύ κρατών συνεργασίας, η θέσπιση προγραμμάτων στήριξης, η αυξημένη συμμετοχή των γονέων, η προώθηση της μη τυπικής εκπαίδευσης με μια προσέγγιση χωρίς αποκλεισμούς και η βελτίωση των σχολικών υποδομών. Όλες αυτές οι συμμετοχικές δράσεις στο πλαίσιο μιας ολιστικής και συμπεριληπτικής προσέγγισης στη μάθηση θα μπορούσαν να υιοθετηθούν και στην εκπαίδευση των παιδιών Ρομά, πρόταση που βρήκε σύμφωνο και το Συμβούλιο της Ευρώπης σε σχετική επικοινωνία της ομάδας κατά τη διάρκεια του προγραμματικού σχεδιασμού του παρόντος έργου “Inclusive Schools for Roma”.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης ανέλαβε πρωτοβουλία για μια ακόμη συμμετοχική και **συμπεριληπτική πανευρωπαϊκή δράση**, την εκστρατεία ευαισθητοποίησης **«Dosta! Αρκετά! Ξεπεράστε τις προκαταλήψεις, γνωρίστε τους Ρομά!»**⁵⁵ (2006-2019) με στόχο **«να φέρει πιο κοντά πολίτες μη-Ρομά και Ρομά, καταρρίπτοντας τα εμπόδια που έχουν προκαλέσει οι προκαταλήψεις και τα στερεότυπα»**. Πολλά εργαλεία, μεταξύ των οποίων και διαδραστικό εκπαιδευτικό υλικό, δημιουργήθηκαν και προσφέρθηκαν στη μαθητική και εκπαιδευτική κοινότητα ώστε να πραγματοποιηθούν εκπαιδευτικές δράσεις. Παράλληλα, οργανώθηκαν εκθέσεις και δημιουργήθηκαν βίντεο που προβλήθηκαν στα μέσα ενημέρωσης προκειμένου να αναγνωριστεί η συμβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς των Ρομά. Αρχές του 2011, ανατέθηκε στην “Αντίρροπον” ΑμΚΕ από το Συμβούλιο της Ευρώπης η ευθύνη του συντονισμού της εκδήλωσης για την έναρξη της πανευρωπαϊκής εκστρατείας Dosta!. Στις 8 Απριλίου 2011, παγκόσμια ημέρα των Ρομά και στο πλαίσιο της εκστρατείας, το Υπουργείο Παιδείας (Εγκύκλιος αρ. 39563/Γ1/31-3-2011) κάλεσε τις σχολικές μονάδες να στείλουν το δικό τους συμβολικό μήνυμα ενάντια στις προκαταλήψεις και τα στερεότυπα για τους Ρομά, αποδεικνύοντας έμπρακτα τη **σπουδαιότητα πολιτικής βούλησης και σύμπραξης μεταξύ των φορέων χάραξης πολιτικής, οργανώσεων και κοινωνίας των πολιτών** για την ευαισθητοποίηση όλων απέναντι στις διακρίσεις που βιώνουν οι Ρομά και την παράλληλη προσπάθεια για κοινωνική και εκπαιδευτική τους ένταξη μέσα από συμπεριληπτικές δράσεις.

⁵⁵ <https://www.coe.int/en/web/roma-and-travellers/dosta-in-greece>

Το πρόγραμμα **«Roma Platform»**⁵⁶ (2021-2023) είναι ένα πρόγραμμα REC με συντονιστή την Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Καταπολέμησης της Φτώχειας, το Εθνικό Σημείο Επαφής της ΕΕ στην Ελλάδα. Με έναρξη το Φεβρουάριο 2021 και διάρκεια δύο ετών, **στο πλαίσιο εφαρμογής της νέας Ευρωπαϊκής πρωτοβουλίας για την κοινωνική ένταξη και ισότητα των Ρομά σε εθνικό επίπεδο, στοχεύει στην ενίσχυση των δράσεων παρακολούθησης, ενδυνάμωσης και διαβούλευσης** ώστε να επιτευχθεί η ισότιμη ένταξη των Ρομά σε όλους τους τομείς, συμπεριλαμβανομένης και της εκπαίδευσης. Μεταξύ άλλων, θα αποτυπωθούν σε μια βάση δεδομένων όλοι οι εμπλεκόμενοι φορείς και άτομα με εμπειρία και αποδεδειγμένη δράση στους τομείς που σχετίζονται με κοινωνική ένταξη των Ρομά (stakeholders mapping) και θα συνταχθεί μεθοδολογία για την απογραφή/καταγραφή της ειδικής κοινωνικής ομάδας των Ρομά με πιλοτική εφαρμογή της προτεινόμενης μεθοδολογίας σε έναν επιλεγμένο δήμο. **Η απόκτηση τεχνογνωσίας και εμπειριών από αυτή την πιλοτική δράση θα συνεισφέρει σημαντικά στη γενίκευση των επιτυχημένων παρεμβάσεων μέσω της χάραξη σχετικής πολιτικής που θα προταθεί από τον συντονιστή εταίρο**, αξιοποιώντας τη στήριξη και χρηματοδότηση της ΕΕ προκειμένου η Ελλάδα, μέσω του Εθνικού Σημείου Επαφής της, να διερευνήσει πιλοτικές πρωτοβουλίες και σχέδια δράσης που θα συμβάλουν στον αποτελεσματικότερο σχεδιασμό της νέας εθνικής στρατηγικής ένταξης των Ρομά.

1.4.2 Εθνικά προγράμματα ένταξης παιδιών Ρομά στην Εκπαίδευση και καλές πρακτικές

Το πρόγραμμα **«Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων»**⁵⁷ (ΕΠΕΑΕΚ), στην πρώτη φάση του, ξεκίνησε το 1997 με φορέα υλοποίησης το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων και διήρκεσε μέχρι το 2001. Έπειτα, συνεχίστηκε από το 2002 έως το 2004 με τον τίτλο **«Ένταξη Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο»** και χρηματοδότηση από το ΕΠΕΑΕΚ II με τον ίδιο φορέα υλοποίησης. Με διακοπή 2 ετών, στην τρίτη φάση του, από το 2006 έως 2008, υλοποιήθηκε από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (ΕΠΕΑΕΚ II). Πρόκειται για ένα πρόγραμμα που στόχο είχε να **αυξηθεί ο αριθμός των Τσιγγανοπαίδων που φοιτούν στο σχολείο και ο χρόνος παραμονής τους σε αυτό και παράλληλα να δημιουργηθούν και να βελτιωθούν οι προϋποθέσεις για την ισότιμη πρόσβαση των Τσιγγανών στην εκπαίδευση**⁵⁸.

Συγκεκριμένα, η *Α' φάση* στόχο είχε την ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο και την συστηματική φοίτηση τους. Πραγματοποιήθη-

⁵⁶ <https://egroma.gov.gr/egrisi-tou-programmatos-romaplatform/>

⁵⁷ Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Εργαστήριο Έρευνας του Κοινωνικού Αποκλεισμού και της Αξιολόγησης στην Εκπαίδευση

http://exclusion.pep.uoi.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=82&Itemid=74

⁵⁸ Εκπαίδευση Τσιγγανών στην Ελλάδα, Γ' Έκδοση, 2011, Ομάδα εργασίας Ι.Δ.Ε.Κ.Ε στο πρόγραμμα «Εκπαίδευση των παιδιών Ρομά»

καν τέσσερις δράσεις στο πλαίσιο της υλοποίησής του προκειμένου να υπάρξει το απαραίτητο γνωστικό υπόβαθρο, να αξιολογηθεί το υπάρχον διδακτικό υλικό της Ελλάδας και των άλλων χωρών, να παραχθεί επιμορφωτικό υλικό και να πραγματοποιηθούν επιμορφωτικά σεμινάρια των εκπαιδευτικών και τέλος να δημιουργηθεί κατάλληλο γλωσσικό και διδακτικό υλικό. Στην Β' Φάση στόχος είναι πάλι μέσα από τέσσερις δράσεις να υπάρξει παιδαγωγική παρακολούθηση και στήριξη, να ευαισθητοποιηθούν και να επιμορφωθούν οι εμπλεκόμενοι φορείς και ειδικά οι εκπαιδευτικοί, να παραχθεί υλικό και τέλος να αξιολογηθεί και να δημοσιοποιηθεί το έργο. Οι δράσεις στη Γ' Φάση στόχευαν εκτός από την παραμονή των παιδιών Ρομά στο σχολείο, στη βελτίωση της απόδοσής τους και στην αλλαγή της νοοτροπίας των εκπαιδευτικών που εμπλέκονται καθώς και των γονέων Ρομά.

Το πρόγραμμα⁵⁹ αυτό ήταν το **πρώτο εγχείρημα σε οργανωμένο σχεδιασμό πολιτικής για την εκπαίδευση των Τσιγγανοπαίδων στο πλαίσιο της διαπολιτισμικότητας** μέσω της σύμπραξης στελεχών εκπαίδευσης, εκπαιδευτικών και του αρμόδιου υπουργείου, αν και καταλήγει θα ήταν διυπουργική συνεργασία για μία πιο ολιστική προσέγγιση της ισότιμης ένταξης των Ρομά στην εκπαίδευση. Στην αύξηση της εγγραφής και της φοίτησης των Τσιγγανοπαίδων που παρατηρήθηκε, **σημαντική αποδείχθηκε η παρέμβαση των διαμεσολαβητών και η ευαισθητοποίηση και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και των στελεχών της εκπαίδευσης**. Ωστόσο, η διαρροή εξακολούθησε να είναι πολύ μεγάλη, σε σύγκριση με τον γενικό πληθυσμό, εξαιτίας τόσο των διοικητικών και εκπαιδευτικών συνθηκών και των προκαταλήψεων στο ελληνικό σχολικό σύστημα, όσο και των συνθηκών ζωής και της κουλτούρας των οικογενειών Ρομά. Στην εξωτερική αξιολόγηση του προγράμματος τονίστηκε η **ανάγκη ύπαρξης οργανωμένου μακροχρόνιου προγράμματος ένταξης των Ρομά στην εκπαίδευση μέσω χάραξης και εφαρμογής επίσημης πολιτικής ώστε προσπάθειες σαν κι αυτή να μη λειτουργούν αποσπασματικά**.

Η **«Εκπαίδευση Παλιννοστούντων και αλλοδαπών μαθητών»** είναι ένα πρόγραμμα ολοκληρωμένης παρέμβασης στο πλαίσιο του ΕΠΕ-ΑΕΚ II, το οποίο υλοποιήθηκε κατά την πρώτη του περίοδο από το 1997 έως το 2001 με φορέα υλοποίησης το Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής (ΚΕΔΑ) του τμήματος Φ.Π.Ψ. του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΚΠΑ) και με δεύτερη περίοδο υλοποίησης από το 2002 έως και το 2004. Η τρίτη περίοδος της παρέμβασης και με τίτλο **«Ένταξη παιδιών Παλιννοστούντων και Αλλοδαπών στο σχολείο για την Α/θμια Εκπαίδευση»**⁶⁰ πραγματοποιήθηκε από το 2006 έως το 2008. Σκοπός του προγράμματος ήταν η **δημιουργία των προϋποθέσεων για ίσες ευκαιρίες πρόσβασης στην εκπαίδευση**. Οι επιμέρους στόχοι ήταν η προώθηση της ομαλής ένταξης, η δημιουργία και ενσωμάτωση θεσμών προκειμένου να διασφαλιστεί

⁵⁹ Τελική Έκθεση Αξιολόγησης, Υποέργο 10, Ιούλιος 2008

http://exclusion.pep.uoi.gr/images/Ex_Ax_2008.pdf

⁶⁰ Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής (ΚΕ.Δ.Α.) του ΕΚΠΑ, Πρόγραμμα «Ένταξη παιδιών Παλιννοστούντων και Αλλοδαπών στο σχολείο για την Α/θμια Εκπαίδευση»-ιστοσελίδα προγράμματος <https://www.keda.uoa.gr/epami/>

μία αποτελεσματική και ποιοτική εκπαίδευση, **η ευαισθητοποίηση εκπαιδευτικών, μαθητών και γονέων και στελεχών της εκπαίδευσης για θέματα διαπολιτισμικότητας και διαπολιτισμικών προσεγγίσεων**, η ανανέωση και η δημιουργία νέου εκπαιδευτικού υλικού, η ανάπτυξη της αναγκαίας υποδομής και τέλος η διαμόρφωση ενός πλαισίου εκπαιδευτικής πολιτικής για την διαπολιτισμική εκπαίδευση. Αξίζει να σημειωθεί ότι για πρώτη φορά παρήχθη εκπαιδευτικό υλικό τόσο σε ποσότητα, όσο και σε ποιότητα για τις ανάγκες μαθητών/τριων από την προσχολική ηλικία έως και το λύκειο, προσφέροντας στήριξη στη διαπολιτισμική εκπαίδευση και εκπαιδευτική ένταξη των μαθητών/τριών Ρομά.

Η Πράξη **«Εκπαίδευση Αλλοδαπών & Παλιννοστούντων Μαθητών»**⁶¹, στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση» (ΕΣΠΑ 2007-2013) του Υπουργείου Παιδείας, Διά Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, υλοποιήθηκε από το 2010 έως και το 2013 με φορέα υλοποίησης το ΑΠΘ. Περιλάμβανε 9 δράσεις: Υποστήριξη της λειτουργίας Τάξεων Υποδοχής, Ενίσχυση της Ελληνομάθειας, Καλλιέργεια κλίματος διαπολιτισμικής επικοινωνίας σε επίπεδο σχολείου, Επιμόρφωση εκπαιδευτικών και μελών της εκπαιδευτικής κοινότητας, Ενίσχυση της μητρικής γλώσσας των μαθητών, Προγράμματα ψυχολογικής υποστήριξης, Σύνδεση σχολείου και κοινότητας, Δικτύωση σχολείων και λοιπές υποστηρικτικές ενέργειες. Σημαντική, μεταξύ άλλων, ήταν η Δράση 6, η οποία προέβλεπε την **τοποθέτηση ψυχολόγων στα σχολεία για τη διερεύνηση, πρόληψη και αντιμετώπιση των ψυχοκοινωνικών αναγκών των μαθητών/τριών και των οικογενειών τους**, στο πλαίσιο της ισχύουσας νομοθεσίας για την ιθαγένεια και τη μεταναστευτική πολιτική. Αρχικά, το πρόγραμμα σχεδιάστηκε, υλοποιήθηκε και εφαρμόστηκε σε 10 πιλοτικά σχολεία (2011-2012), και στη συνέχεια της διευρυμένης φάσης, κατά το 2012-2013, σε 105 δημόσια σχολεία όλων των βαθμίδων σε όλη τη χώρα με σημαντικό αριθμό μεταναστών μαθητών, συνεισφέροντας με αυτό τον τρόπο στην ψυχολογική και κοινωνική υποστήριξη των οικογενειών και των ίδιων των μαθητών/τριών και στην **καλλιέργεια κλίματος κατανόησης, στήριξης και συμπερίληψης εντός της σχολικής μονάδας**.

Στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση» (2010-2013), το ΚΕΔΑ του ΕΚΠΑ σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων (ΙΔΕΚΕ) και συμπράττοντες φορείς το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας και το Πανεπιστήμιο Αιγαίου υλοποίησε από το 2010 έως το 2020 το πρόγραμμα **«Εκπαίδευση των παιδιών Ρομά»**⁶², με την μετέπειτα ένταξη του προγράμματος στο ΕΠ ΕΣΠΑ 2014-2020 με τίτλο **«Ένταξη και εκπαίδευση των παιδιών Ρομά»**⁶³. Η γεωγραφική περιοχή υλοποίησης της παρέμβασης ήταν όλη η χώρα, δηλαδή οι περιφέρειες: - Δυτικής, Κεντρικής Μακεδονίας, Ανατολικής Μακεδο-

⁶¹ <http://www.diapolis.auth.gr/index.php>

⁶² https://www.keda.uoa.gr/roma/files/16selido_2015_web.pdf

⁶³ <https://www.keda.uoa.gr/roma/tp://peroma.web.auth.gr/peroma/el/node/20>

νίας και Θράκης - Πελοποννήσου, Κρήτης και Βορείου Αιγαίου - Στερεάς Ελλάδας, Αττικής και Νοτίου Αιγαίου - Ηπείρου, Ιονίων Νήσων, Θεσσαλίας και Δυτικής Ελλάδας. Το πρόγραμμα είχε στόχο μέσα από σχεδιασμό και υλοποίηση δράσεων και υποδράσεων:

- ▶ να ενισχύσει την πρόσβαση και φοίτηση στην προσχολική αγωγή
- ▶ να γίνουν παρεμβάσεις για τη σχολική ένταξη και την υποστήριξη της τακτικής φοίτησης των παιδιών στα σχολεία
- ▶ να υπάρξουν εκπαιδευτικές δράσεις για να ολοκληρώσουν την πρωτοβάθμια εκπαίδευση οι νέοι Ρομά που έχουν εγκαταλείψει το σχολείο, καθώς και οι ενήλικες Ρομά με ενίσχυση της πρόσβασης στα κέντρα εκπαίδευσης ενηλίκων και στα σχολεία δεύτερης ευκαιρίας.
- ▶ να εφαρμοστούν προγράμματα σχολικής ψυχολογίας, επιμόρφωσης και ευαισθητοποίησης των στελεχών εκπαίδευσης και υποστηρικτικές δράσεις με διαμεσολαβητές
- ▶ να γίνει σύνδεση σχολείου, οικογένειας και τοπικής κοινωνίας

Αξίζει να τονιστεί η ύπαρξη πλούσιου εκπαιδευτικού υλικού⁶⁴ καθώς και πλατφόρμας συνεργασίας για την αποτελεσματικότερη υποστήριξη της δράσης για τη δικτύωση των σχολείων που συμμετείχαν στο πρόγραμμα. Η υλοποίηση του προγράμματος σε όλες τις περιφέρειες της χώρας, με τη σημαντική συμβολή των διαμεσολαβητών, συντέλεσε στην **κατανόηση της πολυμορφίας μεταξύ των κοινοτήτων Ρομά** και των πραγματικών τοπικών αναγκών της κάθε κοινότητας Ρομά ανά περιοχή, στην **απόκτηση τεχνογνωσίας** και στην **ανάδειξη καλών πρακτικών** (όπως διαμεσολάβησης και ψυχοκοινωνικής στήριξης) πάνω στο πολυσύνθετο ζήτημα της εκπαιδευτικής ένταξης των Ρομά.

Ενδεικτικά, στο πλαίσιο της προγράμματος πραγματοποιήθηκε **παροχή ψυχοκοινωνικής στήριξης στις σχολικές μονάδες** που συμμετείχαν. Στόχος η συνεργασία ψυχολόγων και σχολείων, προκειμένου όλοι οι μαθητές/τριες και ανάμεσά τους και μαθητές/τριες Ρομά να λάβουν την απαραίτητη ψυχοκοινωνική και μαθησιακή στήριξη. Κρίθηκε αναγκαία η καταγραφή των αναγκών των μαθητών/τριών Ρομά και μη Ρομά, με απώτερο στόχο τη μείωση της σχολικής διαρροής (Εγκύκλιος Δ/νσης Σπουδών ΠΕ ΥΠΑΔΜΘ αρ. 18357/Γ1/ 21-02-2012). Στο πλαίσιο της ίδιας Πράξης και συγκεκριμένα της υποδράσης **«Διεύρυνση δραστηριοτήτων εντός και εκτός σχολικής μονάδας»** κλήθηκαν η ομάδα του προγράμματος και οι συνεργάτες μαζί με τους εκπαιδευτικούς σε τάξεις που φοιτούν παιδιά Ρομά να υλοποιήσουν εκπαιδευτικά προγράμματα μέσω μουσικής, θεάτρου, κίνησης χορού και της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης (Εγκύκλιος Δ/νσης Σπουδών ΠΕ ΥΠΑΔΜΘ αρ. 29346/Γ1/ 19-03-2012).

Συνοψίζοντας, μέσα από την υλοποίηση των προγραμμάτων με στόχο την εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά παρατηρήθηκε βελτί-

⁶⁴ <https://www.keda.uoa.gr/roma/>

ωση των ποσοστών φοίτησης σε περιοχές όπου υπήρχε συνεργασία, ευαισθητοποίηση και σύμπραξη όλων των εμπλεκόμενων φορέων. Η αξιοποίηση της τεχνογνωσίας που αποκτήθηκε μέσα από την εφαρμογή των ολοκληρωμένων αυτών παρεμβάσεων και η γενίκευση των καλών πρακτικών μέσω της χάραξης επίσημης εθνικής συμπεριληπτικής εκπαιδευτικής πολιτικής, σε συνδυασμό με διατομεακή και διυπουργική προσέγγιση, θα μπορούσε να προσφέρει μακροπρόθεσμα θετικά αποτελέσματα στην απρόσκοπτη πρόσβαση των παιδιών Ρομά στην εκπαίδευση, με εξάλειψη των ανισοτήτων και ανάδειξη των δυνατοτήτων των παιδιών Ρομά.

02

Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΡΟΜΑ

Η εφαρμογή μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής συμπερίληψης οργανώνεται σε τρεις άξονες (Booth & Ainscow, 2002):

1. Κουλτούρα συμπερίληψης: Η εδραίωση ενός κοινού οράματος που βασίζεται σε αξίες και πεποιθήσεις που καθιστούν το σχολείο κοινότητα αλληλοσεβασμού και συνεργασίας.
2. Πολιτικές συμπερίληψης: Η συνδιαμόρφωση γενικών αρχών και σχεδίων δράσης σε επίπεδο σχολείου που ενδυναμώνουν τη σχολική κοινότητα σε θέματα αλληλοσεβασμού και συνεργασίας.
3. Πρακτικές: Η διαμόρφωση και εφαρμογή πρακτικών (σε επίπεδο σχολείου και τάξης) που αντανακλούν την κουλτούρα και τις πολιτικές συμπερίληψης.

Η συμπερίληψη αφορά εξίσου το σχολείο και τη σχολική ζωή γενικότερα, τον/τη μαθητή/τρια μέσα στην τάξη, τους γονείς και την τοπική κοινωνία. Τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι το πλαίσιο για να δημιουργήσουμε ένα κλίμα συλλογικότητας και ένταξης.

Βασικά ερωτήματα:

- ▶ Πώς το σχολείο μου αξιοποιεί τα ανθρώπινα δικαιώματα ως πλαίσιο λειτουργίας;
 - ▶ Πώς μπορώ να βελτιώσω το σχολικό ήθος, ώστε όλα τα παιδιά να αισθάνονται ισότιμα και ευπρόσδεκτα;
 - ▶ Πώς μπορώ να βελτιώσω τις σχέσεις όλων των εμπλεκομένων στη σχολική ζωή με κοινό στόχο την υποστήριξη και την εκπαιδευτική ένταξη όλων των παιδιών;
-

2.1

ΤΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΩΣ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΛΗΠΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Η συμπεριληπτική εκπαίδευση κάνει πράξη το θεμελιώδες δικαίωμα κάθε παιδιού στην εκπαίδευση, που σημαίνει το δικαίωμα κάθε παιδιού και άρα την υποχρέωση της πολιτείας για ποιοτική εκπαίδευση όλων των παιδιών με σεβασμό στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους.

Στο Άρθρο 2 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1989) αναφέρονται **δέκα (10) χαρακτηριστικά** των γονέων/κηδεμόνων του παιδιού που θα μπορούσαν να αποτελέσουν πηγή διακρίσεων:

- ▶ Φυλή
- ▶ Χρώμα
- ▶ Φύλο
- ▶ Γλώσσα
- ▶ Θρησκεία
- ▶ Πολιτικές ή άλλες απόψεις
- ▶ Εθνική ή κοινωνική προέλευση
- ▶ Ιδιοκτησία
- ▶ Αναπηρία
- ▶ Οικογενειακή κατάσταση

Ομοίως, στο Άρθρο 21 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως πιθανές πηγές διακρίσεων αναφέρονται το φύλο, η φυλή, το χρώμα, η εθνική ή κοινωνική προέλευση, τα γενετικά χαρακτηριστικά, η γλώσσα, η θρησκεία ή οι πεποιθήσεις, οι πολιτικές ή άλλες απόψεις, το να είσαι μέλος μειονότητας, η γέννηση, η αναπηρία, η ιδιοκτησία, η ηλικία ή ο σεξουαλικός προσανατολισμός.

Δεδομένου ότι η εκπαίδευση καλείται να διευκολύνει και να προάγει την προσωπική ανάπτυξη όλων, ανεξάρτητα από όποιο εμπόδιο και περιορισμό, φυσικό ή άλλο, καθίσταται προφανές ότι είναι σκόπιμο **η σχολική κοινότητα να υποστηριχθεί κατάλληλα ώστε να μπορεί να «αναγνώσει» αυτά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, να τα λαμβάνει υπόψη για την καλύτερη οργάνωση της σχολικής ζωής και της εκπαιδευτικής διαδικασίας, και όχι να τα αντιμετωπίζει ως εμπόδιο.**

Τούτο είναι ιδιαίτερα σημαντικό καθώς τα χαρακτηριστικά αυτά τροφοδοτούν τη διάσταση μεταξύ της κυρίαρχης κουλτούρας του σχολείου και της κουλτούρας του «σπιτιού/οικογένειας» που φέρουν. Η γλώσσα και η κουλτούρα που φέρει από το σπίτι του κάθε παιδί συνδέεται με τον τρόπο με τον οποίο μαθαίνει, αντιλαμβάνεται τον κόσμο, τον τρόπο με τον οποίο «συνομιλεί» και «αλληλεπιδρά» με τον κόσμο και με τους άλλους και συνακόλουθα την πορεία του στο σχολείο. Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα μιας νεαρής Αφρο-αμερικανίδας μητέρας που έλεγε ότι ο γιος της στο σπίτι δεν σταματούσε να κάνει ερωτήσεις, ενώ στο σχολείο έμενε σιωπηλός (Heath, 1983). Όταν λοιπόν μιλάμε για χάσμα μεταξύ της γλώσσας του σπιτιού και της γλώσσας του σχολείου, δεν εννοούμε ότι το παιδί στο σπίτι συμμετέχει σε λιγότερο απαιτητικές ή σύνθετες επικοινωνιακές περιστάσεις, αλλά ότι δεν γνωρίζει τους κανόνες λειτουργίας της γλώσσας (Μπερελής και Τρούκη, 2009). Ο βαθμός στον οποίο ένα παιδί έχει μυηθεί στους κανόνες επικοινωνίας της σχολικής κουλτούρας συνδέεται με την πολιτισμική του προέλευση, όπως έχει καταδειχθεί από σχετικές έρευνες. Επιπλέον, επικοινωνιακές δεξιότητες που στο πλαίσιο μιας πολιτισμικής ομάδας θεωρούνται σημαντικές, ενδέχεται να μη χαίρουν εκτίμησης από μια άλλη. Η διάσταση αυτή μεταξύ της κουλτούρας του σπιτιού και του σχολείου έχει αναγνωρισθεί διεθνώς ως ένας από τους παράγοντες που μπορεί να δυσχεράνει την ομαλή εκπαιδευτική ένταξη του παιδιού και κατ' επέκταση την επιτυχή σχολική του πορεία. Όταν το σχολείο αγνοεί πλήρως ή δεν αναγνωρίζει έγκαιρα τις πολιτισμικές διαφοροποιήσεις των μαθητών του ως προς τον τρόπο λεκτική ή μη συμμετοχής στη σχολική ζωή, είναι δυνατόν να ερμηνεύσει την αδυναμία τους να ακολουθήσουν τα κυρίαρχα πρότυπα ως ένδειξη ή ακόμα και ως απόδειξη χαμηλής γνωστικής ικανότητας ή και γνωστικής αδυναμίας, δηλαδή να οδηγήσει τους εκπαιδευτικούς στη σκέψη ότι τα παιδιά αυτά δεν έχουν δυνατότητες να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του σχολείου, γεγονός που με τη σειρά του είναι δυνατόν να επηρεάσει την πορεία τους στο σχολείο (αυτοεκπληρούμενη προφητεία).

Καλλιεργώντας κλίμα συλλογικότητας και ένταξης, το σχολείο δίνει την ευκαιρία σε όλα τα παιδιά να χτίσουν στις δεξιότητες και τις γνώσεις που φέρνουν από το γλωσσικό και πολιτισμικό τους υπόβαθρο.

Σύμφωνα με τον Οδηγό «A Human Rights-Based Approach to Education for All» (Ουνέσκο, 2007), ο σεβασμός στα Ανθρώπινα Δικαιώματα στην πράξη σημαίνει την πρόσβαση όλων στην εκπαίδευση, τη διασφάλιση της ποιότητας στην εκπαίδευση και τη διασφάλιση σχολικού κλίματος που απηχεί σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα. Ειδικότερα:

- ▶ Το δικαίωμα για πρόσβαση στην εκπαίδευση αφορά στις ίσες ευκαιρίες και τη φοίτηση όλων χωρίς καμία διάκριση.
- ▶ Το δικαίωμα στην ποιότητα στην εκπαίδευση αφορά σε εκπαιδευτικές διαδικασίες που δίνουν την ευκαιρία σε όλους/όλες να αναπτύξουν τις δυνατότητες και τα ταλέντα.

να τους στο μέγιστο, να αποκτήσουν τις αναγκαίες δεξιότητες για εξέλιξη και να έχουν ίσες ευκαιρίες ανάπτυξης και απασχόλησης.

- Το δικαίωμα στον σεβασμό μέσα στο εκπαιδευτικό περιβάλλον αφορά στο να γίνονται σεβαστά τα δικαιώματα όλων μέσα στο σχολείο (ελευθερία, ισότιμη συμμετοχή, σεβασμός στις ιδιαιτερότητες).

Οι παραδοχές στις οποίες στηρίζονται τα παραπάνω και, συνεπώς, ο παρών Οδηγός είναι οι ακόλουθες:

- Τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν εκχωρούνται, αλλά είναι φυσικά και αναφαίρετα. Ειδικά όσον αφορά το δικαίωμα στην εκπαίδευση, αυτό είναι άνευ όρων δικαίωμα κάθε παιδιού.
- Η εγγραφή και η παρουσία των παιδιών στο σχολείο δεν πραγματώνουν από μόνα τους το δικαίωμα στην εκπαίδευση. Απαιτείται ένα σχολικό περιβάλλον που προσφέρει σε όλους/ες δυνατότητες, ευκαιρίες και μέσα για την προσωπική τους ανάπτυξη.
- Η ποιότητα στην εκπαίδευση, ώστε να πραγματώνεται ουσιαστικά το δικαίωμα στην εκπαίδευση, συνδέεται άμεσα με το εκπαιδευτικό πρόγραμμα, τον ρόλο των εκπαιδευτικών και το σχολικό ήθος.
- Όλα τα παιδιά μπορούν να εξελιχθούν ανάλογα με τα ερεθίσματα και την υποστήριξη που λαμβάνουν.
- Αναπόσπαστο κομμάτι της συμμετοχής προσέγγισης είναι η εδραίωση ενός κοινού οράματος, η συνδιαμόρφωση σχεδίων δράσης και από κοινού αποτίμηση των υλοποιούμενων δράσεων/μεθόδων και των αποτελεσμάτων τους με σκοπό την αναθεώρηση και βελτίωσή τους.

Προκειμένου τα ανθρώπινα δικαιώματα να συνιστούν πλαίσιο αναφοράς και λειτουργίας του σχολείου, θα πρέπει να εντάσσουμε στη σχολική ζωή δραστηριότητες που έχουν διττό στόχο. Πρώτον, τα παιδιά να μαθαίνουν για τα ανθρώπινα δικαιώματα και δεύτερον να μαθαίνουν μέσω του σεβασμού στα ανθρώπινα δικαιώματα. Αυτό σημαίνει ότι εκτός από το να προσφέρουμε στα παιδιά γνώσεις σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα, είναι αναγκαίο να καλλιεργούμε ένα σχολικό κλίμα όπου τα ανθρώπινα δικαιώματα γίνονται σεβαστά στην πράξη και κάθε απόφαση και ενέργεια του σχολείου απορρέει από τον σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα και αποβλέπει στη διαφύλαξή τους.

Η συζήτηση για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τον σεβασμό στις πολιτισμικές και άλλες ιδιαιτερότητες σε ένα σχολείο προσανατολισμένο στη συμπερίληψη καθιστά την πολυπολιτισμικότητα βασική διάσταση ενός μαθησιακού περιβάλλοντος πλούσιου σε ερεθίσματα και εμπειρίες που επιτρέπουν στον μαθητή όχι μόνο να οξύνει την κριτική του σκέψη και να αξιοποιεί γνωστικά την οπτική των άλλων, αλλά να μάθει να συνεργάζεται και να εφαρμόζει

τις πανανθρώπινες αξίες της δικαιοσύνης, του σεβασμού και της ισότητας (Μπερερής και Τρούκη, 2009, σ. 183).

Περαιτέρω, τα ανθρώπινα δικαιώματα ως πλαίσιο αναφοράς και λειτουργίας του σχολείου έχουν τρεις βασικές διαστάσεις:

- Την απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων που αφορούν στα ανθρώπινα δικαιώματα (ποια είναι τα δικαιώματα, τι σημαίνει...).
- Την καλλιέργεια στάσεων, αντιλήψεων και την ενδεχόμενη αλλαγή συμπεριφορών που αντανακλούν τον σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα (πώς θα τροποποιούσες ένα παιχνίδι για να μπορούν να συμμετάσχουν όλοι;).
- Την ενεργό συμμετοχή σε πρωτοβουλίες/συνεργασίες που αντανακλούν τον σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα (αναλύω μια κατάσταση από πλευράς δικαιωμάτων και δρομολογώ/προβαίνω σε αλλαγές).

Επιπλέον, τα ανθρώπινα δικαιώματα ως πλαίσιο αναφοράς και λειτουργίας του σχολείου συνιστούν πλαίσιο για τη διαμόρφωση ιδεών, στάσεων και συμπεριφορών, όχι μόνο των μαθητών/τριών αλλά και της Διεύθυνσης, και των εκπαιδευτικών και του συνόλου της σχολικής κοινότητας. Υπό το πρίσμα αυτό αποτελούν πλαίσιο αναφοράς για τη διαχείριση ηθικών ζητημάτων στην καθημερινή σχολική πρακτική και ο σεβασμός σε αυτά διαπνέει όχι μόνο το εκπαιδευτικό υλικό αλλά το σύνολο της σχολικής ζωής.

2.2

ΘΕΤΙΚΟ ΚΑΙ ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΟ
ΣΧΟΛΙΚΟ ΗΘΟΣ

Κάθε σχολική τάξη έχει το δικό της ήθος ή επικοινωνιακό κλίμα, το οποίο αντανακλάται στο επικοινωνιακό συμβόλαιο εκπαιδευτικού και μαθητών. Κατ' επέκταση σε μια σχολική μονάδα το σχολικό κλίμα συνδέεται με τις προσδοκίες και τις αντιλήψεις των εμπλεκόμενων για τον εαυτό τους και τους άλλους και αντανακλάται στην καθημερινή τους αλληλεπίδραση (Μπερερής και Τρούκη, 2009).

Το σχολείο που προάγει και εφαρμόζει τις αρχές της συμπερίληψης είναι προσανατολισμένο σε θετικό και υποστηρικτικό ήθος, δηλαδή σε ένα σχολικό κλίμα όπου όλοι μαθητές και εκπαιδευτικοί απολαμβάνουν την εκτίμηση και την αναγνώριση της συμβολής τους στην πρόοδο και την εξέλιξη της σχολικής κοινότητας συνολικά. Το σχολείο λαμβάνει υπόψη το στοιχείο των πολιτισμικών/γλωσσικών ή άλλων ιδιαιτεροτήτων, προκειμένου να ανταποκρίνεται αποτελεσματικά στις ανάγκες όλων των μαθητών του, κι επιπλέον δίνει έμφαση στην καταπολέμηση συμπεριφορών εκφοβισμού και ρατσισμού. Επιπρόσθετα, υποστηρίζει τη συνεργασία και την αυτονομία, ώστε όλοι να συμμετέχουν ενεργά ακολουθώντας ένα κοινό πλαίσιο αρχών και αξιών βασισμένο στον σεβασμό στα δικαιώματα. Ένα τέτοιο σχολικό ήθος προάγει τις δυνατότητες και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά όλων και προσφέρει ευνοϊκούς όρους για προσωπική ανάπτυξη και ενεργό συμμετοχή.

Ένα σχολείο που υπηρετεί το όραμα της συμπερίληψης έχει ως ζητούμενο να καλωσορίζει όλα τα παιδιά αδιακρίτως των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που ούτως ή άλλως φέρουν και να τους προσφέρει ένα σχολικό περιβάλλον που αντιμετωπίζει αυτά τα χαρακτηριστικά ως πηγή δημιουργικότητας και αφετηρία μάθησης για όλους/ες.

Υπό το πρίσμα αυτό το σχολείο δεν στέκει παγιωμένο απέναντι στα παιδιά παρουσιάζοντας «standards» και προαπαιτούμενα που πρέπει το παιδί να κατακτήσει για να γίνει αποδεκτό. Αντίθετα, υποδέχεται τα παιδιά, αναγνωρίζει και αποδέχεται τα στοιχεία που φέρουν, καλωσορίζει τις ιδιαιτερότητες και χτίζει πάνω σε αυτές τις ευκαιρίες για μάθηση και εξέλιξη που θα τους προσφέρει, θεωρώντας εξαρχής δεδομένο ότι κάθε παιδί έχει τη δυνατότητα να μάθει. Η σχολική κοινότητα αντιλαμβάνεται ότι είναι δική της ευθύνη να «προετοιμάσει» το σχολείο ώστε να υποδεχθεί και να «κρατήσει» τα παιδιά, αντί να απαιτεί από τα παιδιά να έρθουν κατάλληλα προετοιμασμένα για τις απαιτήσεις του σχολείου, ένα είδος «σχολικής ετοιμότητας», την

οποία μάλιστα θέτουμε συχνά ως προϋπόθεση για να τα διδάξουμε. Επομένως, το σχολείο ως οργανισμός πρέπει να δείχνει ρητά και άρρητα ότι σέβεται και εκτιμά όλα ανεξαιρέτως τα παιδιά και τις οικογένειές τους. Σαφώς η άμεση πρακτική συμπερίληψης είναι να εγγράφουμε όλα τα παιδιά στο ίδιο σχολείο και να θέσουμε ως στόχο το να εκλείψουν τα σχολεία όπου φοιτούν αμιγώς παιδιά Ρομά. Ωστόσο, θα πρέπει να έχουμε υπόψη δύο βασικές παρατηρήσεις. Πρώτον, όταν οι πρακτικές συμπερίληψης δεν πλαισιώνονται σωστά και με ολιστικές μεθόδους, είναι δυνατό να οδηγήσουν και πάλι στην περιθωριοποίηση και τον αποκλεισμό. Δεύτερον, ενδεχομένως να πρέπει να εστιάσουμε στην επόμενη μέρα μετά την εγγραφή ενός παιδιού Ρομά στο σχολείο και να αναλογιστούμε κατά πόσο το εκπαιδευτικό περιβάλλον, οι στόχοι, τα εκπαιδευτικά υλικά συνδέονται με την οπτική και την κουλτούρα του.

Η καλλιέργεια ενός θετικού και υποστηρικτικού κλίματος αφορά την εκπαιδευτική διαδικασία συνολικά. Συνήθως επιβραβεύουμε τα παιδιά για τις ατομικές τους επιτυχίες. **Για να προωθήσουμε τον αλληλοσεβασμό αλλά και να εδραιώσουμε κλίμα αλληλοϋποστήριξης στο πλαίσιο ενός συμπεριληπτικού σχολείου μπορούμε να σχεδιάσουμε πρακτικές που να ενθαρρύνουν τα παιδιά να αλληλοϋποστηρίζονται και να συνεργάζονται.**

Ενδεικτικές πρακτικές για να καλλιεργήσω θετικό και υποστηρικτικό ήθος στην τάξη μου:

- Στην τάξη μου βάζω έναν πίνακα με θέμα «Ο πίνακας της συνεργασίας». Ενθαρρύνουμε τα παιδιά να καρφιτσώνουν σημειώματα (post-it) με σύντομη αναφορά σε περιστατικά συνεργασίας και αλληλοβοήθειας μέσα στην τάξη είτε σε σχέση με το μάθημα είτε γενικά σε σχέση με τη σχολική ζωή. Π.χ. Βοήθησα τον/την... να..., Συνεργάστηκα με ... για να..., Δάνεισα... Κάθε Παρασκευή όλη η τάξη συζητά με αφορμή τα σημειώματα. Στόχος της συζήτησης είναι να αναδειχθεί η χαρά που γεννά ένα υποστηρικτικό και συνεργατικό κλίμα αλλά και να ανακαλύψουν πόσα πράγματα μπορούν να μάθουν ο ένας από τον άλλον.
- Αναρτούμε τις εργασίες όλων των παιδιών και όχι μόνο αυτές που θεωρούμε τις καλύτερες. Το ζητούμενο είναι με κάθε τρόπο να δείχνουμε ότι η παρουσία και η συμμετοχή κάθε παιδιού δεν είναι συγκρίσιμη με ένα ιδεατό πρότυπο αλλά έχει εξ ορισμού αξία και είναι απαραίτητη για να έχει υπόσταση η τάξη ως σύνολο.
- Χωρίστε τον πίνακα ανακοινώσεων σε τετράγωνα όσα κι οι μαθητές σας. Έτσι, όταν ένα τετράγωνο μένει κενό, το μήνυμά που θα παίρνουν τα παιδιά είναι ότι χρειάζονται τη συμμετοχή όλων για να είναι πλήρης η τάξη τους κι όχι μόνο των «καλύτερων».

Η εργασία σε ομάδες είναι βασικό χαρακτηριστικό ενός σχολείου προσανατολισμένου στη συμπερίληψη. Ωστόσο, είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι για τον σκοπό αυτό δεν αρκεί να ανατίθεται στα παιδιά μια ομαδική εργασία και να χωρίζονται σε ομάδες. Απαιτείται η διδασκαλία ρητών κανόνων επικοινωνία και συνεργασίας που εκπορεύονται από τη γενική αρχή «συνεργάζομαι σημαίνει μοιράζομαι» και στου οποίους οι μαθητές ασκούνται μέσα από στοχευμένες συζητήσεις και δραστηριότητες.

2.3

ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗ
ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Ένα σχολείο προσανατολισμένο στη συμπερίληψη δεν μπορεί παρά να μεριμνά για την ανάπτυξη κουλτούρας και δικτύων συνεργασίας σε πολλά διαφορετικά επίπεδα: μεταξύ των μαθητών σε επίπεδο σχολικής τάξης και σχολείου, σε επίπεδο μαθητών και εκπαιδευτικών, σε επίπεδο των εκπαιδευτικών μεταξύ τους, με τη Διεύθυνση του σχολείου και με τους γονείς, και σε επίπεδο σχολείου και τοπικής κοινωνίας (π.χ. με υπηρεσίες, συλλόγους). Η σύνδεση με την οικογένεια, η αξιοποίηση της διαμεσολάβησης και η σύνδεση με δομές/υπηρεσίες της τοπικής κοινωνίας είναι σημεία-κλειδί.

Οι παρακάτω διαστάσεις συνιστούν πεδία δράσης/παρέμβασης της σχολικής Διεύθυνσης που υπογραμμίζουν τη σημασία της συμμετοχής όλων των εμπλεκόμενων στη σχολική ζωή για την εδραίωση της συμπερίληψης:

- ▶ Προωθεί ως κοινό στόχο και όραμα του σχολείου τη συμπερίληψη μέσω της διαφοροποιημένης πρακτικής και της καλλιέργειας υποστηρικτικού κλίματος και αποδοχής της διαφορετικότητας. Γι' αυτό οργανώνει δράσεις με σκοπό να κατανοήσουν εκπαιδευτικοί, γονείς και εκπρόσωποι της τοπικής κοινωνίας τη σημασία της συμπερίληψης.
- ▶ Εξασφαλίζει την υποστήριξη που χρειάζονται οι εκπαιδευτικοί σε επιμόρφωση, οδηγούς και «συνεργάτες» (π.χ. διαμεσολαβητές, φορείς της τοπικής κοινωνίας, δίκτυο σχολείων).
- ▶ Ενθαρρύνει και συντηρεί ένα δίκτυο ανθρώπων που επαγρυπνά για θέματα συμπερίληψης.
- ▶ Δημιουργεί και ενθαρρύνει ευκαιρίες για τους εκπαιδευτικούς να συνεργαστούν προκειμένου να θέσουν κοινούς βασικούς στόχους στον γνωστικό τομέα και κοινωνικοσυναισθηματικό τομέα.
- ▶ Ενθαρρύνει τις συζητήσεις εκπαιδευτικών-παιδιών-γονέων με σκοπό τον αναστοχασμό και την ανατροφοδότηση ως προς τη διδασκαλία και τα αποτελέσματα.
- ▶ Διευκολύνει τις ευκαιρίες επαγγελματικής ανάπτυξης και την αλληλοενημέρωση των εκπαιδευτικών σε θέματα συμπεριληπτικής εκπαίδευσης.
- ▶ Αφιερώνει συστηματικά χρόνο στην οικογένεια των μαθητών με σκοπό να ενισχύσει τη θετική εικόνα για το σχολείο και να εξηγήσει τις ευκαιρίες που παρέχονται σε όλα τα παιδιά. Φροντίζει ώστε η επικοινωνία να γίνεται στη γλώσσα της οικογένειας.

- ▶ Φροντίζει ώστε οι οικογένειες όλων των παιδιών να λαμβάνουν ενημέρωση και να ενθαρρύνονται να συμμετάσχουν σε δράσεις του σχολείου και σε συνεργασίες με την τοπική κοινωνία.
- ▶ Προβάλλει και επιβραβεύει τις συμπεριφορές, δράσεις, πρωτοβουλίες και επιτεύγματα που αντανακλούν τις ιδέες της συμπερίληψης.

Αφετηρία της συμμετοχικής προσέγγισης είναι η ειλικρινής αναγνώριση των δυνατών και αδύνατων σημείων της σχολικής μονάδας σε θέματα συμπερίληψης. Όπως προαναφέρθηκε, η ανάπτυξη ενός συμπεριληπτικού σχολείου είναι μια μακρά διαδικασία που χρειάζεται συνεχή επαγρύπνηση και επαναπροσδιορισμό. Για αυτό τον λόγο είναι σκόπιμο μια σχολική κοινότητα να συνομιλεί και να αναστοχάζεται συστηματικά ως προς το τι έχει επιτύχει και τι όχι ως προς βασικές διαστάσεις και από κοινού συμφωνηθέντες στόχους ώστε να διαπιστώνει τα αποτελέσματα της προσπάθειάς της και να τροφοδοτεί τη συζήτηση και τη συνεργασία προς τον προσδιορισμό νέων στόχων.

Συμμετοχική προσέγγιση σημαίνει και συλλογική ευθύνη ως προς τον βαθμό στον οποίο όλα τα παιδιά χαίρονται να βρίσκονται στον χώρο του σχολείου ή τον νιώθουν ως ξένο και αφιλόξενο. Για τον λόγο αυτό προϋπόθεση και αφετηρία είναι η σχολική κοινότητα να μοιράζεται τις ίδιες απόψεις για το γιατί είναι σημαντικό να επιτύχουν τη συμπερίληψη, δηλαδή να εξαλείψουν την απομόνωση, τον αποκλεισμό, την περιθωριοποίηση και να ενθαρρύνουν την ενεργό συμμετοχή, την αυτονομία και την προσωπική ανάπτυξη όλων των παιδιών. Είναι σημαντικό να κατανοήσουν ότι ο αποκλεισμός των παιδιών/ νέων σημαίνει χαμηλή αυτοεκτίμηση, αποτυχία-κακές επιδόσεις, έλλειψη προσωπικών κινήτρων, αποστασιοποίηση και μη συμμετοχή στις σχολικές δραστηριότητες, παραίτηση και εγκατάλειψη του σχολείου ή διακεκομμένη φροντίδα. Από την άλλη, η σχολική φροντίδα και η επιτυχής ολοκλήρωσή της είναι το βασικό όχημα για να διανύσουμε αυτή την απόσταση. Η σχολική κοινότητα είναι μικρογραφία της κοινωνίας, αλλά συνάμα καλείται να θέσει τα θεμέλια για την κοινωνία που θέλουμε, δηλαδή μια κοινωνία που επικρατεί αλληλοσεβασμός, οι πολίτες έχουν την ικανότητα να συνομιλούν και να συνεργάζονται με ανθρώπους που είναι διαφορετικοί μεταξύ τους και όλοι γνωρίζουν και αναγνωρίζουν τις αρνητικές συνέπειες του ρατσισμού και των διακρίσεων.

Για να το πετύχουμε χρειάζεται ένα πλέγμα δράσεων και παραγόντων που να διασυνδέει το σχολείο, την τάξη, την οικογένεια και την κοινωνία.

Μια βασική πρακτική για να ενισχύσει τη συμμετοχική προσέγγιση είναι η Διεύθυνση του σχολείου να ενθαρρύνει τη διαμόρφωση portfolio για κάθε μαθητή, το οποίο όμως θα εμπλουτίζεται και από τους εκπαιδευτικούς και από τον μαθητή και από την οικογένειά του.

Καθώς όλοι θα εμπλέκονται στην επιλογή των στοιχείων/εργασιών που θα περιλαμβάνονται σε αυτό, καλλιεργείται η συναντίληψη και η συνυπευθυνότητα, ενώ βοηθά τα παιδιά και τις οικογένειές τους να αναγνωρίζουν την εξέλιξη και να θέτουν νέους στόχους.

Η ανάπτυξη, εφαρμογή και αξιολόγηση ενός Σχεδίου δράσης που βασίζεται στις αρχές της συμπερίληψης ενισχύει τη συμμετοχική προσέγγιση, τη συναντίληψη και την εδραίωση κλίματος συνεργασίας. Προς την κατεύθυνση αυτή ενδείκνυται ένας εκπαιδευτικός ή μια μικρή ομάδα εκπαιδευτικών να αναλαμβάνουν ένα διαφορετικό στοιχείο του σχεδίου δράσης. Έτσι όλοι εμπλέκονται και οι αναγκαίες ενέργειες υλοποιούνται πιο γρήγορα και οι παρεμβάσεις αφορούν συγχρόνως πολλά διαφορετικά επίπεδα.

Πώς σχεδιάζω ένα σχέδιο δράσης

Α' συνάντηση: Θέτω το «Ερώτημα» (π.χ. Πώς μπορούμε να βοηθήσουμε τις 2 οικογένειες Ρομά να συμμετέχουν πιο ενεργά στη σχολική ζωή; Πώς μπορούμε να επεκτείνουμε/εδραιώσουμε τις πρακτικές συμπερίληψης);

1ο βήμα – 5 λεπτά: Παρουσίαση (σκοπός-στόχοι-αναμενόμενα τελικά αποτελέσματα) (ρόλοι)

2ο βήμα – 10 λεπτά: Οι προτεραιότητες του σχολείου : ποιες είναι ή πρέπει να είναι

3ο βήμα – 30 λεπτά: Πώς.../τι ισχύει

4ο βήμα – 30 λεπτά: Προτάσεις/ιδέες Τι αποφασίζουμε να κάνουμε;

Β' συνάντηση: Αναστοχασμός: τι «δούλεψε» και τι όχι και επαναπροσδιορισμός του Σχεδίου Δράσης

Βασικά στοιχεία ενός σχεδίου δράσης

- Ερώτημα – αφετηρία Ποια τα δυνατά μας σημεία ως σχολείο και ποια σημεία πρέπει να βελτιώσουμε
- Ρόλοι
- Στόχοι
- Μέσα – διαδικασίες
- Κριτήρια επιτυχίας
- Χρονοδιάγραμμα

Ειδικά για την εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά βασική διάσταση της συμμετοχικής προσέγγισης είναι **η συνεργασία με τον διαμεσολαβητή**. Είναι σκόπιμο το σχολείο να αναζητήσει τον διαμεσολαβητή που θα υποστηρίξει το σχολείο σε τρεις βασικές πτυχές:

- ▶ να διευκολύνει την είσοδο/επιστροφή/μετάβαση των παιδιών Ρομά στο σχολείο
- ▶ να διευκολύνει την επικοινωνία σχολείου-οικογένειας
- ▶ να διευκολύνει την προσπάθεια για καλλιέργεια κλίματος συνεργασίας και αμοιβαίας κατανόησης μεταξύ Ρομά και μη Ρομά

Είναι αναγκαίο να επισημάνουμε ότι ο διαμεσολαβητής είναι ρόλος-κλειδί, αλλά δεν είναι αυτός που θα λύσει τα προβλήματα ή θα εξαλείψει τα εμπόδια ούτε είναι ο «συνήγορος» της κοινότητας Ρομά. Σκοπός δεν είναι να επιβάλλουμε τα κυρίαρχα πολιτιστικά πρότυπα ή να κρίνουμε τη νοοτροπία ή τις συμπεριφορές ως καλύτερες ή προοδευτικές. Ο κοινός στόχος είναι να δημιουργήσουμε τις προϋποθέσεις ώστε όλα τα παιδιά να αναπτύξουν θετική κοινωνική ταυτότητα (positive social identity), να νιώθουν ελεύθεροι να δηλώνουν Ρομά και να αισθάνονται υπερήφανοι για την καταγωγή τους.

Βασικό στοιχείο της συμμετοχικής προσέγγισης είναι η εκπαιδευτική διαδικασία να μην περιορίζεται στη μετάδοση πληροφοριών και γνώσεων, αλλά να επιτρέπει στα παιδιά να συμμετέχουν μέσα από την ανταλλαγή κοινωνικών εμπειριών και αναλαμβάνοντας ενεργό ρόλο σε σχέση με την υποστήριξη των συμμαθητών τους.

Το Portfolio Συμπερίληψης του σχολείου

Μια σχολική μονάδα προσανατολισμένη στη συμπερίληψη είναι δυνατό να εδραιώσει ως κοινή πρακτική τη δημιουργία ενός portfolio το οποίο θα περιλαμβάνει, στοιχεία όπως:

- Εκδηλώσεις: Ημερολόγιο με προγραμματισμένες εκδηλώσεις
- Μαθησιακοί πόροι
- Αρχείο με στοιχεία για την οικογένεια του παιδιού (εμπιστευτικό)
- Σχέδιο δράσης
- Λίστα χρήσιμων επαφών

Δ. Εκτίμηση του διαφορετικού

Η κουλτούρα και η πρακτική της συμπερίληψης δεν συνάδουν με την άποψη ότι τα παιδιά καλούνται να ταιριάξουν σε ένα δεδομένο και προδιαμορφωμένο πλαίσιο/εκπαιδευτικό περιβάλλον. Αντιθέτως, επιχειρεί να υποστηρίξει το εκπαιδευτικό περιβάλλον ώστε να μπορεί να ανταποκριθεί στα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες του παιδιού. Έτσι, θα επιτρέψει στο παιδί να συμμετάσχει ενεργά και ουσιαστικά, ενεργοποιώντας όλες του τις δυνατότητες κι έχοντας ισότιμο ρόλο, χωρίς να αποποιείται τις ιδιαιτερότητές του. Η διαφορετικότητα αναγνωρίζεται και εκτιμάται ως βασική συνιστώσα της σχολικής κοινότητας. Υπό το πρίσμα αυτό το κανονικό/τυπικό (mainstream) σχολείο είναι το σχολείο όπου όλοι αισθάνονται ότι ανήκουν ως ισότιμα μέλη, υποστηρίζονται και εκτιμώνται εξίσου. Τόσο οι εκπαιδευτικοί του όσο και οι ίδιοι οι μαθητές σέβονται τη διαφορετικότητα και την εκτιμούν ως βασική «πηγή» μάθησης, ανταλλαγής ιδεών και αμοιβαίου εμπλουτισμού της ατομικής ταυτότητας και της συλλογικής σχολικής ζωής.

Η αναγνώριση και ο σεβασμός της διαφορετικότητας συνδέεται με δεξιότητες που έχουν μεγάλη σημασία για την κοινωνική ζωή. Ει-

δικότερα, συνδέεται με την ικανότητα να αντιλαμβάνεται κανείς τις ιδιαιτερότητες των άλλων και συνακόλουθα τη δική τους οπτική, τα συναισθήματα και τις ανάγκες τους. Η άσκηση των παιδιών σε αυτές τις δεξιότητες τα βοηθά να αλληλεπιδρούν ουσιαστικά με άλλους ανθρώπους -λιγότερο ή περισσότερο διαφορετικούς – και να καλλιεργούν σχέση σεβασμού, επικοινωνία, συνεργασίας και γενικότερα ομαλής συνύπαρξης. Υπό το πρίσμα αυτό η τάξη και το σχολείο είναι μια ομάδα μέσα στην οποία έχουν θέση όλοι και είναι σε θέση να έχουν ενεργητικό και ισότιμο ρόλο. Επομένως, βασικές δεξιότητες που καλλιεργεί στους μαθητές ένα συμπεριληπτικό σχολείο είναι η ενσυναίσθηση, η κατανόηση της οπτικής των άλλων, ο εντοπισμός ομοιοτήτων και διαφορών, η διαχείριση στερεοτυπικών αντιλήψεων και προκαταλήψεων, ο αλληλοσεβασμός και η ανάληψη συλλογικής ευθύνης.

Η διαφορετικότητα δεν περιορίζεται σε πολιτισμικές ή γλωσσικές ιδιαιτερότητες και εν γένει σε στοιχεία περισσότερο ή λιγότερο εμφανή. Κάθε σχολική κοινότητα ενέχει το στοιχείο της ετερότητας με διαφορετικούς τρόπους. Γι' αυτό και οι αρχές του σχολείου της συμπερίληψης αφορούν όλα τα σχολεία και συνάμα κάθε σχολείο είναι διαφορετική και μοναδική περίπτωση. Ως εκ τούτου, είναι σκόπιμο κάθε σχολείο να «αυτοπροσδιορίζεται», να αναγνωρίζει τις διαφορετικές περιπτώσεις που περιλαμβάνει και να σχεδιάζει τις δικές του δράσεις. Επιπλέον, επειδή οι ρόλοι άπτονται των ανθρωπίνων σχέσεων και άρα η στάση και η συμπεριφορά των μελών μιας ομάδας επηρεάζεται από τις διαπροσωπικές σχέσεις, είναι σημαντικό να γνωρίζουμε τι άλλο ενώνει και τι χωρίζει τα μέλη της σχολικής κοινότητας και να δίνουμε μεγάλη έμφαση στη καλλιέργεια του θετικού και υποστηρικτικού σχολικού κλίματος.

Συνεπώς, αναγνωρίζω και εκτιμώ τη διαφορετικότητα στην πράξη σημαίνει ότι συμφωνώ με φράσεις όπως:

- ▶ Εξ ορισμού όλοι είμαστε διαφορετικοί. Δεν είναι επιλογή, είναι φυσικό χαρακτηριστικό.
- ▶ Είναι δεδομένη και διάχυτη γύρω μας όσο και αν θέλουμε να την ελέγχουμε, και να φτιάχνουμε κατηγορίες με όμοια στοιχεία για να νιώθουμε ασφαλείς
- ▶ Μια κοινότητα/κοινωνία είναι πλουσιότερη, όταν υπάρχει πλουραλισμός στις ιδέες, τις συνήθειες και τις παραδόσεις.

Βασικές αρχές για να μη γίνεται η διαφορετικότητα εμπόδιο στη μάθηση και την εκπαιδευτική ένταξη είναι οι ακόλουθες:

- ▶ Δεν γίνονται όλα με έναν μόνο τρόπο. Συνήθως λειτουργούμε με βάση τα κυρίαρχα πρότυπα συμπεριφοράς ή την κυρίαρχη πρακτική. Ας είμαστε έτοιμοι και πρόθυμοι να διακρίνουμε πίσω από μια διαφορετική συμπεριφορά το ενδιαφέρον για μάθηση, την επιθυμία για αποδοχή, τη θέληση για προσπάθεια, το ιδιαίτερο ταλέντο. Ας είμαστε

πρόθυμοι να διαφοροποιήσουμε τις διαδικασίες, την ύλη, τον τρόπο αξιολόγησης των μαθητών/τριών.

- ▶ Όλοι έχουν ταλέντα και δυνατότητες. Ας είμαστε πρόθυμοι να βλέπουμε προπαντός αυτά που μπορούν να κάνουν τα παιδιά και να χτίζουμε πάνω σε αυτά. Αναγνωρίζοντας τα δυνατά τους σημεία μπορούμε να χτίσουμε στις ικανότητές τους και να τα βοηθήσουμε να θέλουν και να πιστεύουν ότι τους αξίζει να προσπαθούν και να εξελίσσονται. Αντίθετα, όταν εστιάζουμε σε όσα δεν μπορούν να κάνουν, θέτουμε μόνιμα ένα εμπόδιο στην προσπάθειά τους και έμμεσα δεν τα ενθαρρύνουμε να παραμείνουν στο σχολείο.
- ▶ Η συμπερίληψη δεν είναι απλώς στόχος αλλά σχέδιο δράσης και σύνολο πρακτικών που απαιτεί προσωπική δέσμευση και χρόνο, γιατί συνδέεται με την αλλαγή ή εδραίωση της αντίστοιχης κουλτούρας. Ας κατανοήσουμε ότι πρόκειται για μια συνεχή προσπάθεια, για μια μακρά διαδικασία που χρειάζεται συνεχή παρακολούθηση και επαναπροσδιορισμό, αλλά έχει ένα μόνο στόχο «Το να μη συναντά εμπόδια η εκπαίδευση κανενός παιδιού».

Σύμφωνα με τους Μπερερή και Τρούκη (2009), η διαχείριση της πολιτισμικής ετερότητας στη σχολική τάξη και γενικότερα το σχολείο συνδέεται με πρακτικές που έχουν ως στόχο το μήνυμα ότι η πολιτισμική ή/και εθνική καταγωγή αποτελούν στοιχεία που μπορούμε να τα μοιραζόμαστε για να μάθουμε ενδιαφέροντα πράγματα και να κατανοήσουμε περισσότερο τον εαυτό μας. Ως βασικές αρχές στη διαχείριση της πολιτισμικής ετερότητας στη σχολική τάξη επισημαίνουν τις ακόλουθες (ό.π. σελ. 171-182):

- ▶ Σαφήνεια στους στόχους και τις επιθυμητές συμπεριφορές (γλωσσικές και μη). Ο εκπαιδευτικός και το σχολείο γενικότερα είναι σκόπιμο να καθιστούν σαφές πώς περιμένουν από τα παιδιά να συμμετάσχουν (λεκτικά και μη) σε μια σχολική δραστηριότητα. Όσο περισσότερο αποσαφηνίζει τους κανόνες επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης, τόσο περισσότερο ενισχύει την ενεργό συμμετοχή όλων.
- ▶ Η διαφοροποιημένη παιδαγωγική πρακτική δεν σημαίνει «κατώτερους» στόχους ούτε «χαμηλότερες προσδοκίες». Η διαφοροποίηση είναι σκόπιμο να έχει ως γνώμονα την εύρεση του τρόπου/μέσου διδασκαλίας που ανταποκρίνεται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του μαθητή ώστε να επιτύχει τους στόχους του και να διανύσει την απόσταση που απαιτείται για να εξελιχθεί και να μεταβεί στο επόμενο επίπεδο.
- ▶ Διακριτή αντιμετώπιση γλωσσικής και γνωστικής ικανότητας. Είναι σημαντικό οι δυσκολίες ενός μαθητή στη γλωσσική έκφραση να μην ακυρώνουν την πνευματική του ικανότητα και τις κοινωνικές του εμπειρίες

ΥΠΟΔΟΧΗ ΜΑΘΗΤΩΝ/ΤΡΙΩΝ ΠΟΥ ΕΠΙΣΤΡΕΦΟΥΝ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Οι μαθητές/τριες που επιστρέφουν στο σχολείο είναι μια ιδιαίτερη περίπτωση που όμως ενδέχεται να αντιμετωπίσει το σχολείο είτε στην αρχή είτε σε άλλη χρονική στιγμή της σχολικής χρονιάς. Τα παιδιά με διακεκομμένη προηγούμενη φοίτηση θα πρέπει να υποστηριχθούν από το σύνολο της εκπαιδευτικής κοινότητας, ώστε κατά πρώτον να νιώσουν καλοδεχούμενοι. Εν συνεχεία το σχολείο θα πρέπει να στραφεί σε σχέδια δράσης με στόχο τη μαθησιακή υποστήριξη των παιδιών, ώστε να καλύψουν βασικά μαθησιακά ζητήματα. Παράλληλα, το σχολείο θα πρέπει να τους προσφέρει ένα υποστηρικτικό και προστατευτικό περιβάλλον ανταποκρινόμενο και στις κοινωνικές τους ανάγκες. Τα παραπάνω αποτελούν τη βάση για τους ακόλουθους στόχους του σχολείου:

- ▶ φιλόξενη σχολική ατμόσφαιρα
- ▶ τόνωση των ευκαιριών διδασκαλίας και μάθησης
- ▶ ευχάριστες κοινωνικές δραστηριότητες
- ▶ ευκαιρίες συνάντησης με συνομηλίκους
- ▶ επικοινωνία και οι θετικές σχέσεις με ενήλικες
- ▶ υποστήριξη με σχολικές δραστηριότητες ή ενισχυτική διδασκαλία
- ▶ τυχόν υποστήριξη από σχολικό ψυχολόγο

2.6

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ – ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ –ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Στη συνέχεια παραθέτουμε ενδεικτικές δραστηριότητες και υποστηρικτικό υλικό για την εφαρμογή των αρχών που παρουσιάστηκαν στις προηγούμενες ενότητες.

1. Πώς εισάγω το όραμα της συμπερίληψης και την κουλτούρα της συνεργασίας

Ξεκινήστε με μια συζήτηση με τους εκπαιδευτικούς στην αρχή της σχολικής χρονιάς (ιδανικά α' 10μερο Σεπτεμβρίου)

Ερώτηση 1:

Περιγράψτε μια περίπτωση (αν υπάρχει) όπου συνεργαστήκατε με κάποιον συνάδελφο για να προσαρμόσετε ένα μάθημα στις ανάγκες/χαρακτηριστικά συγκεκριμένου/ων μαθητών. Τι αποτέλεσμα είχε; Είναι χρήσιμη εμπειρία για τη νέα χρονιά;

Ερώτηση 2:

Πιστεύετε ότι σε αυτό το σχολείο έχει θέση η κουλτούρα της συμπερίληψης; Υπάρχει ετερότητα; Υπάρχει ανάγκη να σχεδιαστούν δράσεις για την ενίσχυση της αποδοχής της διαφορετικότητας στη διδασκαλία και γενικότερα στη σχολική ζωή; Ποιοι νομίζετε ότι πρέπει να είναι οι άμεσοι στόχοι για αυτή τη χρονιά;

Ερώτηση 3:

α) Πιστεύετε ότι σε αυτό το σχολείο υπάρχουν μηχανισμοί και στρατηγικές που βοηθούν να ενισχύεται η συμπερίληψη; Ποιες αλλαγές/προσθήκες θα μπορούσαν να γίνουν προς αυτή την κατεύθυνση;
β) Υπάρχουν οργανωτικά στοιχεία που δεν ευνοούν τη συμπερίληψη;

Ερώτηση 4:

Τι είδους ενίσχυση θα θέλατε από τη Διεύθυνση του σχολείου; Πώς από την πλευρά σας θα μπορούσατε να συνεισφέρετε σε ένα κοινό όραμα για τη συμπερίληψη;

Ερώτηση 5:

Κοιτάξτε τον χώρο του σχολείου και σκεφθείτε:

- ▶ Τι σας κάνει να νιώθετε όμορφα, ζεστά, καλοδεχούμενοι;
- ▶ Τι σας κάνει να νιώθετε ανοίκεια; Τι σας απωθεί;
- ▶ Πώς θα μπορούσε να βελτιωθεί;
- ▶ Υπάρχουν παιδιά που δεν εντάσσονται στο περιβάλλον του σχολείου και μένουν εκτός; Τι έχετε κάνει για αυτούς; Τι μπορείτε να κάνετε;

2. Ερωτήματα αναστοχασμού για τον εκπαιδευτικό

- ▶ Πόσα πράγματα θεωρούμε δεδομένο ότι πρέπει να προσφέρει μια οικογένεια από τη στιγμή που το παιδί ξεκινά να φοιτά στο σχολείο;
- ▶ Φέρνω στο μυαλό μου την είσοδο του σχολείου μου. Ποια στοιχεία θα με κάνουν να νιώσω άνετα/οικεία αν είμαι α) παιδί Ρομά, β) γονιός Ρομά;
- ▶ Πόσα στοιχεία στην τάξη σου συνιστούν αναφορές σε διαφορετικές κουλτούρες;
- ▶ Πόσες εκδηλώσεις/δράσεις έκανε το σχολείο σου την προηγούμενη χρονιά για θέματα σεβασμού της διαφορετικότητας;
- ▶ Σε ποιο βαθμό η καθημερινή σου πρακτική έχει στοιχεία που είναι συμβατά με την κουλτούρα της συμπερίληψης; Ποια στοιχεία θα ήθελες να βελτιώσεις/ενισχύσεις;
- ▶ Ποιες οι απόψεις σου για τη σχολική αποτυχία; Ποιοι παράγοντες ευνοούν περισσότερο τη σχολική αποτυχία;
- ▶ Πόσο εύκολο θεωρείς το να βάλεις τους μαθητές σου να καθίσουν σε τριάδες και να συνεργαστούν; Ποια προβλήματα πιστεύεις ότι θα προέκυπταν; Υπάρχουν παιδιά που δεν θα δέχονταν να καθίσουν με άλλα;
- ▶ Έχεις εφαρμόσει πρακτικές αναγνώρισης των προσπαθειών των μαθητών σου; Των επιτευγμάτων τους;
- ▶ Στη διδασκαλία, την αξιολόγηση και την οργάνωση της τάξης λαμβάνεις υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των μαθητών σου;
- ▶ Πόσο συχνά στη διδασκαλία σας κάνετε συνδέσεις με τη ζωή, τις εμπειρίες και τα ενδιαφέροντα των μαθητών σας;
- ▶ Έχω βοηθήσει τους μαθητές μου να θέσουν τους δικούς τους προσωπικούς στόχους;
- ▶ Σε ποια βαθμό πιστεύεις ότι το κλίμα της τάξης/σχολείου σου είναι υποστηρικτικό για όλα τα παιδιά και κυριαρχεί αλληλοσεβασμός;
- ▶ Στην ατζέντα συζήτησης του σχολείου (Διεύθυνση και Σύλλογος διδασκόντων) περιλαμβάνονται τρόποι ενίσχυσης της κουλτούρας συμπερίληψης, υποστήριξης και αξιοποίησης της διαφορετικότητας;
- ▶ Πόσο συχνά συνεργάζομαι με συναδέλφους για να υποστηρίξουμε τη συμπερίληψη στην τάξη/σχολείο ή για να βελτιώσουμε τις πρακτικές μας;
- ▶ Λαμβάνω υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά μιας οικογένειας όταν επικοινωνώ μαζί της; Χρησιμοποιώ τους πιο κατάλληλους τρόπους επικοινωνίας;

3. «Γνωρίζω τους/τις μαθητές/τριές μου»

Συνήθως γνωρίζουμε τους μαθητές μας κάνοντας ερωτήσεις ή βάζοντας ένα τεστ για να αξιολογήσουμε τις υπάρχουσες γνώσεις τους. Όμως για παράδειγμα, ξέρουμε αν ο μαθητής που δεν είναι καλός στην ορθογραφία έχει κάποιο άλλο ταλέντο; Ξέρουμε τι είναι αυτό που του αρέσει να κάνει και αφιερώνει χρόνο και προσπάθεια; Είναι βασικό να διερευνήσουμε το υπόβαθρο όχι μόνο το γνωστικό αλλά των εμπειριών τους.

Πώς μπορούμε να γνωρίσουμε τους μαθητές μας;

A) Ζητάμε να ζωγραφίσουν ένα χωράφι, ένα δάσος, τον βυθό της θάλασσας, ένα λιμάνι πόσες διαφορετικές ζωγραφιές θα πάρουμε και γιατί; Οι διαφορετικές ζωγραφιές θα μας δώσουν μια ένδειξη για την αφηρησία του κάθε παιδιού.

B) Συζητώ με κάθε μαθητή ξεχωριστά και μαζί του συμπληρώνω τις παρακάτω προτάσεις

Πιστεύω ότι είμαι καλός στο...

Πιστεύω ότι μπορώ να γίνω πολύ καλύτερος στο...

Μου αρέσει...

Δεν μου αρέσει...

Το αγαπημένο μου χόμπι είναι...

Μου αρέσει να φτιάχνω...

Ξέρω να κάνω πολύ καλά...

Το πιο αγαπημένο μου αντικείμενο είναι...

Μαθαίνω καλύτερα όταν...

Περνώ ωραία στο σχολείο όταν...

Σταματώ να προσπαθώ όταν...

Καταλαβαίνω πιο γρήγορα όταν τα πράγματα εξηγούνται με εικόνες

☐ Ναι ☐ Όχι

Μου αρέσει να δουλεύω μόνος μου

☐ Ναι ☐ Όχι

Μου αρέσει να δουλεύω με άλλους σε μικρή ομάδα

☐ Ναι ☐ Όχι

Μου αρέσει να μην αφήνω μια δουλειά στη μέση

☐ Ναι ☐ Όχι

Δεν έχω πρόβλημα να ζητήσω βοήθεια/να ρωτήσω άλλους

☐ Ναι ☐ Όχι

Μου αρέσει να δουλεύω στο πάτωμα

☐ Ναι ☐ Όχι

Μου αρέσει να κάνω δραστηριότητες στη φύση

☐ Ναι ☐ Όχι

Επιλογή λίστας

Ποια μαθήματα σου αρέσουν περισσότερο;

Γ) Προφορικές ή γραπτές αφηγήσεις

Γράψτε μια ιστορία για αυτόν/ην που θεωρείς τον καλύτερο άνθρωπο του κόσμου.

Να περιγράψεις το ζώο που σου αρέσει περισσότερο και γιατί.

Να περιγράψεις την ωραιότερη μέρα που πέρασες στο σχολείο/σπίτι

Φτιάξε ένα βιβλίο σχετικά με τον εαυτό σου. Βάλε πληροφορίες και αξιοποίησε όλα τα μέσα που θες (γραφή, ζωγραφική, αφήγηση)

4. «Γνωρίζω το πολιτισμικό προφίλ του μαθητή/τριας»

Ας αναλογιστούμε πολιτιστικές διαστάσεις που συνθέτουν το προφίλ του κάθε παιδιού (Vaugh, Bos & Schumm, 2003) και επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο μαθαίνει:

Χρόνος: Πώς αντιλαμβάνονται οι μαθητές το χρόνο;

- ▶ Χώρος: Ποια προσωπική απόσταση χρησιμοποιούν οι μαθητές στις αλληλεπιδράσεις με άλλους μαθητές και με ενήλικες? Υπάρχουν διαφοροποιήσεις σε αγόρια και κορίτσια;
- ▶ Φόρεμα και τρόφιμα: Πώς το φόρεμα διαφέρει για την ηλικία, το φύλο, και την κοινωνική τάξη; Ποια ρούχα και αξεσουάρ θεωρούνται αποδεκτά; Ποια τρόφιμα είναι τυπικά;
- ▶ Τελετουργίες και τελετές: Τι τελετουργίες χρησιμοποιούν οι μαθητές για να δείξουν σεβασμό; Τι γιορτές έχουν οι μαθητές στις παραδόσεις τους; Πώς και πού περιμένουν οι γονείς να χαιρετιστούν όταν επισκέπτονται το σχολείο;
- ▶ Εργασία: Τι είδους εργασία αναμένεται να ακολουθήσουν οι μαθητές και σε ποια ηλικία; Ποιες εργασίες θεωρούν αναγνωρισμένες ή επιθυμητές; Θα απασχοληθούν εντός ή εκτός σπιτιού? Ποιο επίπεδο εκπαίδευσης επιθυμεί η οικογένεια για τον μαθητή και ο ίδιος ο μαθητής για τον εαυτό του;
- ▶ Ψυχαγωγία: Ποιοι είναι οι σκοποί για το παιχνίδι; Ποιοι είναι οι τυπικοί τρόποι ψυχαγωγίας εντός και εκτός σπιτιού;
- ▶ Ρόλοι φύλου: Ποιες εργασίες γίνονται μόνο από τα αγόρια ή μόνο από τα κορίτσια; Ποιες προσδοκίες έχουν οι γονείς και οι μαθητές για τα επιτεύγματα των αγοριών και των κοριτσιών, και πώς διαφέρει αυτό ανά περίπτωση;
- ▶ Κατάσταση: Ποιοι είναι οι διαθέσιμοι πόροι (π.χ. περιοχή μελέτης και υλικά, μεγαλύτερα και σπουδαγμένα αδέρφια) στο σπίτι και στην κοινότητα; Τι πρόσβαση έχουν οι γονείς σε πληροφορίες για το σχολείο ώστε να επηρεάσουν τις εκπαιδευτικές επιλογές των παιδιών
- ▶ Εκπαίδευση: Ποιες μέθοδοι διδασκαλίας και μάθησης χρησιμοποιούνται στο σπίτι (π.χ. μίμηση, διδακτικές ιστορίες και παροιμίες, άμεση λεκτική διδασκαλία);
- ▶ Επικοινωνία: Ποιον ρόλο παίζει η λεκτική και η μη λεκτική γλώσσα στην εκμάθηση και τη διδασκαλία; Τι ρόλο έχουν π.χ. η σιωπή, οι ερωτήσεις, οι ρητορικές ερωτήσεις; Ποια είδη γραπτού λόγου χρησιμοποιούν στο σπίτι (π.χ. εφημε-

ρίδες, βιβλία) και σε ποια γλώσσα(-ες); Πώς χρησιμοποιείται το γράψιμο στο σπίτι (π.χ. γράμματα, λίστες, σημειώσεις) και σε ποια γλώσσα(-ες);

- Αλληλεπίδραση: Ποιοι ρόλοι παίζουν η συνεργασία και ο ανταγωνισμός στη μάθηση; Πώς τα παιδιά αναμένεται να αλληλεπιδράσουν με τους εκπαιδευτικούς αλλά και μεταξύ τους; Σε ποιο βαθμό οι μαθητές αναμένεται να γνωρίζουν πώς να συνεργαστούν;

5. Καλλιερρώ κλίμα αμοιβαία κατανόησης και αλληλοσεβασμού

Η τεχνική αυτή μπορεί να εφαρμοστεί και με μικρά παιδιά. Πρόκειται για τη γνωστή πρακτική «Συζήτηση σε κύκλο».

Πριν εφαρμόσετε αυτή την τεχνική, θα πρέπει να έχετε συμφωνήσει στους εξής κανόνες:

- Κάθε φορά μιλά ένα μόνο άτομο
- Δεν διακόπτουμε
- Δεν κάνουμε σχόλια προσβλητικά/κοροϊδευτικά
- Τηρούμε εμπιστευτικότητα
- Οι προτάσεις όλων είναι ευπρόσδεκτες και σεβαστές

Κατά την εφαρμογή της τεχνικής

1^{ον} Τα παιδιά κάθονται σε σχήμα κύκλου.

2^{ον} Ο/Η εκπαιδευτικός θέτει ένα θέμα για συζήτηση (Η επιλογή του θέματος καλό είναι να συνδέεται με γεγονότα/περιστατικά/δράσεις που αφορούν τα παιδιά. Θα μπορούσε και να ρωτήσει τα ίδια τα παιδιά αν έχουν να προτείνουν θέμα προς συζήτηση).

Κάθε παιδί καλείται να μιλήσει χωρίς να το διακόψουν (Όποιος έχει τον λόγο κρατά ένα συγκεκριμένο αντικείμενο. Αν δεν θέλει να μιλήσει ή όταν τελειώσει να μιλά, δίνει το αντικείμενο στον επόμενο).

3^{ον} Ο/Η εκπαιδευτικός ή όποιο παιδί επιθυμεί συνοψίζει τα λεγόμενα και συμφωνούν όλοι σε βασικές ιδέες/προτάσεις.

6. Καλλιερρώ κλίμα συνεργασίας

Ο/η εκπαιδευτικός καλεί τους μαθητές του να συζητήσουν σε επίπτεδο ολομέλειας με αφετηρία τα παρακάτω ερωτήματα:

- Τι σημαίνει «συνεργάζομαι»;
- Όταν είμαι μέλος μιας ομάδας πώς μπορώ να βοηθώ την ομάδα μου;
- Τι σημαίνει «πείθω» κάποιον;
- Αν κάποιος δεν αιτιολογεί την άποψή του, τι πρέπει να κάνω;
- Αν ένα μέλος της ομάδας μένει σιωπηλό, τι πρέπει να κάνω;
- Σε περίπτωση διαφωνίας πώς μπορώ να βοηθήσω την ομάδα μου να πάρει μια κοινή απόφαση;

Μέσα από την ανταλλαγή απόψεων για παραπάνω ερωτήματα, ο/η εκπαιδευτικός καθοδηγεί τους μαθητές έτσι ώστε να διατυπώσουν τους κανόνες που έχει διαμορφώσει ο Mercer και οι συνεργάτες του (αναφ. σε Μπερερής και Τρούκη, 2009).

Κανόνες συνεργασίας (Mercer, 1995, όπως προσαρμόστηκε και εφαρμόστηκε στο Μπερερής και Τρούκη, 2009)

1. Μοιράζομαι με τους συνεργάτες μου όλες τις σχετικές πληροφορίες.
2. Λέω στους συνεργάτες μου τι σκέφτομαι/προτείνω.
3. Αιτιολογώ κάθε πρόταση/άποψή μου.
4. Όταν κάποιος διατυπώνει μια πρόταση/άποψη χωρίς να τη συνοδεύει με επιχειρήματα, ζητώ να την αιτιολογήσει.
5. Όλοι μαζί μέσα στην ομάδα αποφασίζουμε για το τι θα κάνουμε.
6. Για κάθε απόφαση κι ενέργεια, για κάθε επιτυχία κι αποτυχία την ευθύνη φέρει όλη η ομάδα.

7. Δημιουργία ομάδων

Η εργασία σε ομάδες βοηθά πολλαπλώς την εκπαιδευτική ένταξη όλων των παιδιών:

- Τα παιδιά μαθαίνουν να συνεργάζονται και άρα αναπτύσσουν δεξιότητες πνευματικές και κοινωνικές.
- Τα παιδιά καλλιεργούν την αυτοεκτίμηση και αυτοπροσδιορίζονται μέσα στην ομάδα.
- Τα παιδιά αναπτύσσουν σχέσεις αλληλοσεβασμού.

Ωστόσο, για να επιτευχθούν αυτοί οι στόχοι είναι απαραίτητο πρώτον να διδάξουμε στα παιδιά πώς να συνεργάζονται (βλ. επόμενη δραστηριότητα) και δεύτερον να προβούμε στην ορθή διαχείριση των ομάδων. Ως προς το δεύτερο αυτό σημείο, είναι αναγκαίο ο/η εκπαιδευτικός είτε μέσω της παρατήρησης είτε και μέσω ενός κοινωνιομετρικού τεστ να έχει κατανοήσει τις σχέσεις των παιδιών.

Ενδεικτικά, ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να ζητήσει από τους μαθητές να απαντήσουν σε αυτά τα ερωτήματα:

- Ποια είναι τα τρία πιο αγαπημένα σου πρόσωπα στην τάξη;
- Ποια είναι τα τρία παιδιά με τα οποία σου αρέσει να συνεργάζεσαι;
- Ποιο παιδί είναι ο καλύτερός σου φίλος; Έχεις περισσότερους από έναν καλύτερο/η φίλο/η;
- Με ποια παιδιά σου αρέσει να παίζει στο διάλειμμα;
- Με ποια παιδιά παίζεις και μετά το σχολείο;
- Ποια παιδιά προτιμάς να αποφεύγεις;

Έχοντας εφαρμόσει ένα κοινωνιομετρικό τεστ στην τάξη μας, βασικές αρχές που είναι καλό να λαμβάνουμε υπόψη για τη δημιουργία ομάδων είναι οι εξής:

- ▶ Όταν ζητάμε από τα παιδιά να επιλέξουν συνεργάτη, ρωτάμε πρώτα τα πιο «παραμελημένα». Σε περίπτωση που τα τοποθετήσουμε εμείς σε μια ομάδα, φροντίζουμε να συνεργαστούν με παιδιά που φαίνεται να έχουν καλή σχέση και είναι γενικώς συνεργάσιμα. Καλό είναι να αποφύγουμε να τα εντάξουμε σε ομάδες κολλητών/στενών φίλων (καθώς η στενή αυτή σχέση δεν αφήνει περιθώρια για άλλους).
- ▶ Παιδιά που γνωρίζουμε ότι δεν αποδέχονται το ένα το άλλο, καλό είναι να μην ενταχθούν στην ίδια ομάδα, τουλάχιστον στην αρχή, καθώς δεν θα ωφεληθεί καμία πλευρά.
- ▶ Εφόσον έχουμε ζητήσει από τα παιδιά να επιλέξουν συνεργάτες, καλό είναι να φροντίσουμε όλα να συνεργαστούν με ένα άτομο που θέλουν, εάν αυτό είναι δυνατόν. Διαφορετικά θα πρέπει να το λάβουμε υπόψη την επόμενη φορά που θα εργαστούν σε ομάδες.
- ▶ Οι κλειστές ομάδες φίλων καλό είναι να διευρύνονται με την προσθήκη άλλων παιδιών ή με το να διαχωρίζονται, έτσι ώστε να ενισχύεται η αλληλεπίδρασή τους με όλα τα παιδιά.
- ▶ Καλό είναι σε κάθε ομάδα να υπάρχουν παιδιά με διαφορετικές επιδόσεις.

8. Ενδεικτικό σχήμα για την παρακολούθηση της διαμεσολάβησης

Ο παρακάτω πίνακας είναι ενδεικτικός τρόπος για να παρακολουθεί μια σχολική μονάδα τη συνεργασία της με τον/τη διαμεσολαβητή/τρια, έτσι ώστε να καταγράφονται οι ενέργειες, να λαμβάνουν όλες οι πλευρές ανατροφοδότηση αλλά και να διευκολύνεται η σχολική μονάδα στη σύνταξη εκθέσεων.

ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗΣ ΜΕ ΣΤΟΧΟ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΕΝΤΑΣΗ ΠΑΙΔΙΩΝ ΡΟΜΑ					
Χρονική περίοδος (από – έως)	Φάση/ Στόχος	Σχετικές ενέργειες	Βασικές δυσκολίες	Αποτελέσματα	Παρατηρήσεις & Σχόλια*

*Ενδεικτικά ερωτήματα

Πώς συμβάλλει η διαμεσολάβηση;

Ο διαμεσολαβητής γνωρίζει τις ανάγκες και τους στόχους του σχολείου σε σχέση με τη συμπερίληψη και ένταξη; Συμμετέχει στον σχεδιασμό; Έχει προσφέρει λύσεις/εναλλακτικές;

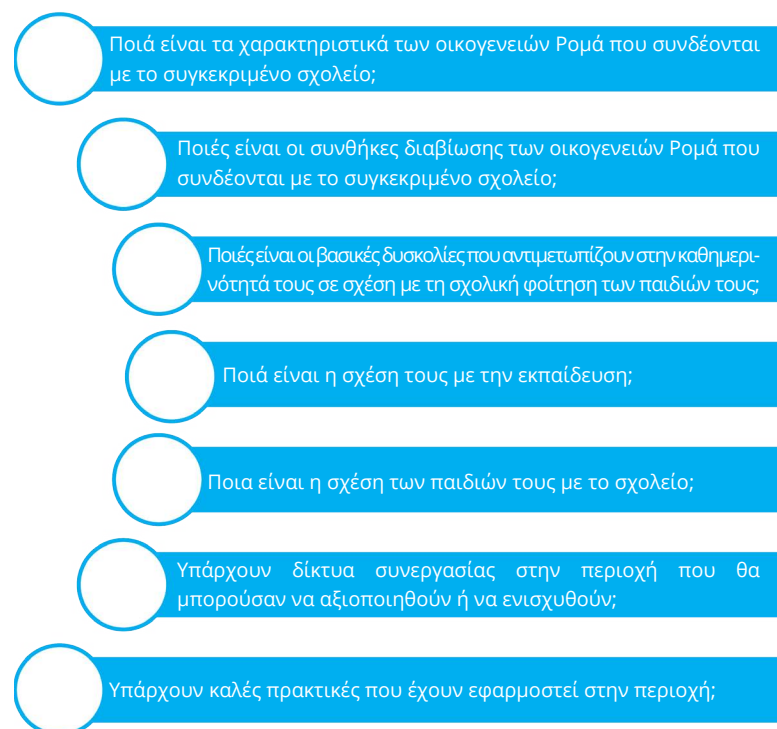
9. Ενδεικτικό πλαίσιο οργάνωσης Σχεδίου Δράσης

Προκειμένου να διαμορφωθεί ένα Σχέδιο Δράσης που αφορά την υποστήριξη της εκπαιδευτικής ένταξης των παιδιών Ρομά, είναι σκόπιμο η σχολική μονάδα να έχει σαφή εικόνα για τα ακόλουθα θέματα (ενδεχομένως σε συνεργασία με διαμεσολαβητή):

- ▶ Ποια είναι τα χαρακτηριστικά των οικογενειών Ρομά που συνδέονται με το συγκεκριμένο σχολείο; Είναι χρόνια εγκαταστημένοι στην περιοχή; Ποιες είναι οι σχέσεις τους με την τοπική κοινωνία;
- ▶ Ποιες είναι οι συνθήκες διαβίωσης των οικογενειών Ρομά που συνδέονται με το συγκεκριμένο σχολείο;
- ▶ Ποιες είναι οι βασικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στην καθημερινότητά τους σε σχέση με τη σχολική φοίτηση των παιδιών τους; Π.χ. δεν γνωρίζουν ελληνικά και δύσκολα συνεννοούνται με τους εκπαιδευτικούς, μένουν πολύ μακριά από το σχολείο και δεν υπάρχει εύκολη πρόσβαση, μετακινούνται συχνά μέσα στη σχολική χρονιά.
- ▶ Ποια είναι η σχέση τους με την εκπαίδευση; Προσπαθούν να στέλνουν τα παιδιά στο σχολείο; Κρατούν τα μεγαλύτερα παιδιά (ειδικά κορίτσια στο σπίτι); Υπάρχουν παιδιά που έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση; Πώς ανταποκρίνονται σε προσκλήσεις του σχολείου (π.χ. συναντήσεις γονέων, εκδηλώσεις);
- ▶ Ποια είναι η σχέση των παιδιών τους με το σχολείο; Αισθάνονται ευπρόσδεκτα; Χαίρονται να είναι στον χώρο του σχολείου; Φοιτούν τακτικά; Προσπαθούν να ανταποκριθούν στις σχολικές εργασίες; Δείχνουν ενδιαφέρον για συγκεκριμένα θέματα; Έχουν φιλοδοξίες; Εκφράζουν τα ενδιαφέροντα και τα ταλέντα τους; Ποια είναι τα πρότυπά τους; Ποιες είναι οι δραστηριότητές τους εκτός σχολείου;
- ▶ Υπάρχουν δίκτυα συνεργασίας στην περιοχή που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν ή να ενισχυθούν; Υπάρχουν φορείς/υπηρεσίες/ομάδες/οργανώσεις της τοπικής κοινωνίας που υλοποιούν υποστηρικτικές δράσεις; Π.χ. εξω-σχολικές δραστηριότητες για παιδιά Ρομά, μεταναστών κλπ. Μαθήματα ελληνικής για ενήλικες
- ▶ Υπάρχουν καλές πρακτικές που έχουν εφαρμοστεί στην περιοχή; Π.χ. προηγούμενα προγράμματα/δράσεις

Τα παραπάνω ερωτήματα απεικονίζονται στο ακόλουθο σχήμα:

Προεργασία για τη διαμόρφωση Σχεδίου δράσης με γενικό σκοπό την εκπαιδευτική ένταξη παιδιών Ρομά (Inclusive Schools For Roma)



Σχήμα 1: Προεργασία για τη διαμόρφωση Σχεδίου δράσης με γενικό σκοπό την εκπαιδευτική ένταξη παιδιών Ρομά (πηγή: Inclusive Schools For Roma)

Ο παρακάτω πίνακας είναι ενδεικτικός τρόπος των βημάτων που μπορεί να ακολουθήσει μια σχολική μονάδα για να οργανώσει ένα Σχέδιο δράσης με στόχο την εκπαιδευτική υποστήριξη των παιδιών Ρομά και κατ' επέκταση την ενίσχυση του πνεύματος συμπερίληψης στο σχολείο.

ΒΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΣΧΕΔΙΟΥ ΔΡΑΣΗΣ (Inclusive Schools For Roma)			
Βήμα	Τι περιλαμβάνει;	Σε ποια επιμέρους θέματα/δράσεις αναλύεται;	Παρατηρήσεις
1	Διαμόρφωση στόχων	• Ποιοι είναι οι άμεσα ωφελούμενοι; • Οι στόχοι αυτοί τι είδους ρόλους/ενέργειες περιλαμβάνουν; • Ποιοι θα αναλάβουν τους ρόλους/ενέργειες; • Υπάρχουν συνεργασίες που μπορούν να βοηθήσουν;	

2	Διαμόρφωση του είδους των στοιχείων που θα συλλέγονται για την παρακολούθηση των στόχων	• Τι είδους στοιχεία/πληροφορίες είναι κατάλληλα για να βλέπουμε αν επιτυγχάνονται οι στόχοι; • Είναι όλα τα στοιχεία κατάλληλα για όλες τις περιπτώσεις ή χρειάζεται εξειδίκευση (π.χ. για επιμέρους κατηγορίες); • Κάθε πότε θα επικαιροποιούνται τα στοιχεία; • Ποιοι εμπλέκονται στην καταγραφή των στοιχείων;	
3	Προσδιορισμός των αναμενόμενων αποτελεσμάτων (βραχυπρόσθεσμων και μακροπρόθεσμων)	• Τι αναμένεται να βελτιωθεί; • Πώς αναμένεται να διαμορφωθεί το κλίμα σε όλο το σχολείο; • Ποιοι παράγοντες μπορεί να είναι καταλυτικοί;	
4	Πρόβλεψη δυσκολιών/εναλλακτικών λύσεων	• Ποιες οι πιθανές δυσκολίες/προβλήματα; • Ποια στοιχεία θα υποδηλώσουν/φανερώσουν τις δυσκολίες; • Πώς θα αντιμετωπιστούν οι δυσκολίες; Τι είδους αλλαγές/αναπροσαρμογές θα πρέπει να γίνουν;	
5	Διαμόρφωση των επιμέρους δράσεων	• Σε ποιες επιμέρους δράσεις/ενέργειες αναλύονται οι στόχοι; • Ποιοι θα αναλάβουν τις δράσεις; • Ποιο χρονοδιάγραμμα θα ακολουθείται; • Πώς θα καταγράφεται η πορεία υλοποίησης και τα αποτελέσματα;	
6	Διερεύνηση απόψεων των άμεσα εμπλεκόμενων	• Ποια είναι η γνώμη του Συλλόγου Γονέων & Κηδεμόνων; • Ποια είναι η γνώμη όσων έχουν εμπειρία π.χ. στη διαμεσολάβηση ή σε Παραρτήματα Ρομά; • Ποια είναι η γνώμη των οικογενειών των παιδιών; • Ποια είναι η γνώμη των παιδιών;	
7	Ανατροφοδότηση- αναστοχασμός	• Πότε θα γίνει η πρώτη συνάντηση ανατροφοδότησης; • Ποιοι και τι θα παρουσιάσουν; • Ποιοι και γιατί θα πρέπει να ενημερωθούν;	

Σε συνέχεια των προηγούμενων βημάτων το Σχέδιο Δράσης που θα προκύψει είναι δυνατό να αποτυπωθεί με τον παρακάτω πίνακα.

ΔΡΑΣΗ	ΠΟΙΟΣ	ΧΡΟΝΟ-ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ	ΠΟΡΟΙ/ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ	ΕΜΠΟΔΙΑ/ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ	ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ
Ποιες δράσεις πρέπει να γίνουν	Ποιοι θα υλοποιήσουν τις δράσεις	Μέχρι πότε θα έχουν ολοκληρωθεί οι δράσεις	Πόσοι και πώς μπορούν να βοηθήσουν; Τι υλικά/μέσα χρειάζονται; Τι οικονομικοί πόροι χρειάζονται;	Τι είδους εμπόδια μπορεί να προκύψουν; Από ποιους; Τι μπορεί να γίνει για να αντιμετωπιστούν;	Ποιοι πρέπει να ενημερωθούν και πώς;

10. Η εφαρμογή του μοντέλου TARGET

Το 2009 οι Wilkin κ.ά. (2009) διαμόρφωσαν το μοντέλο, το οποίο είναι το αποτέλεσμα έρευνας (μελέτη περίπτωσης σε 20 σχολεία) της Αγγλίας στα οποία φοιτούσαν παιδιά Ρομά καθώς και μετακινούμενα παιδιά (Gypsy, Roma, Traveller). Σκοπός της μελέτης ήταν να προσδιορίσουν τους παράγοντες που συνδέονται τις επιδόσεις των παιδιών αυτών ώστε να σχεδιαστούν αντίστοιχες παρεμβάσεις.

Το μοντέλο αυτό περιλαμβάνει τρεις ομόκεντρους κύκλους διαφορετικού χρώματος που αντιστοιχούν σε διαφορετικά θέματα σχετικά με την εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά.

Στο κέντρο βρίσκονται τα εκπαιδευτικά αποτελέσματα που είναι και το βασικό ζητούμενο για το σχολείο.

Ο μεσαίος κύκλος περιλαμβάνει δομικά στοιχεία, δηλαδή στοιχεία που είναι δυνατό να ενθαρρύνουν τα θετικά εκπαιδευτικά αποτελέσματα. Ο εξωτερικός κύκλος περιλαμβάνει τα στοιχεία του πλαισίου και αφορά σε γενικά στοιχεία που είναι δυνατό να επηρεάσουν είτε θετικά είτε αρνητικά τα εκπαιδευτικά αποτελέσματα, και στα οποία δεν μπορεί να παρέμβει το σχολείο, αλλά θα πρέπει να τα λάβει υπόψη του για μια ολιστική προσέγγιση του θέματος.

Το μοντέλο αυτό μπορεί να αποτελέσει Οδηγό προκειμένου μια σχολική μονάδα να αναστοχαστεί ως προς πρακτικές που ήδη χρησιμοποιεί ή προκειμένου να διαμορφώσει νέες παρεμβάσεις.



Σχήμα 2: Το μοντέλο TARGET (πηγή: Wilkin, A., Derrington , C., Foster, B., White, R., & Martin, K. [2009])

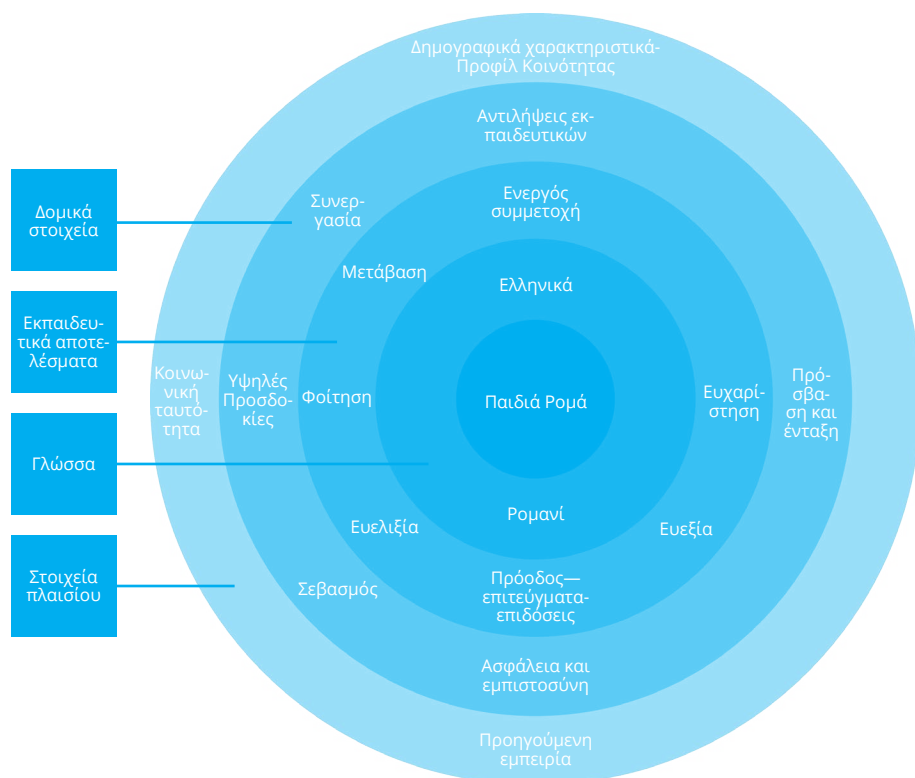
11. Η εφαρμογή του μοντέλου RoLET

Το μοντέλο RoLET αποτελεί προσαρμογή του μοντέλου TARGET ως προς τα εξής σημεία:

- ▶ Εξειδικεύει το μοντέλο με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε ομάδας παιδιών Ρομά, λαμβάνοντας υπόψη ότι υπάρχει ετερογένεια και διαφοροποιούνται τα χαρακτηριστικά για παράδειγμα από περιοχή σε περιοχή.
- ▶ Περιλαμβάνει ως πρόσθετο πεδίο τη γλώσσα, προκειμένου

να αναδείξει ότι το σχολείο είναι ανάγκη να λαμβάνει υπόψη όλες τις γλώσσες που χρησιμοποιεί/ακούει το παιδί Ρομά.

- Διαχωρίζει σαφώς τα μη μετρήσιμα εκπαιδευτικά αποτελέσματα από τα «μετρήσιμα», αλλά τα τοποθετεί στον ίδιο κύκλο, για να τονιστεί ότι είναι εξίσου σημαντικά και αφορούν όλα τα παιδιά.
- Στα δομικά στοιχεία προστίθενται οι πεποιθήσεις των εκπαιδευτικών, καθώς θεωρείται κρίσιμο στοιχείο.
- Στους παράγοντες του πλαισίου που είναι δυνατό να επηρεάσουν είτε θετικά είτε αρνητικά τα εκπαιδευτικά αποτελέσματα δίνεται έμφαση στην προηγούμενη εμπειρία και τα δημογραφικά χαρακτηριστικά της Κοινότητας των παιδιών, καθώς αυτά εξειδικεύουν την κάθε περίπτωση.



Σχήμα 3: Το μοντέλο RoLET (πηγή: Wilkin, A., Derrington, C., Foster, B., White, R., & Martin, K. [2009])

12. Ενδεικτικός τρόπος εφαρμογής της αναστοχαστικής πρακτικής στο σχολείο με στόχο τη συμπερίληψη και ένταξη

Μέσα από τον αναστοχασμό οι εκπαιδευτικοί κατανοούν βαθύτερα την πρακτική τους και (επανα)προσδιορίζουν τους στόχους τους σε σχέση με το ζητούμενο της συμπερίληψης και της ένταξης.

Αφετηρία:

Επιλέγω μια περίπτωση από την καθημερινή μου πρακτική (π.χ. τη διδασκαλία μιας ενότητας, την υποδοχή στην τάξη ενός παιδιού Ρομά, την εφαρμογή μιας τεχνικής, όπως είναι η εργασία σε ομάδες, κ.ά.). Μπορώ να επιλέξω περιστατικά για τα οποία αισθάνομαι ότι μου έχουν δώσει ικανοποιητικά αποτελέσματα ή περιστατικά που τα βίωσα ως πρόκληση ή/και αποτυχία.

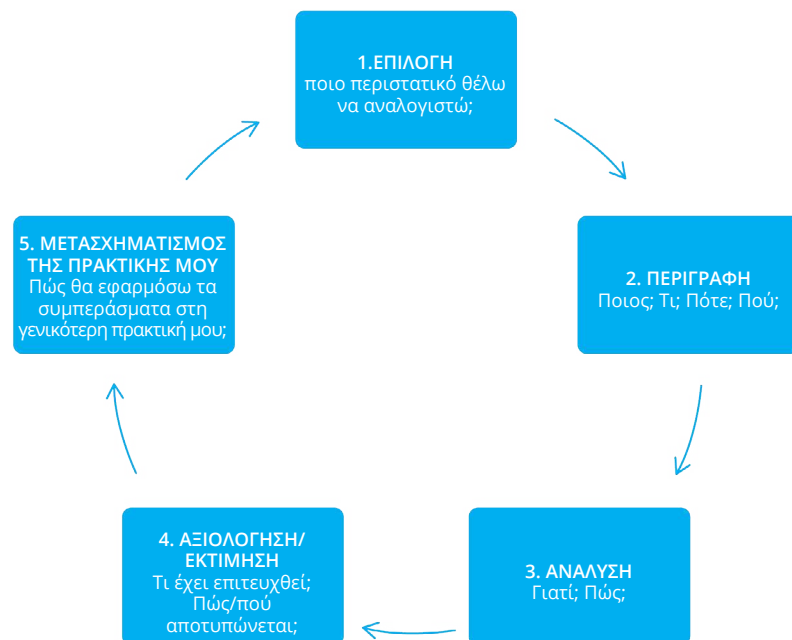
Αναστοχασμός:

- Περιγράφω την περίπτωση ως ένα στιγμιότυπο από την τάξη μου.
- Αναλύω και εξηγώ τι κατά τη γνώμη μου συμβαίνει σε αυτό το στιγμιότυπο (π.χ. τι επιτυγχάνεται και πώς σε σχέση με το ζητούμενο της συμπερίληψης και της ένταξης).
- Αποτιμώ τα αποτελέσματα. Προβληματίζομαι και διερευνώ ενδείξεις για την αποτελεσματικότητα της πρακτικής μου σε σχέση με το ζητούμενο της συμπερίληψης και της ένταξης (ποια στοιχεία δείχνουν ότι έχουν επιτευχθεί οι στόχοι μου, π.χ. ότι οι μαθητές σέβονται τη διαφορετικότητα).

Συμπέρασμα:

Γενικεύω και συνδέω τη συγκεκριμένη περίπτωση με τη γενικότερη πρακτική μου. Διερευνώ και συζητώ εναλλακτικούς τρόπους για ανάλογες περιπτώσεις.

Στο παρακάτω σχήμα αποτυπώνεται η παραπάνω διαδικασία (προσαρμογή δική μας από το Responding to Student Diversity Teacher's Handbook, σελ. 38)



Σχήμα 4: Εφαρμογή του αναστοχασμού με στόχο τη συμπερίληψη (πηγή: Bartolo, P., Cefai, C., Calleja, C., & Chetcuti, D. [2007], προσαρμογή: Inclusive Schools For Roma)

13. Ενδεικτικοί δείκτες της συμπερίληψης και ένταξης (Index for inclusion)

Οι Booth και Ainscow (2002) έχουν αναπτύξει δείκτες για τις τρεις διαστάσεις της ένταξης, την κουλτούρα, τις πολιτικές και τις πρακτικές. Από αυτούς τους δείκτες παρουσιάζουμε στον επόμενο πίνακα ενδεικτικά παραδείγματα, προσαρμοσμένα στην ελληνική εκπαίδευση.

Προτεινόμενοι δείκτες συμπερίληψης-ένταξης:

- ▶ Όλοι αισθάνονται ευπρόσδεκτοι στο σχολείο;
- ▶ Οι χώροι του σχολείου αντικατοπτρίζουν τον σεβασμό στη διαφορετικότητα;
- ▶ Είναι φιλικό και ζεστό το περιβάλλον;
- ▶ Είναι όλες οι πληροφορίες προσβάσιμες από όλους;
- ▶ Η είσοδος και οι κεντρικοί χώροι του σχολείου φέρουν στοιχεία από διαφορετικές κοινότητες και κυρίως τις τοπικές;
- ▶ Αισθάνονται όλα τα παιδιά (και οι οικογένειές τους) ότι το σχολείο είναι κάτι δικό τους που τα αντιπροσωπεύει;
- ▶ Οι μαθητές βοηθούν ο ένας τον άλλον
- ▶ Τα παιδιά ζητούν τη βοήθεια των συμμαθητών τους;
- ▶ Τα παιδιά προσφέρονται να βοηθήσουν τους συμμαθητές τους;
- ▶ Τα παιδιά ενημερώνουν τους εκπαιδευτικούς για τις ανάγκες άλλων παιδιών;
- ▶ Τα παιδιά είναι υποστηρικτικά με τους συμμαθητές τους;
- ▶ Τα παιδιά είναι πρόθυμα να υπερασπιστούν το δικαίωμα άλλων παιδιών;

- ▶ Σχεδιάζουμε τη διδασκαλία μας με βασικό στόχο να μάθουν όλοι και όχι μόνο να καλύψουμε την ύλη;
- ▶ Ξεκινάμε τη διδασκαλία μιας ενότητας/θεματικής έχοντας α) διερευνήσει την προηγούμενη γνώση των μαθητών και β) δημιουργώντας μια κοινή βάση ή αφετηρία;
- ▶ Η διδασκαλία μας αξιοποιεί τα ενδιαφέροντα/εμπειρίες όλων των παιδιών;
- ▶ Η διδασκαλία μας περιλαμβάνει διαφορετικούς τρόπους εκμάθησης;
- ▶ Η διδασκαλία μας περιλαμβάνει εργασία σε ζεύγη ή ομάδες;
- ▶ Η διδασκαλία μας επιτρέπει στους μαθητές να αξιοποιήσουν τη γλώσσα του σπιτιού τους;
- ▶ Η διδασκαλία μας επιτρέπει στους μαθητές να ανταλλάζουν ιδέες και εμπειρίες, ώστε να δώσουν διαφορετικές οπτικές για το ίδιο θέμα;
- ▶ Οι εκπαιδευτικοί έχουν υψηλές προσδοκίες για όλα τα παιδιά
- ▶ Το σχολείο συνεργάζεται με την οικογένεια
- ▶ Το σχολείο συνεργάζεται με άλλους φορείς
- ▶ Το σχολείο αναπτύσσει επικοινωνία με όλες τις τοπικές κοινότητες
- ▶ Το σχολείο έχει στόχο να απομακρύνει οποιοδήποτε εμπόδιο ενάντια στη μάθηση και την ενεργό συμμετοχή των παιδιών στο σχολείο;
- ▶ Το σχολείο αγωνίζεται να καταπολεμά οποιαδήποτε μορφή διάκρισης;

Έχοντας ως αφετηρία το μοντέλο «Index for Inclusion» (Booth & Ainscow, 2002), επιχειρούμε στο παρακάτω σχήμα να παρουσιάσουμε σχηματικά τα βασικά σημεία που αναπτύχθηκαν στο Κεφάλαιο 2.



Σχήμα 5: Διαχείριση της ετερότητας στη σχολική πρακτική (πηγή: Inclusive Schools For Roma)

- A Human Rights-based Approach to Education, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2007, ISBN: 978-92-806-4188-2.
- Bartolo, P., Cefai, C., Calleja, C., & Chetcuti, D. (2007). Responding to Student Diversity: Teacher's Handbook, University of Malta, ISBN: 978-99932-50-12-8.
- Booth, T., & Ainscow, M. (2002). Index for inclusion: Developing learning and participation in schools (Rev. ed.). Bristol, UK: CSIE https://www.researchgate.net/publication/44834198_Index_for_Inclusion_Developing_Learning_and_Participation_in_Schools
- Heath, S. (1983). Ways with Words: Language, life and work in Communities and Classrooms, Cambridge, Cambridge University Press.
- Μπερελής, Π. και Τρούκη, Π. (2009). Λόγος και Επικοινωνία στην εκπαιδευτική πράξη. Ρητά και άρρητα μηνύματα κατά τη διαμόρφωση του επικοινωνιακού κλίματος στη σχολική τάξη. Εκδόσεις Καστανιώτη, ISBN: 978-960-03-4952-8.
- Prieler, T., & Payne, M. (2015). Supporting the educational development of Slovak Roma pupils in Sheffield: The Roma Language and Education Tool (RoLET). Tilburg Papers in Culture Studies. Tilburg University.
- Wilkin, A., Derrington, C., Foster, B., White, R., & Martin, K. (2009) Improving the Outcomes for Gypsy, Roma and Traveller Pupils: What works? Contextual influences and constructive conditions that may influence pupil achievement. National Foundation for Educational Research (NFER), Department for Education.
- Vaughn, S., Bos, C. S., & Schumm, J. S. (2003). Teaching exceptional, diverse, and at-risk students in the general education classroom (3rd ed.). Boston: Allyn & Bacon.

03

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΚΑΙ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ

3.1

ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

3.1.1. Πρόγραμμα Σπουδών και Συμπερίληψη

Σήμερα είναι κοινά αποδεκτή η ανάγκη για αλλαγή του διδακτικού παραδείγματος προς την κατεύθυνση της συμπερίληψης και προκύπτει τόσο ως αποτέλεσμα της υιοθέτησης εθνικών στρατηγικών και της ανάπτυξης εθνικών αναλυτικών προγραμμάτων και προγραμμάτων σπουδών για την υποχρεωτική εκπαίδευση όσο και της υιοθέτησης της παραδοχής, ότι η ένταξη των μαθητών και μαθητριών που κατατάσσονται σε ειδικές κατηγορίες (όχι μόνο κατηγορίες αναπηρίας και ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών αλλά και διαφορετικού πολιτισμικού υπόβαθρου) δεν αποτελεί ζήτημα διευθέτησης σε έναν ειδικό μαθησιακό χώρο, αλλά, κυρίως, ζήτημα συμπερίληψής τους στο κοινό για όλους πρόγραμμα σπουδών.

Βασικά ερωτήματα

- Πώς θα τροποποιηθεί η πάγια τακτική σύμφωνα με την οποία σε όλους προσφέρεται η ίδια γνώση με τον ίδιο τρόπο και ο καθένας ανταμείβεται ανάλογα με το ταλέντο του και την προσπάθεια που καταβάλλει;
- Πώς θα κατακτηθεί στην πράξη να αναγνωρίζεται η διαφορετικότητα των μαθητών και μαθητριών ως βασική παράμετρος για τη διασφάλιση της ισότιμης συμμετοχής στη μαθησιακή εμπειρία;

Α. Θεωρητικά στοιχεία

Από την υλοποίηση του Προγράμματος Εκπαίδευση για Όλους τέθηκε η δέσμευση της διεθνούς κοινότητας για τη διασφάλιση της πρόσβασης όλων στην ποιοτική βασική εκπαίδευση. Στη βάση μιας σειράς διακηρύξεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τα δικαιώματα του παιδιού, η Παγκόσμια Διακήρυξη της Εκπαίδευσης για Όλους, που υιοθετήθηκε στο Jomtien, της Ταϊλάνδης το 1990, έθεσε ένα γενικό όραμα: την παγκόσμια πρόσβαση στην εκπαίδευση για όλους, παιδιά, νέους και ενήλικους και την προαγωγή της ισότητας. Στη συνέχεια αυτού, το 2000 στο Ντακάρ, στο Παγκόσμιο Φόρουμ για την Εκπαίδευση, οι 185 χώρες που συμμετείχαν, διακήρυξαν ότι η Εκπαί-

δευση για Όλους θα πρέπει να λάβει υπόψη τις ανάγκες των φτωχών παιδιών και των παιδιών που βρίσκονται σε μειονεκτική θέση, συμπεριλαμβανομένων και των εργαζομένων παιδιών, των κατοίκων απομακρυσμένων περιοχών της υπαίθρου, των νομαδικών πληθυσμών, των εθνικών και γλωσσικών μειονοτήτων, παιδιών, νέων και ενηλίκων που βάζονται από την πείνα και την κακή υγεία, καθώς και των ατόμων με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.

Αποτελεί πλέον αναγκαίο όσο και επιτακτικό **το αίτημα μιας συμπεριληπτικής οπτικής** στη διδασκαλία και τη μάθηση, γι' αυτό και συναντάμε πολύ συχνά την προσπάθεια καταγραφής των συντεταγμένων μιας τέτοιας οπτικής στα εγχειρίδια διδακτικών προσεγγίσεων και πρακτικών που συντάσσονται από εκπαιδευτικούς φορείς και ερευνητές όσο και στο πλαίσιο διεθνών και εθνικών οργανισμών και φορέων (βλ. και UNESCO, 2004α, Alberta Education, 2010)¹.

Ομοίως, ένας μεγάλος αριθμός δημοσιεύσεων στην παιδαγωγική αρθρογραφία αναφέρεται ολοένα και συχνότερα σε διάφορες πτυχές μιας συμπεριληπτικής παιδαγωγικής. Αν εντάξουμε τη συχνότητα αυτή στο ευρύτερο πλαίσιο των εκπαιδευτικών αλλαγών που γίνονται σε διεθνές επίπεδο, θα διαπιστώσουμε ότι η διατύπωση της ανάγκης για αλλαγή του διδακτικού παραδείγματος **προς την κατεύθυνση της συμπερίληψης** προκύπτει ως αποτέλεσμα:

α. της υιοθέτησης εθνικών στρατηγικών αναφορικά με την εισαγωγή ενιαίων εθνικών αναλυτικών προγραμμάτων και προγραμμάτων σπουδών για την υποχρεωτική εκπαίδευση, ιδιαίτερα από τη δεκαετία του '90 και μετά, στο πλαίσιο μιας σειράς ευρύτερων μεταρρυθμίσεων (Levin, 1998, Priestley, 2002, Ball, 1998) και
β. της παραδοχής, ότι η ένταξη των μαθητών που κατατάσσονται σε ειδικές κατηγορίες του μαθητικού πληθυσμού (όχι μόνο κατηγορίες αναπηρίας και ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών αλλά και διαφορετικού πολιτισμικού υπόβαθρου) δεν αποτελεί ζήτημα «χωροταξικής διευθέτησης και ατομικής προσαρμογής, αλλά, κυρίως, ζήτημα συμπερίληψής τους στο κοινό για όλους πρόγραμμα σπουδών, μέσα από τη διεύρυνση των προσφερόμενων μαθησιακών εμπειριών»².

Η τελευταία συνιστώσα απέκτησε παγκόσμια εμβέλεια ήδη από τα τέλη του 20ου αι. με τη Διακήρυξη της Σαλαμάνκα το 1994, στο παγκόσμιο συνέδριο της UNESCO, όπου και αναφέρεται ότι «τα προγράμματα σπουδών θα πρέπει να προσαρμόζονται στις ανάγκες των παιδιών και όχι αντίστροφα.» (UNESCO, 1994:22) Στην ίδια Διακήρυξη αποτυπώνεται και η τάση για διεύρυνση της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης και προς άλλες κατηγορίες μαθητών/τριών, εκτός από αυτές της αναπηρίας ή/και των ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών και για τη δημιουργία σχολείων για όλους/όλες ανεξαιρέτως τους μαθητές/τις μαθήτριες, επιβεβαιώνοντας το όραμα της Εκπαίδευσης για

¹ Βλ. και http://iep.edu.gr/images/IEP/EPISTIMONIKI_YPIRESIA/Epist_Monades/A_Kyklos/Special_Education/2020/Odigos_diaf_Nipiagogeio.pdf

² Βλ. ό.π. σημ.1.

Όλους, που είχε υιοθετηθεί ήδη από το 1990 στο πλαίσιο της ομώνυμης Παγκόσμιας Διακήρυξης. Στο Πρόγραμμα Εκπαίδευση για Όλους η συμπεριληπτική οπτική αποκτά παγκόσμια εμβέλεια, αφού αποτελεί έναν από τους προτεινόμενους τρόπους για την αλλαγή των διδακτικών πρακτικών, στο πλαίσιο του μετασχηματισμού του γενικού σχολείου σε σχολείο για όλους τους μαθητές και τις μαθήτριες.

Σημαντικές εκπαιδευτικές προκλήσεις

Πώς το σχολείο θα προσφέρει μαθησιακές εμπειρίες που θα λαμβάνουν υπόψη τις προηγούμενες εμπειρίες, το γλωσσικό και πολιτισμικό υπόβαθρο, τα ενδιαφέροντα, τις ατομικές ανάγκες κάθε μαθητή και μαθήτριας; Με ποιους τρόπους θα τροποποιηθεί η πάγια τακτική σύμφωνα με την οποία σε όλους προσφέρεται η ίδια γνώση με τον ίδιο τρόπο και ο καθένας/η καθεμία ανταμείβεται ανάλογα με το τσάλεντο του/της και την προσπάθεια που καταβάλλει;

Πώς θα κατακτηθεί στην πράξη να αναγνωρίζεται η διαφορετικότητα των μαθητών/τριών ως βασική παράμετρος για τη διασφάλιση της ισότιμης συμμετοχής στη μαθησιακή εμπειρία;

Πώς μπορεί η συμπερίληψη της διαφορετικότητας να μην οδηγήσει σε διάλυση της συλλογικής μαθησιακής εμπειρίας; Πώς θα αντιμετωπιστεί, δηλαδή, ο κίνδυνος να μη μετατραπεί η σχολική τάξη σε «Πύργο της Βαβέλ» (Merieu, 1991), όπου διαφορετικοί/ές μαθητές/τριες θα επιδιώκουν διαφορετικούς μαθησιακούς στόχους;

Κάτω από μια τέτοια οπτική, η συζήτηση για τη βελτίωση της ποιότητας και της αποτελεσματικότητας του εκπαιδευτικού συστήματος και η προώθηση τεχνικών, μεθόδων και εργαλείων για το μετασχηματισμό του διδακτικού παραδείγματος με στόχο την αντιμετώπιση της σχολικής αποτυχίας, της σχολικής διαρροής και των διακρίσεων στην εκπαίδευση, ζητήματα με τα οποία συνδέεται άμεσα η **συμπεριληπτική παιδαγωγική** (βλ. UNESCO, 2004α), υπάγονται στη γενικότερη προσπάθεια για τη διασφάλιση της ισότητας των ευκαιριών στην εκπαίδευση. Έτσι η συμπεριληπτική παιδαγωγική εκμεταλλεύεται δημιουργικά τεχνικές, εργαλεία και μεθόδους από διάφορα πεδία, όπως από τη διαφοροποιημένη εκπαίδευση, τη διαπολιτισμική προσέγγιση, την ειδική αγωγή, αλλά και στοιχεία μεθοδολογίας που εφαρμόζονται επί χρόνια, όπως η ομαδοσυνεργατική μέθοδος και η βιωματική μάθηση.

Ενδεικτικό παράδειγμα Δραστηριότητας (από το Παραδοτέο: Επιμορφωτικό υλικό για τη Θ.Ε.8: Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ/ΤΡΙΩΝ ΡΟΜΑ στα πλαίσια του έργου «Επιμόρφωση σε πρακτικές υποστήριξης των μαθητών και των μαθητριών στο πλαίσιο της Διαφοροποιημένης Διδασκαλίας (ΔΔ)» από την ΤΣΕΛΑ ΔΗΜΗΤΡΑ³.

³ Βλ. και: <http://www.iep.edu.gr/el/espa-2014-2020/12-epimorfosi-se-praktikes-ypostirixis-ton-mathiton-kai-ton-mathitron-sto-plaisio-tis-diaforopoiimenis-didaskalias-dd>

Β. Δραστηριότητες

Τίτλος: «Πορτρέτα και Ταυτότητα»

Κύριοι στόχοι είναι να γνωρίσουμε ο ένας τον άλλον και να αναπτύξουμε τις επικοινωνιακές ικανότητες των μαθητών κυρίως με το βλέμμα και να παρατηρήσουμε τα χαρακτηριστικά του άλλου και να εξοικειωθούμε μαζί του. Είναι κατάλληλο για όλες τις ηλικίες παιδιών του δημοτικού.

Πώς υλοποιείται:

Α' Φάση:

1. Χωρίζουμε την τάξη στα δύο και ζητάμε από τους μαθητές να καθίσουν σε δυο ομόκεντρους κύκλους έτσι ώστε κάθε μαθητής να έχει μπροστά του ένα μαθητή από τον εσωτερικό κύκλο.
2. Δίνουμε σε όλους τους μαθητές από μια λευκή κόλλα Α4 και τους ζητάμε να την κρατήσουν κάθετα, να γράψουν το όνομά τους πάνω δεξιά και στην συνέχεια να ανταλλάξουν την κόλλα με τον απέναντί τους.
3. Τους λέμε ότι όσο θα παίζει η μουσική θα πρέπει να ζωγραφίζουν το πορτρέτο του απέναντί τους. Όταν σταματήσει η μουσική σταματάνε να ζωγραφίζουν.
4. Σταματάμε την μουσική μετά από 3 λεπτά και ζητάμε να ανταλλάξουν το χαρτί έτσι ώστε ο καθένας να έχει το δικό του πορτρέτο.
5. Οι μαθητές που κάθονται στον εξωτερικό κύκλο πρέπει να μετακινηθούν μια θέση δεξιά, ώστε τώρα να έχουν μπροστά τους ένα νέο ζευγάρι.
6. Ζητάμε να ανταλλάξουν πάλι την κόλλα τους και να συνεχίσουν το σχέδιο που ξεκίνησε ο προηγούμενος. Συνεχίζουμε το ίδιο μοτίβο όσες φορές χρειαστεί για να έχουμε ένα ολοκληρωμένο πορτρέτο για τον καθένα.
7. Κollάμε όλα τα πορτρέτα στον τοίχο και δίνουμε την ευκαιρία στους μαθητές να τα παρατηρήσουν.

Β' Φάση:

1. Δημιουργούμε ζευγάρια και εξηγούμε στους μαθητές ότι πρέπει ο καθένας να δημιουργήσει την ταυτότητα του άλλου. Η ταυτότητα αυτή θα είναι φτιαγμένη από χαρτόνι και θα παρουσιάζει τα στοιχεία του καθενός.
2. Δίνουμε μια λίστα με τα χαρακτηριστικά που πρέπει να περιλαμβάνει η ταυτότητα και αφήνουμε κάθε μαθητή να χρησιμοποιήσει την φαντασία του για την τελική μορφή της. (όνομα, επίθετο, φίλοι, χρώμα ματιών, μαλλιών, ύψος κ.α.)
3. Ζητάμε από κάθε ζευγάρι να παρουσιάσει την ταυτότητα που έφτιαξε για τον συμμαθητή του ή απλά τοποθετούμε τις ταυτότητες στον τοίχο μαζί με τα πορτρέτα.

Ομαδοποίηση: Οι δραστηριότητες σχεδιάζονται για τις ανάγκες του/της μαθητή/τριας επομένως προορίζεται για ατομική εργασία. Ωστόσο, είναι ζητούμενο η εργασία αυτή να γίνεται σε μικρές ομάδες που

παρουσιάζουν ομοιογένεια στις εκπαιδευτικές τους ανάγκες για αυτό υπάρχουν δραστηριότητες ατομικής εργασίας, δραστηριότητες σε μικρή ομάδα ή με συμμαθητή/συμμαθήτρια και δραστηριότητες μαζί με τον εκπαιδευτικό.

Απαιτούμενο υλικό: Κόλλες Α4, χρωματιστούς μαρκαδόρους, πολύχρωμα χαρτόνια, ψαλίδια, μουσική.

3.1.2. Πρόγραμμα Σπουδών και Διαπολιτισμική εκπαίδευση

Είναι ενδεικτικό ότι από τις αρχές του 21ου ήδη στα ισχύοντα Προγράμματα Σπουδών της ελληνικής εκπαίδευσης τονίζεται η αναγκαιότητα υιοθέτησης της διαπολιτισμικής προσέγγισης. Εξάλλου η οικοδόμηση της διαπολιτισμικής ικανότητας αποτελεί έναν βασικό στόχο της σχολικής μάθησης και αγωγής. Ως μία από τις βασικές μεθόδους της αναφέρεται συχνά η θεματοποίηση των πολιτισμικών διαφορών στη διδασκαλία, έτσι ώστε να προκύψουν ευκαιρίες ουσιαστικής διαπολιτισμικής μάθησης και ενδυνάμωσης όλων των μαθητριών και μαθητών.

Βασικά ερωτήματα

- Σε τι συνίσταται η διαπολιτισμική ικανότητα;
- Ποιες είναι οι βασικές αρχές της διαπολιτισμικής προσέγγισης;

Α. Θεωρητικά στοιχεία

Η διαπολιτισμική ικανότητα

Η οικοδόμηση της διαπολιτισμικής ικανότητας αποτελεί έναν από τους κεντρικούς στόχους της διαπολιτισμικής διδασκαλίας και μάθησης. Ένα διαπολιτισμικά ικανό άτομο χαρακτηρίζεται από τα παρακάτω στοιχεία **1. Ενσυναίσθηση** ως ικανότητα κριτικής αντιπαράθεσης με τις κοινωνικές διαδικασίες που οδηγούν στο στιγματισμό των ρομά ως των «διαφορετικών», των «ξένων» **2. Γνώσεις** σχετικά με την ετερογένεια στο εσωτερικό όλων των πολιτισμικών ομάδων, γνώσεις για τις διαδικασίες κοινωνικής κατασκευής κατηγοριών, όπως «εθνότητα», «φυλή», γνώσεις για τις κοινωνικές λειτουργίες που επιτελούν τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις στη διατήρηση της εικόνας του «ξένου». **3. Αξίες** όπως αυτές των ανθρώπινων δικαιωμάτων, της κοινωνικής δικαιοσύνης και του σεβασμού βασικών κανόνων δημοκρατίας, της αποδοχής του «διαφορετικού». **4. Επικοινωνιακή ικανότητα** που επιτρέπει στα άτομα να επικοινωνήσουν ερμηνευτικά, δηλαδή να αναστοχαστούν πάνω στις προϋποθέσεις επικοινωνίας, όπως αυτές έχουν διαμορφωθεί μέσα από

τις ιδιαίτερες συνθήκες κοινωνικοποίησής τους, να συνειδητοποιήσουν έτσι τόσο τη δική τους θέση όσο και τη θέση των άλλων και να επιχειρήσουν σε αυτή τη βάση την επίλυση τυχόν προβλημάτων κατανόησης.



Σχήμα 5: Διαχείριση της ετερότητας στη σχολική πρακτική (πηγή: : Inclusive Schools For Roma)

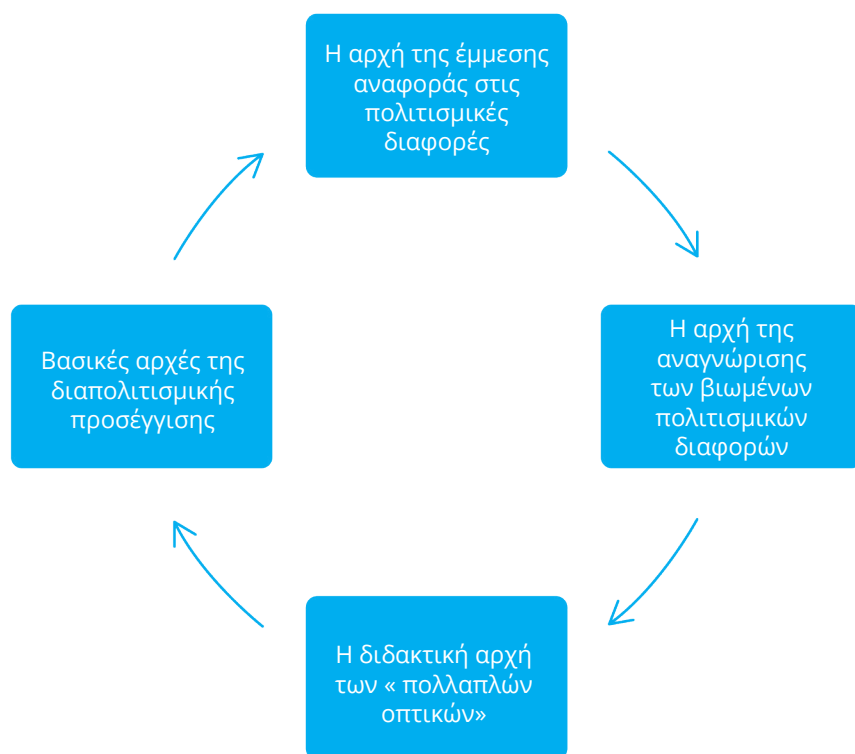
Βασικές αρχές της διαπολιτισμικής προσέγγισης στην εκπαιδευτική πράξη:

Η αρχή της έμμεσης αναφοράς στις πολιτισμικές διαφορές. Σύμφωνα με αυτή την αρχή θεμελιώδης προϋπόθεση αναφοράς στις πολιτισμικές διαφορές είναι η διαμόρφωση ενός μαθησιακού περιβάλλοντος στο επίκεντρο του οποίου τίθενται θέματα που βρίσκονται εντός του ορίζοντα των εμπειριών όλων των μαθητριών/μαθητών.

Η αρχή της αναγνώρισης των βιωμένων πολιτισμικών διαφορών. Σύμφωνα με αυτή την αρχή έχει ιδιαίτερη σημασία για τους μαθητές να παρουσιάσουν και να μιλήσουν για πολιτισμικές διαφορές οι οποίες αποτελούν προσωπικά βιώματα και συνεπώς στοιχεία της ταυτότητά τους.

Η διδακτική αρχή των «πολλαπλών οπτικών» (πολυπρισματική θεώρηση). Η αρχή αυτή ενσωματώνει μια γενικότερη παιδαγωγική θεώρηση περί μάθησης, η οποία φωτίζει την αξία της διαφορετικής οπτικής, όπως αυτή μπορεί να εκφρασθεί μέσα από την πολιτισμική διαφορά, για την οικοδόμηση μιας ουσιαστικής μαθησιακής εμπειρίας (βλ. και ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΚΑΙ ΜΑΘΗΣΗ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ –ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ, ΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ Χρήστος Γκόβαρης, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας)⁴.

⁴ Βλ. και http://iep.edu.gr/images/IEP/EPISTIMONIKI_YPIRESIA/Epist_Monades/A_Kyklos/Diapolitismiki/2019/04_10_2019/odigos_ekpaideftikou_g_tomos_gymnasio.pdf



Σχήμα 6: Διαπολιτισμική ικανότητα (πηγή: Inclusive Schools For Roma)

Παράδειγμα διαπολιτισμικής οπτικής στην ανάγνωση ενός λογοτεχνικού κειμένου από το σχολικό εγχειρίδιο Νεοελληνικών Κειμένων Λογοτεχνίας Β΄ Γυμνασίου: Τάσος Καλούτσας, Με το λεωφορείο.⁵

“Τηλεφώνησε στη γυναίκα του ότι, λόγω μιας ξαφνικής βλάβης που έπαθε το αμάξι τους–είχε σπάσει η ντίζα του συμπλέκτη–, θα πήγαινε με το λεωφορείο. Λίγο αργότερα, ο κύριος Μ., αστυνομικός διευθυντής των ΜΑΤ, που διένυε το μεσοδιάστημα των καλοκαιρινών του διακοπών, ξεκινούσε μες στο καταμεσήμερο για το παραθαλάσσιο προάστιο στ’ ανατολικά της πόλης. Στην αφετηρία ο υπάλληλος, υπομειδιώντας σαρκαστικά, του έκανε νόημα να στριμωχτεί στην ουρά, όπου τον πήρε αμέσως σβάρνα ένα πολυθόρυβο τσούρμο ανθρώπων. Ο κύριος Μ., που είχε πολλά χρόνια να πατήσει το πόδι του σε λεωφορείο αυτής της γραμμής, ένιωσε τον εαυτό του να υφανίζεται, ν’ ανυψώνεται από ‘να δυνατό κύμα και τέλος να ξεβράζεται, ζουλιγμένος στη μέση του ανθρωποσωρού, μπροστά στον εισπράχτορα. Έπιασε το αυτί του τη σιγανή φωνή μιας γυναίκας, που παραπονιόταν δίπλα του πως οι μυρωδιές του ιδρώτα τής έφερναν ξινίλα, κι έβαλε το χέρι του πάνω στις μεγάλες στάμπες που είχαν ποτίσει το πουκάμισό του, σα να ‘θελε να τις κρύψει.

⁵ Βλ και Διαδραστικά Βιβλία: [file:///C:/Users/amaa/Downloads/21-0191-01_v2_Keimena-Neoellinikis-Logotechnias_B-Gymnasiou_Vivlio-Mathiti%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/amaa/Downloads/21-0191-01_v2_Keimena-Neoellinikis-Logotechnias_B-Gymnasiou_Vivlio-Mathiti%20(4).pdf)

Μετά το πρώτο ξάφνιασμα, άρχισε τις σκέψεις. Όλο αυτό το ανθρωπολόι γύρω του το αποτελούσαν, χωρίς αμφιβολία, πρόσφυγες. Τους γνώριζε από την κοψιά τους, διάβαζε τις φάτσες τους, άκουγε τις φωνές τους. Τον έσπρωξαν κι άλλο και προχώρησε στο βάθος. Πήρε το μάτι του μια άδεια θέση, βιάστηκε να κάτσει, αλλά την τελευταία στιγμή είδε πεταγμένο πάνω στο κάθισμα ένα τσαλακωμένο πεντακοσάριο. «Κάθονται», του είπε κοφτά ένας τύπος, με τετράγωνο σαγόνι. Χειρονομούσε σ’ ένα φίλο του, πίσω του, κι εκείνος τού έγνεφε συνωμοτικά. Ο κύριος Μ. κούνησε το κεφάλι του και κρεμάστηκε από τα λουριά πάνω από την καπαρωμένη θέση. Του ερχόταν να γελάσει. Σκέφτηκε το μάκρος της διαδρομής και τα γόνάτα του λύγισαν. Θα μπορούσε ασφαλώς να επικαλεστεί την κοινή λογική ή οτιδήποτε άλλο (κάτι θα έβρισκε), για να αποδείξει στον τύπο με το ταυρίσιο κορμί ότι αυτό που έκανε δεν ήταν σωστό. Κάποιος άλλος στη θέση του μπορεί και να νευρίαζε ή, στην ανάγκη, να έκανε ακόμα και χρήση του αξιώματός του, όμως ο κύριος Μ., μόνο που του πέρασε αυτή η σκέψη, ένιωσε αλλεργία. Ποτέ δε θα έπεφτε τόσο χαμηλά. Στο κάτω κάτω, έβρισκε τη συμπεριφορά του πρόσφυγα γνήσια ρωμείκη και μάλλον διασκεδαστική. [...] Έτσι περίμενε υπομονετικά, κι όταν ο χοντρολαίμης φίλος του εμφανίστηκε, παραμέρισε για να καθίσει, κι ας ήταν αρκετά χρόνια νεότερός του.

Σε λίγο ξεκίνησαν. Μπροστά του, στο σημείο που βρισκόταν η φυσούνα του λεωφορείου, μια ζωηρή παρέα νεαρών σχημάτιζε κύκλο. Μελετούσε τα ρούχα τους, τις κινήσεις, τις εκφράσεις του προσώπου τους, που άλλαζαν διαρκώς. Οι περισσότεροι φορούσαν φτηνά πουκάμισα, σκούρα ή πολύχρωμα, που κρέμονταν έξω από τα παντελόνια, ή τα φαρδιά σαλβάρια τους, μακό σταμπωτά μπλουζάκια και ξωφτερνα πέδιλα ή σαγιονάρες. Πιαστήκανε στις πλάκες και τα χωράτά. Ένα τεράστιο μαγνητόφωνο που κουβαλούσε κάποιος στον ώμο του, έπαιζε σαν δαιμονισμένο αμερικάνικη χορευτική μουσική. [...] Από πού είχαν ξεφυτρώσει όλα αυτά τα παιδιά, αυτός ο καινούριος κόσμος, αναρωτιόταν συχνά. Πολλούς τους φόβιζε η κατάσταση που είχε δημιουργηθεί ξαφνικά, τα τελευταία χρόνια. Άλλοι πάλι λέγαν πως ήταν φυσιολογικά αναμενόμενο αυτό το ορμητικό προσφυγικό ξέσπασμα, ύστερα από τις αλλαγές και όλη την ανακατωσιά στις ανατολικές χώρες. Πιο αναμενόμενο μάλιστα από άλλοτε – γιατί δεν ήταν, βέβαια, ιστορικά άγνωστο το φαινόμενο. Το θέμα ωστόσο ήταν άλλο, σκεφτόταν ο κ. Μ., που παρακολουθούσε τα γεγονότα ως θεατής και δεν διέθετε κανένα άλλο ιδιαίτερο τεκμήριο φυλετικής συγγένειας μαζί τους. Ποιος ή ποιοι μπόρεσαν να ψυχανεμιστούν, όταν έπρεπε, τις συνέπειες, ώστε να προλάβουν, έγκαιρα, να κάνουν κάτι; Κι αυτά που έγιναν έστω μετά, ήταν όσα έπρεπε να γίνουν; Και τι θα γινόταν τώρα με αυτά τα παιδιά που ψάχναν στα τυφλά μια θέση στον ήλιο, μια δουλειά, μια ταυτότητα;

Έβλεπε το προσφυγικό κύμα που φούσκωνε κι έσκαζε γλείφοντας τις παρυφές της πόλης, μα σταματούσε εκεί, χωρίς να καταφέρνει να γλιστρήσει και στο εσωτερικό της, στη ζωή της. Η κοινωνία αυτής

της πόλης έμοιαζε να περιφρουρεί ζηλότυπα τα άδυστά της, ενώ κρατούσε για τους πρόσφυγες κλειστή ακόμα και την πίσω πόρτα. Στη γειτονιά του είχανε πιάσει όλα τα υπόγεια, μέχρι και το ρημαδιακό της γωνιάς, με τους μισογκρεμισμένους σοβάδες, και αργά το σούρουπο, βγάζαν στο κατώφλι τους μια δυο καρέκλες ή κάθονταν στο κότσι δίπλα στο πεζοδρόμιο και κουβέντιαζαν ώρες ατέλειωτες για χαμαλοδουλειές. Αν πέρναγες από μπροστά τους, σε κοίταζαν στα μάτια κι έλεγαν πρώτοι «καλησπέρα». Συχνά, πίσω από τα μισόκλειστα παράθυρα των σπιτιών τους ανέβαινε ένας σκοπός λυπητερός – τραγουδούσαν οι ίδιοι – ή έβαζαν στο πικάπ ένα αλέγρο ρώσικο τραγούδι. Από τα δωμάτια, όπου κοιμίζαν τα παιδιά τους, αναδινόταν μια βαριά μυρωδιά υγρασίας και μούχλας. Κάποτε, θυμόταν ο κύριος Μ., έμενε κι εκείνος σε μια υπόγεια, πατωμένη κάμαρη που μύριζε μούχλα. Στο μεταξύ, όμως, η ελληνική κοινωνία είχε αλλάξει και μόνο αυτοί μοιάζανε τώρα σαν να μην το είχανε πάρει χαμπάρι. Δημιούργησαν την νέα φτωχολογιά· μπαίναν και στοιβάζονταν στ' ανήλια υπόγεια και τις χθαμαλές κάμαρες του αλλοτινού καιρού, απ' όπου, λίγο πολύ, τα είχαν καταφέρει να ξεγλιστρήσουν οι ντόπιοι.

Μήπως πόσοι από τους τελευταίους δεν είχαν αποκτήσει στο μεταξύ το δικό τους αυτοκινητάκι και πόσοι τάχα ακόμη προτιμούσαν να μπαίνουν στα λεωφορεία, για να πάρουν το μπάνιο τους στα θαλόνερα των προαστίων; Αυτό γινόταν παλιά, όταν ο κύριος Μ. ήταν νεαρό παιδί. Ήταν απόλαυση τότε να κάνεις τη διαδρομή, με το μοτοράκι, από τον Πύργο στις απέναντι ακτές, διασχίζοντας τα γαλανά νερά του κόλπου. Γιατί τότε ακόμη ήταν τόσο καθαρά, που μπορούσες να διακρίνεις στον πάτο τους τα τρόχαλα και τα κοχύλια. Ύστερα η πόλη άπλωσε τα πλοκάμια της, ξέρασε τη βρομιά της και τα νερά μαγαρίστηκαν ως πέρα, το μεγάλο ακρωτήρι. Ο κόσμος άρχισε να πιστεύει πως κανένας βιολογικός δε θα έκανε το θαύμα του, τα μπάνια αραίωσαν ή σταμάτησαν εντελώς για τους πολλούς, ας μήπε η αστική συγκοινωνία ως την άλλη άκρη. Κι έπρεπε να περάσουν είκοσι χρόνια και παραπάνω –μερικοί εγκαταστάθηκαν κιόλας εδώ, βρίσκοντας τα νοίκια κοψοχρονιά–, για να γνωρίσουν αυτές οι ακτές μια καινούρια άνοιξη. Καλά τους έλεγε αυτός παιδιά μιας άλλης εποχής. Στο μεταξύ οι ντόπιοι, από καιρό, είχαν σκαπατήσει τον γήλοφο της Καρδίας και ξαμοληθεί προς τη Χαλκιδική.

Κρεμασμένος πάνω από τους ώμους του χοντρολαίμη πρόσφυγα, με το βλέμμα του να βουτάει στο πράσινο της Γεωργικής Σχολής, ο κύριος Μ. συλλογιζόταν τι έπρεπε να γίνει. Δεν είχε έτοιμη καμιά μαγική συνταγή, αλλά ήξερε πως έπρεπε να βρεθεί μια λύση. Οι άνθρωποι αυτοί έρχονταν σε μια χώρα που την έβλεπαν σαν πατρίδα τους και, λίγο πολύ, σαν επίγειο παράδεισο· οι συνθήκες όμως που αντιμετώπιζαν, τους έσπρωχναν συχνά στην απόγνωση, την πορνεία, τα ναρκωτικά. Δεν του άρεσε καθόλου να τους βλέπει γύρω του παρατημένους στο έλεος της τύχης τους, κακοπαθημένους ή κυνηγημένους. [...] Μήπως παραήταν καλοπροαίρετος; αναρωτήθηκε και τίναξε με μια κίνηση το κεφάλι του προς τα πίσω. Ίσως, με όλη την κούρασή του πάντως, ένιωθε άνετα ανάμεσά τους, υπομένοντας ευ-

χάριστα την ασταμάτητη βαβούρα τους. Ένας νεαρός προωθήθηκε δίπλα του, με δυο κοπέλες να τον ακολουθούν. Η μια μελαψή, με γυριστά ματόκλαδα, φορούσε ψάθινο καπέλο με μαύρη κορδέλα κι ένα ψεύτικο άσπρο τριαντάφυλλο στο μπορ, και κρεμιόταν στο μπράτσο του νεαρού.

Παίρνανε ανοιχτά τη στροφή έξω από το αεροδρόμιο. Ξαφνικά του πέρασε μια σκέψη, από τις πιο παράξενες και εξωφρενικές που γεννιούνταν συχνά μες στο μυαλό του. Αν κάτι συνέβαινε, κι έπρεπε αναγκαστικά, από 'δω και πέρα, να επιβιώσουν μόνοι τους, μακριά από τον υπόλοιπο κόσμο, οι επιβάτες αυτού του συγκεκριμένου λεωφορείου, τι θα γινόταν; Θα τα κατάφερναν άραγε να δημιουργήσουν και να συντηρήσουν έναν υγιή, αξιοπρεπή και αυτεξούσιο πυρήνα ζωής; Παρόμοιες σκέψεις έκανε –ήταν φανερό– όταν καμιά φορά ένας οίστρος αισιοδοξίας, ρομαντικός κι ίσως γι' αυτό λιγάκι ανεδαφικός ή και ανώφελος, τον κυρίευε. Δεν μπόρεσε να μη θυμηθεί εδώ τα λόγια ενός παλιότερου σοφού κυβερνήτη του έθνους που είχε πει, μιλώντας πάλι για τους πρόσφυγες, πως αποτελούν πληθυσμό που διαθέτει «υπέροχο ανθρωπινό υλικό». Ναι, συμφωνούσε κι αυτός, ασφαλώς θα τα κατάφερναν. Είχανε κάτι από την αρετή των προγόνων μέσα τους αυτά τα παιδιά. Είχαν τη νιότη και την υγεία, ας έκρυσαν τ' αθλητικά κορμιά τους μέσα σε άβολα ρούχα. Ενώ αυτός είχε αρχίσει να κάνει στομάχι. Το κοίταξε μια στιγμή μελαγχολικά, περνώντας το χέρι του ανάλαφρα πάνω του, κι αποφάσισε να μη φάει το μεσημέρι, θα άρχιζε δίαιτα...

Έπειτα από στάσεις κατέβηκε. Η θορυβώδης παρέα θα συνέχιζε την πορεία της. Το πουκάμισό του ήταν μούσκεμα στον ιδρώτα. Μόλις πάτησε το πόδι του στη γη, κάτι απασφαλίστηκε μέσα του. Χαλάρωσε. Έτσι ένιωθε τη στιγμή που έμενε μόνος του, αποχωρώντας από το γραφείο του. Το κακό ήταν πως, όταν βρισκόταν με κόσμο, τον πλάκωνε ένα σφίξιμο, κι ένιωθε μονίμως σα να 'ταν εν υπηρεσία – κι ας είχε άδεια, όπως τώρα. Ένα πράγμα ακατανόητο, που δεν μπορούσε να το κοντρολάρει, λες και βρισκόταν σε διαρκή επιφυλακή. Τέλος πάντων. Προχώρησε μέσα απ' την πλατεία ατενίζοντας την άπλα της θάλασσας – ακύμαντο μπλε ως εκεί που έφτανε το μάτι. Έφτασε στο ισόγειο διαμερισμάκι του –δυο καμαρούλες όλο κι όλο– με μια μικρούλα αυλή μπροστά και σωριάστηκε ψόφιος σε μια καρέκλα, κάτω από τον ίσκιο της μιμόζας. Πήρε μια δυο βαθιές ανάσες· αυτό που τον ανακούφιζε εδώ ήταν ο αέρας. Η γυναίκα του βγήκε και τον χαιρέτησε. Ένας γέρος εμφανίστηκε, καμπουριασμένος, μπρος στην πόρτα του. «Τι δέντρο είν' αυτό;», τον ρώτησε. «Μιμόζα». Ο γέρος δεν είχε ακούσει κι αναγκάστηκε να το επαναλάβει. «Νόμιζα πως ήταν ελιά», του είπε ο γέρος. «Μυρίζει όμορφα», πρόσθεσε μετά.

Τον έβλεπε που το παρατηρούσε με προσοχή. Το δέντρο είχε ξεπεταχτεί, σαν από θαύμα, σε ένα παρτέρι ενάμισι μέτρο. Ποτέ δεν είχε φανταστεί ότι θα ψήλωνε τόσο· φορτωμένο ανθούς, έγερνε πιο βαρύ από τη μια μπάντα, έτοιμο να ξηλώσει το κάγκελο του φράχτη. «Τα λουλούδια του είναι κίτρινα», μουρμούρισε ο γέρος. «Είχατε τέτοια

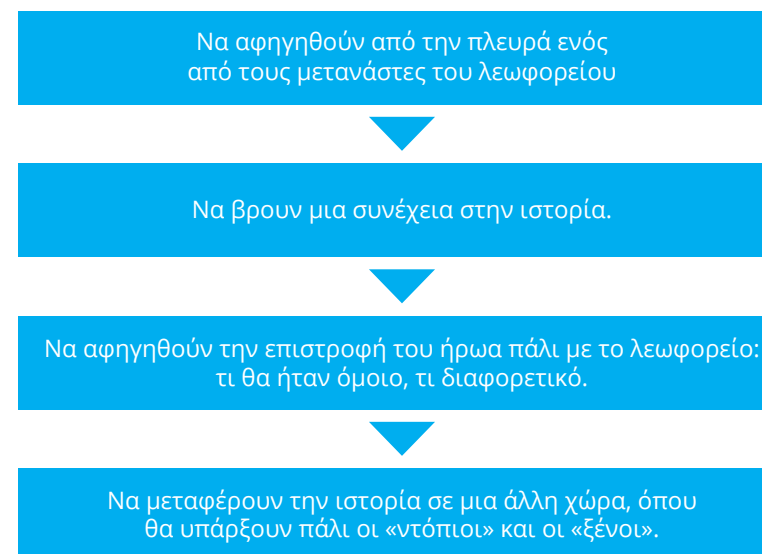
στα δικά σας χρώματα;», τον ρώτησε, γιατί κατάλαβε αμέσως πως ήταν πρόσφυγας. Απ' το θλιμμένο βλέμμα του το κατάλαβε, που τον έτρωγε μια κρυφή νοσταλγία. «Καράμισι...», ψέλλισε αργά, με αφηρημένο ύφος ο γέρος, προφέροντας έντονα παχύ το σίγμα. Με σπασμένη προφορά άρχισε να του εξηγεί πως τα φύλλα του μοιάζαν σαν της πορτοκαλιάς, μόνο που ήταν λίγο πιο γυαλιστερά. Ο κορμός του, όχι πολύ μεγάλος, σαν της μηλιάς, και τα λουλούδια του άσπρα, μικρά και μυρωμένα. Φέραν κι εδώ, του είπε, να σπείρουν. Τέτοια εποχή ο καρπός του γινόταν σαν το βυσσινοκέρασο. Τα στέγνωναν εκεί, τα ξέραιναν και τα πουλούσαν. Αλλά εδώ, τα δέντρα χαλάσανε· τα έφαγε το σκουλήκι, το έντομο... Φαινόταν σα να μιλούσε μόνος του, ανοιγοκλείνοντας τα ξέθωρα γαλάζια μάτια του, όπου ο κύριος Μ. ήταν σε θέση να διακρίνει ένα κομμάτι από το άλλο γαλάζιο που κρύβει μέσα του κάθε άνθρωπος, τσαλαπατημένο. Σταμάτησε απότομα, σα να 'χε ήδη πει πολλά. «Έλα μέσα να κάτσεις, παππού, να πιεις καφέ», του πρότεινε, κι εκείνος αρνήθηκε. Πήγε μόνο να τσακίσει ένα κλαδάκι, κι ο κύριος Μ. τον παρότρυνε ευγενικά να το κάμει. Ο γέρος έφερε το κλαδάκι στη μύτη του. Μετά, κουνώντας αργά το κεφάλι του και μ' ένα ευχαριστημένο ύφος, συνέχισε το δρόμο του. Ο κύριος Μ. τον παρακολουθούσε, ώσπου μάκρυνε σκυφτός κι έστριψε στη γωνία. Του θύμιζε μια φωτογραφία που είχε δει στις εφημερίδες: ένας γέροντας, ξεριζωμένος, από το Σοχούμι της Γεωργίας, που κουβαλούσε όλα τα υπάρχοντά του – μια βαλίτσα κι ένα στρώμα στην πλάτη του – κι είχε διπλωθεί το σώμα του από το βάρος. Είπε στη γυναίκα του να μην του ετοιμάσει τραπέζι, γιατί δεν πεινούσε. Επιθεωρώντας μελαγχολικά το στενό παρτέρι, στη βάση της μιμόζας, σκεφτόταν να πάρει έναν υπνάκο και να σηκωθεί μετά να φροντίσει τα λουλούδια του.”

Η **ερμηνευτική ανάγνωση** του λογοτεχνικού κειμένου με **διαπολιτισμική οπτική** μέσα στην τάξη μπορεί να πάρει διάφορες μορφές. Καλό είναι να γίνει διασύνδεση του κειμένου με την εμπειρία των παιδιών που έχουν άλλο πολιτισμικό υπόβαθρο.

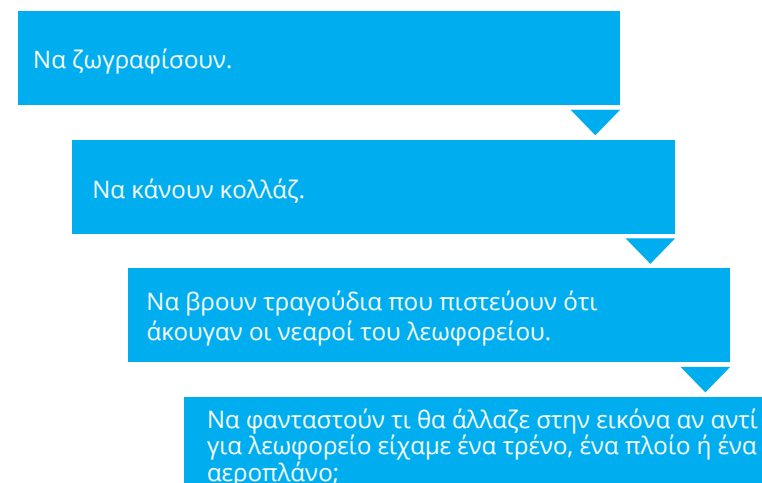
Ξεκινώντας από τον τίτλο:

Τι είναι το λεωφορείο;	Πού μας πηγαίνει;
Ποιοι άνθρωποι το χρησιμοποιούν;	Πώς είναι τα λεωφορεία σε άλλες χώρες;

Ενδεικτικές εργασίες που μπορούν να γίνουν δίνοντας έμφαση στην προφορικότητα:



Επιπλέον εργασίες με τρόπους που συνομιλούν σε ένα δεύτερο επίπεδο με τη γλώσσα:



Παράδειγμα δραστηριότητας – για τη γνωριμία με την κουλτούρα των άλλων (βλ. Παραδοτέο, ό.π.)

Β. Δραστηριότητες

Μάθημα: Λογοτεχνία

Θέμα διδασκαλίας: Ταυτότητα και Κουλτούρα των Ρομά

Τάξη: Ε΄ δημοτικού

Ωρα: 4 ώρες

Μέσα διδασκαλίας: υπολογιστής, ηχεία, πίνακας Βαν Γκογκ «Καταυλισμός τσιγγάνων με τροχόσπιτα», ντοκιμαντέρ, το παραμύθι «Η Παναγία των Παρισίων» του Β. Ουγκώ, υλικά για κατασκευή καλαθιών(-χαρτιά Α4), μαρκαδόρους ψαλίδια, σελοτέιπ.

Στόχος της διδακτικής παρέμβασης είναι η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη επαφή των μαθητών Ρομά και μη Ρομά με κείμενα που αναδεικνύουν την κοινή ζωή και καθημερινότητα, τα κοινά έθιμα, τις κοινές γιορτές και τα κοινά βιώματα, με σκοπό να γνωριστούν καλύτερα οι μαθητές/τριες μεταξύ τους και να υπάρξει αλληλεπίδραση ακόμη στόχος είναι η αποβολή της προκατάληψης και της ξενοφοβίας. Το έναυσμα δίνεται με την παρακολούθηση του ιστορικού ντοκιμαντέρ της Μαρίνας Δανέζη «Sam Roma – Είμαστε Τσιγγάνοι». Το ντοκιμαντέρ έχει διάρκεια 40 λεπτά κι έπειτα αναπτύσσεται συζήτηση σχετικά με τις συνήθειες και την καθημερινότητα.

Σε συνέχεια της προηγούμενης ώρας διαβάζουμε το παραμύθι «Η Παναγία των Παρισίων» του Β. Ουγκώ και συζητάμε διεξοδικά για τους χαρακτήρες δίνοντας έμφαση στην ηρωίδα του παραμυθιού, την Εσμεράλδα. Στη συνέχεια, τα παιδιά μπορούν να διαδραματίσουν μερικές σκηνές από το παραμύθι. Μέσα από την ανάλυση της ηρωίδας, η συζήτηση μπορεί να καταλήξει στο σχολιασμό της ενδυμασίας των Ρομά και της επαφής τους με την μουσική. Τα παιδιά μιλούν για τα ήθη και τα έθιμά τους. Ένα πολύ γνωστό έθιμο είναι το «Εντερλέζι – Η Γιορτή της Άνοιξης» που γιορτάζεται στις 23 Απριλίου. Συζητάμε για την αναγέννηση της φύσης και την εποχή της Άνοιξης. Ακούμε το ομώνυμο τραγούδι του Goran Bregovic. Ακούμε το τραγούδι «Αϊ-Γιώργης» της Άλκ. Πρωτοψάλτη συνδυάζοντας την ημέρα με την γιορτή του Αγίου Γεωργίου. Φτιάχνουμε καλαθάκια της άνοιξης και τα στολίζουμε με λουλούδια. Τα παιδιά γράφουν ευχές και τις βάζουν το ένα στο καλαθάκι του άλλου.

3.1.3. Πρόγραμμα Σπουδών και Διαφοροποιη-μένη Διδασκαλία

Διαφοροποιημένη Διδασκαλία στη διεθνή βιβλιογραφία και στην εκπαιδευτική πρακτική προσεγγίζεται ως μια ανοιχτή διαδικασία αξιοποίησης των διαφορετικών εμπειριών, ενδιαφερόντων, αναγκών και τρόπων μάθησης των μαθητών/τριών, η οποία έχει ως στόχο την οικοδόμηση μιας συλλογικής μαθησιακής εμπειρίας που «θα έχει νόημα», θα «κινητοποιεί», και που, κυρίως, δεν «θα απειλεί την ταυτότητά» τους.

Βασικά ερωτήματα

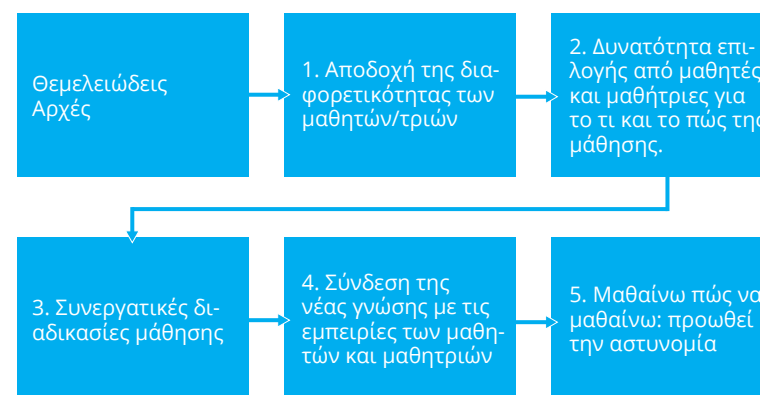
- Τι γνωρίζω για τη Διαφοροποιημένη Διδασκαλία;
- Ποιες παράμετροι της εκπαιδευτικής διαδικασίας διαφοροποιούνται και πώς;

Α. Θεωρητικά στοιχεία

Διαφοροποιημένη Διδασκαλία είναι μια **φιλοσοφία διδασκαλίας**, η οποία βασίζεται στην αρχή ότι οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να προσαρμόζουν την διδασκαλία τους στις διαφορετικότητες των μαθητών. Αντί να εφαρμόζουν το Αναλυτικό Πρόγραμμα με τον ίδιο τρόπο για όλους τους μαθητές, οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να τροποποιούν την διδασκαλία τους ώστε να ανταποκρίνονται στα διαφορετικά επίπεδα ετοιμότητας των μαθητών, στους διαφορετικούς τρόπους που μαθαίνουν και στα διαφορετικά τους ενδιαφέροντα. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από μια ποικιλία **στρατηγικών**:

Cubing • Jigsaws • RAFT • KUD • TPRS • Γραφικοί Οργανωτές • Frayer Model • Think – Pair – Share • Find Someone Who • KWL • Διαβαθμισμένα Μαθήματα • Think Tac Toe • Κέντρα Μάθησης⁶.

Η Διαφοροποιημένη προσέγγιση προϋποθέτει την εκ των προτέρων σχεδίαση της διδασκαλίας για να ανταποκριθεί στις διαφορετικές μαθησιακές ανάγκες. Βασίζεται σε κάποιες **θεμελιώδεις αρχές**:



Σχήμα 8: Θεμελιώδεις αρχές σχεδίασης της διδασκαλίας στο πλαίσιο της διαφοροποιημένης μάθησης (πηγή: Inclusive Schools For Roma)

Η διαφοροποιημένη διδασκαλία δεν είναι χωρισμός των μαθητών/τριών σε επίπεδα. Αν και δεν αποκλείεται κάποιες φορές η συγκρότηση ομοιογενών ομάδων μαθητών /τριών με κριτήριο την ετοιμότη-

⁶ Βλ. και: <https://www.iep.edu.gr/moodle/mod/book/view.php?id=1214>

τά τους, εν τούτοις τα οφέλη από τις ανομοιογενείς ομάδες φαίνεται να είναι περισσότερα. Επίσης, δεν είναι εξατομικευμένη διδασκαλία. Επειδή ορισμένα τμήματα της διαδικασίας ίσως είναι ατομικά, αλλά συνολικά η μάθηση δεν είναι ατομική μια που εξελίσσεται μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο της τάξης. Ο/Η εκπαιδευτικός, γνωρίζοντας την τάξη του, μπορεί να επιλέξει έργα και να σχεδιάσει πιθανές πορείες μάθησης που να έχουν πολλαπλές αφετηρίες, να καλύπτουν διαφορετικά ενδιαφέροντα και ανάγκες, να ανταποκρίνονται σε διαφορετικά στυλ μάθησης. Η τάξη μπορεί να οργανωθεί σε ομάδες είτε με διαφορετικό έργο η καθεμιά, είτε με το ίδιο έργο αλλά με δυνατότητες εναλλακτικών διαδρομών. Ακόμη και η συζήτηση στην ολομέλεια της τάξης θα πρέπει να αφήνει περιθώρια διαφορετικών προσεγγίσεων και να τις αξιοποιεί όλες.

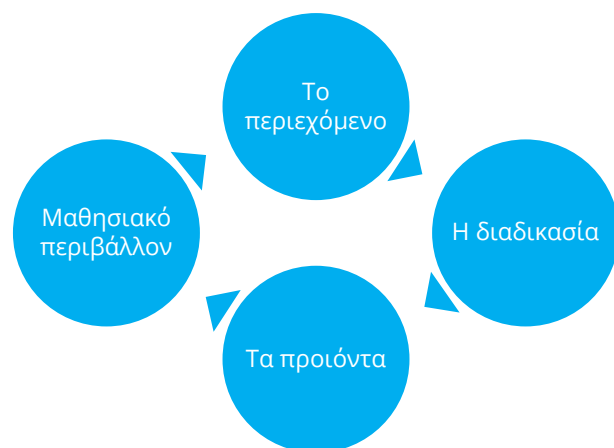
Παράμετροι που διαφοροποιούνται στην εκπαιδευτική διαδικασία:

ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ: Οι πληροφορίες και οι ιδέες που παρέχονται στους μαθητές και τις μαθήτριες προκειμένου να πετύχουν τους μαθησιακούς στόχους.

Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ: Ο τρόπος προσέγγισης και οι δραστηριότητες στις οποίες συμμετέχει το παιδί προκειμένου να κατανοήσει ή να κατακτήσει την πληροφορία.

ΤΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ: Εργασίες διαβαθμισμένης δυσκολίας με τις οποίες το παιδί παρουσιάζει αυτό που γνωρίζει, έχει κατανοήσει και μπορεί να κάνει.

ΜΑΘΗΣΙΑΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ: Το κλίμα και η οργάνωση της τάξης.



Σχήμα 9: Διαφοροποιημένη διδασκαλία (πηγή: Inclusive Schools For Roma)

Ποια **κριτήρια** οφείλει να λαμβάνει υπόψη του ο/η εκπαιδευτικός προκειμένου να ανταποκριθεί στην οργάνωση του μαθήματός του με τις αρχές της διαφοροποιημένης παιδαγωγικής:

ΤΗΝ ΕΤΟΙΜΟΤΗΤΑ: δηλαδή τις γνώσεις και την ικανότητα του παιδιού να ανταποκριθεί σε συγκεκριμένους μαθησιακούς στόχους.

ΤΑ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ: δηλαδή την έλξη, την περιέργεια, τις προτιμήσεις του παιδιού για ένα συγκεκριμένο θέμα ή η ευχέρειά του σε μία δεξιότητα που τον παρακινούν για μάθηση.

ΤΟ ΜΑΘΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΦΙΛ: δηλαδή τον τρόπο με τον οποίο μαθαίνει το παιδί και μπορεί να διαμορφωθεί από τον τύπο της νοημοσύνης, το φύλο, το μαθησιακό στυλ, το πολιτισμικό περιβάλλον κ.λπ.



Σχήμα 10: Κριτήρια σχεδιασμού της διαφοροποιημένης διδασκαλίας (πηγή: Inclusive Schools For Roma)

Παραδείγματα τεχνικών/στρατηγικών:

Think Tac Toe/(ΤΡΙΛΙΖΑ). Βασίζεται στη θεωρία της Πολλαπλής Νοημοσύνης του Gardner). Χρησιμοποιείται προκειμένου τα παιδιά να επιλέξουν τα ίδια, μέσα από μια ποικιλία δραστηριοτήτων, τον τρόπο με το οποίο θα επιδείξουν αυτό που γνώρισαν, κατανόησαν και μπορούν να κάνουν. Το Think-Tac-Toe με τη μορφή πίνακα εννέα τετραγώνων – με τη μορφή τρίλιζας – όπου κάθε τετράγωνο προσδιορίζει μία εργασία ή ένα μαθητικό προϊόν το οποίο συνδέεται με μία βασική δεξιότητα. Όλες οι δραστηριότητες αναφέρονται στο ίδιο θέμα από διαφορετική οπτική. Το ζητούμενο είναι κάθε παιδί να επιλέξει τρία τετράγωνα και να δεσμευτεί για την υλοποίηση του έργου που αναφέρουν σε ένα ορισμένο χρονικό διάστημα. Στην ολοκλήρωση των δραστηριοτήτων το παιδί έχει κάνει «τρίλιζα».

Σχεδιάσε μία μάσκα ενός χαρακτήρα του διηγήματος που σας τράβηξε την προσοχή. Φορέστε την και απαγγείτε έναν μικρό μονόλογο που συνδέεται με τον ρόλο του μέσα στο διήγημα.	Σχεδιάστε τα σκηνικά του διηγήματος με τη μορφή διαγράμματος ώστε να φαίνεται η σταδιακή εξέλιξη των σκηνών. Μπορείτε να εισάγεται μικρά επεξηγηματικά κείμενα.	Να αναπαραστήσετε σε χαρτί μέτρου την εξέλιξη της ιστορίας χρησιμοποιώντας φωτογραφίες από περιοδικά ή από δικά σας σχέδια. Εισάγεται σημαντικές φράσεις ή γεγονότα.
Επιλέξτε ένα εισαγωγικό τραγούδι για το συγκεκριμένο διήγημα προετοιμάζοντας τους αναγνώστες για αυτό που θα ακολουθήσει.	Δημιουργήστε μία σύντομη παρουσίαση για να διαφημίσετε το διήγημα αυτό στο σχολείο σας. Συνδυάστε το με μία αφίσα (απεικονίζοντας κεντρικά πρόσωπα, γεγονότα ή αντικείμενα)	Ανακαλύψτε από γνωστές μελωδίες ή ήχους εκείνες που θα ταίριαζαν να εισαχθούν ως μουσικό χαλί στις διαφορετικές σκηνές του διηγήματος.
Γράψτε ένα μικρό ποίημα για έναν χαρακτήρα του διηγήματος που θα δίνει έμφαση σε ένα-δύο χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του.	«Τι θα συνέβαινε αν...» Ξαναγράψτε κάποιες σκηνές του διηγήματος ώστε να εξελιχθεί διαφορετικά η ιστορία.	Επιλέξτε ένα απόσπασμα από το διήγημα και διαβάστε το σε ένα συμμαθητή ή συμμαθήτριά σας. Στη συνέχεια αφηγηθείτε προφορικά το απόσπασμα εμπλουτίζοντας το με τα δικά σας στοιχεία.

Γραφικός Οργανωτής Frayer: Παρέχει τη δυνατότητα στα παιδιά να περιγράψουν μια λέξη με τέσσερις διαφορετικούς τρόπους. Ο γραφικός οργανωτής Frayer, συνήθως, περιλαμβάνει τέσσερα πλαίσια που περιβάλλουν την κεντρική λέξη/έννοια/ιδέα.

1. **ΟΡΙΣΜΟΣ:** Στο πλαίσιο αυτό το παιδί ορίζει την κεντρική λέξη. Είναι δυνατό να ζητηθεί συνδυαστικά και η οπτική αναπαράσταση του ορισμού ή της ερμηνείας.
2. **ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ:** Αποτελεί έναν τρόπο επέκτασης του ορισμού. Εδώ τα παιδιά μπορούν να γράψουν και να παρουσιάσουν διάφορα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης λέξης με βάση τον ορισμό.
3. **ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ:** Μπορούν να χρησιμοποιήσουν άλλες λέξεις, φράσεις ή εικόνες.
4. **ΜΗ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ:** Μερικές φορές μπορεί να είναι χρήσιμο όχι μόνο να ξέρουμε τι είναι κάτι αλλά και τι δεν είναι. Όπως και στα «Παραδείγματα» αυτό το πλαίσιο μπορεί να περιλαμβάνει άλλες λέξεις, φράσεις ή εικόνες.



Σχήμα 11: Γραφικός Οργανωτής Frayer (πηγή: Inclusive Schools For Roma)

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ-ΕΚΘΕΣΗ-ΕΚΦΡΑΣΗ Α' ΛΥΚΕΙΟΥ (Βλ. Παραδοτέο, ό.π.)

35'

Βήματα διδασκαλίας

Ξεκινάμε την διδασκαλία υπενθυμίζοντας τι μάθαμε στα προηγούμενα μαθήματα. (Σύντομη αναδρομή στο προηγούμενο μάθημα)

Στα προηγούμενα μαθήματα μάθαμε τι είναι η περιγραφή έπειτα διδαχθήκαμε τι είναι η αφήγηση. Τώρα θα εντοπίσουμε τις διαφορές τους και θα τα συγκρίνουμε.

Κατά την πρώτη διδακτική ώρα, ο/η εκπαιδευτικός θα παρουσιάσει την έννοια της "περιγραφής" και της αφήγησης, μέσα από ποικίλα παραδείγματα.

- ▶ Εξήγηση του όρου «περιγραφή» σε αντιδιαστολή με τον όρο της «αφήγησης».
- ▶ Διάκριση της περιγραφής από την αφήγηση
- ▶ Πότε μια περιγραφή και αφήγηση θεωρείται επιτυχημένη;

Στόχος της ενότητας είναι η κατανόηση της περιγραφής και της αφήγησης και η χρήση τους. Και αυτό το στοιχείο χρειάζεται να ενταχθεί στη παρούσα φάση. Έτσι ζητείται από τους μαθητές/ριες να έχουν μπροστά τους το φύλλο ορισμών.

Στο πίνακα είναι ήδη γραμμένα τα βασικά στοιχεία διαφοροποίησης. Στρατηγικές διαφοροποίησης της διδασκαλίας FrayerModel⁷.

Ο σκοπός του μοντέλου Frayer είναι να αναλύσει και να προσδιορίσει λέξεις και έννοιες. (φύλλο εργασίας 1)

Μαθησιακές και διδακτικές ενέργειες

1. Ο εκπαιδευτικός ρωτάει τον ορισμό της αφήγησης καθώς και που ή πως την χρησιμοποιούμε
2. Ο εκπαιδευτικός ρωτάει τον ορισμό της περιγραφής καθώς και πότε ή πως την χρησιμοποιούμε
3. Γράφει τα βασικά σημεία των απαντήσεων στον πίνακα και τους ζητάει να έχουν μπροστά τους τα φύλλα με τους ορισμούς.
4. Οι μαθητές/ριες έχουν μπροστά τους το φύλλο με τους ορισμούς και καθοδηγούμενοι από τις ερωτήσεις του εκπαιδευτικού προσπαθούν να παρατηρήσουν τις διαφορές της αφήγησης και της περιγραφής.
5. Καλούνται επίσης να παρατηρήσουν τον χρόνο που χρησιμοποιούμε συνήθως στις δυο περιπτώσεις. Δεν επαναλαμβάνεται από τον εκπαιδευτικό καθώς κάτι τέτοιο θα ήταν περιττό. Οι παρατηρήσεις αυτές πρέπει να προέλθουν από τους μαθητές/ριες με συγκεκριμένη καθοδήγηση.
6. Ο/η εκπαιδευτικός μοιράζει φύλλο εργασίας 1 (στρατηγική διαφοροποίησης της διδασκαλίας Frayer Model)
7. Οι μαθητές/ριες έχουν λίγο χρόνο στη διάθεση τους να παρατηρήσουν πως σχηματίζουμε ένα κείμενο με περιγραφή και πως ένα κείμενο με αφήγηση και στη συνέχεια να δουλέψουν την διερευνητική δραστηριότητα με την εικόνα.
8. Μόλις ολοκληρώσουν όλοι ελέγχουμε τις απαντήσεις στο πίνακα εξηγώντας ξανά τον τρόπο αν χρειαστεί.

Στοιχεία διαφοροποίησης (Στρατηγικές και μέσα)

Η διαφοροποίηση ως τους Μαθητές/-τριες Ρομά

Όλοι οι μαθητές/ριες θα ασχοληθούν με την επίλυση της άσκησης. Καθοδήγηση θα δίδεται καθ' όλη τη διάρκεια της άσκησης στους μαθητές/ριες Ρομά, αλλά και σε όποιον άλλο μαθητή κριθεί απαραίτητη.

Ο γραφικός οργανωτής Frayer, συνήθως, περιλαμβάνει τα παρακάτω τέσσερα πλαίσια που περιβάλλουν την κεντρική λέξη/έννοια/ιδέα.

ΟΡΙΣΜΟΣ

Η ενότητα «ορισμός» του μοντέλου είναι αυτονόητη. Στο πλαίσιο αυτό ο μαθητής ορίζει την κεντρική λέξη.

⁷ Frayer, D., Frederick, W. C., and Klausmeier, H. J. (1969). A Schema for Testing the Level of Cognitive Mastery. Madison, WI: Wisconsin Center for Education Research.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Η ενότητα «χαρακτηριστικά» αποτελεί έναν τρόπο επέκτασης του ορισμού.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

Στη συγκεκριμένη ενότητα οι μαθητές/ριες αποδεικνύουν την κατανόηση της λέξης ή της έννοιας. Για να γίνει αυτό μπορούν να χρησιμοποιήσουν άλλες λέξεις, φράσεις ή εικόνες.

ΜΗ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

Μερικές φορές μπορεί να είναι χρήσιμο για τους μαθητές/ριες όχι μόνο να ξέρουν τι είναι κάτι αλλά και τι δεν είναι. (φύλλο εργασίας 1)

Δραστηριότητα διερευνητική

Παρατηρήστε την παρακάτω εικόνα (βλ. παράρτημα). Πείτε ή γράψτε μια παράγραφο όπου θα περιγράψετε με λεπτομέρειες τι βλέπετε και δώστε έναν τίτλο στην εικόνα.

Δραστηριότητα που γίνεται με τις καθοδηγητικές ερωτήσεις του εκπαιδευτικού. Μέσα από στοχευμένες ερωτήσεις που θα κάνει ο/η εκπαιδευτικός στους μαθητές/ριες θα αντλήσει τις επιθυμητές απαντήσεις. Στους μαθητές/ριες Ρομά εφόσον δυσκολεύονται θα τους δοθούν ερωτήσεις, οι οποίες θα απαντώνται ξεκάθαρα. Οι συγκεκριμένες ερωτήσεις θα είναι ιδιαίτερα απλές ως προς την επιλογή του λεξιλογίου και ξεκάθαρες ως προς το νόημά τους.

45'

Βήματα διδασκαλίας

Η νέα γνώση αναμένεται να κατακτηθεί μέσα από τις ομαδικές δραστηριότητες στην τάξη και τις ατομικές που θα κάνουν οι μαθητές/ριες στο σπίτι.

Ο/Η εκπαιδευτικός θα καθοδηγεί τους μαθητές/ριες με παραδείγματα της καθημερινής ζωής και μέσα από παραδείγματα του σχολικού βιβλίου.

Η συγκεκριμένη διδακτική πρόταση βασίζεται στην προσέγγιση της περιγραφής ως μορφής γλωσσικής έκφρασης, η οποία απεικονίζει τα ιδιαίτερα εξωτερικά χαρακτηριστικά ενός προσώπου, ζώου, χώρου, αντικειμένου-έργου τέχνης, κτίσματος, φαινομένου ή κατάστασης. Η σταδιακή ανάδειξη των βασικών γνωρισμάτων της περιγραφής πραγματοποιείται μέσα από διαφορετικούς κάθε φορά τύπους κειμένων, με την αξιοποίηση των παραπάνω μεθόδων διδασκαλίας. Το δημιουργικό παιχνίδι, ο διάλογος, η συνεργασία των μαθητών/ριών σε ομάδες εργασίας και η αξιοποίηση του ειδικού εκπαιδευτικού υλικού που βασίζεται στη χρήση λογισμικού και του διαδικτύου συμβάλλουν στη σταδιακή κατάκτηση της

γνώσης από τους ίδιους τους μαθητές/ριες, με την κατάλληλη καθοδήγηση του εκπαιδευτικού.

Μαθησιακές και διδακτικές ενέργειες

1. Ο/Η εκπαιδευτικός χωρίζει τους μαθητές/ριες σε ομάδες
2. Ο/Η εκπαιδευτικός αναθέτει τις δραστηριότητες στους μαθητές/ριες [Δραστηριότητα 1 και 2](#)
3. Ο/Η εκπαιδευτικός καθοδηγεί καθ' όλη την διάρκεια των δραστηριοτήτων
4. Ο/Η εκπαιδευτικός αναθέτει ατομική εργασία στους μαθητές/ριες ώστε να βεβαιωθεί ότι έχουν κατακτήσει όλοι οι μαθητές/ριες τις απαραίτητες γνώσεις. [Δραστηριότητα 3](#)

Στοιχεία διαφοροποίησης (Στρατηγικές και μέσα)

[Δραστηριότητα 1](#) (Άσκηση βιβλίου⁸ τροποποιημένη): 15'

Χωριστείτε σε ομάδες 4 ατόμων. (Δεν υπάρχει διαφοροποίηση των μαθητών/ριών με βάση την επίδοσή τους. Η δημιουργία ομάδων γίνεται με τυχαίο τρόπο).

Το κάθε μέλος της ομάδας πρέπει να περιγράψει:

- ένα πρόσωπο
- ένα χώρο
- ένα αντικείμενο
- μία κατάσταση

Προσοχή: Πρέπει να λάβετε υπόψιν τους κανόνες που μάθαμε. Πριν την περιγραφή στην τάξη συμφωνήστε με την ομάδα σας το περιεχόμενο της περιγραφής ώστε να θυμηθείτε λέξεις, κανόνες και χρόνους της περιγραφής. Αποφασίστε ποιος θα κάνει ποια από τις περιγραφές. Διαβάστε την περιγραφή σας, και μετά κάντε ο καθένας μια αφήγηση που να περιλαμβάνει και τις τέσσερις περιγραφές. (Εδώ οι μαθητές/ριες θα κληθούν να βοηθήσουν και να υποστηρίξουν ο ένας των άλλων)

[Δραστηριότητα 2](#) (Άσκηση βιβλίου τροποποιημένη⁹): 15'

Χωριστείτε σε ομάδες 5 ατόμων. Έχετε στη διάθεσή σας τις ακόλουθες ερωτήσεις, για να κάνετε μια αφήγηση:

- Ποιος ήταν; Πού βρισκόταν; Τι έκανε; Τι είπε; Τι είπε ο κόσμος;
- Τι έγινε στο τέλος;
- Φτιάξτε μαζί την ιστορία, γράψτε την, αφηγηθείτε την.

Ανάθεση ρόλων: Ένας θα την γράψει, Ένας θα την διαβάσει στην τάξη, Ένας θα κάνει τον έλεγχο ώστε να πληροί τις προδιαγραφές της αφήγησης και Δυο θα την δημιουργήσουν.

- Αντίστοιχη άσκηση θα γίνει για την περιγραφή κάποιου τοπίου ή μέρους (Οι ρόλοι θα αλλάξουν).

⁸ Έκθεση-Έκφραση Α' Λυκείου - Βιβλίο Μαθητή

⁹ Έκθεση-Έκφραση Α' Λυκείου - Βιβλίο Μαθητή

Οι μαθητές/τριες Ρομά αναμένεται να συμμετάσχουν στη δραστηριότητα με τη βοήθεια των συμμαθητών/ριών τους.

[Δραστηριότητα 3:](#) 15'

Προσπάθησε να συντάξεις «μια μικρή αγγελία» (80–100 λέξεις) για ένα αυτοκίνητο, διαμέρισμα, μουσικό όργανο ή οτιδήποτε άλλο που υποτίθεται ότι θέλεις να πουλήσεις ή ενδιαφέρεσαι να αγοράσεις. Φρόντισε να δώσεις με ακρίβεια και σαφήνεια τις αναγκαίες-επαρκείς πληροφορίες για τους ενδιαφερόμενους.

Ο/Η εκπαιδευτικός δίνει κάποια καθοδηγητικά στοιχεία για τη συγγραφή του κειμένου (δίνω λέξεις-κλειδιά της υποενότητας, κάποιες βοηθητικές φράσεις).

Οι μαθητές/ριες Ρομά θα συμπληρώσουν την άσκηση με πιο αργό ρυθμό από τους υπόλοιπους. Για το λόγο αυτό θα τους προσφέρεται συνεχής βοήθεια και καθοδήγηση.

Θα δυσκολευτούν να στηρίξουν με σωστά επιχειρήματα την άποψή τους, ενώ θα περιοριστούν στην παραγωγή ενός κειμένου μικρής έκτασης. Επιπλέον το λεξιλόγιό τους ίσως να είναι φτωχό και η δομή του κειμένου να μην είναι ορθή σε σχέση με το κειμενικό είδος. Για να βοηθηθούν οι μαθητές/ριες θα τους δοθεί η αρχή του κειμένου και το βασικό λεξιλόγιο.

45'

Βήματα διδασκαλίας

[Δραστηριότητα: Η στρατηγική Think-Tac-Toe](#)

Το ζητούμενο είναι κάθε μαθητής να επιλέξει τρία τετράγωνα και να δεσμευτεί για την υλοποίηση του έργου που αναφέρουν. Στην ολοκλήρωση των δραστηριοτήτων ο μαθητής έχει κάνει «τρίλιζα».

Μαθησιακές και διδακτικές ενέργειες

1. Ο/η εκπαιδευτικός μοιράζει τα φυλλάδια με την τρίλιζα
2. Ο/η μαθητής επιλέγει τρεις δραστηριότητες ώστε να κάνει «τρίλιζα». Κάποιες από τις δραστηριότητες είναι ομαδικές, έτσι έχουν την ευκαιρία οι μαθητές/ριες να βοηθηθούν από τους συμμαθητές/ριες τους.

Στοιχεία διαφοροποίησης (Στρατηγικές και μέσα)

[Διαφοροποιημένη Δραστηριότητα:](#) Think – Tac – Toe (Τρίλιζα)¹⁰

Οι μαθητές/ριες Ρομά αναμένεται να δυσκολευτούν σε κάποιες δραστηριότητες. Για το λόγο αυτό θα τους προσφέρεται συνεχής βοήθεια και καθοδήγηση και η δυνατότητα να ενεργήσουν σε δυάδες.

¹⁰ Tomlinson, C. A., & Imbeau, M. B. (2010). Leading and managing a differentiated classroom. Alexandria, VA: ASCD

10'

Βήματα διδασκαλίας

1. Να περιγράψουν όλοι οι μαθητές/ριες το ίδιο θέμα: π.χ. α) την τάξη ή το σχολείο τους
2. Σε μια επιστολή που θα στείλετε σε ένα φίλο σας να του αφηγηθείτε ένα περιπετειώδες, φανταστικό ταξίδι που πραγματοποιήσατε με την οικογένειά σας το καλοκαίρι που πέρασε.

Στο τέλος ο/η εκπαιδευτικός επαναλαμβάνει μέσω ερωτήσεων τα βασικά χαρακτηριστικά της περιγραφής και αφήγησης και μοιράζει τις κάρτες εξόδου.

Μοιράζονται τα φύλλα εργασίας που πρέπει να δουλέψουν οι μαθητές/ριες στο σπίτι.

Μαθησιακές και διδακτικές ενέργειες

1. Δραστηριότητα 5: Να περιγράψουν όλοι οι μαθητές/ριες το ίδιο θέμα : π.χ. α) την τάξη ή το σχολείο τους
2. Δραστηριότητα 6: Σε μια επιστολή που θα στείλετε σε ένα φίλο σας να του αφηγηθείτε ένα περιπετειώδες, φανταστικό ταξίδι που πραγματοποιήσατε με την οικογένειά σας το καλοκαίρι που πέρασε.
3. Ο/η εκπαιδευτικός θέτει επαναληπτικές ερωτήσεις του μαθήματος ώστε να βεβαιωθεί για τις γνώσεις των μαθητών/ριών και την κατανόηση τους
4. Μοιράζει τις κάρτες εξόδου
5. Μοιράζει τα φύλλα εργασίας για το σπίτι. Φύλλο Εργασίας 3.

Στοιχεία διαφοροποίησης (Στρατηγικές και μέσα)

Η αξιολόγηση των εργασιών κάθε ομάδας πραγματοποιείται κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας σε όλες τις φάσεις από τον εκπαιδευτικό που παρακολουθεί την εργασία και τις δεξιότητες κάθε μαθητή (διαμορφωτική αξιολόγηση) και στο τέλος από τον εκπαιδευτικό και τους μαθητές/ριες για την εξαγωγή συμπερασμάτων για την διδασκαλία (τελική αξιολόγηση).

Δραστηριότητα 5 και 6.

ΚΑΡΤΕΣ ΕΞΟΔΟΥ¹¹ Γενικές ανοιχτού τύπου ερωτήσεις:

1. Τι σε δυσκόλεψε περισσότερο σήμερα;
2. Γράψε κάτι που σε βοήθησε να μάθεις σήμερα.
3. Ποια συσχέτιση έκανες σήμερα που σε έκανε να πεις: "Αχά! Το κατάλαβα!"
4. Γράψε κάτι που δεν καταλαβαίνεις ακόμη...
5. Η ομαδική δουλειά σου φαίνεται ευκολότερη ή δυσκολότερη;

Φύλλα εργασίας για το σπίτι:

Οι μαθητές/ριες Ρομά θα ασχοληθούν με το φύλλο εργασίας, το οποίο θα έχει απλούστερες, ως προς το λεξιλόγιο και προς τη δυσκολία, κείμενα.

¹¹ Tomlinson C. and Moon T, (2013). Assessment and student success in a differentiated classroom. Alexandria, VA: ASCD.

3.1.4. Προγράμματα Σπουδών από άλλα Πεδία στην Ελλάδα

Μπορούμε να αντλήσουμε καλές πρακτικές και από την εφαρμογή διδακτικών παραδειγμάτων από άλλα πεδία, όπως είναι η ενισχυτική εναλλακτική διδασκαλία ή αλλιώς «συνδιδασκαλία» στην Τεχνική και Επαγγελματική Εκπαίδευση. Ως «συνδιδασκαλία» ονομάζουμε τη συμμετοχή δυο εκπαιδευτικών σε όλα τα στάδια της εκπαιδευτικής διαδικασίας (σχεδιασμό, διδασκαλία και αξιολόγηση) μιας συγκεκριμένης «τάξης».

Βασικά ερωτήματα:

- Από ποια άλλα προγράμματα σπουδών μπορούμε να αντλήσουμε καλές πρακτικές;
- Τι γνωρίζουμε για τη συνδιδασκαλία;

A. Θεωρητικά στοιχεία

Στη **συνδιδασκαλία** δύο εκπαιδευτικοί συνεργάζονται, προκειμένου να διδάξουν μία διαφορετική/ανάμεικτη ομάδα μαθητών και μαθητριών, στον ίδιο φυσικό χώρο. Περιλαμβάνει, από κοινού καθοδήγηση όλων των μαθητών/τριών, είτε παρουσιάζουν δυσκολίες είτε όχι και προσαρμογές, όπου κρίνεται αναγκαίο, του αναλυτικού προγράμματος, προκειμένου να καλυφθούν οι διαφορετικές εκπαιδευτικές ανάγκες κάθε μαθητή/τριας.

Η συνδιδασκαλία είναι γνωστή από προγράμματα ειδικής αγωγής, όπου ένας/μία εκπαιδευτικός ειδικής αγωγής παρέχει παράλληλη στήριξη σε ένα μαθητή ή μία μαθήτρια σε μια γενική τάξη κατά την ώρα του μαθήματος, από τα εργαστηριακά μαθήματα της Τεχνικής εκπαίδευσης, επίσης, από προγράμματα παιδαγωγικής κατάρτισης εκπαιδευτικών σε προπτυχιακό ή μεταπτυχιακό επίπεδο, όπου ένας/μία έμπειρος εκπαιδευτικός σε ρόλο μέντορα καθοδηγεί και εποπτεύει ομάδα φοιτητών και φοιτητριών κατά την πρακτική διδακτική τους άσκηση.

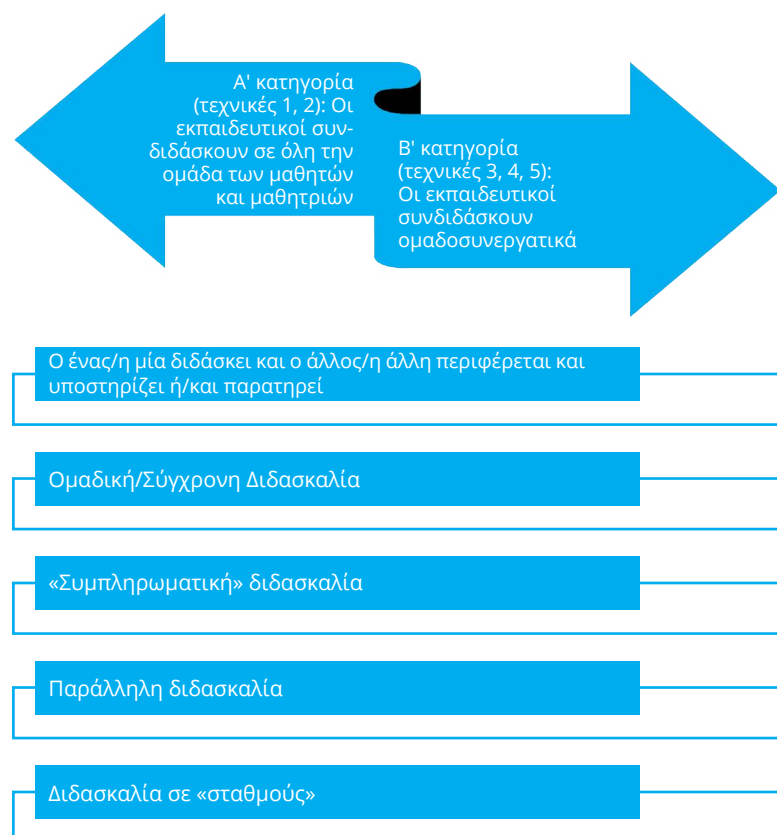
Οι εκπαιδευτικοί χρειάζεται να γίνουν **συν-διδάσκοντες** και άρα **συν-εργάτες**:

Ως συνεργάτες πρέπει να αποκτήσουν εμπιστοσύνη μεταξύ τους, να αναπτύξουν και να καλλιεργήσουν την επικοινωνία, να μοιραστούν τις μικροδουλειές, να εργασθούν μαζί δημιουργικά, για να ξεπεράσουν προκλήσεις και προβλήματα, να προβλέπουν συγκρούσεις και να τις διαχειρίζονται προς μια εποικοδομητική κατεύθυνση.

Προϋποθέσεις: Συνεργατικότητα σε όλα τα επίπεδα: διάθεση, σχεδιασμός, παρουσίαση, επίλυση προβλημάτων, εκπαιδευτική διαδικασία. Οι μαθητές/τριες γνωρίζουν πως υπάρχουν δύο καθηγητές/τριες. Μοιράζονται το χώρο, τα γραφεία, τα πράγματα της αίθουσας. Και οι δύο παίζουν κύριο ρόλο στην τάξη, μιλούν κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας, διορθώνουν τεστ-διαγωνίσματα ή γράφουν σημειώσεις στις εργασίες των μαθητών/τριών, δίνουν οδηγίες ή άδεια για κάτι στους μαθητές/τριες, δουλεύουν με το σύνολο των μαθητών/-τριων. Και οι δύο θεωρούνται ισότιμοι/-ες καθηγητές/-τριες από τους μαθητές-τριες

Μορφές συνδιδασκαλίας

Σύμφωνα με τη διεθνή εμπειρία ταξινομούνται ως προς τη συνεργατική και ομαδοσυνεργατική διαδικασία, κατά πόσο δηλαδή οι συνδιδάσκοντες απευθύνονται στο σύνολο των μαθητών ή σε ομάδες μαθητών. Με βάση το παραπάνω κριτήριο διακρίνονται σε δύο κατηγορίες οι εξής πρακτικές¹²:



¹² Βλ. και: https://mnaepal.wordpress.com/2018/12/05/ekpaideutikoyliko_enisxistikhi/

A' κατηγορία: Οι εκπαιδευτικοί συν-διδάσκουν σε όλη την ομάδα των μαθητών και μαθητριών

1. Ο ένας/η μία διδάσκει και ο άλλος/η άλλη περιφέρεται και υποστηρίζει ή/και παρατηρεί

Κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας ο έλεγχος της διαδικασίας ανατίθεται στον έναν/στη μία από τους δύο και ο άλλος/η άλλη κυκλοφορεί στην αίθουσα, ανάμεσα στους μαθητές και μαθήτριες, παρέχοντας διακριτική βοήθεια, ανάλογα με τις ανάγκες. Ο/Η περιφερόμενος/η εκπαιδευτικός μπορεί επίσης να συλλέγει στοιχεία για τη μαθησιακή διαδικασία, καθώς κινείται στην τάξη. Οι συνδιδάσκοντες/ουσες μπορούν να εναλλάσσονται στους δύο ρόλους και κατά τη διάρκεια του μαθήματος.

2. Ομαδική / Σύγχρονη Διδασκαλία

[Επιλέγουμε τη συμπλήρωση του όρου «Ομαδική» με το «Σύγχρονη» για να μην υπάρχει παρερμηνεία αλληλοκάλυψης με τον όρο «ομαδοσυνεργατική»]. Οι δύο εκπαιδευτικοί έχουν τον έλεγχο της διαδικασίας από κοινού. Η συγκεκριμένη πρακτική προϋποθέτει συναντίληψη μεταξύ των συνδιδασκόντων/ουσών. Δεν προτείνεται στην αρχική φάση που ακόμα οι συνδιδάσκοντες/ουσες αναγνωρίζονται μεταξύ τους. Ένας συνήθης τρόπος ομαδικής διδασκαλίας είναι ο ένας διδάσκων/η μία διδάσκουσα να έχει τον πρώτο λόγο στο μάθημα και ο άλλος/η άλλη να παρεμβαίνει ενισχύοντας, διευκρινίζοντας, σχολιάζοντας σημεία σχετικά με το περιεχόμενο του μαθήματος. Σε περιπτώσεις που οι εκπαιδευτικοί ανοίγονται σε νέες διδακτικές πρακτικές ακολουθούν τον συγκεκριμένο τρόπο συνδιδασκαλίας για την καλύτερη υποστήριξη της διαδικασίας.

B' κατηγορία: Οι εκπαιδευτικοί συν-διδάσκουν ομαδοσυνεργατικά

1. «Συμπληρωματική» διδασκαλία

Ο ένας/η μία εκπαιδευτικός διδάσκει σε μεγαλύτερη ομάδα μαθητών/τριών, ενώ ο άλλος/η άλλη εκπαιδευτικός σε μια μικρότερη ομάδα, η οποία χρειάζεται περισσότερη στήριξη για την απόκτηση δεξιοτήτων ή γνώσεων που είναι απαραίτητες για τη συνέχεια. Η σύνθεση της μικρής ομάδας δεν είναι σταθερή, αλλάζει κατά τη διάρκεια του έτους και έχει συγκεκριμένο μαθησιακό στόχο.

2. Παράλληλη διδασκαλία

Οι διδάσκοντες/ουσες χωρίζουν τους μαθητές και μαθήτριες σε δύο ομάδες και ο καθένας/η καθεμία διδάσκει το ίδιο μάθημα σε κάθε ομάδα. Με την πρακτική αυτή ενισχύονται μαθητές και μαθήτριες που δυσκολεύονται να πάρουν μέρος στην ολομέλεια της τάξης. Ο/η εκπαιδευτικός μπορεί περισσότερο να προσαρμόσει τη διδασκαλία του/της στο μαθησιακό προφίλ των μαθητών και μαθητριών. Επειδή υπάρχουν πολλές πιθανότητες το περιεχόμενο της διδασκαλίας (κυρίως οι λεπτομέρειες) και των δυο εκπαιδευτικών να μην ταιριάζει απόλυτα, λίγο πριν το τέλος του μαθήματος οι δυο ομάδες ενώνο-

νται ξανά και παρουσιάζονται, σε ολομέλεια, τα βασικά σημεία του μαθήματος, όπως προκύπτουν και από τις δυο. Με τον τρόπο αυτό οι μαθητές/-τριες αφενός εξοικειώνονται με τον τρόπο που ανακατασκευάζουμε μια ενέργεια (το μάθημα στην προκειμένη περίπτωση), αφετέρου όλοι/-ες έχουν ίδια «βάση».

3. Διδασκαλία σε «σταθμούς»

Οι διδάσκοντες/ουσες χωρίζουν τους μαθητές και μαθήτριες σε ομάδες αλλά και το περιεχόμενο της διδασκαλίας σε σταθμούς, όπου προβλέπονται διαφορετικές δραστηριότητες με διαφορετικούς εξειδικευμένους στόχους, όσον αφορά σε δεξιότητες, στρατηγικές μάθησης κ.λπ. Οι διδάσκοντες/ουσες, για παράδειγμα, αναλαμβάνουν από έναν ή δύο σταθμούς και μπορεί να υπάρχει και σταθμός με ομάδα μαθητών και μαθητριών που να εργάζεται αυτόνομα. Οι ομάδες μπορεί να δουλεύουν πάνω σε διαφορετικά σημεία του μαθήματος, χρησιμοποιώντας και άλλα μέσα. Μια ομάδα μπορεί να χρησιμοποιεί Η/Υ για αναζήτηση πληροφοριών, άλλη να κάνει κάτι άλλο, μια τρίτη να δουλεύει πάνω σε ένα κείμενο κ.λπ. Οι ομάδες μπορεί να εναλλάσσονται στους ρόλους αυτούς είτε την ώρα του μαθήματος (αν είναι δίωρο προσφέρεται καλύτερα), είτε σε επόμενο μάθημα. Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να περιφέρονται και οι δυο παρακολουθώντας την πορεία της δουλειάς στις διάφορες ομάδες. Ο/η ένας/μία να αναλάβει μικροδιδασκαλίες (σε όλη τη διάρκεια του μαθήματος και ο-η άλλος-η να παρακολουθεί τους-τις υπόλοιπους-ες)

Παράδειγμα εφαρμογής συνδιδασκαλίας στην προσέγγιση ενός λογοτεχνικού κειμένου: Επιλέγουμε ένα κείμενο που επιδέχεται πολλαπλές αναγνώσεις αλλά είναι ταυτοχρόνως προσιτό και σύντομο, ώστε να ολοκληρωθεί η διαδικασία σε μία διδακτική ενότητα, όπως π.χ. το κείμενο Το αυτί στην πόρτα από τον Φάκελο Υλικού της Λογοτεχνίας της Γ' Γενικού Λυκείου.

► Ούρσουλα Φωσκόλου, «Το κήτος (μικρά και μεγάλα πεζά)»¹³

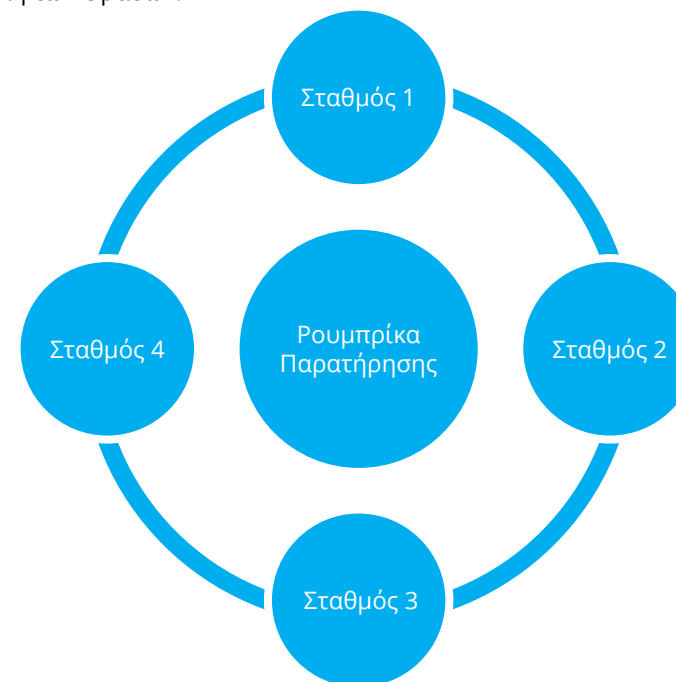
Το αυτί στην πόρτα

«Κάθε βράδυ στις οκτώ, ο γέρος που τον λέμε Έλιοτ σηκώνεται και ακουμπά το αυτί του στο ξύλο της πόρτας. Ο Ρουμάνος επιστάτης της γιαγιάς, όρθιος και με τα μάτια του κλειστά, κάθεται και περιμένει. Πήγαινα στην αρχή και τον σκουτούσα, έβαζα κι εγώ το αυτί μου εκεί πιο δίπλα, για ν' ακούσω. Γελούσανε στο σπίτι. Τον τραβούσα τότε απ' το μανίκι μαλακά και του έλεγα: «Δεν περιμένουμε κανέναν». Κάποιο βράδυ, ο γερο-Έλιοτ έπεσε στο χαλάκι της πόρτας αθόρυβα, σαν πόστερ που ξεκόλλησε απ' τον τοίχο. Έτσι λεπτώς που ήταν, χώθηκε κάτω απ' τη χαραμάδα, κατέβηκε τα τρία σκαλοπάτια της εισόδου και ξεκίνησε –επιτέλους– το ταξίδι τής επιστροφής.»

Εφαρμόζουμε τη μορφή της συνδιδασκαλίας σε σταθμούς και αναθέτουμε σε κάθε Ομάδα να αναλάβει μία δραστηριότητα την οποία

¹³ Βλ. και: [file:///C:/Users/annaa/Downloads/22-0254-01_Logotechnia_G-Lykeiou_Fakelos-Ylikou_Diktya-Keimenon%20\(5\).pdf](file:///C:/Users/annaa/Downloads/22-0254-01_Logotechnia_G-Lykeiou_Fakelos-Ylikou_Diktya-Keimenon%20(5).pdf)

στο τέλος θα παρουσιάσουν στην ολομέλεια, ενώ χρησιμοποιούμε από την περιγραφική αξιολόγηση (βλ. στην αντίστοιχη υποενότητα) και τους τρόπους παρατήρησης μια ρουμπρίκα παρατήρησης για τα μέλη των Ομάδων.



Σχήμα 12: Σταθμοί εφαρμογής της συνδιδασκαλίας (πηγή: Inclusive Schools For Roma)

Π.χ. Σταθμός 1: Να φανταστούμε την ιστορία της προηγούμενης ζωής του Επιστάτη

Σταθμός 2: Γιατί ο επιστάτης ήθελε να φύγει; Πού νομίζουμε ότι ήθελε να πάει;

Σταθμός 3: Τι συνέβη στον Επιστάτη όταν έφυγε; Πού ταξίδεψε;

Σταθμός 4: Να βρούμε άλλες ιστορίες φυγής ή επιθυμίας φυγής. κ.λπ.

B. Δραστηριότητες

Σύμφωνα με τη «Διδασκαλία σε σταθμούς»:⁶

Κείμενο:

«Τα Graffiti των θρανίων» της Σοφίας Σαρρή και της Μ. Καίρη «Χρωματίζουν στους τοίχους τα όνειρά τους», ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ Α' ΕΠΑ.Λ. Γενικής Παιδείας, σελ. 19–27, από την 1η ενότητα με τίτλο: «Βιώματα, εμπειρίες, ενδιαφέροντα των εφήβων».

Οι μαθητές/τριες μπορούν να χωριστούν σε 4 Ομάδες και να αναλάβουν έναν «ρόλο» παίρνοντας και το αντίστοιχο όνομα, και ασχολούμενοι με το Φύλλο Εργασίας που τους αναλογεί:

Αποκωδικοποιητές (Code breaker)

(είναι δηλαδή αυτοί που καλούνται να κάνουν την αναγνώριση του κώδικα του κειμένου)

1. Ποιες λέξεις ή φράσεις δεν είναι γνωστές; Να τις εντοπίσετε και να αναζητήσετε τη σημασία τους.
2. Να βρείτε τα δομικά μέρη του κειμένου : Ποιο από αυτά αποτελεί πρόλογο, κυρίως θέμα; Υπάρχει επίλογος;
3. Πώς συνδέονται οι παράγραφοι μεταξύ τους; Βρείτε τις λέξεις που τις συνδέουν.
4. Ποια η λογική ακολουθία στο κείμενο;

Χρήστες του κειμένου (Text user)

(είναι αυτοί που αναζητούν την προθετικότητα του κειμένου)

1. Σε ποιο είδος ανήκει το κείμενο; Ποια σημεία του κειμένου σας στηρίζουν στην απάντησή σας;
2. Ποια νομίζετε ότι είναι η πρόθεση του συγγραφέα;
3. Ποια στοιχεία του κειμένου σας στηρίζουν στην εκτίμησή σας;

Ερμηνευτές (Text participant)

(αναζητούν την ερμηνεία του κειμένου)

1. Το πρόβλημα που τίγεται στο κείμενο είναι επίκαιρο;
2. Οι απόψεις για τα graffiti όπως αποτυπώνονται στα δύο κείμενα συμβαδίζουν με τις δικές σας απόψεις, όπως τις έχετε καταγράψει προηγουμένως, πριν την ανάγνωση των κειμένων;
3. Οι εικόνες ενισχύουν το μήνυμα του κειμένου, το διαφοροποιούν, το συμπληρώνουν ή κάνουν κάτι άλλο;

Αναλυτές ή αμφισβητίες (Text analyst)

(προσπαθούν να αναγνωρίσουν τον τρόπο με τον οποίο το κείμενο τοποθετεί τον αναγνώστη, τον θεατή, τον ακροατή)

1. Ποιον αποδέκτη έχει υπόψη του ο δημιουργός του κειμένου (ή οι δημιουργοί του εκπαιδευτικού υλικού);
2. Ποιες κοινωνικές ομάδες ή κοινωνικές ταυτότητες ενισχύονται ή αποδυναμώνονται με αυτό το κείμενο;
3. Ποια είναι η δική σας άποψη;

Πηγή

My Read. Strategies for Teaching Reading in the middle years <http://www.myread.org/what.htm>. [02.02.2017]

3.2

ΕΙΔΙΚΕΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΟ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΚΑΙ ΤΙΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ

Πρόγραμμα Σπουδών και Δημοκρατική εκπαίδευση

Ένα σύγχρονο πρόγραμμα σπουδών οφείλει να προωθεί την ανάδειξη των δημοκρατικών αξιών, οι οποίες απευθύνονται και ενεργοποιούν όλους και όλες τους/τις μαθητές/τριες, όποιες αφετηρίες ή/και πολιτισμικό υπόβαθρο διαθέτουν, έτσι ώστε να καταστούν δημιουργικοί άνθρωποι και συνειδητοί πολίτες.

Βασικά ερωτήματα:

- Ποια είναι τα προσδοκώμενα αποτελέσματα ενός δημοκρατικού Προγράμματος Σπουδών;
- Ποιες είναι οι βασικές αρχές ενός σύγχρονου δημοκρατικού Προγράμματος Σπουδών;

Α. Θεωρητικά στοιχεία

Από το σχολείο περιμένει η κοινωνία την καλλιέργεια δημοκρατικών στάσεων, τη **δημοκρατική κοινωνικοποίηση** των μελών της αλλά και την εξασφάλιση γνώσεων και ικανοτήτων που αποτελούν όρους συγκρότησης του πολίτη. Από το σχολείο περιμένει την παροχή ευκαιριών για την άμβλυνση των ανισοτήτων, τη στήριξη και ενίσχυση των πιο ευάλωτων ομάδων, την έμπρακτη αλληλεγγύη σε όσους την έχουν ανάγκη.

Ζητούμενο αποτελεί επομένως η πραγμάτωση ενός τέτοιου αποτελεσματικού, καινοτόμου και δημοκρατικού προγράμματος σπουδών που θα χαρακτηρίζει το σύγχρονο σχολείο, ένα σχολείο ανοικτό στις νέες πολιτισμικές συνθήκες και επιστημονικές εξελίξεις, στην ουσιαστική σύνδεση της θεωρίας με την πράξη. Το πρόγραμμα σπουδών οφείλει να είναι μαθητοκεντρικό και ανοικτό στην ανάδειξη διαχρονικών αξιών, τα οποία ενεργοποιούν όλους και όλες τους/τις μαθητές/τριες, έτσι ώστε να βιώσουν με αυθεντικό τρόπο την παιδική και εφηβική ζωή τους και να καταστούν, εντέλει, δημιουργικοί άνθρωποι και συνειδητοί πολίτες.

Τα βασικά προσδοκώμενα αποτελέσματα ενός τέτοιου προγράμματος σπουδών είναι να υποστηρίξει τους/τις μαθητές/ριες προκειμένου να:

- ▶ αποκτήσουν δεξιότητες αναστοχαζόμενων ανθρώπων που μαθαίνουν πώς να μαθαίνουν,
- ▶ καλλιεργήσουν δεξιότητες με τις οποίες θα αξιοποιούν τις γνώσεις τους,
- ▶ λαμβάνουν αποφάσεις που βασίζονται σε έγκυρα δεδομένα,
- ▶ αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες,
- ▶ αποκτήσουν αυτοεκτίμηση, αυτοπεποίθηση, ενσυναίσθηση και ανθεκτικότητα, ώστε να είναι ικανοί να συνδέονται και να επικοινωνούν με τους άλλους,
- ▶ αναγνωρίσουν αξίες και να συνειδητοποιήσουν αρχές, ώστε να προετοιμαστούν ως ενεργοί πολίτες,
- ▶ συμμετέχουν σε πρακτικές που προϋποθέτουν την ενεργοποίηση όλων των μελών μιας κοινότητας για την αντιμετώπιση των μεγάλων προκλήσεων της εποχής.

Βασικές αρχές ενός δημοκρατικού προγράμματος σπουδών

Προσδοκίες κατάλληλα προσαρμοσμένες σε κάθε μαθητή/τρια

Παρέχει τη δυνατότητα σε όλους τους/τις μαθητές/τριες να μάθουν να υποστηρίξουν ή και να σχεδιάζουν την προσωπική τους ανάπτυξη, έτσι ώστε να δίνεται ο απαραίτητος χρόνος και οι κατάλληλες ευκαιρίες, προκειμένου όλοι οι μαθητές/τριες να αποκτήσουν τις απαραίτητες γνώσεις και δεξιότητες.

Συνοχή

Διασφαλίζει συνεκτικούς δεσμούς εντός και μεταξύ των γνωστικών αντικειμένων αλλά και μεταξύ γνωστικών πεδίων, δημιουργώντας λειτουργικές μεταβάσεις από τάξη σε τάξη και από βαθμίδα σε βαθμίδα, αποτρέποντας τη σχολική διαρροή.

Μάθηση με νόημα και σύνδεση με την κοινότητα

Συνδέει τα γνωστικά αντικείμενα με την ευρύτερη ζωή των μαθητών/τριών, την τοπική και την ευρύτερη κοινότητα, ενσωματώνοντας στοιχεία της σύγχρονης καθημερινής ζωής, ώστε να καλλιεργούν την αποδοχή και την κατανόηση μέσα από τη συλλογικότητα

Συμπερίληψη

Διασφαλίζει ότι οι ταυτότητες, η γλώσσα ή οι γλώσσες, οι ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, οι ικανότητες, οι δεξιότητες και οι στάσεις μαθητών/τριών αναγνωρίζονται και αξιοποιούνται χωρίς διακρίσεις και διαχωρισμούς.

Στοιχεία διδακτικής μεθοδολογίας

Προωθεί την ενεργό συμμετοχή και συνεργασία όλων των μαθητών/τριών, μέσω της δημιουργίας περιβαλλόντων καθοδηγούμενης μά-

θησης, αυτενέργειας, συνεργατικής δράσης σε ομάδες, διερευνητικής μάθησης, βιωματικής προσέγγισης, συνεργατικής επίλυσης προβλήματος, επικοινωνιακής προσέγγισης, και μετασχηματιστικής λογικής.

Μεταγνωστικές δεξιότητες (Μαθαίνω πώς να μαθαίνω)

Ενθαρρύνει όλους τους μαθητές/τριες να αναστοχάζονται επί των μαθησιακών τους διαδικασιών και πρακτικών, μαθαίνοντας πώς να μαθαίνουν

Στοχεύοντας στο μέλλον

Ενθαρρύνει τους μαθητές/τριες να κοιτάζουν στο μέλλον, διερευνώντας θέματα όπως η αειφορία, η πολιτειότητα, και οι προκλήσεις που προκύπτουν ως αποτέλεσμα της ραγδαίας ανάπτυξης των νέων τεχνολογιών αλλά και των αέναων μεταβολών του κοινωνικού περιβάλλοντος, χωρίς να αγνοείται η σημασία των διαχρονικών αξιών.

Όλες οι παραπάνω αρχές και προσανατολισμοί ενός δημοκρατικού προγράμματος σπουδών οφείλει να προσαρμόζεται κατάλληλα, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες των μαθητών/τριών κάθε ηλικίας αλλά και τον τρόπο που οργανώνεται η μαθησιακή εμπειρία από το νηπιαγωγείο έως και το λύκειο στα διάφορα γνωστικά αντικείμενα.

B. Δραστηριότητες

Ένα παράδειγμα από δραστηριότητες σχετικές με την ανάγνωση λογοτεχνικών βιβλίων: Π.χ. της Φιλλιώς Νικολούδη Καλημέρα φίλε (εκδ.Δίπτυχο, 2005), στο οποίο προβάλλεται με έναν πολύ έξυπνο τρόπο η ειρηνική συνύπαρξη των ανθρώπων με ποικίλες διαφορές. Μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τον επαγωγικό τρόπο ανάγνωσης μέσα στην τάξη: Σύμφωνα με αυτό το μοντέλο, τα παιδιά μπορούν να κάνουν υποθέσεις για τη συνέχεια της ιστορίας είτε με βάση ένα τμήμα του κειμένου που ήδη διαβάστηκε και είναι γνωστό είτε με βάση την εικονογράφηση, συνήθως ένα τμήμα της. Διαβάζουμε τη συνέχεια της ιστορίας και αμέσως μετά ελέγχουμε την ποιότητα των υποθέσεων των παιδιών σε σχέση πάντοτε με τη συνέχεια της ιστορίας.

3.3

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΣΧΕΣΕΩΝ ΜΕ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ

Στόχος επομένως είναι η λειτουργική, αμφίδρομη σχέση ανάμεσα στο σχολείο, στις οικογένειες και στην κοινότητα Ρομά. Η σύνδεση σχολείου-οικογένειας-κοινότητας, ζητούμενο για την εκπαιδευτική διαδικασία γενικότερα, αποκτά κεφαλαιώδη σημασία για την ένταξη στο σχολείο και την εκπαίδευση ευάλωτων ομάδων.

Βασικά ερωτήματα:

- Για ποιους λόγους είναι κομβικής σημασίας η θεμελίωση μιας αμφίδρομης σχέσης ανάμεσα στο σχολείο, στις οικογένειες και στην κοινότητα Ρομά;
- Με ποιους τρόπους μπορούμε να την επιτύχουμε;

Α. Θεωρητικά στοιχεία

Μία από τις βασικές προϋποθέσεις επίτευξης των στόχων και των προσδοκώμενων αποτελεσμάτων ενός προγράμματος σπουδών είναι η **στενή συνεργασία και σχέση με την οικογένεια και την τοπική κοινότητα**. Ιδιαίτερα όλες οι προσπάθειες που έχουν γίνει γύρω από την εκπαίδευση και την ένταξη των παιδιών Ρομά έχουν δείξει ότι πολύ δύσκολα επιτυγχάνουν του στόχους τους εάν δεν έχουν εξασφαλίσει στον έναν ή στον άλλον βαθμό, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο ένα δίκτυο προσέγγισης και στην οικογένεια –σε αρκετές περιπτώσεις έχει φανεί ότι οι σχέσεις όχι μόνο με τους γονείς αλλά και τους δικούς τους γονείς (παππούς-γιαγιά) είναι σημαίνουσες¹⁴.

Εξάλλου αποτελεί κοινό τόπο ότι η σχολική φοίτηση, η σχολική διαρροή και αυτό που θεωρείται ως σχολική επιτυχία συνδέεται με το πολιτισμικό και κοινωνικό περιβάλλον των μαθητών/τριών. Επομένως το γεγονός ότι πολλά παιδιά Ρομά τη στιγμή που αρχίζουν να φοιτούν στο σχολείο είτε δεν έχουν δει κανέναν να διαβάζει ή να γράφει, είτε δεν τους έχει διαβάσει κάποιος παραμύθια είτε δεν υπάρχει γραπτή κουλτούρα και αλφαβητικός πολιτισμός στην οικογένειά τους, αναπόφευκτα επηρεάζει τη σχολική τους πορεία.

Παρ' όλο που οι εμπειρίες και οι γνώσεις με τις οποίες έχουν ανατραφεί στην οικογένεια και στην κοινότητά τους είναι πολλές και πλούσιες, μπορεί να μην είναι συμβατές με την κουλτούρα του σχολείου. Ωστόσο το σχολείο λειτουργεί με το αυτονόητο μιας ομοιόμορφης προϋπάρχουσας γνώσης, με αποτέλεσμα τα παιδιά που δεν την έχουν να θεωρούνται «ελλειμματικά» και να παρουσιάζουν χαμηλή σχολική επίδοση και ελλιπή σχολική φοίτηση. Πολύ συχνά μάλιστα οι δυσκολίες των παιδιών και η «αποτυχία» τους, χρεώνονται στα ίδια τα παιδιά και τις οικογένειές τους. Για παράδειγμα, ακούγεται συχνά για τους Ρομά ότι «δεν κάνουν για το σχολείο», «είναι πολύ ελεύθεροι για να μπουν σε καλούπια», κ.λπ. Τέτοιου είδους επιχειρήματα απενοχοποιούν το σχολείο για την αποτυχία που συχνά βιώνουν τα παιδιά.

Ας μη λησμονούμε ότι η ολιστική προσέγγιση που προκρίνεται διεθνώς ως καταλληλότερη στηρίζεται στο αναπτυξιακό μοντέλο κατάρκτησης της γλώσσας (developmental model for language learning, Holdaway 1979), ένα μοντέλο που αντλεί τις αρχές του από τον τρόπο που τα παιδιά μαθαίνουν στο σπίτι. Στο σπίτι τα παιδιά μαθαίνουν τον κόσμο και για τον κόσμο μέσα από τις αλληλεπιδράσεις τους με ενήλικες που τα αποδέχονται και τα ενθαρρύνουν να συμμετέχουν σε κάθε διαδικασία που τα αφορά και τα ενδιαφέρει χωρίς να ασχολούνται με τα λάθη και τις αποκλίσεις τους από το «σωστό»¹⁵.

Αντίθετα, οι ενήλικες προσφέρονται και λειτουργούν ως «σκαλωσιά» στηρίζοντας τα παιδιά στην προσπάθειά τους να κατανοήσουν και να κατακτήσουν τις ικανότητες και δεξιότητες που χρειάζονται για να γίνουν μέλη της κοινότητας. Για παράδειγμα, στην κατάρκτηση της γλώσσας, οι ενήλικες αποτελούν μοντέλα εκφοράς της γλώσσας της κοινότητας σε διάφορες επικοινωνιακές καταστάσεις: μιλούν στα ίδια τα παιδιά, σε άλλους ενήλικες, στο τηλέφωνο, σχολιάζουν την επικαιρότητα, συζητούν θέματα που τους απασχολούν. Σ' αυτό το περιβάλλον, τα παιδιά αντιμετωπίζονται ως ισότιμοι συνομιλητές, χωρίς απαιτήσεις για αλάνθαστη εκφορά του λόγου. Οι ενήλικες στο περιβάλλον του σπιτιού με προθυμία μπαίνουν στη διαδικασία να ακούσουν και να καταλάβουν τον ελλιπή λόγο του παιδιού και ανταποκρίνονται σ' αυτόν. Η ανταπόκριση τους προσφέρει στα παιδιά την ανατροφολόγηση που χρειάζονται, έτσι ώστε να επιβεβαιώσουν ή να απορρίψουν τις υποθέσεις τους σχετικά με τη δομή και τη λειτουργία της γλώσσας (Μητακίδου Manna1994)¹⁶, οπότε κατανοούμε το έλλειμμα που μπορεί να υπάρχει όταν τα παραπάνω δεν είναι εφικτά.

Στόχος επομένως είναι η λειτουργική, αμφίδρομη σχέση ανάμεσα στο σχολείο, στις οικογένειες και στην κοινότητα Ρομά. Η σύνδεση σχολείου-οικογένειας-κοινότητας, ζητούμενο για την εκπαιδευτική διαδικασία γενικότερα, αποκτά κεφαλαιώδη σημασία για την ένταξη στο σχολείο και την εκπαίδευση ευάλωτων ομάδων. Οφείλουν να πειστούν οι γονείς για την αξία της εκπαίδευσης, να εμπιστευτούν το σχολείο και να εξοικειωθούν με τη δομή και τη λειτουργία του, γι' αυτό και επιδιώκονται συμμαχίες με άτυπους ηγέτες της κοινότη-

¹⁴ Βλ. και: <http://peroma.web.auth.gr>

¹⁵ Βλ. και: <http://peroma.web.auth.gr/peroma/el/node/239>

¹⁶ Βλ. και: <http://peroma.web.auth.gr/peroma/el/node/240>

τας. Η διαμεσολάβηση ατόμων-κλειδιών στην κοινότητα διευκολύνει τη δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης ανάμεσα στην οικογένεια και στους, προκειμένου οι γονείς να νιώσουν άνετα να συμμετέχουν ενεργά στην εκπαίδευση των παιδιών τους, να επισκέπτονται το σχολείο για ενημέρωση από τους εκπαιδευτικούς, να συμμετέχουν στο σύλλογο γονέων, να παρακολουθούν τις σχολικές εκδηλώσεις, κ.λπ.¹⁷.

B. Δραστηριότητες

Μπορούν να γίνουν δράσεις αλληλογνωριμίας αλλά και συνεργατικές δράσεις με επιδιωκόμενα αποτελέσματα για όλη την τοπική κοινωνία. Μία πρόταση μπορεί να είναι η αναζήτηση ομοιοτήτων ανάμεσα σε έθιμα, τραγούδια και παραμύθια. Για παράδειγμα, προβολές ταινιών και ψηφιακού υλικού – βίντεο. Παραπέμπουμε σε γνωστό Ντοκιμαντέρ με θέμα τη ζωή των Ρομά, όπου μέσα από τη δύναμη της εικόνας των πλάνων των τσιγγάνικων καταυλισμών και την αφηγηματική επένδυση με κείμενα των Παλαμά, Παπαδιαμάντη και Δροσίνη το ντοκιμαντέρ καταγράφει πτυχές της κοινωνικής ζωής μεταφέροντας το στίγμα της κουλτούρας τους. Ταυτόχρονα, αναδεικνύει τα προβλήματα σε σχέση με τη διαβίωση, την κοινωνική τους αφομοίωση και το ρατσισμό που αντιμετωπίζουν. Ανιχνεύει τα ήθη, τα έθιμα και τις παραδόσεις. Εκτός από τις ιστορικές αναφορές, παρατίθενται λαϊκές διηγήσεις, δοξασίες, και θρύλοι. Η μουσική είναι του Νίκου Κυπουργού. Το ντοκιμαντέρ διακρίθηκε με το βραβείο καλύτερου ντοκιμαντέρ και μοντάζ στο 30ο ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (1989) και τιμήθηκε με το κρατικό βραβείο ΥΠΠΟ για τη μουσική του (1990) .

¹⁷ Βλ. και: <http://peroma.web.auth.gr/peroma/el/lnddpageds06>

Ελληνική

- Βαλιαντή, Στ. & Κουτσελίνη, Μ. (2008). Εφαρμογή της Διαφοροποίησης της Διδασκαλίας στις τάξεις μικτής ικανότητας. Προϋποθέσεις και Θέματα προς συζήτηση. Παγκύπριο Συνέδριο Παιδαγωγικής Εταιρείας Κύπρου.
- Γιαννικοπούλου, Α. & Παπαδοπούλου, Μ. (2004). Η εικόνα του γραπτού μηνύματος σε κείμενα που διαβάζουν τα παιδιά: παραδείγματα από βιβλία, εφημερίδες, κόμικς και περιβάλλοντα γραπτό λόγο. Στο Π. Παπούλια-Τζελέπη, Ε. Τάφα (επιμ.). Γλώσσα και Γραμματισμός στη Νέα Χιλιετία. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 81–98.
- Γκόβαρης, Χ. (2013). Διαπολιτισμική παιδαγωγική. Σκέψεις και θέσεις από τη σκοπιά της Θεωρίας της Παιδείας (Bildungstheorie). Στο: Γκόβαρης, Χρ. (Επιμ.). Διδασκαλία και μάθηση στο Διαπολιτισμικό Σχολείο (17–30). Αθήνα: Gutenberg.
- Γκόβαρης, Χ. (2011). Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Αθήνα: Διάδραση.
- Γκόβαρης & Σ. Καλδή (2017). Οικοδομώντας την ικανότητα διαπολιτισμικής επικοινωνίας στο σχολείο: Σκέψεις για την αξιοποίηση του διδακτικού σχεδίου φιλοσοφώντας με παιδιά. Στο Α. Κοντάκος & Π. Σταμάτης (Επιμ.). Θεωρίες και μοντέλα επικοινωνίας στην εκπαίδευση (369–384). Αθήνα: Διάδραση Δαφέρμος, Μ. (2002). Η πολιτισμική-ιστορική θεωρία του Vygotsky. Φιλοσοφικές – Ψυχολογικές – Παιδαγωγικές Διαστάσεις. Αθήνα: Ατραπός.
- Δαφέρμου Χ., Κουλουρή, Π., Μπασαγιάννη, Ε. (2006). Οδηγός Νηπιαγωγού: Εκπαιδευτικοί σχεδιασμοί – Δημιουργικά περιβάλλοντα μάθησης. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων & Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων.
- Διαμαντάκη, Κ., Ντάβου, Μ., Πανούσης, Γ. (2001). Νέες Τεχνολογίες και Παλαιοί Φόβοι στο Σχολικό Σύστημα. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Δραγώνα, Θ. (2003). Ταυτότητα και Εκπαίδευση. Κλειδιά και Αντικλείδια. ΥΠΕΠΘ–Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Ζωγραφάκη, Μ. (2004). Κοινωνικό πλαίσιο και διδακτική πράξη. Κλειδιά και Αντικλείδια. ΥΠΕΠΘ–Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Κουτσελίνη, Μ. (2006α). Στρατηγικές διαφοροποίησης της διδασκαλίας στη σχολική τάξη. Παιδαγωγική Επιθεώρηση, 41
- Κουτσελίνη, Μ. (2006β). Διαφοροποίηση Διδασκαλίας –Μάθησης σε τάξεις μικτής ικανότητας : Φιλοσοφία και έννοια προσεγγίσεις και εφαρμογές . Τόμος Α΄ . Λευκωσία.

- Παπαδοπούλου, Ρ. (2009). Η ζώνη εγγύτερης ανάπτυξης στη θεωρία του L.S. Vygotsky. Αθήνα: Gutenberg.
- Πηγιάκη, Π. (2001). Ο εκπαιδευτικός της πράξης και η έρευνα δράσης. Νέα Παιδεία, 99, σσ. 61–68.
- Σφυρόερα, Μ. (2004). Διαφοροποιημένη παιδαγωγική. Κλειδιά και Αντικλείδια, ΥΠΕΠΘ, Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Σφυρόερα, Μ. (2003). Το λάθος ως εργαλείο μάθησης και διδασκαλίας. Κλειδιά και Αντικλείδια, ΥΠΕΠΘ, Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Τσερμίδου, Α., Ζώνιου – Σιδέρη, Α. (2012). «Τεχνολογικά μέσα στο ειδικό σχολείο για παιδιά με νοητική καθυστέρηση: απόψεις εκπαιδευτικών της ειδικής εκπαίδευσης», στο Α. Ζώνιου-Σιδέρη, Ε. Ντεροπούλου-Ντέρου, Κ. Παπαδοπούλου (επιμλ.) Η έρευνα στην ειδική αγωγή, στην ενταξιακή εκπαίδευση και στην αναπηρία, (Συλλογικός τόμος Β΄). Αθήνα: Πεδίο.

Μεταφρασμένη στα ελληνικά

- Frey, K. (1986). Η μέθοδος 'project'. μτφρ. Κλεονίκη Μάλλιου. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.
- Hawthorn, Jeremy (1993). Ξεκλειδώνοντας το κείμενο: μια εισαγωγή στη θεωρία της λογοτεχνίας, μτφρ. Μαρία Αθανασοπούλου. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης.
- Smith, Frank (2006). Κατανοώντας την ανάγνωση, επιμ.-προλ. Α. Αϊδίνης, μτφρ. Α. Χατζαθανασίου. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Ξενόγλωσση

- Block, K., Cross, S., Riggs, E., Gibbs, L. (2014). Supporting schools to create an inclusive environment for refugee students. International Journal of Inclusive Education 18:12, 1337–1355.
- Cohen, J., McCabe, L., Michelli, N. M., & Pickeral, T. (2009). School climate: Research, policy, practice, and teacher education. Teachers College Record, 111, 180–213.
- Cohen, J. (2013). Creating a Positive School Climate: A Foundation for Resilience In S. Goldstein and R.B. Brooks (eds.), Handbook of Resilience in Children, pp. 411–423. New York: Springer
- Taylor, S. & Sidhu, R.K. (2012). Supporting refugee students in schools: what constitutes inclusive education? International Journal of Inclusive Education 16:1, 39–56.

04

ΕΝΔΟΫΠΗΡΕΣΙΑΚΗ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗ,
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ
ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ

Η σημερινή πραγματικότητα στην εκπαίδευση με την ύπαρξη πολλών και διαφορετικών ομάδων μαθητών με διαφορετικές κοινωνικές ή εθνικές προελεύσεις με διαφορετικές συνεπώς ανάγκες ως προς την επίτευξη μιας ομαλής και ουσιαστικής ένταξης στο κοινωνικό σύνολο με ένα δημιουργικό και αυτόνομο, δημιουργεί διαφοροποιημένες συνθήκες στις οποίες καλούνται ο εκπαιδευτικοί να εκτελέσουν τα καθήκοντά τους ως λειτουργοί της εκπαίδευσης. Για να το φέρουν εις πέρας με επάρκεια χρειάζονται εκτός από τις συστηματικές βασικές σπουδές και μια συνεχή αλλά και στοχευμένη επιμόρφωση.

Βασικά ερωτήματα

- ▶ Ποιοι είναι οι βασικοί άξονες της επιμόρφωσης για μια συμπεριληπτική εκπαίδευση των Ρομά ;
 - ▶ Ποια μπορεί να είναι τα βασικά αντικείμενα της επιμόρφωσης;
-

ΒΑΣΙΚΟΙ ΑΞΟΝΕΣ ΚΑΙ ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΣΥΜΠΕΡΙΛΗΠΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Οι βασικοί άξονες της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών είναι αυτοί που πλαισιώνουν την έννοια του δημοκρατικού και συμπεριληπτικού σχολείου, όπως παρουσιάστηκαν στο δεύτερο κεφάλαιο :

- ▶ Τα ανθρώπινα δικαιώματα ως πλαίσιο της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης
- ▶ Θετικό και υποστηρικτικό σχολικό ήθος
- ▶ Συμμετοχική προσέγγιση
- ▶ Εκτίμηση του διαφορετικού

Μια επιμόρφωση προσανατολισμένη στην ένταξη και πλαισιωμένη από τις αρχές των ανθρώπινων δικαιωμάτων στοχεύει:

- ▶ στη γνώση και αποδοχή της διαφορετικότητας,
- ▶ συμμετοχική προσέγγιση όλων των εμπλεκόμενων με στόχο τη δημιουργία ενός συνολικού θετικά διακείμενου προς τον πληθυσμό των Ρομά ήθους και τρόπου λειτουργίας του σχολείου.
- ▶ Στην ανάπτυξη των διαπολιτισμικών δεξιοτήτων/ ικανοτήτων, επικεντρώνοντας στην ιδιαίτερη περίπτωση των Ρομά

Με άλλα λόγια, στόχος είναι να αναπτυχθούν οι διαπολιτισμικές δεξιότητες/ικανότητες επικεντρώνοντας στην ιδιαίτερη περίπτωση των Ρομά.

Ως εκ τούτου, ο παρών Οδηγός έχει επιμερίσει βασικές ενότητες επιμόρφωσης ως εξής:

- ▶ Έννοια της κουλτούρας /Γνωριμία με τους Ρομά
- ▶ Στερεότυπα και προκαταλήψεις
- ▶ Σχολική κουλτούρα και συμπερίληψη
- ▶ Διδακτική πράξη και συμπερίληψη
- ▶ Συμμετοχική προσέγγιση
- ▶ Εκπαιδευτικοί Ηγεσία

4.2

ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ
/ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΡΟΜΑ

Από τη στιγμή που θεωρείται σκόπιμο η σχολική κοινότητα να αναγνωρίζει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των παιδιών Ρομά, την κουλτούρα και τα χαρακτηριστικά τους, για μια καλύτερη οργάνωση της σχολικής ζωής και της εκπαιδευτικής διαδικασίας η πρώτη θεματική ενότητα μιας στοχευμένης επιμόρφωσης θα πρέπει να αναφέρεται στην έννοια της κουλτούρας και στη συνέχεια στη γνωριμία με την κοινότητα.

Στόχοι

Οι εκπαιδευτικοί:

- ▶ να κατανοήσουν τις απόψεις των άλλων μέσα από την κατανόηση των δικών των απόψεων (αυτογνωσία)
- ▶ να κατανοήσουν πως δομούνται οι δικοί τους τρόποι σκέψης και απόψεις, πως μεταφέρονται από το πολιτισμικό τους πλαίσιο και πως μπορούν να αλλάξουν
- ▶ να αποκτήσουν γνώσεις για τις διαφορετικές διαστάσεις της διαφορετικότητας, πχ εθνικότητα, φύλο, ειδικές ανάγκες και να κατανοήσουν την επίδραση τους στο σχολικό περιβάλλον
- ▶ να κατανοήσουν ότι το να αποκτήσουν ικανότητες της γνωριμίας σημαίνει να εξερευνούν διαφορετικά κοινωνικο-πολιτισμικά θέματα
- ▶ να αναλογιστούν τη δική τους ταυτότητα και να εμπλακούν με τη διαφορετικότητα
- ▶ να κατανοήσουν να μάθουν την ιστορία των Ρομά
- ▶ να κατανοήσουν να μάθουν την κουλτούρα των Ρομά

Σχηματική παρουσίαση επιμόρφωσης

Η έννοια της κουλτούρας

Περιγραφή	Στόχοι	Πηγές - Σημειώσεις
Η κατανόηση των τρόπων, των απόψεων και των αξιών των άλλων επιτυγχάνεται μέσω της κατανόησης των δικών μας τρόπων, απόψεων και αξιών		Υλικό από Γ. Καραγιώργη & Λ. Σημεού & Γ. Νικολάου (2009)
Ομαδική εργασία «Ποια η αξία ενός ονόματος?». Τα μέλη της ομάδας θα συγκρίνουν και θα διατυπώσουν αρχικές ερμηνείες πολιτισμικής συνέχειας και αλλαγής.	Παρουσιάζοντας ο ένας στον άλλο την ιστορία του ονόματός τους, οι εκπαιδευόμενοι να αναστοχαστούν σε σχέση με τους δικούς τους τρόπους διασφάλισης πολιτισμικής συνέχειας ή εισαγωγής αλλαγών.	
Ομαδική εργασία: «Η πολυπλοκότητα της κουλτούρας». Τα μέλη της ομάδας θα περιγράψουν την ποικιλομορφία μέσα στη δική τους κουλτούρα και θα προσπαθήσουν να ερμηνεύσουν το βαθμό στον οποίο (και τον τρόπο με τον οποίο) οι πεποιθήσεις, οι προσδοκίες, οι αξίες και οι συμπεριφορές είναι (ή δεν είναι) συνδεδεμένες μεταξύ τους.	Να εξετάσουν τα χαρακτηριστικά μιας υπο-κουλτούρας εντός της δικής τους κουλτούρας, καθώς και τους ρόλους και τις γνώσεις που εφαρμόζουν σε καθημερινές και άλλες καταστάσεις	
Ρωτήστε τους εκπαιδευόμενους: "Πώς ορίζετε την κουλτούρα;" και "Ποια είναι, κατά τη γνώμη σας, τα βασικά χαρακτηριστικά της κουλτούρας σας;"	Να κατανοήσουν πώς δομούνται οι δικοί τους τρόποι, αξίες και απόψεις, και πώς τα στοιχεία αυτά διδάσκονται και μαθαίνονται από τα μέλη μιας πολιτισμικής ομάδας, καθώς και πώς μπορεί να εισαχθούν ή να γίνουν αλλαγές σε αυτά.	
Μεθοδολογία: Συζήτηση σε μικρές ομάδες-σύντομη παρουσίαση των απαντήσεων για κάθε ερώτηση από την κάθε ομάδα.	Να αναστοχαστούν σε σχέση με τη δική τους κουλτούρα. Να κατανοήσουν ότι οι εμπειρίες ως προς την κουλτούρα, μοιάζουν και διαφέρουν.	

Πηγές

Γ. Καραγιώργη & Λ. Σημεού & Γ. Νικολάου (2009) Ενδοϋπηρεσιακή Κατάρτιση των Εκπαιδευτικών για την Ένταξη των Ρομά στην Εκπαίδευση: Εγχειρίδιο Κατάρτισης,. Λευκωσία : Comenius Project

U. Wol- Jontofsohn & H. Zylu-Haziri (Ed) (2015) Guidelines For Teachers For Social Inclusion Of Roma, Ashkali And Egyptians In Schools
Pristina: EU &European Committee

Σχηματική παρουσίαση επιμόρφωσης

Γνωριμία με τους Ρομά (Ιστορία και κουλτούρα)

Περιγραφή	Στόχοι	Πηγές - Σημειώσεις
Αναφορά στον Stephan Valyi (1763) ο οποίος ανακάλυψε πρώτος την ινδική καταγωγή των Ρομά. Η ιστορία των Ρομά είναι μέρος της εθνικής ιστορίας. Οι Ρομά δεν έχουν καμιά γραπτή πηγή για την ιστορία τους, έχουν προφορική ιστορία. Επεξηγήσεις: Πρώιμη ιστορία των Ρομά και οι μετακινήσεις από τη Δυτική Ινδία. Οι πρώτες τους ονομασίες (Αθίγγανοι, κλπ). Περίοδος κατά την οποία οι Ρομά έφτασαν για πρώτη φορά στη Ελλάδα	Να επεξηγηθεί η πρώιμη ιστορία των Ρομά κατά την περίοδο 1000-1400 μ.Χ. (σε εθνικό πλαίσιο) Να κατανοήσουν τις μετακινήσεις των Ρομά κατά την πρώιμη τους ιστορία. Να κατανοήσουν την περιπλοκότητα στη μελέτη της ιστορίας των Ρομά.	
Αναφορά στους βασικούς σταθμούς της ιστορίας των Ρομά (που περιλαμβάνονται στη εθνική ιστορία) δια μέσου των αιώνων. Αναφορά σε προσπάθειες αφομοίωσης των Ρομά (ιστορία). Παρουσίαση ιστοριών για μεγάλες προσωπικότητες Ρομά μέσα από τους αιώνες (π.χ. συγγραφείς, μουσικοί, καλλιτέχνες και άλλα θετικά παραδείγματα).	Να επεξηγήσουν τις σημαντικότερες χρονολογίες στην ιστορία των Ρομά, που περιλαμβάνονται στην εθνική ιστορία από το 1400 μέχρι το 1933 μ.Χ. Να κατανοήσουν τις προκλήσεις που είχαν να αντιμετωπίσουν ιστορικά οι Ρομά.	
Αναφορά στην κατάσταση /διώξεις των Ρομά κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου	Να αντιληφθούν ότι υπήρξε ολοκαύτωμα των Ρομά κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Να αντιληφθούν ότι πολλοί Ρομά καταδιώχθηκαν λόγω της ταυτότητάς τους.	
Αναφορά στους οργανισμούς των Ρομά, τα σύμβολα, τις προσωπικότητες. Το διεθνές κίνημα των Ρομά (Α' Παγκόσμιο Συνέδριο των Ρομά στο Λονδίνο με συμμετέχοντες από 14 χώρες. Στο συνέδριο έγινε επίσημη αναγνώριση της σημαίας, του εθνικού ύμνου και του συνθήματος των Ρομά). Ο όρος «ΡΟΜ» υιοθετήθηκε για αυτεπίκληση/ αυτοπροσδιορισμό. Συζήτηση για το μέλλον των Ρομά στην Ευρώπη.	Να εξηγούν την κατάσταση των Ρομά στην Ευρώπη μετά το 1945. Να αντιληφθούν το διεθνές κίνημα των Ρομά. Να κατανοήσουν ότι οι Ρομά έχουν τα δικά τους σύμβολα (σημαία, ύμνο).	

Πηγές

Αλίκη Βαξεβάνογλου (2004), *Η εξέλιξη της κοινωνικο-οικονομικής κατάστασης των Τσιγγάνων στην Ελλάδα: Ανίχνευση των παραμέτρων μεταβολής και διατήρησης της πολιτισμικής ταυτότητας στο παράδειγμα των Τσιγγάνων της Αγίας Βαρβάρας*. Επιμορφωτικό υλικό στα πλαίσια του προγράμματος του ΥΠ.Ε.Π.Θ. «Ένταξη Τσιγγανοπαίδων στο Σχολείο», το οποίο υλοποιήθηκε από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων – Επ. Υπ. Αθ. Γκότοβος. [ανακτήθηκε από το διαδίκτυο: <4D6963726F736F667420576F7264202D20C1EBDFEAE720C2E1EEE5E2DCEDEF3EBEFF5206E65772E646F63> (uoi.gr)]

- Εργαστήριο Έρευνας του Κοινωνικού Αποκλεισμού και της Αξιολόγησης στην Εκπαίδευση (uoi.gr)
- Γ. Καραγιώργη & Λ. Σημεού & Γ. Νικολάου (2009) Ενδοϋπηρεσιακή Κατάρτιση των Εκπαιδευτικών για την Ένταξη των Ρομά στην Εκπαίδευση: Εγχειρίδιο Κατάρτισης,. Λευκωσία : Comenius Project
- U. Wol- Jontofsohn & H. Zylu-Haziri (Ed) (2015 Guidelines For Teachers For Social Inclusion Of Roma, Ashkali And Egyptians In Schools Pristina: EU &European Committee

4.3

ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ ΚΑΙ ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΕΙΣ

Στόχοι

Οι εκπαιδευτικοί:

- ▶ να κατανοήσουν πώς δημιουργούνται, πώς τα χρησιμοποιούμε
- ▶ να κατανοήσουν πώς δημιουργούν αρνητικές συνέπειες – οδηγούν σε διακρίσεις
- ▶ να κατανοήσουν πως επηρεάζουν τη διδακτική διαδικασία
- ▶ να κατανοήσουν ότι μπορούν να καταπολεμήσουν τη χρήση τους

Τα στερεότυπα έχουν συνήθως τα εξής χαρακτηριστικά:

- ▶ κατά κανόνα δεν βασίζονται σε δικές μας εμπειρίες,
- ▶ αναφέρονται στο παρελθόν,
- ▶ αφορούν διάφορες ομάδες,
- ▶ είναι σχετικά σταθερά, δεν μεταβάλλονται εύκολα ακόμη και με την πάροδο χρόνου,
- ▶ γίνονται αποδεκτά από ένα πολύ μεγάλο μέρος των μελών μιας ομάδας,
- ▶ είναι μέρος του πολιτισμού μας,
- ▶ μπορεί να ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα αλλά όχι πάντα, και αυτό τα καθιστά επικίνδυνα,
- ▶ μεταδίδονται στο πλαίσιο της κοινωνικοποίησης.

Τα στερεότυπα επιτελούν συγκεκριμένες λειτουργίες στο γνωστικό, συναισθηματικό και κοινωνικό επίπεδο και για αυτό είναι δύσκολο να τα αποβάλουμε. Στο γνωστικό επίπεδο μας επιτρέπουν να οργανώνουμε γρήγορα κοινωνικές πληροφορίες, να τις αποθηκεύουμε και να τις ανακαλούμε με ασφάλεια. Στο συναισθηματικό επίπεδο μας προσφέρουν θετική αυτοαντίληψη και λειτουργούν ως αμυντικός μηχανισμός, ενώ στο κοινωνικό επίπεδο χρησιμεύουν ως μέσα διάκρισης και οριοθέτησής μας από άλλες κοινωνικές ομάδες. Τα στερεότυπα αναπτύσσονται επειδή τα άτομα δε συγκεντρώνουν πληροφορίες που είναι αναγκαίες για να κάνουν δίκαιες κρίσεις για τους άλλους ή για τις περιστάσεις – Τα στερεότυπα αρνούνται τη σύνθετη και πολυδιάστατη φύση της ανθρώπινης ύπαρξης. Τα στερεότυπα μπορεί να δημιουργηθούν από φόβο απέναντι στα άτομα από άλλα κοινωνικά ή εθνικά περιβάλλοντα.

Τα στερεότυπα μπορεί να είναι ουδέτερα, θετικά ή αρνητικά. Στην τελευταία κατηγορία ανήκουν οι προκαταλήψεις, δηλαδή οι απλουστευτικές και ισοπεδωτικές γενικεύσεις με συγκεκριμένη αρνητική τάση και υψηλή συναισθηματική φόρτιση. Στο σημείο αυτό αξίζει να σταθούμε στη σχέση μεταξύ προκαταλήψεων και ρατσισμού. «Οι προκαταλήψεις από προσωπική υπόθεση του φορέα τους μετατρέπονται σε πρόβλημα αυτών που είναι ο στόχος τους- από τη στιγμή που οι φορείς των προκαταλήψεων εκφράζουν την επιθυμία και έχουν τη δυνατότητα να ασκήσουν εξουσία εις βάρος αυτών που είναι στόχος τους. Έτσι οι προκαταλήψεις μετατρέπονται σε ρατσισμό» (Τσιάκαλος 2000).¹⁸

Οι άνθρωποι που έχουν προκαταλήψεις βασίζουν τις απόψεις τους σε αυθαίρετες ιδιότητες, όπως η φυλή, η θρησκεία, το φύλο κλπ. και αντιστέκονται στα λογικά επιχειρήματα δηλ. διατηρούν τις προκαταλήψεις τους ακόμα και όταν γνωρίζουν. Η προκατάληψη είναι συχνά βασισμένη σε στερεότυπα.

Παραδείγματα στερεοτύπων και προκαταλήψεων

Διάκριση εναντίον ατόμων με αναπηρίες, Διάκριση εναντίον ατόμων συγκεκριμένης ηλικίας (ιδιαίτερα στο χώρο εργασίας), Σεξισμός, Διάκριση εναντίον ατόμων με βάση την κοινωνική τους προέλευση, Ξενοφοβία, Αντισημιτισμός, Ισλαμοφοβία

Σχηματική παρουσίαση επιμόρφωσης

Περιγραφή	Στόχοι	Πηγές - Σημειώσεις
Σε μικρές ομάδες γίνεται συγκέντρωση στερεοτύπων που επικρατούν στο γενικό κοινωνικό πλαίσιο για το επάγγελμα των εκπαιδευτικών. –Συζήτηση στην ομάδα . Συζήτηση στην ολομέλεια. Όλοι οι εκπαιδευόμενοι διατυπώνουν τις απόψεις τους για αυτές τις έννοιες, με τις εξής ερωτήσεις: • Ποιες είναι οι χρήσιμες πτυχές των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων και γιατί; • Ποιες είναι οι αρνητικές πτυχές των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων και γιατί; Συζήτηση	Οι εκπαιδευτικοί να συγκεντρώσουν στερεότυπα, που επικρατούν στο γενικό κοινωνικό πλαίσιο σε σχέση με το επάγγελμα των εκπαιδευτικών. Να διατυπώσουν ένα κοινό και πρακτικό ορισμό για τα στερεότυπα και την προκατάληψη. Να εντοπίσουν στοιχεία που δεν περιλαμβάνονται στους διατυπωμένους ορισμούς.	

¹⁸ odigos_epimorfosis_diapolitismiki.pdf σελ 59-60

Αμοιβαία χρήση στερεοτύπων και προκαταλήψεων Οι εκπαιδευόμενοι χωρίζονται σε 4 ομάδες: • 2 ομάδες ασχολούνται με τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις των μη-Ρομά για τους Ρομά. • 2 ομάδες ασχολούνται με τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις των Ρομά για τους μη-Ρομά. Κάθε ομάδα παρουσιάζει το αποτέλεσμα της εργασίας της, το οποίο σχολιάζουν οι άλλοι συμμετέχοντες. Διερεύνηση της προέλευσης αυτών των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων - πώς μπορούν να βλάψουν τους ανθρώπους και πώς μπορούν να επηρεάσουν τη διδασκαλία.	Να εντοπίζουν τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις που οι εκπαιδευόμενοι έχουν για τους Ρομά. Να εντοπίσουν τις υποθέσεις των εκπαιδευόμενων για τα στερεότυπα που έχουν οι Ρομά για τους μη-Ρομά. Να εντοπίζουν από πού προέρχονται αυτά τα στερεότυπα και τους τρόπους με τους οποίους επηρεάζουν τις στάσεις, τις συμπεριφορές και την προσέγγιση των ανθρώπων.	
Αντιμετώπιση στερεοτύπων και προκαταλήψεων (Προαιρετικά: υπόδυση ρόλων) Συλλογή περιστατικών (τουλάχιστον 4) στα οποία τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις στην τάξη ή στο σχολείο είναι εμφανή. Οι συμμετέχοντες μοιράζονται σε μικρές ομάδες και διαλέγουν ένα περιστατικό. Κάθε ομάδα αναπτύσσει στρατηγικές για τον τρόπο χειρισμού του συγκεκριμένου περιστατικού στερεοτύπων και προκαταλήψεων. Κάθε ομάδα παρουσιάζει τα αποτελέσματα της εργασίας της. Οι εκπαιδευόμενοι και οι εκπαιδευτές συζητούν για τις πιο αποτελεσματικές στρατηγικές αντιμετώπισης των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων.	Να αναπτύξουν στρατηγικές για την αντιμετώπιση των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων στην τάξη και στο σχολείο. Να αξιοποιήσουν τις εμπειρίες των συμμετεχόντων.	

Πηγές

Γ. Καραγιώργη & Λ. Σημεού & Γ. Νικολάου (2009) Ενδοϋπηρεσιακή Κατάρτιση των Εκπαιδευτικών για την Ένταξη των Ρομά στην Εκπαίδευση: Εγχειρίδιο Κατάρτισης,. Λευκωσία : Comenius Project

4.4

ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ΚΑΙ
ΣΥΜΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στόχοι

Οι εκπαιδευτικοί:

- ▶ να κατανοήσουν ότι το σχολείο τείνει στην αναπαραγωγή κοινωνικών δομών και αξιών του επικρατούντος συνόλου και μπορεί να μεταφέρει τις αξίες ενός συγκεκριμένου εθνικού ή πολιτισμικού συνόλου.
- ▶ να κατανοήσουν πώς το σχολείο μπορεί να προσπαθήσει να ξεπεράσει αυτήν την τάση και να πώς μπορεί να κατευθυνθεί σε μια συμπεριληπτική κουλτούρα (να ξεπεραστούν κοινωνικοί και ιστορικοί μηχανισμοί που ενδυναμώνουν τον αποκλεισμό και την ανισότητα)
- ▶ να κατανοήσουν πώς ένα σχολείο υποδέχεται και αποδέχεται τη διαφορετικότητα και πώς θα καταστεί ένα περιβάλλον μάθησης που συμπεριλαμβάνει, δεν αποκλείει και που δημιουργεί δεσμούς με διαφορετικές κοινότητες προέλευσης των μαθητών.
- ▶ να κατανοήσουν πώς θα κάνουν τους γονείς να νιώθουν ότι είναι αποδεκτοί και ότι έχουν ένα θετικό ρόλο να παίξουν
- ▶ να κατανοήσουν πώς θα καταδείξουν στους γονείς ότι οι γνώμη τους και οι απόψεις τους μπορούν να ακούγονται από το προσωπικό του σχολείου
- ▶ να κατανοήσουν πώς η γλωσσική, πολιτισμική, θρησκευτική προέλευση χαίρει εκτίμησης και σεβασμού

Σχηματική παρουσίαση επιμόρφωσης

Περιγραφή	Στόχοι	Πηγές - Σημειώσεις
Συζήτηση βασισμένη: 1. σε τμήματα από βιβλία ανθρωπολογίας της εκπαίδευσης που παρουσιάζουν και πραγματεύονται • τις έννοιες της εκπαίδευσης και του σχολείου και τη διαλεκτική τους σχέση με τον προσπολιτισμό • τα σχολεία & τις τάξεις ως πολιτισμικά & οργανωτικά περιβάλλοντα. 2. σε κεφάλαια εθνογραφικής έρευνας με αναφορά στη θεωρία της πολιτισμικής ασυνέχειας και της κριτικής που έγινε σε αυτή, καθώς και στην πολιτισμική-οικολογική θεωρία (π.χ. τάξεις με Ρομά και/ή αλλοδαπούς μαθητές).	Να δουν την τάξη ως «πολιτισμικό περιβάλλον» και να περιγράψουν πώς οι δραστηριότητες στην τάξη είναι οργανωμένες, ποιες προσδοκίες δημιουργούν, ποιοι κανονισμοί και ρόλοι εφαρμόζονται, ποιες διαφορές (αν υπάρχουν) εντοπίζονται και πώς όλα αυτά μπορεί να έχουν διαφοροποιηθεί λόγω αλλαγών στο σχολικό πληθυσμό.	
Χρήση διαφόρων μέσων (παιδική λογοτεχνία, μουσική, ταινία κλπ.) για συζήτηση και αποδόμηση (σε ομάδες) του τρόπου με το οποίο αναπαρίσταται οι Ρομά.	Να παρουσιάσουν πώς, σε διαφορετικές χρονικές περιόδους, έχουμε φανταστεί και αντικειμενοποιήσει τις κουλτούρες των άλλων μέσα από τη μουσική, τη λογοτεχνία, τα εικαστικά και τις ταινίες, με ιδιαίτερη αναφορά στους Ρομά. Να συζητήσουν και ερμηνεύσουν τις διαφορετικές αναπαραστάσεις των άλλων.	Πρότασεις του/της εκπαιδευτή/τριας για νουβέλες, μικρές ιστορίες, ποιήματα, ταινίες (βίντεο ή DVD), μουσική, πίνακες ζωγραφικής σε σχέση με τους Ρομά.

Πηγές

Γ. Καραγιώργη & Λ. Σημεού & Γ. Νικολάου (2009) Ενδοϋπηρεσιακή Κατάρτιση των Εκπαιδευτικών για την Ένταξη των Ρομά στην Εκπαίδευση: Εγχειρίδιο Κατάρτισης,. Λευκωσία : Comenius Project

U. Wol- Jontofsohn & H. Zylu-Haziri (Ed) (2015 Guidelines For Teachers For Social Inclusion Of Roma, Ashkali And Egyptians In Schools
Pristina: EU &European Committee

4.5

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι εκπαιδευτικοί που επιθυμούν να πετύχουν τη συμπερίληψη στο σχολείο:

- ▶ Διερευνούν και προσπαθούν να κατανοήσουν την κοινωνική και πολιτισμική πραγματικότητα των μαθητών Ρομά. Δίνουν ακόμη ευκαιρίες αυτογνωσίας και εμβάθυνσης της προσωπικής ταυτότητας, καθώς διδάσκοντας και μαθητές που γνωρίζουν την ταυτότητά τους δρουν και επικοινωνούν, χωρίς να διατηρούν φοβική στάση.
- ▶ Προσαρμόζουν την εκπαιδευτική διαδικασία στις ανάγκες, τα ταλέντα, και τις δεξιότητες των μαθητών σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο.
- ▶ Εμπλουτίζουν την εκπαιδευτική διαδικασία, το γνωστικό και αξιακό ορίζοντα αναφοράς των μαθητών μέσα από την ταυτόχρονη ανάδειξη της διαφορετικότητας και των πανανθρώπινων αρχών, αναγκών, χαρακτηριστικών.
- ▶ Ευνοούν την ανάπτυξη του διαλόγου και της αλληλεπίδρασης των μαθητών με στόχο τη διεύρυνση των διαπροσωπικών σχέσεων (ανταλλαγή πληροφοριών, προσέγγιση των επιμέρους εμπειριών με ενσυναίσθηση).
- ▶ Καλλιεργούν τον σεβασμό και το ενδιαφέρον προς την ανθρώπινη ζωή και θέτουν σε κριτική διερεύνηση στερεότυπα, προκαταλήψεις και άλλους αρνητικούς για την κοινωνική αλληλεπίδραση παράγοντες.¹⁹

Στόχοι

Οι εκπαιδευτικοί:

- ▶ να κατακτήσουν τις παρακάτω δεξιότητες:
- ▶ Να αποκτήσουν γνώσεις για τις διαφορετικές διαστάσεις της διαφορετικότητας, πχ εθνικότητα, φύλο, ειδικές ανάγκες και να κατανοήσουν την επίδραση τους στο σχολικό περιβάλλον
- ▶ Να εκκινήσουν και να διατηρήσουν θετική επικοινωνία με μαθητές, γονείς και συναδέλφους από διαφορετικά κοινωνικό-πολιτιστικά υπόβαθρα
- ▶ Να αναγνωρίζουν και να ανταποκρίνονται σε επικοινωνιακές και πολιτισμικές πλευρές/ απόψεις της γλώσσας που χρησιμοποιείται στο σχολείο.

¹⁹ ΤΣΙΡΩΝΗΣ Χ. Κοινωνική αλληλεπίδραση και κοινωνικές σχέσεις στο σχολείο. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού στην ενσωμάτωση των μαθητών στο Ζ. Παπαναούμ (2008) Οδηγός Επιμόρφωσης - Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και Αγωγή. Θεσσαλονίκη: ΥΠΑΙΘ-ΕΠΕΑΕΚ σ.130-131

- ▶ Να δημιουργείται “ανοικτή σκέψη» και σεβασμός στη σχολική κοινότητα Creating open-mindedness and respect in the school community
- ▶ Να αντιμετωπίζουν τις συγκρούσεις και τη βία ώστε να προλαμβάνεται η περιθωριοποίηση και η σχολική αποτυχία .
- ▶ Να δημιουργείται ένα συμμετοχικό, συμπεριληπτικό και ασφαλές περιβάλλον μάθησης
- ▶ να κατανοήσουν τις διαφορετικές διδακτικές μεθοδολογίες που βοηθούν στην ενταξιακή διαδικασία
- ▶ να κατανοήσουν το εύρος των προσεγγίσεων και υλικών για να ανταποκριθούν στη διαφορετικότητα
- ▶ να κατανοήσουν, να «καταλάβουν» και «αισθανθούν» τις εμπειρίες των μαθητών Ρομά
- ▶ να γνωρίσουν πτυχές της Διδακτικής της ελληνικής ως μη επικρατούσας πολιτισμικά γλώσσας (δεύτερης γλώσσας)
- ▶ να αναπτύξουν στρατηγικές αντιμετώπισης προβλημάτων συμπεριφοράς

Σχηματική παρουσίαση επιμόρφωσης

Περιγραφή	Στόχοι	Πηγές - Σημειώσεις
Συζήτηση ως προς την ερώτηση: Τι είναι η ετερότητα; Η συζήτηση επικεντρώνεται στην ετερότητα σε σχέση με την εθνοτική καταγωγή, την εθνικότητα, τη γλώσσα, τη θρησκεία, την κοινωνική τάξη κλπ.	Να κατανοήσουν ότι η ετερότητα είναι χαρακτηριστικό στοιχείο των κοινωνιών.	Υλικό από Γ. Καραγιώργη & Λ. Σημεού & Γ. Νικολάου (2009)
Παρουσίαση: Γνώσεις, αξίες και δεξιότητες στη διαπολιτισμική εκπαίδευση Ανάλυση εννοιών: αφομοίωση, πολυπολιτισμικότητα (πολιτισμικός σχετικισμός), διαπολιτισμικό-τητα Ορισμός της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης Διάκριση μεταξύ πολυπολιτισμικό-τητας και διαπολιτισμικό-τητας Οι εκπαιδευόμενοι σε ομάδες των τριών ατόμων εργάζονται σε σχέση με την ερώτηση: «Πώς θα μπορούσα να προωθήσω τις αρχές της διαπολιτισμικό-τητας στο σχολείο μου (συγκεκριμένα μέτρα και πρακτικές);»	Να διακρίνουν τους τρόπους διαχείρισης της ετερότητας, μέσα από τα διάφορα μοντέλα: αφομοιωτικό μοντέλο, πολιτισμικός σχετικισμός, διαπολιτισμικότητα Να κατανοήσουν τη διαφορά μεταξύ πολυπολιτισμικής και διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.	

Οι εκπαιδευόμενοι συζητούν τους όρους: ενσυναίσθηση (empathy), αλληλεγγύη, διαπολιτισμικός σεβασμός, εθνικισμός -πατριωτισμός. Παρέχονται παραδείγματα. Αναλύεται η έννοια της ισοτιμίας των πολιτισμών (cultures) και του μορφωτικού-πολιτισμικού κεφαλαίου. Γίνεται διάκριση μεταξύ «ισοτιμίας» και «ισότητας». Συζήτηση για τον όρο «ισότητα ευκαιριών». Παρέχονται παραδείγματα.	Να εξοικειωθούν με βασικές αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης όπως: ενσυναίσθηση, αλληλεγγύη, διαπολιτισμικός σεβασμός, απόρριψη του εθνικιστικού τρόπου σκέψης. Να κατανοήσουν τις έννοιες: ισοτιμία των πολιτισμών, ισοτιμία του μορφωτικού και πολιτισμικού κεφαλαίου των συνανθρώπων τους, ισότητα ευκαιριών, κοινωνική συνοχή.	
Συζήτηση ενός μοντέλου διαπροσωπικής επικοινωνίας, το οποίο βασίζεται πάνω στην καταπολέμηση των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων. Οι εκπαιδευόμενοι παρέχουν παραδείγματα. Οι εκπαιδευτές ξεκαθαρίζουν ότι η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση δεν επιδιώκει να αλλάξει τον άλλο, αλλά να δημιουργήσει προϋποθέσεις εποικοδομητικής συνεργασίας. Οι εκπαιδευόμενοι θα φέρουν τα δικά τους διαπολιτισμικά περιστατικά και θα τα συζητήσουν ως μελέτες περίπτωσης. Αν είναι δυνατόν, τα περιστατικά αυτά να αναφέρονται στους Ρομά. Οι εκπαιδευόμενοι περιγράφουν τα περιστατικά, χρησιμοποιώντας μη επικριτική γλώσσα και συζητούν πώς τα περιστατικά αυτά σχετίζονται με τις δικές τους πολιτισμικές πεποιθήσεις.	Να συνειδητοποιήσουν ότι οι διαπολιτισμικές δεξιότητες απαιτούν αυτογνωσία και αναγνώριση των δικών τους στερεοτύπων και προκαταλήψεων. Να κατανοήσουν πώς και γιατί δημιουργούνται τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις και πώς αυτά παρεμποδίζουν την επικοινωνία.	
Συζήτηση σχετικά με τις εντυπώσεις των εκπαιδευομένων. «Πώς πιστεύουν ότι άλλαξαν και πώς αυτό θα μεταφερθεί στη διδακτική πράξη;»	Να ευαισθητοποιηθούν στα θέματα της ετερότητας. Να είναι σε θέση να ασκούν αυτοκριτική στις στάσεις τους και τη συμπεριφορά τους. Να μπορούν να «μεταφράζουν» τη διαπολιτισμική κατάρτιση σε διαπολιτισμικές δεξιότητες και διδακτική αποτελεσματικότητα	
Παρουσίαση υλικών (λίστα από αρχείο)	Να έρθουν σε επαφή με υλικά και προσεγγίσεις	

Περιγραφή	Στόχοι	Πηγές - Σημειώσεις
Σε μικρές ομάδες: Οι συμμετέχοντες θα αναλογιστούν ποιοι είναι οι μαθητές που μιλούν την επικρατούσα γλώσσα ως πρόσθετη γλώσσα και τι αυτό σημαίνει στην πράξη (συμπεριλαμβανομένου και του ποιες άλλες γλώσσες μιλούν) Αναφορά στο θέμα της ανώτερης θέσης που κατέχουν κάποιες γλώσσες σε σχέση με άλλες και στη σημασία της δημιουργίας γλωσσικού προφίλ για κάθε παιδί, ώστε να αποφευχθούν υποθέσεις σε σχέση με τη χρήση της γλώσσας από κάθε παιδί. Συζήτηση	Να αρχίσουν να χρησιμοποιούν (μέσα στην τάξη και στο σχολικό περιβάλλον) γλώσσα που ενισχύει την ένταξη. Να μειώσουν τις συγκρούσεις και τις σχετικές με αυτές συμπεριφορές.	Υλικό από Γ. Καραγιώργη & Λ. Σημενού & Γ. Νικολάου (2009), σ.59 κ.ε.

4.5.1. Διδακτική πράξη και συμπερίληψη: Διαπολιτισμικές Δεξιότητες

Στόχοι

Οι εκπαιδευτικοί:

- ▶ Να δίνουν κίνητρο και ερεθίσματα σε όλους τους μαθητές ώστε να εμπλακούν στη μάθηση ατομικά και σε συνεργασία με άλλους
- ▶ Να εντάσσουν την κοινωνικό-πολιτισμική διαφορετικότητα / ποικιλία στην ανάπτυξη του αναλυτικού προγράμματος και θεσμικού πλαισίου
- ▶ Να επιλέγουν και να τροποποιούν διδακτικές μεθόδους για τις μαθησιακές ανάγκες των μαθητών
- ▶ Οι εκπαιδευτικοί να κατανοήσουν πως μπορούν να αντιμετωπίσουν τη χρήση των στερεοτύπων
- ▶ Οι εκπαιδευτικοί να κατανοήσουν πώς να αντιμετωπίζουν φαινόμενα ρατσισμού, προκαταλήψεις και πως αποφεύγονται πιθανές συγκρούσεις

Σχηματική παρουσίαση επιμόρφωσης

Περιγραφή	Στόχοι	Πηγές - Σημειώσεις
Στη δραστηριότητα αυτή οι εκπαιδευόμενοι καλούνται να αναλογιστούν πώς αντιλαμβάνονται την ένταξη και δημιουργία ενός μαθησιακού περιβάλλοντος ένταξης. Καλούνται να σκεφτούν στρατηγικές* για στήριξη μιας ομάδας μαθητών που θεωρούνται ότι έχουν επιπρόσθετες ανάγκες. Η ομάδα αυτή μπορεί να περιλαμβάνει: α) μαθητές των οποίων η μητρική γλώσσα είναι διαφορετική από τη γλώσσα του σχολείου, β) προικισμένα παιδιά, γ) παιδιά με συναισθηματικά προβλήματα ή προβλήματα συμπεριφοράς, δ) παιδιά με φυσικές ή αισθητηριακές αναπηρίες, γλωσσικές και επικοινωνιακές ανάγκες, μαθησιακές δυσκολίες κλπ. Οι συμμετέχοντες καλούνται να σκεφτούν το βαθμό στον οποίο οι πιο πάνω κατηγορίες σχετίζονται με την ομάδα των Ρομά παιδιών στο σχολείο τους. Στη συνέχεια σε ομάδες μπορούν να σκεφτούν στρατηγικές με τις οποίες μπορούν να στηρίξουν αυτά τα παιδιά. Ποιες δυσκολίες αντιλαμβάνονται στην ανάπτυξη και εφαρμογή των στρατηγικών αυτών; Συζήτηση για τις στρατηγικές.	Να συνειδητοποιήσουν τις διαφορετικές διδακτικές μεθοδολογίες που ενισχύουν την ένταξη στη μαθησιακή κοινότητα. Να αναπτύξουν κατανόηση και ενσυναίσθηση για τις εμπειρίες των μαθητών Ρομά στο σχολείο. Να αντιμετωπίσουν τα στερεότυπά τους. Να αναπτύξουν στρατηγικές για αντιμετώπιση του ρατσισμού, των προκαταλήψεων και των πιθανών συγκρούσεων.	Υλικό από Γ. Καραγιώργη & Λ. Σημεού & Γ. Νικολάου (2009), σ.59 κ.ε.

*Ενδεικτικές στρατηγικές που θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο συζήτησης

- ▶ Επιτρέψτε στους μαθητές να εργαστούν στο δικό τους προσωπικό χώρο.
- ▶ Δομείστε τη μαθησιακή διαδικασία σε μικρότερες φάσεις, αναλύοντας τις δραστηριότητες σε μικρότερα βήματα.
- ▶ Δώστε οδηγίες σε κάθε στάδιο.
- ▶ Δείξτε τι ακριβώς θέλετε να κάνουν οι μαθητές.
- ▶ Δώστε διαλείμματα μεταξύ των δραστηριοτήτων.
- ▶ Υποστηρίξτε τις γραπτές δραστηριότητες δίνοντας εννοιολογικούς χάρτες, σκελετό για το κείμενο, λίστες με σχετικό λεξιλόγιο, κάρτες κλπ.
- ▶ Ελέγξτε το βαθμό κατανόησης των παιδιών ζητώντας τους να επαναλάβουν τι πρέπει να κάνουν ή να αναφέρουν τρία πράγματα που έμαθαν από το μάθημα.
- ▶ Δώστε επιλογές στην παρουσίαση των εργασιών των παιδιών εκτός από τη γραπτή μορφή, π.χ. χρήση της τεχνολογίας και παρουσίαση με οπτικοακουστικά μέσα.
- ▶ Χρησιμοποιήστε πολυτροπικά κείμενα και διαφορετικά μέσα αναπαράστασης μιας πληροφορίας.
- ▶ Δώστε ευκαιρίες για εργασία σε ζευγάρια, ομάδες, όλη την τάξη και εξατομικευμένα.
- ▶ Δώστε άμεσα θετική ενίσχυση και ανατροφοδότηση για επιβράβευση της προσπάθειας και των αποτελεσμάτων.
- ▶ Δώστε ευκαιρίες για επανάληψη και εμπέδωση της γνώσης π.χ. ενισχυτική διδασκαλία εκ των προτέρων

Πηγές

- Γ. Καραγιώργη & Λ. Σημεού & Γ. Νικολάου (2009) Ενδοϋπηρεσιακή Κατάρτιση των Εκπαιδευτικών για την Ένταξη των Ρομά στην Εκπαίδευση: Εγχειρίδιο Κατάρτισης. Λευκωσία : Comenius Project
- U. Wol- Jontofsohn & H. Zylu-Haziri (Ed) (2015 Guidelines For Teachers For Social Inclusion Of Roma, Ashkali And Egyptians In Schools Pristina: EU &European Committee

4.5.2. Διδακτική πράξη και συμπερίληψη: Διαπολιτισμική Επικοινωνία

Η πραγματικότητα στο σχολείο, όντας πολύχρωμη, πλουραλιστική και πολυπολιτισμική, προϋποθέτει την ανάπτυξη μια ικανότητας που συχνά αναφέρεται ως Διαπολιτισμική Επικοινωνία. Η κατανόηση της πολιτισμικής ετερότητας και η ανάπτυξη των ικανοτήτων που επιτρέπουν σε εκπαιδευτικούς και μαθητές να οργανώσουν την κοινωνική αλληλεπίδραση μεταξύ τους με όρους συναίνεσης, συνεργασίας και αλληλοσεβασμού αποτελούν βασικές πτυχές της Διαπολιτισμικής Επικοινωνίας.

Στόχοι

Οι εκπαιδευτικοί:

- ▶ Ότι η οργάνωση του εκπαιδευτικού έργου που βασίζεται στη Διαπολιτισμική Επικοινωνία στοχεύει στη δημιουργία συνθηκών που επιτρέπουν την ενδυνάμωση των μαθητών, την έκφραση και κατανόηση της διαφορετικότητας, την ενθάρρυνση της σχολικής συμμετοχής, την ευαισθητοποίηση και την ανάπτυξη της ενσυναίσθησης μεταξύ των μαθητών/τριων αλλά και των εκπαιδευτικών. Ο ρόλος του/της εκπαιδευτικού σε αυτήν τη διαδικασία είναι καίριος και προϋποθέτει τόσο τον επαναπροσδιορισμό των τρόπων και των μεθόδων κοινωνικής αλληλεπίδρασης στο σχολείο.
- ▶ Ότι ο εκπαιδευτικός «διδάσκει» καθημερινά με το παράδειγμα και τις αξίες του, τον τρόπο με τον οποίο εκτιμά τα δεδομένα και αντιδρά σε διάφορες περιστάσεις, καθώς επίσης και με τη στάση του απέναντι στα βασικά χαρακτηριστικά των μαθητών του (προσωπικές εμπειρίες, ανάγκες, ταλέντα).
- ▶ Την ιδιαίτερη σημασία των ειδικών εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, που αποσκοπούν στην ανάπτυξη ευκαιριών θετικής αλληλεπίδρασης μεταξύ των μελών της σχολικής τάξης.

Σχηματική παρουσίαση επιμόρφωσης

Περιγραφή	Στόχοι	Πηγές - Σημειώσεις
Επαφή και γνωριμία παραδείγματα εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων: Οι δραστηριότητες με βιωματικό και ομαδοσυνεργατικό χαρακτήρα συνδέονται με το θεωρητικό πλαίσιο σημαντικών παιδαγωγικών και διδακτικών προτάσεων (J. Dewey – J. Bruner) και μπορούν να στηριχθούν σε περιβάλλον τυπικής αλλά και μη τυπικής εκπαίδευσης. Παραδείγματα εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων που ευνοούν την ανάπτυξη διαπολιτισμικής επικοινωνίας: 1. τα παιχνίδια ρόλων (οι μαθητές υποδύονται χαρακτήρες και αλληλεπιδρούν αυτοσχεδιάζοντας με βάση την προσωπική τους εμπειρία), 2. οι αγώνες επιχειρηματολογίας (η ομάδα χωρίζεται με βάση τη στάση ή τη θεώρηση των μαθητών απέναντι σε ένα σκοπίμως αμφιλεγόμενο ζήτημα και γίνεται προβολή και αντιπαράθεση επιχειρημάτων), 3. οι προσομοιώσεις (οι μαθητές αναλαμβάνουν ρόλους με σκοπό να βιώσουν όσο γίνεται πιο ρεαλιστικά μια κατάσταση	Να κατανοήσουν ότι τέτοιες εκπαιδευτικές δραστηριότητες 1. (α) προσφέρουν στους μαθητές τη δυνατότητα • να κατανοήσουν με προσωπικό και ζωντανό τρόπο τα γνωστικά αντικείμενα, • να αναπτύξουν την ικανότητα αποτελεσματικής συνεργασίας, • να δοκιμάσουν νέες στρατηγικές ανάλυσης και χειρισμού του κοινωνικού δυναμικού της ομάδας στην οποία ανήκουν, 2. (β) δημιουργούν τέλος συνθήκες ενσυναίσθησης, αναστοχασμού και αυτογνωσίας	ΤΣΙΡΩΝΗΣ Χ. Κοινωνική αλληλεπίδραση και κοινωνικές σχέσεις στο σχολείο. Στο Ζ. Παπανασούμ (2008) Οδηγός Επιμόρφωσης - Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και Αγωγή. Θεσσαλονίκη: ΥΠΑΙΘ-ΕΠΕΑΕΚ σ. 126

4.5.3. Διδακτική πράξη και συμπερίληψη: Στρατηγικές/Μέθοδοι Διδασκαλίας

Σε ό,τι αφορά τις μεθόδους διδασκαλίας είναι δυνατόν να **εντοπιστούν συγκεκριμένες πρακτικές** που συμβάλουν στην ενεργό και δημιουργική μάθηση και στη διαπολιτισμική επικοινωνία

Στόχοι

Οι εκπαιδευτικοί να κατανοήσουν την αξία των στρατηγικών που μπορούν να συμβάλουν στη διαπολιτισμική επικοινωνία και κατ'έπекταση στην συμπερίληψη των παιδιών Ρομά στο σχολείο.

Περιγραφή	Στόχοι	Πηγές - Σημειώσεις
Πρακτικές που συμβάλουν στη δημιουργική μάθηση και διαπολιτισμική επικοινωνία: • Η διαχείριση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης στην τάξη με συνεχείς προκλήσεις, ερωτήσεις και επαναδιατύπωση σημαντικών όρων, καθώς αυξάνει τη συμμετοχή και το ενδιαφέρον των μαθητών • Η παρουσίαση των νέων πληροφοριών με σαφήνεια • Η εξήγηση των στόχων στους μαθητές (τι δηλαδή ακριβώς πρέπει να μάθουν, με ποιον τρόπο και για ποιον λόγο) και • η σωστή εκτίμηση του χρόνου που απαιτείται κάθε φορά για αυτήν την διαδικασία • η ανάπτυξη στρατηγικών διαφοροποιημένης διδασκαλίας στη σχολική τάξη με στόχο να ανταποκριθεί η διδασκαλία στις ανάγκες των μαθητών. Οι στρατηγικές αυτές αποσκοπούν στην ενδυνάμωση του μαθητή, ώστε να νοηματοδοτήσει ο ίδιος τη διαδικασία μάθησης καθώς και τη συμμετοχή του στο σχολείο. Ως αρχές που μπορούν να δημιουργήσουν ένα περιβάλλον μάθησης που συντείνει στην συμπεριληπτική διαδικασία, μπορούν να αναφερθούν οι παρακάτω: • η κινητοποίηση της αυτενέργειας των μαθητών και της συνεργασίας • οι αναφορές στη δική τους «διαφορετική» από των πολλών πραγματικότητα, • η σύνδεση της γνώσης με την κοινωνία που περιβάλλει το σχολείο, • η αξίωση της προσφοράς των μαθητών στη διδακτική διαδικασία, • η διερεύνηση των μεθόδων μάθησης (μαθαίνω πώς να μαθαίνω) Η χρήση επίκαιρων κειμένων (ημερήσιος Τύπος, η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού κ.λπ), τα project, η έρευνα των μαθητών είναι λίγα μόνο παραδείγματα διδακτικών επιλογών με άμεση αναφορά στις παραπάνω αρχές.	Οι στρατηγικές αυτές αποσκοπούν στην ενδυνάμωση του μαθητή, ώστε να νοηματοδοτήσει ο ίδιος τη διαδικασία μάθησης καθώς και τη συμμετοχή του στο σχολείο.	ΤΣΙΡΩΝΗΣ Χ. Κοινωνική αλληλεπίδραση και κοινωνικές σχέσεις στο σχολείο. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού στην ενσωμάτωση των μαθητών στο Ζ. Παπαναούμ (2008) Οδηγός Επιμόρφωσης - Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και Αγωγή. Θεσσαλονίκη: ΥΠΑΙΘ-ΕΠΕΑΕΚ σ. 135

Είναι απαραίτητη η διακριτή αναφορά στην εκπαιδευτική διαδικασία που περιλαμβάνει την υλοποίηση εκπαιδευτικού προγράμματος από μαθητές – project- η οποία μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στη διαδικασία της συμπερίληψης των παιδιών Ρομά στο σχολείο

Στόχος

Οι Εκπαιδευτικοί να κατανοήσουν ότι

- Μπορεί να δοθεί η ευκαιρία σε μαθητές Ρομά που συνήθως θεωρούνται ότι κινούνται στην «περιφέρεια» της σχολικής αλληλεπίδρασης, ότι είναι απομονωμένοι, ή ότι έχουν αρ-

νητική συμπεριφορά, να συνεργαστούν με μαθητές της τάξης που έχουν διαφορετική θεώρηση για το σχολείο ή ακόμη και διαφορετικό status στην ομάδα της τάξης.

- Είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν μέθοδοι εργασίας με ομάδες, ώστε να αυξηθούν οι δυνατότητες θετικής αλληλεπίδρασης μεταξύ μαθητών που αναλαμβάνουν ένα κοινό εκπαιδευτικό πρόγραμμα (project).

Σχηματική παρουσίαση επιμόρφωσης

Περιγραφή	Στόχοι	Πηγές - Σημειώσεις
Ο εκπαιδευτικός είναι καλό να χρησιμοποιήσει εκπαιδευτικές μεθόδους δημιουργίας ομάδων με κριτήρια διαφορετικά από αυτά των φιλικών σχέσεων. Οι ομάδες αυτές μπορούν να αναλάβουν στη συνέχεια τη διερεύνηση και παρουσίαση μιας θεματικής κοινού ενδιαφέροντος. Σημαντικοί παράγοντες στη θετική κινητοποίηση των μαθητών είναι η προβολή της αξίας που αποδίδεται στο έργο τους και η αναγνώριση της προσπάθειάς τους. Είναι αναγκαίο δηλαδή το έργο που καλούνται να επιτελέσουν οι μαθητές να σχετίζεται με τα ενδιαφέροντά τους και να ανοίγει τα περιθώρια αναγνώρισης της δημιουργικότητας και των ταλέντων τους. Άρα και στο επίπεδο της γνωριμίας με την κουλτούρα των Ρομά μπορεί η θεματική ενός τέτοιου εκπαιδευτικού προγράμματος να σχετίζεται με αυτή. Το project, ως ένα μικρό εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή μια δημιουργική εργασία έρευνας, ανάλυσης, σύνθεσης και παρουσίασης, επιτελείται από τους ίδιους τους μαθητές και αποτελεί μια πολύ καλή ευκαιρία συνεργατικής μάθησης σε ένα πλαίσιο διερεύνησης που εγγίζει τα ενδιαφέροντα των συμμετεχόντων. Βασικά στάδια στην ολοκλήρωση ενός εκπαιδευτικού προγράμματος-project είναι: α) ο ορισμός του θέματος: προβληματισμός, διερεύνηση, επιλογή θέματος, β) ο προγραμματισμός διδακτικών δραστηριοτήτων: χρονικός προγραμματισμός και συγκρότηση των ομάδων με κοινή απόφαση μαθητών και εκπαιδευτικών. Η δημιουργία ομάδων βασίζεται σε κοινά ενδιαφέροντα και μπορεί να πραγματοποιηθεί με μεθόδους της μη -τυπικής εκπαίδευσης ώστε να είναι ευχάριστη, δίκαιη και δημιουργική διαδικασία, γ) η συμμετοχική υλοποίηση - διεξαγωγή του εκπαιδευτικού προγράμματος και δ) η παρουσίαση και αξιολόγηση των αποτελεσμάτων.	να δοθεί η ευκαιρία σε μαθητές Ρομά να συνεργαστούν με μαθητές ώστε να αυξηθούν οι δυνατότητες θετικής αλληλεπίδρασης μεταξύ μαθητών	ΤΣΙΡΩΝΗΣ Χ. Κοινωνική αλληλεπίδραση και κοινωνικές σχέσεις στο σχολείο. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού στην ενσωμάτωση των μαθητών στο Ζ. Παπαναούμ (2008) Οδηγός Επιμόρφωσης - Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και Αγωγή. Θεσσαλονίκη: ΥΠΑΙΘ-ΕΠΕΑΕΚ σ. 133-134

4.6

ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Στόχοι

Οι εκπαιδευτικοί:

- ▶ να κατανοήσουν ότι το σχολείο εκτός από τις μαθησιακές ευκαιρίες πρέπει να προσφέρει και κοινωνικές. Δίνει τη δυνατότητα στα παιδιά να έχουν εμπειρίες με υπευθυνότητα και κοινωνική ενασχόληση (engagement) από όλους τους εταίρους / εμπλεκόμενους στην διαδικασία
- ▶ να κατανοήσουν ότι το σχολείο δεν πρέπει να παραμένει απομονωμένο κοινωνικά νησί και είναι συνδεδεμένο με την τοπική κοινότητα (ανάπτυξη σχέσεων με εξωτερικούς εταίρους και να αναλαμβάνουν δράσεις από κοινού όπως αθλητισμού και πολιτισμού)
- ▶ να κατανοήσουν τη σημασία για την ενεργή συμμετοχή διευθυντή, διδασκόντων γονιών και κοινότητας
- ▶ να κατανοήσουν ότι με τη συμμετοχική προσέγγιση προωθείται και η αρχή της μη-διάκρισης και της κοινωνικής ένταξης και των παιδιών και των οικογενειών τους
- ▶ να κατανοήσουν ότι από νωρίς τα παιδιά μπορούν και πρέπει αναλαμβάνουν τις ευθύνες τους ως μέλη της κοινότητας (συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων, ρόλος ηγέτη, υποστήριξη των άλλων και εφαρμογή στην πράξη των αξιών του σχολείου.
- ▶ να κατανοήσουν την αξία της συμμετοχής (involvement) των γονέων – αν οι γονείς είναι αποκλεισμένοι θα είναι αποκλεισμένα και τα παιδιά
- ▶ να κατανοήσουν πώς να επικοινωνούν και να εξηγούν το σύστημα και τη λειτουργία του σχολείου άμεσα, απλά και κατανοητά στους γονείς

Παράδειγμα δράσης ως προς τη συμμετοχική προσέγγιση

Η οργάνωση «Ανοικτής Ημέρας» μπορεί να δώσει την ευκαιρία συμμετοχής όλων των παιδιών στη σχολική ζωή και να αναδείξει τον πλούτο και την ποικιλομορφία της σχολικής κοινότητας. Στην ημέρα αυτή το σχολείο ανοίγει τις πόρτες του στην τοπική κοινωνία (κατά προτίμηση σε αργία ή Σαββατοκύριακο, ώστε να μπορούν οι εργαζόμενοι γονείς να προσέλθουν). Στη διάρκεια αυτής της ημέρας παρουσιάζονται εργασίες, δημιουργήματα πολιτιστικών ομάδων, αθλητικοί αγώνες και καλλιτεχνικές εκδηλώσεις των μαθητών και γίνεται αναφορά στην πολυεπίπεδη δυναμική και τον πολυσυλλεκτικό-παραγωγικό χαρακτήρα του πολιτισμικού και κοινωνικού κεφαλαίου του σχολείου. Σημαντικό σε αυτή την πρωτοβουλία είναι να αποδοθεί με σεβασμό η ιδιαιτερότητα της κουλτούρας Ρομά. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού σε αυτήν την περίπτωση είναι αυτός του εμπνευστή και του διευκολυντή της μάθησης μέσα από τον εμπλουτισμό του εκπαιδευτικού περιβάλλοντος, την ενθάρρυνση και την υποστήριξη των μαθητών.

Επικοινωνία με γονείς - Συμπεριφορά

Κατά τις συναντήσεις με τους γονείς οι εκπαιδευτικοί είναι αποτελεσματικό να φέρονται με επαγγελματισμό,

- ▶ να είναι δηλαδή καλά προετοιμασμένοι να αντιμετωπίσουν έναν γονέα.
- ▶ Να διαθέτουν συγκεκριμένα και καταγεγραμμένα στοιχεία για το κάθε παιδί,
- ▶ να είναι εγκάρδιοι, χαλαροί, θερμοί, με χειραψία.

Ο γονέας είναι καλό να ακούει πρώτα θετικά σχόλια για ό,τι ξεχωριστό και όμορφο στοιχείο διαθέτει το παιδί του, να του δίνεται η ευχέρεια να εκφράσει όποιες εντυπώσεις μεταφέρει το παιδί στο σπίτι, θετικές και αρνητικές, να εκμυστεύει ο εκπαιδευτικός τα συναισθήματα που εκφράζει το παιδί για το σχολείο και τυχόν προβλήματα που αντιμετωπίζει και δεν έχουν υποπέσει στην αντίληψη του. Στη συνέχεια εκθέτει και ο ίδιος τις παρατηρήσεις του για τις επιδόσεις και τη συμπεριφορά του παιδιού αναλυτικά και ανταλλάσσονται απόψεις για την παραπέρα προσπάθεια και των δύο πλευρών, προκειμένου να επιλυθεί κάποιο πρόβλημα, αν υπάρχει.

Στόχος είναι οι γονείς αισθάνονται τον εκπαιδευτικό σύμμαχο του παιδιού τους και δικό τους. Καλό είναι να δηλώνει ο εκπαιδευτικός ότι η συνάντηση ήταν χρήσιμη και να ανανεώνει τη συνάντηση. Αν ο γονέας φεύγει ικανοποιημένος από την επίσκεψη στο σχολείο, έχει περισσότερες πιθανότητες να ξαναέρθει με διάθεση συνεργασίας, παρά αν φεύγει ντροπισμένος και ταπεινωμένος. Στις κατ'ιδίαν συναντήσεις με τους γονείς εξατομικεύεται η περίπτωση κάθε μαθητή, γεγονός το οποίο δεν συμβαίνει σε μια γενική συγκέντρωση των γο-

Περιγραφή	Στόχοι	Πηγές - Σημειώσεις
Ο Διευθυντής και ο Σύλλογος Διδασκόντων διαμορφώνουν πλαίσιο συνεργασίας, όπου ζητούμενο είναι η διαμόρφωση Σχεδίων Δράσης με άξονα την ένταξη και τη συμπερίληψη.	Η συνδιαμόρφωση Σχεδίων Δράσης και η ανάπτυξη μηχανισμού παρακολούθησης και αναθεώρησής τους.	Βλ. Ενότητα 2 του παρόντος Οδηγού

νέων, όσο καλά και εμπεριστατωμένα και αν γίνει μια παιδαγωγική διάλεξη από τον διευθυντή ή έναν επιλεγμένο εκπαιδευτικό.

Ενδεικτικές αρχές οι οποίες είναι καλό να τηρούνται κατά τις συναντήσεις των εκπαιδευτικών με τους γονείς

1. Ο εκπαιδευτικός ποτέ δεν αποθαρρύνει εντελώς έναν γονέα για τις ικανότητες του παιδιού του.
2. Ο εκπαιδευτικός πάντοτε βρίσκει κάποια θετικά σημεία είτε της προσωπικότητας είτε των επιδόσεων του παιδιού σε οποιοδήποτε μάθημα ή σε άλλες δραστηριότητες και τις επισημαίνει στους γονείς, προκειμένου να επιτύχει μια θετική ανατροφοδότηση.
3. Ο εκπαιδευτικός αποφεύγει τη χρήση πολύ αρνητικών χαρακτηρισμών.

Στους γονείς Ρομά που ενδεχομένως έχουν δυσκολίες επικοινωνίας, είναι αυτονόητη η επίδειξη ανοχής και υπομονής, προκειμένου να μεταφερθούν και να κατανηθούν σωστά τα εκατέρωθεν μηνύματα.

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να ενημερώσει τους γονείς, σχετικά με τους διάφορους τύπους σχολείων που λειτουργούν, την εκπαίδευση, τις ακαδημαϊκές και επαγγελματικές προοπτικές που προσφέρουν και να τους παρέχει έτσι τη δυνατότητα προγραμματισμού και εναλλακτικών επιλογών εκπαίδευσης των παιδιών τους.

Ο εκπαιδευτικός καλό είναι να ενθαρρύνει τους γονείς αυτούς, αφού τους ενημερωθούν αναλόγως, να συμμετέχουν στους συλλόγους γονέων, προκειμένου να επιλύουν αποτελεσματικότερα κάποια από τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα παιδιά τους στο σχολείο, όπως είναι ο ρατσισμός.

Πηγές

U. Wol- Jontofsohn & H. Zylu-Haziri (Ed) (2015 Guidelines For Teachers For Social Inclusion Of Roma, Ashkali And Egyptians In Schools
Pristina: EU &European Committee

Τσιρώνης Χ. Κοινωνική αλληλεπίδραση και κοινωνικές σχέσεις στο σχολείο. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού στην ενσωμάτωση των μαθητών, Στο Ζ. Παπαναούμ (2008) Οδηγός Επιμόρφωσης - Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και Αγωγή. Θεσσαλονίκη: ΥΠΑΙΘ-ΕΠΕΑΕΚ σ. 134

Νημά Ε. Οικογενειακό περιβάλλον και σχολικές επιδόσεις σε πολυπολιτισμικές κοινωνίες. Στο Ζ. Παπαναούμ (2008) Οδηγός Επιμόρφωσης - Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και Αγωγή. Θεσσαλονίκη: ΥΠΑΙΘ-ΕΠΕΑΕΚ σ. 151

Στόχοι

Οι διευθυντές σχολείων:

- ▶ να κατανοήσουν ότι οι εκπαιδευτικοί δεν πρέπει να δουλεύουν μόνοι τους. Πρέπει να γνωρίζουν τις επιδράσεις και τις προκλήσεις του να διαχειρίζονται ένα εκπαιδευτικό οργανισμό με πολιτισμικές διαφορές
- ▶ να κατανοήσουν ότι πρέπει να καλλιεργούν ένα κλίμα / κουλτούρα σεβασμού και εμπιστοσύνης. Να δείχνουν στους εκπαιδευτικούς ότι η διαφορετικότητα είναι μια βασική πλευρά του συστήματος τους
- ▶ να κατανοήσουν ότι παίζουν σημαντικό ρόλο στην οργάνωση του σχολείου εσωτερικά, στη ρύθμιση του προγράμματος και στην υποστήριξη της νέας προσέγγισης στην τάξη ως προς το περιεχόμενο αλλά και πρακτική της διδασκαλίας

Περιγραφή	Στόχοι	Πηγές - Σημειώσεις
Οι Διευθυντές έρχονται σε επαφή με έννοιες • διαφορετικότητας • διαπολιτισμικής εκπαίδευσης • συνεργασίας και αλληλεγγύης και της σχέσης τους με την οργάνωση και λειτουργία ενός σχολείου που στοχεύει στην καλλιέργεια δημοκρατικών μελλοντικών πολιτών Οι Διευθυντές δημιουργούν το πλαίσιο και τις προϋποθέσεις για διάλογο, αναστοχασμό και από κοινού λήψη αποφάσεων με άξονα το ανοικτό και ενταξιακό σχολείο.	Οι Διευθυντές να κατανοήσουν ότι οι εκπαιδευτικοί δεν πρέπει να δουλεύουν μόνοι του πρέπει να καλλιεργούν ένα κλίμα σεβασμού και εμπιστοσύνης	Βλ. Ενότητα 2 του παρόντος Οδηγού

Ενδεικτικές Πηγές

N. Forghani-Arani, L. Cerna & M. Bannon (2019) The Lives of Teachers in Diverse Classrooms OECD Education Working Paper No. 198. OECD

U. Wol-Jontofsohn & H. Zylu-Haziri (Ed) (2015) Guidelines For Teachers For Social Inclusion Of Roma, Ashkali And Egyptians In Schools Pristina: EU &European Committee

Βαξεβάνογλου, Α. (2004), Η εξέλιξη της κοινωνικο-οικονομικής κατάστασης των Τσιγγάνων στην Ελλάδα: Ανίχνευση των παραμέτρων μεταβολής και διατήρησης της πολιτισμικής ταυτότητας στο παράδειγμα των Τσιγγάνων της Αγίας Βαρβάρας. Επιμορφωτικό υλικό στα πλαίσια του προγράμματος του ΥΠ.Ε.Π.Θ. «Ένταξη Τσιγγανοπαίδων στο Σχολείο», το οποίο υλοποιήθηκε από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων – Επ. Υπ. Αθ. Γκότοβος. [ανακτήθηκε από το διαδίκτυο: <4D6963726F736F667420576F7264202D20C1EBDFEAE720C2E1EEE5E2DCEDEF3EBEFF5206E65772E646F63> (uoi.gr)]

Εργαστήριο Έρευνας του Κοινωνικού Αποκλεισμού και της Αξιολόγησης στην Εκπαίδευση (uoi.gr)

Forghani-Arani, N., Cerna, L., & Bannon, M. (2019). The Lives of Teachers in Diverse Classrooms OECD Education Working Paper No. 198. OECD.

Καραγιώργη, Γ., Σημεού, Λ., & Νικολάου, Γ. (2009). Ενδοϋπηρεσιακή Κατάρτιση των Εκπαιδευτικών για την Ένταξη των Ρομά στην Εκπαίδευση: Εγχειρίδιο Κατάρτισης, Λευκωσία: Comenius Project.

Νημά Ε. (2008). Οικογενειακό περιβάλλον και σχολικές επιδόσεις σε πολυπολιτισμικές κοινωνίες. Στο Ζ. Παπαναούμ (2008) Οδηγός Επιμόρφωσης - Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και Αγωγή. Θεσσαλονίκη: ΥΠΑΙΘ-ΕΠΕΑΕΚ.

Τσιρώνης, Χ. (2008). Κοινωνική αλληλεπίδραση και κοινωνικές σχέσεις στο σχολείο. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού στην ενσωμάτωση των μαθητών, Στο Ζ. Παπαναούμ (2008) Οδηγός Επιμόρφωσης - Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και Αγωγή. Θεσσαλονίκη: ΥΠΑΙΘ-ΕΠΕΑΕΚ.

Wol- Jontofsohn, U., & Zylu-Haziri. H. (Eds) (2015). Guidelines For Teachers For Social Inclusion Of Roma, Ashkali And Egyptians In Schools Pristina: EU &European Committee.

05

ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΑΠΟ ΤΟ ΣΠΙΤΙ Η ΤΟ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ
ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

5.1

Η ΕΙΣΟΔΟΣ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΩΣ ΒΑΣΙΚΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ

Για να κατοχυρωθεί το βασικό δικαίωμα φοίτησης στο Δημοτικό Σχολείο, απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί η υιοθέτηση ενός ολιστικού μοντέλου, έτσι ώστε να επιτευχθεί η διευκόλυνση της ένταξης των παιδιών Ρομά στο σχολείο και η υποστήριξή τους. Απώτερος στόχος είναι πάντα να επιτευχθεί η τακτική φοίτησή τους και η πρόοδός τους.

Βασικά ερωτήματα:

- Ποιες είναι οι προϋποθέσεις φοίτησης των παιδιών Ρομά στο Δημοτικό σχολείο;
- Με ποιους τρόπους μπορούμε να τη διευκολύνουμε;

A. Θεωρητικά στοιχεία

Υιοθέτηση ολιστικού μοντέλου

Το **ολιστικό μοντέλο υγιούς ανάπτυξης** δεν περιορίζεται μόνο στη διδασκαλία ακαδημαϊκών δεξιοτήτων, αλλά αντιλαμβάνεται το παιδί ως σύνολο και έτσι του απευθύνεται, αντιμετωπίζοντας τόσο τις διανοητικές, όσο και τις ψυχοσυναισθηματικές, τις κοινωνικές, αλλά και τις σωματικές του ανάγκες. Έτσι, στο επίκεντρο αυτής της προσέγγισης τοποθετούνται τα ατομικά ακαδημαϊκά επιτεύγματα, αλλά και η συνολική ευημερία του παιδιού, μέσα από την προσωπική, συναισθηματική και κοινωνική του ανάπτυξη. Επομένως, αν οι οργανωτικές βάσεις του εκπαιδευτικού έργου στηρίζονταν στις παραπάνω αρχές, οι μαθητικές ανάγκες θα καλύπτονταν σε πολλαπλά επίπεδα.

Σύμφωνα με το ολιστικό μοντέλο το σχολείο οφείλει να προσφέρει τις παρακάτω **δυνατότητες**:

- ▶ Σταθερή σχέση εμπιστοσύνης με κάποιον σημαντικό ενήλικα (πχ. εκπαιδευτικό)
- ▶ Ανοικτό, υποστηρικτικό εκπαιδευτικό περιβάλλον
- ▶ Δεκτικότητα απέναντι στις οικογένειες των μαθητών/τριών
- ▶ Σεβασμό & ανάδειξη της γλωσσολογικής ποικιλομορφίας (όλα τα παιδιά να βλέπουν τους εαυτούς τους στις σχολικές εκδηλώσεις, στους τοίχους του σχολείου, στην παρεχόμενη γνώση)
- ▶ Αυστηρή και συνεπή στάση κατά των ρατσιστικών συμπεριφορών

- ▶ Ενίσχυση της αυτοεκτίμησης & της περηφάνιας των παιδιών
- ▶ Ανάπτυξη ισορροπημένης ταυτότητας και αισθήματος ανήκειν στο σχολείο
- ▶ Δημιουργία συνεργατικών/φιλικών σχέσεων και κλίματος εμπιστοσύνης
- ▶ Ενεργοποίηση ελπίδας και προοπτικής.

Υιοθετώντας το παραπάνω μοντέλο, στόχος είναι η διευκόλυνση της ένταξης των παιδιών Ρομά στο σχολείο και η υποστήριξή τους προκειμένου να επιτευχθεί η τακτική φοίτησή τους και η πρόοδός τους σ' αυτό. Βασικές προϋποθέσεις βέβαια αποτελούν οι:

- ▶ Χαρτογράφηση του πληθυσμού που είναι σε σχολική ηλικία
- ▶ Τακτοποίηση των αναγκών προϋποθέσεων (εμβολιασμοί, αστικοδημοτική τακτοποίηση, μετακίνηση των παιδιών, κ.λπ.) για την εγγραφή και φοίτηση των παιδιών στο σχολείο
- ▶ Ενδυνάμωση των οικογενειών και ευαισθητοποίησή τους για την αναγκαιότητα της εκπαίδευσης και το ρόλο που παίζει για την κοινωνική κινητικότητα της ομάδας²⁰.

B. Δραστηριότητες

Προτεινόμενη δραστηριότητα: να υπάρχει πίνακας ανακοινώσεων, όπου τα παιδιά θα ενθαρρύνονται να κρεμούν εικόνες ή σημειώματα που απευθύνονται είτε στις δασκάλες τους, είτε σε συμμαθητές/συμμαθήτριες τους, είτε να αναφέρονται σε κάποια θέματα που θα ήθελαν να συζητήσουν στην τάξη. Επιπλέον, προτείνουμε να υπάρχουν και πίνακες ή πλαίσια, όπου θα αναρτώνται σε καρτέλες όλα όσα μαθαίνουν καθημερινά τα παιδιά, ειδικά τον πρώτο καιρό.

Είναι καλό, επίσης, να υπάρχουν και άλλα υλικά, όπως χάρτες ή η υδρόγειος σφαίρα, αρκεί να χρησιμοποιούνται στη μαθησιακή διαδικασία ώστε να εξασκούνται σταδιακά τα παιδιά στον τρόπο χρήσης και λειτουργίας τους. Μπορεί, για παράδειγμα, να γίνει μια συζήτηση για τους τόπους καταγωγής των παιδιών ή για τα μέρη που έχουν ταξιδέψει, να εντοπίζονται ταυτόχρονα στον χάρτη οι περιοχές που αναφέρονται και τα παιδιά να διαβάσουν τα τοπωνύμια, να μετρήσουν/συζητήσουν για αποστάσεις, να μιλήσουν για μεταφορικά μέσα, κ.λπ.⁸

²⁰ Βλ. και: <http://peroma.web.auth.gr/indpagedrs02>

5.2

ΟΜΑΛΗ ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΜΕΣΩ
ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Είναι απαραίτητη η εφαρμογή παρεμβατικών προγραμμάτων και οι υποστηρικτικές δράσεις με στόχους και επιδιωκόμενα αποτελέσματα την ψυχοκοινωνική στήριξη των μαθητών/τριών Ρομά προσχολικής και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης καθώς επίσης και των οικογενειών των μαθητών/τριών αυτών και των εκπαιδευτικών των σχολείων στα οποία φοιτούν.

Βασικά ερωτήματα:

- Ποια παρεμβατικά προγράμματα και ποιες υποστηρικτικές δράσεις πρέπει να γίνουν, ώστε να επιτύχουμε την ψυχοκοινωνική στήριξη των μαθητών/τριών Ρομά προσχολικής και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης καθώς επίσης και των οικογενειών των μαθητών/τριών αυτών και των εκπαιδευτικών των σχολείων στα οποία φοιτούν;
- Ποιοι φορείς οφείλουν να εμπλακούν στις δράσεις αυτές ώστε να είναι αποτελεσματικές;

Α. Θεωρητικά στοιχεία

Υπάρχουν μια σειρά από θέματα τα οποία ίσως για την πλειοψηφία του μαθητικού πληθυσμού να είναι αυτονόητα αλλά δεν είναι για όλους. Για θέματα όπως η κάλυψη των απαραίτητων προϋποθέσεων (εμβολιασμοί και αστικοδημοτική τακτοποίηση) για την εγγραφή και φοίτηση των νηπίων Ρομά στο σχολείο, τη σύνδεση σχολείου-κοινότητας, τη δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης μεταξύ τους, την επίλυση ζητημάτων που προκύπτουν στο σχολείο ή την κοινότητα καθώς και την παρακολούθηση της κανονικότητας της φοίτησης των παιδιών οι οικογένειες Ρομά χρειάζονται ιδιαίτερη υποστήριξη²¹.

Είναι επομένως απαραίτητη η εφαρμογή παρεμβατικών προγραμμάτων και οι **υποστηρικτικές δράσεις** με στόχους και επιδιωκόμενα αποτελέσματα την ψυχοκοινωνική στήριξη των μαθητών/τριών Ρομά προσχολικής και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης καθώς επίσης και των οικογενειών των μαθητών/τριών αυτών και των εκπαιδευτικών των σχολείων στα οποία φοιτούν. Η συνεργασία ανάμεσα στους/τις διαμεσολαβητές/ριες, τις οικογένειες και το σχολείο, επι-

δίδει τη βελτίωση της δυναμικής του σχολείου και κυρίως της οικογένειας. Ο χαρακτήρας των όποιων δράσεων πρέπει να έχει ως στόχο την ανεξαρτητοποίηση των μελών των κοινοτήτων.

Για την υλοποίηση της ψυχοκοινωνικής υποστήριξης είναι αναγκαίο να γίνονται δράσεις δουλεύοντας καθημερινά: στην κοινότητα, εξασφαλίζοντας (π.χ. βοήθεια για τη διαχείριση ενδοοικογενειακών κρίσεων, διάγνωση ψυχολογικών προβλημάτων και μαθησιακών δυσκολιών και την υποστήριξη της φοίτησης των παιδιών τους, τη δημιουργία δικτύου επικοινωνίας και συνεργασίας γονέων, σχολείου, ειδικών υπηρεσιών), στο σχολείο, ώστε να υποστηρίζονται οι εκπαιδευτικοί στο έργο τους (π.χ. παρακολούθηση της τακτικής φοίτησης, σύνδεση οικογένειας-σχολείου), στις διοικητικές κρατικές και εκπαιδευτικές υπηρεσίες και φορείς (π.χ. ΟΑΕΔ, ΤΕΒΕ, Νοσοκομεία, καθώς και διευθυντές/τριες σχολείων, σχολικούς συμβούλους, προϊσταμένους, διευθυντές/τριες γραφείων εκπαίδευσης), για τη διαχείριση και διευθέτηση προβλημάτων που συναντούν οι Ρομά κατά τις επαφές τους με αυτές.

Οι διαμεσολαβητές, επίσης μπορούν να φροντίζουν για την αφύπνιση και έγκαιρη προσέλευση των παιδιών στο σχολείο, να ενημερώνονται για τη φοίτηση και την πρόοδο των παιδιών στο σχολείο, θα ενημερώνουν την οικογένεια για τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα σε σχέση με το σχολείο, και θα ενημερώνουν την κοινότητα για το ρόλο που μπορεί να παίξει στην εκπαίδευση των παιδιών και για τις δυνατότητες συμμετοχής της σε πολιτισμικά, κοινωνικά και πολιτικά δρώμενα της τοπικής κοινωνίας²².

Β. Δραστηριότητες

Δραστηριότητες ομάδων γονέων

Λέσχη Ανάγνωσης όπου διαβάζουμε ή δραματοποιούμε Αφηγήσεις. Μια αφήγηση από τον άλλο (Έλληνα Ρομά, μετανάστη Αλβανό, Ρώσο, Αφγανό κ.λπ.) και από Έλληνα για τον άλλο. Μια αφήγηση από κάποιον Έλληνα/Ελληνίδα με προκατάληψη, χωρίς προκατάληψη. Ή ένας πατέρας ή μια μητέρα μιλούν για τα παιδιά τους Ρομά και μη Ρομά. Δημιουργία (φανταστικού) μουσείου με βάση πολιτισμικά στοιχεία π.χ. Ρομά ή άλλων (Παράδειγμα ιστοσελίδα με το ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΛΑΘΟΠΛΕΚΤΙΚΗΣ ΤΩΝ ΡΩΜΑ στην ΚΟΜΟΤΗΝΗ)

Προβολή της ταινίας του Τόνυ Γκάντλιφ:

Υπάρχουν και γελαστοί τσιγγάνοι και συζήτηση με βάση την οπτική ενός Ρομά για τους Ρομά.

Λογοτεχνικά βιβλία για παιδιά και νέους τα οποία μπορούν να αξιοποιηθούν:

²¹ Βλ. ό.π. σημ.16.

²² Βλ. ό.π. σημ.16.

Κλιάφα, Μαρούλα. Ο κόσμος βαριέται να διαβάζει θλιβερές ιστορίες / Μαρούλα Κλιάφα · επιμέλεια Διονύση Βαλάση.- 2η έκδ. - Αθήνα: Κέδρος, 1993

Μάστορη, Βούλα. Τ' αυγουσιάτικο φεγγάρι / Βούλα Μάστορη. - 3η έκδ. - Αθήνα : Εκδόσεις Πατάκη, 1995.

Κοντολέων, Μάνος. Μια ιστορία του Φιοντόρ / Μάνος Κοντολέων. - 1η έκδ. - Αθήνα : Εκδόσεις Πατάκη, 2004.

Κοντολέων, Μάνος. Δε με λένε Ρεγγίνα... Άλεχ με λένε : Μυθιστόρημα / Μάνος Κοντολέων. - 1η έκδ. - Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2011.

Μανδηλαράς, Φίλιππος. Ο μεγάλος ίσκιος και οι τσιγγάνοι : Η ιστορία της τσιγγάνικης φυλής για παιδιά / Φίλιππος

Μανδηλαράς · εικονογράφηση Απόστολος Βασιλακάκης. - 1η έκδ. - Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 1999.

Ηλιόπουλος, Βαγγέλης Δ., συγγραφέας. Καφέ αηδιαστικό μπαλάκι/ Βαγγέλης Ηλιόπουλος. - 1η έκδ. - Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2003.

Μητσιάλη, Αλεξάνδρα. Θέλω να σας πω την αλήθεια! / Αλεξάνδρα Μητσιάλη · εικονογράφηση Ραφαέλλα Τσάτσι. - 1η έκδ. - Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2009. - 32σ. : εικ. · 21x14εκ. - (Βιβλία για Παιδιά και για Νέους · Χωρίς Σωσίβιο: Επίπεδο2: Ψαράκια · 15)

Μητσιάλη, Αλεξάνδρα. Με λένε Νιλουφέρ / Αλεξάνδρα Μητσιάλη · εικονογράφηση Ραφαέλλα Τσάτσι. - 1η έκδ. - Αθήνα : Εκδόσεις Πατάκη, 2010.

Σωτηράκου, Πίτσα. Το φουστάνι της Κλεοπάτρας / Πίτσα Σωτηράκου. - 5η έκδ. - Αθήνα : Εκδόσεις Πατάκη, 1996.

Μπουλώτης, Χρήστος. Η παράξενη αγάπη του αλόγου και της λεύκας / Χρήστος Μπουλώτης · εικονογράφηση Νίνα Σταματίου. - Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα, 1997.

Μουρίκη, Κατερίνα. Γκασμέντ, ο φυγάς με τη φλογέρα : Ένα μυθιστόρημα κατά της ξενοφοβίας και του ρατσισμού / Κατερίνα Μουρίκη · εικονογράφηση Σπύρος Γούσης · επιμέλεια σειράς Γιάννης Σ. Παπαδάτος. - Αθήνα: Παπαδόπουλος, 2004.

Χριστοδούλου, Πάνος. Ο Ναβίντ δεν ήρθε για διακοπές / Πάνος Χριστοδούλου · εικονογράφηση Άννα-Μαρία Παπαδημητρίου. - 1η έκδ. - Αθήνα : Κέδρος, 2007.

Χίου, Έλσα. Η νενέ η Σμυρνιά : Μυθιστόρημα / Έλσα Χίου. - 7η έκδ. - Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 2004⁹.

5.3

Η ΚΟΙΝΗ ΕΥΘΥΝΗ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΩΝ, ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΥΠΕΥΘΥΝΩΝ ΧΑΡΑΞΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ.

Όλοι οι παράγοντες της εκπαιδευτικής διαδικασίας οφείλουν να επιδιώκουν ως έναν από τους βασικότερους στόχους της σχολικής κοινότητας τη διευκόλυνση της πρόσβασης και της συστηματικής φοίτησης νηπίων Ρομά σε νηπιαγωγεία και την ομαλή τους μετάβαση στο δημοτικό σχολείο.

Βασικά ερωτήματα:

- Ποιους στόχους πρέπει να έχει η αναγκαία συνεργασία όλων των παραγόντων της εκπαιδευτικής διαδικασίας;
- Ποιες ενδοσχολικές παρεμβάσεις είναι δυνατόν να υλοποιούνται στα πλαίσια της συνεργασίας αυτής;

A. Θεωρητικά στοιχεία

Για τη διευκόλυνση της πρόσβασης και της συστηματικής φοίτησης νηπίων Ρομά σε νηπιαγωγεία και την ομαλή τους μετάβαση στο δημοτικό σχολείο, είναι απαραίτητος ο σχεδιασμός και η πραγματοποίηση ενδοσχολικών παρεμβάσεων που αποβλέπουν στη βελτίωση του μαθησιακού περιβάλλοντος μέσα από διαφοροποιημένες παιδαγωγικές προσεγγίσεις. Οι δραστηριότητες αυτές οφείλουν να βασίζονται στο αναλυτικό πρόγραμμα της προσχολικής εκπαίδευσης και απευθύνονται σε παιδιά Ρομά και μη Ρομά στο πλαίσιο του σχολικού προγράμματος, με στόχο να έχουν απήχηση σε όλα τα παιδιά και να δημιουργούν μια κοινή αφετηρία, ένα κοινό πλαίσιο αναφοράς. Σ' αυτό το πλαίσιο, η αξιοποίηση όλων των γλωσσών και πολιτισμών εντάσσονται με φυσικό και οργανικό τρόπο στη μαθησιακή διαδικασία.

Είναι αναγκαίες οι **συνεχείς παρεμβάσεις** για τη σχολική ένταξη και την υποστήριξη της τακτικής φοίτησης με κύριο στόχο τη διευκόλυνση της πρόσβασης, την ενίσχυση της παραμονής και της συστηματικής φοίτησης των παιδιών στο σχολείο με σκοπό την πρόοδό τους στην υποχρεωτική εκπαίδευση. Οι εκπαιδευτικοί διεξάγουν ενισχυτικές εκπαιδευτικές παρεμβάσεις που απευθύνονται σε παιδιά Ρομά όλων των τάξεων για την κάλυψη γνωστικών/γλωσσικών κενών

και την ενίσχυση της φοίτησης και της προόδου τους σε κάθε τάξη. Οι παρεμβάσεις διεξάγονται εντός σχολείου και εντός σχολικού προγράμματος (π.χ. στις ώρες του ολοήμερου), εντός σχολείου και εκτός σχολικού προγράμματος (μετά τη λήξη των μαθημάτων), εκτός σχολείου και εκτός σχολικού προγράμματος (στους οικισμούς και καταυλισμούς). Ενισχυτικές εκπαιδευτικές παρεμβάσεις επίσης λαμβάνουν χώρα, όπου κρίνεται αναγκαίο, με στόχο τη διευκόλυνση της **μετάβασης των μαθητών/τριών** από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο. Η ενίσχυση λοιπόν της φοίτησης μπορεί να υλοποιηθεί μέσα από διάφορες δραστηριότητες:

- ▶ **Παράλληλη στήριξη:** Ο στόχος της παράλληλης στήριξης είναι ενταξιακός. Επιδιώκεται η γνωστική και κοινωνική στήριξη των παιδιών Ρομά σε κρίσιμες φάσεις της σχολικής τους ζωής και η ισότιμη συμμετοχή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία. Παράλληλα, επιδιώκεται η ενδυνάμωση των εκπαιδευτικών των τάξεων μέσω της συνεργασίας και της ανταλλαγής επαγγελματικών εμπειριών και η αξιοποίηση καλών πρακτικών για την εκπαίδευση σε πολυπολιτισμικά σχολικά περιβάλλοντα.
- ▶ **Διαφοροποιημένες,** διαθεματικές παιδαγωγικές προσεγγίσεις με δίαυλο το θέατρο, τη μουσική, την περιβαλλοντική και ψυχοκινητική εκπαίδευση.
- ▶ **Ενισχυτικά μαθήματα:** Τα μαθήματα μπορούν να διεξάγονται εντός σχολείου αλλά εκτός σχολικού προγράμματος και σε καταυλισμούς και οικισμούς Ρομά.
- ▶ **Δημιουργία μιας τράπεζας υλικού** για την ανάπτυξη των γνωστικών δεξιοτήτων των παιδιών της Α' και Β' τάξης στη γλώσσα και τα μαθηματικά²³.

Οι διαμεσολαβητές/ριες συνεργάζονται με τους/τις εκπαιδευτικούς προκειμένου να εξασφαλιστεί: η κατάλληλη προετοιμασία των παιδιών και η μετακίνηση τους προς τα σχολεία, η τακτοποίηση αναγκαίων προϋποθέσεων (εμβολιασμοί, αστικοδημοτική τακτοποίηση, μετακίνηση των παιδιών στα σχολεία με λεωφορεία, κ.λπ.) για την εγγραφή και φοίτηση των παιδιών στο σχολείο, η ψυχολογική στήριξη των εκπαιδευτικών σε θέματα που αφορούν την εκπαίδευση παιδιών από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, η ενημέρωση των γονιών Ρομά σε σχέση με τη φοίτηση των παιδιών στο σχολείο και την ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης²⁴.

B. Δραστηριότητες

Προτεινόμενη δραστηριότητα:

Εμπλουτισμός της σχολικής βιβλιοθήκης με επιλεγμένα βιβλία παιδικής λογοτεχνίας και λειτουργία άτυπων λεσχών ανάγνωσης και «δανειστικού τμήματος».

²³ Βλ. και: <http://peroma.web.auth.gr/peroma/el/Indpagedrs02>

²⁴ Βλ. και ό.π. σημ.16.

5.4

ΚΑΤΑΛΛΗΛΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ/
ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΙΣΟΔΟ
ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ.

Βασικά ερωτήματα:

- Με ποιο τρόπο μπορεί να γίνει η κατάλληλη αξιολόγηση, ώστε να λειτουργήσει υποστηρικτικά για το παιδί κατά την έναρξη της φοίτησής του στο Δημοτικό σχολείο;
- Με ποιους τρόπους μπορούμε να επιτύχουμε την κατάκτηση της δεξιότητας της αυτοαξιολόγησης του παιδιού;
- Πώς μπορούμε σε έναν τέτοιο προσανατολισμό να χρησιμοποιήσουμε τα εργαλεία της Περιγραφικής Αξιολόγησης;

Α. Θεωρητικά στοιχεία

Όχημα της **ολόπλευρης διαγνωστικής και διαμορφωτικής αξιολόγησης** είναι η ανάπτυξη της δεξιότητας της αυτοαξιολόγησης, η οποία αποκτά υπόσταση μέσα από την ίδια την ενεργό εμπλοκή των παιδιών στη μάθησή τους. Είναι απαραίτητο, στην κατεύθυνση αυτή, να γίνονται **παιδαγωγικές παρεμβάσεις**, οι οποίες να σχεδιάζονται έτσι ώστε:²⁵

- ▶ Να αξιοποιούνται οι γνώσεις, οι εμπειρίες και τα ενδιαφέροντα των παιδιών μέσα από την αξιοποίηση ολιστικών, διαθεματικών προσεγγίσεων στη μάθηση
- ▶ Να αναδεικνύεται η δημιουργικότητα και η φαντασία των παιδιών
- ▶ Να προωθείται η ενεργητική και βιωματική μάθηση
- ▶ Να αξιοποιούνται οι διαφορετικές ικανότητες και τρόποι μάθησης των παιδιών
- ▶ Να ενθαρρύνονται οι συνεργασίες των παιδιών μεταξύ τους, των παιδιών με τους εκπαιδευτικούς και των εκπαιδευτικών μεταξύ τους και με συνεργάτες άλλων ειδικοτήτων, έτσι ώστε η μάθηση και η ανάπτυξη να επιδιώκεται από όλα τα μέλη της μαθησιακής κοινότητας.

Ερευνητές που μελέτησαν τον τρόπο που πολλά παιδιά μαθαίνουν να γράφουν και να διαβάζουν πριν πάνε στο σχολείο εντόπισαν ορισμένους **περιβαλλοντικούς παράγοντες** που τα επηρεάζουν να μάθουν την ανάγνωση και τη γραφή πρώιμα:

- ▶ Διάβασμα από ενήλικες σε παιδιά, συχνά, του ίδιου βιβλίου επανειλημμένα.
- ▶ Παρατήρηση αναγνωστών ως μοντέλα για το παιδί.
- ▶ Δυνατότητα πρόσβασης και ευχέρεια χρήσης μεγάλης ποικιλίας έντυπου λόγου.
- ▶ Εμπλοκή σε γραφή, από το «μουντζούρωμα», στην αντιγραφή και στην ελεύθερη γραφή.
- ▶ Θετική στάση του ενήλικα στο παιδί, στην προσπάθειά του να διαβάσει και να γράψει.

Με βάση τα παραπάνω ευρήματα, ένας μεγάλος αριθμός μελετών προτείνει τον τρόπο που πολλά παιδιά μαθαίνουν ανάγνωση και γραφή πρώιμα με αυτορρυθμιστικές και μιμητικές διαδικασίες, ως πρότυπο για τον τρόπο διδασκαλίας της ανάγνωσης και της γραφής. Ο Goodman (1986) περιγράφοντας το **περιβάλλον μιας ολιστικής τάξης** γράφει «σε μια ολιστική τάξη υπάρχουν βιβλία, περιοδικά, εφημερίδες, λεξικά, αρχεία, επιγραφές, συσκευασίες, ταμπέλες, αφίσες, και οποιοδήποτε άλλο είδος κατάλληλου έντυπου λόγου. Οι μαθητές/τριες κερδίζουν από όλα τα είδη του γραπτού λόγου που είναι κατάλληλος για τα ενδιαφέροντά τους και για το πρόγραμμα. Οι τάξεις της πρωτοβάθμιας έχουν κουτιά ταχυδρομείου, κέντρα γραφής με ένα μεγάλο εύρος χαρτιών και υλικών γραφής, γωνιά βιβλιοθήκης, πάγκο εφημερίδων, και κατάλληλες ταμπέλες για όλα. Κανείς δεν είναι πολύ μικρός για να συμμετέχει στη δημιουργία του περιβάλλοντος γραμματισμού, είτε υπαγορεύοντας μια ιστορία, μια ταμπέλα, που θα κρεμάσει στον πίνακα ανακοινώσεων, ή έστω, απλά αποκτώντας την εμπειρία πώς λειτουργεί ένα τέτοιο περιβάλλον»²⁶.

Σε ό,τι αφορά στην **ανάγνωση** προτείνονται:

Μεγαλόφωνο διάβασμα (reading aloud): Πρόκειται για καθημερινή δραστηριότητα που σκοπό έχει να βελτιώσει την ικανότητα συγκέντρωσης του παιδιού, να πλουτίσει το λεξιλόγιό του, να ενισχύσει την ικανότητα κατανόησης κειμένων, και γενικά να επιδράσει στη διαμόρφωση ευνοϊκής στάσης απέναντι στο διάβασμα. Είναι μια απλή πρακτική που ωστόσο προσφέρει ένα ισχυρότατο μοντέλο, καθώς το παιδί, μέσα σ' ένα φιλικό μη απειλητικό περιβάλλον, βλέπει το δάσκαλο ή τη δασκάλα του να διαβάζει με ενθουσιασμό και χρώμα κείμενα παιδικής λογοτεχνίας. Η ιδέα είναι να γίνει το παιδί κοινωνός της διαδικασίας ανάγνωσης, με μακροπρόθεσμο στόχο, να μάθει να απολαμβάνει και να εκτιμά το διάβασμα.

Από Κοινοῦ Διάβασμα (Shared Reading): Πρόκειται για μια εμπειρία ανάγνωσης κατά την οποία ο/η μαθητής/τρια καλείται να μοιραστεί μ' έναν πιο έμπειρο από αυτόν/ην αναγνώστη, που μπορεί να είναι ο/η εκπαιδευτικός ή ένας συμμαθητής ή συμμαθήτρια, ένα λογοτεχνικό κείμενο. Το παιδί παρατηρεί έναν έμπειρο αναγνώστη να διαβάζει και καλείται να διαβάζει κι αυτό παράλληλα.

²⁵ Βλ. και: <http://peroma.web.auth.gr/peroma/sites/roma/files/files/odhgosgrammatismou.pdf>

²⁶ Βλ. και: http://peroma.web.auth.gr/peroma/sites/roma/files/files/2292015_15.pdf

Διάβασμα με καθοδήγηση (Guided Reading): Ο/Η εκπαιδευτικός έχει σύντομες συναντήσεις με μεμονωμένα παιδιά ή με μικρές ομάδες παιδιών για να συζητήσουν, να χαρούν και να εκτιμήσουν τη λογοτεχνική γλώσσα και να ανταλλάξουν απόψεις. Υποδεικνύει τις κατάλληλες ερωτήσεις που θα πρέπει να θέτουν τα παιδιά στον εαυτό τους για το κείμενο ή για το συγγραφέα καθώς το διαβάζουν, έτσι ώστε να ασκούνται στην κριτική ανάγνωση. Συχνά παιδιά και εκπαιδευτικοί χρειάζεται να διαβάσουν μεγαλόφωνα κάποια κομμάτια του κειμένου, όχι για να γίνουν άμεσες διορθώσεις από τους/τις εκπαιδευτικούς, αλλά για να τονιστούν κάποια σημεία ή κάποιες εικόνες, πάνω στη συζήτηση.

Ανεξάρτητο διάβασμα (Independent Reading): Αφορά την εξατομικευμένη ανάγνωση βιβλίων. Μπορεί να καταλαμβάνει από 10' ως 30' λεπτά στο καθημερινό πρόγραμμα της τάξης. Παράλληλα τα παιδιά ενθαρρύνονται ή και δεσμεύονται με διάφορους τρόπους να διαβάζουν αντίστοιχα και στο σπίτι. Ένας τρόπος έμμεσης δέσμευσης είναι η κράτηση ημερολογίου από τα παιδιά, όπου θα καταγράφονται εντυπώσεις, θα γίνεται κριτική ή θα καταγράφονται κάποιες σκέψεις του παιδιού με αφορμή αυτό που διάβασε. Βέβαια αποφασιστικό ρόλο παίζει τόσο το οικογενειακό περιβάλλον όσο και η συνεργασία του με το σχολείο²⁷.

Σε ό,τι αφορά στη **γραφή** προτείνονται:

Μεγαλόφωνη Γραφή (Writing Aloud): Είναι μια τεχνική κατά την οποία ο/η εκπαιδευτικός λειτουργεί ως «μοντέλο» για τα παιδιά. Γράφει μπροστά στους/στις μαθητές/τριες, ενώ παράλληλα περιγράφει κάθε σκέψη του/της που προκύπτει κατά τη διαδικασία. Πρόκειται για μια αποτελεσματική τεχνική, κατά την οποία ο/η εκπαιδευτικός καθώς γράφει, αναλύει λεπτομερώς το γιατί και το πώς της γραφής του, τη φόρμα του κειμένου, τη διευθέτηση της σελίδας, τις αποστάσεις, το στυλ γραφής, την ορθογραφία, τα σημεία στίξης, την επιλογή των λέξεων. Μ' αυτόν τον τρόπο, όλες οι γλωσσικές συμβάσεις μπορούν να διδαχθούν, μόνο που διδάσκονται σ' ένα πλαίσιο ευχάριστο και φυσικό, που έχει νόημα για το παιδί. Μόλις τελειώσει το γράψιμο, αφιερώνει δυο τρία λεπτά για να κάνει στα παιδιά ερωτήσεις σχετικά με τις συμβάσεις της γλώσσας (π.χ. «γιατί άρχισα με κεφαλαίο; Γιατί έβαλα εδώ τελεία; Γιατί χρησιμοποίησα κόμμα ή τι παρατηρείτε εδώ;»). Μια άλλη πιθανή στρατηγική είναι να δείξει ο/η εκπαιδευτικός τον τρόπο με τον οποίο μπορούν τα παιδιά να ανταποκριθούν στο γραπτό κείμενο κάποιου άλλου. Στην περίπτωση αυτή ζητάει από κάποιο παιδί να διαβάσει το πρόχειρό του. Στο πρώτο διάβασμα απλά ακούει με προσοχή. Στο δεύτερο διάβασμα κρατάει σημειώσεις, που μπορούν να βλέπουν τα παιδιά. Μπορεί να χωρίσει τη σελίδα που κρατάει σημειώσεις σε δυο μέρη, ένα για να σημειώνει τα προτερήματα κι ένα για ερωτήσεις ή για τυχόν ασάφει-

ες του κειμένου κλπ. Μετά ακολουθεί συζήτηση με τρόπο που να τονίζονται τα θετικά στοιχεία του γραπτού αλλά και να δίνεται προσοχή στα ασαφή αλλά και αδύνατα σημεία του, χωρίς όμως αυτό να εκλαμβάνεται ως μομφή για το παιδί που έγραψε το κείμενο. Το σημαντικό είναι να δουν τα παιδιά όλη αυτή τη διαδικασία, να δουν το/τη δάσκαλο/α τους να κρατάει σημειώσεις, να κάνει διορθώσεις να ανταποκρίνεται στο γραπτό κάποιου ή να κάνει διορθώσεις στο δικό του/της γραπτό. Ειδικά το τελευταίο πέρα απ' όλα τα άλλα θέτει υπό αμφισβήτηση την αυθεντία του «παντογνώστη δασκάλου» που δεν κάνει λάθος ποτέ και τα ξέρει όλα.

Από Κοινού Γραφή (Shared Writing): Είναι μια διαδικασία κατά την οποία μαθητές/τριες και εκπαιδευτικοί διαπραγματεύονται νοήματα, θέματα, επιλογή λεξιλογίου μέχρι να καταλήξουν σε αποφάσεις και να συνθέσουν από κοινού ένα κείμενο. Το από κοινού γράψιμο μπορεί να πάρει **ποικίλες μορφές**, όπως:

- ▶ ιστορίες σε μεγάλα φύλλα χαρτί που κρέμονται στον τοίχο
- ▶ μεγάλα βιβλία
- ▶ ιστορίες, εκθέσεις, ποιήματα
- ▶ πρωτότυπο τέλος ιστοριών
- ▶ διασκευές
- ▶ ημερολόγιο τάξης
- ▶ καταγραφή παρατηρήσεων κατοικίδιων ζώων, φυτών, πειραμάτων
- ▶ κοινές εμπειρίες: εκδρομές, επισκέπτες στην τάξη
- ▶ νέα της μέρας
- ▶ κριτική βιβλίων

Τα πλεονεκτήματα της από κοινού γραφής είναι:

- ▶ ενισχύει και στηρίζει τη διαδικασία της ανάγνωσης
- ▶ διευκολύνει όλα τα παιδιά να συμμετέχουν
- ▶ επιτρέπει την προσεκτική εξέταση λογοτεχνικών κειμένων και των επιλογών του/της συγγραφέα ως προς τις λέξεις, το στυλ, το ύφος κλπ
- ▶ αποκαλύπτει τον τύπο γραφής-ορθογραφίας, στίξης, γραμματικής
- ▶ δημιουργεί κείμενα για ανάγνωση που κερδίζουν το ενδιαφέρον των παιδιών
- ▶ δίνει στα παιδιά τη δυνατότητα να επικεντρωθούν στη σύνθεση μιας και μπορεί ο/η εκπαιδευτικός να παίζει το ρόλο του «γραφέα» αν τα παιδιά δεν μπορούν ακόμα να γράψουν μόνα τους
- ▶ βοηθάει τα παιδιά να δουν διαστάσεις που ίσως τους διέφευγαν
- ▶ παρέχει στο παιδί εμπιστοσύνη για τις συγγραφικές του ικανότητες δημιουργώντας ενισχυτικό περιβάλλον

²⁷ Βλ. και ό.π. σημ.22 και <http://peroma.web.auth.gr/peroma/el/node/16>

Γραφή με καθοδήγηση (Guided Writing): Όπως και στην περίπτωση της ανάγνωσης με καθοδήγηση, ο ρόλος του /της εκπαιδευτικού είναι να καθοδηγεί τα παιδιά, να ανταποκρίνεται στις ανάγκες τους και να πλαταίνει τους ορίζοντες της σκέψης τους κατά τη διαδικασία της σύνθεσης ενός κειμένου. Όπως στην ανάγνωση με καθοδήγηση, που το παιδί κρατάει το βιβλίο και διαβάζει, έτσι και στη γραφή με καθοδήγηση το παιδί κρατάει το μολύβι και γράφει, ενώ στις δυο προηγούμενες περιπτώσεις το μεγαλύτερο μέρος του γραψίματος το αναλάμβανε ο/η εκπαιδευτικός. Ο ρόλος του/της εκπαιδευτικού σ' αυτή τη στρατηγική είναι να διευκολύνει τα παιδιά να εκφράσουν τις σκέψεις τους ξεκάθαρα και με συνέπεια στις συμβάσεις της γλώσσας. Να ενισχύσει δηλαδή το παιδί, στην προσπάθειά του να ανακαλύψει τις δυνατότητες του στο γραπτό λόγο, χωρίς να παραβλέπει ότι το παιδί πρέπει να έχει την πλήρη κυριότητα του κειμένου του, εφόσον ο τελικός σκοπός είναι ν' αποκτήσουν τα παιδιά πλήρη ανεξαρτησία και αυτοπεποίθηση στο γράψιμό τους.

Ανεξάρτητη γραφή (Independent Writing): Ο σκοπός της ανεξάρτητης γραφής, όπως και της ανεξάρτητης ανάγνωσης, είναι να ενισχύσει την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και τη χρήση της γραφής ως μιας φυσικής και ευχάριστης μορφής έκφρασης. Επιπλέον, το παιδί γράφει χωρίς παρεμβάσεις, αφού βέβαια έχει την ευκαιρία να παρακολουθήσει αρκετές φορές το/τη δάσκαλο/α του να επιδεικνύει τη διαδικασία γραφής ή έχει δεχθεί εποικοδομητική καθοδήγηση σε προηγούμενες φάσεις²⁸.

Περιγραφική Αξιολόγηση

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί η δυνατότητα χρησιμοποίησης τεχνικών και μεθόδων, οι οποίες μπορούν να αντληθούν από την εμπειρία και την πιλοτική εφαρμογή εναλλακτικών μορφών αξιολόγησης, όπως είναι η Περιγραφική αξιολόγηση²⁹.

Οι εναλλακτικές μορφές αξιολόγησης, ανέτρεψαν την κυριαρχία της «τελικής» ή «αθροιστικής» αξιολόγησης που πραγματοποιείται συνήθως στο τέλος μιας διδασκαλίας, μιας ενότητας ή μιας χρονικής περιόδου. Ανάμεσα σ' αυτές η Περιγραφική αξιολόγηση διατηρεί σημαίνοντα ρόλο γιατί έχει διττό σκοπό. Από τη μία μεριά να ανατροφοδοτήσει τη διαδικασία της διδασκαλίας ενισχύοντας το εκπαιδευτικό έργο και συνεισφέροντας στη βελτίωση των μαθητών και των μαθητριών και από την άλλη μεριά να πληροφορήσει τους μαθητές και τις μαθήτριες καθώς και τους γονείς ή τους κηδεμόνες για τα μαθησιακά αποτελέσματα.

Πρόκειται λοιπόν για μια συνεχή διαδικασία που μπορεί να συμβάλει στη βελτίωση τόσο της διδασκαλίας όσο και της μάθησης. Βασί-

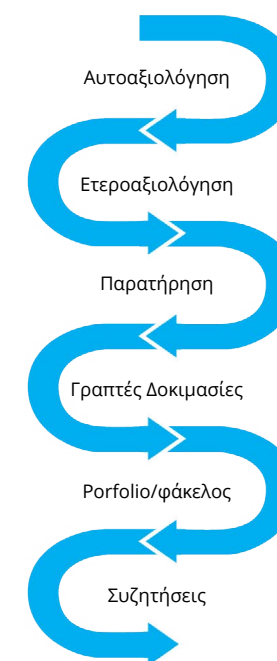
²⁸ Βλ. και υλικό με την επιστημονική ευθύνη της κ. Ευαγγελίας Τρέσσου π.χ. <http://peroma.web.auth.gr/peroma/sites/roma/files/files/DigitTale.pdf>

²⁹ Βλ. και <http://iep.edu.gr/el/component/k2/content/39-pilotiki-efarmogi-tis-perigrafikis-aksiologisis>, απ' όπου και όλες οι σχετικές αναφορές και τα παραθέματα σ' αυτήν την υποενότητα

κή παραδοχή της, η οποία αποτελεί και τον πυλώνα της προσέγγισης των μαθητών και μαθητριών Ρομά είναι ότι κάθε μαθητής και κάθε μαθήτρια ακολουθεί διαφορετική μαθησιακή πορεία ανάλογα με τις εμπειρίες του/της, τα ενδιαφέροντά του/της αλλά και τον τρόπο ή τον ρυθμό με τον οποίο μαθαίνει. Γι' αυτό πάντοτε οφείλουμε να έχουμε κατά νου ότι κινούμαστε σε δύο επίπεδα συνεχώς, επιδιώκοντας α) την αξιολόγηση της μάθησης και β) την αξιολόγηση για τη μάθηση. Η αξιολόγηση για τη μάθηση είναι σημαντική γιατί εμπλέκει τους/τις μαθητές στην αξιολόγησή τους και τους προσφέρει ανατροφοδότηση ώστε να μπορούν να κατανοήσουν το σημείο στο οποίο βρίσκονται και το σημείο στο οποίο επιδιώκεται να φθάσουν. Η αξιολόγηση της μάθησης αναφέρεται στην αξιολόγηση του μαθητή και της μαθήτριας στο τέλος μιας χρονικής περιόδου και δίνει έμφαση στην πρόοδο που έχει επιτύχει ο/η μαθητής/-ήτρια αλλά και τους τομείς που χρειάζονται βελτίωση αναφορικά με τους στόχους που ο/η εκπαιδευτικός σε συνεργασία ίσως και με τους μαθητές και τις μαθήτριες έχει θέσει.

Ενδεικτικοί μέθοδοι/τρόποι αξιολόγησης, οι οποίοι μπορούν να χρησιμοποιηθούν με έναν τέτοιο προσανατολισμό:

1. η αυτοαξιολόγηση,
2. η ετεροαξιολόγηση,
3. η παρατήρηση,
4. οι γραπτές δοκιμασίες,
5. ο φάκελος μαθητή/-ήτριας και
6. οι συζητήσεις.



- α) Για την αυτοαξιολόγηση. Ενδεικτικές ερωτήσεις αυτοαξιολόγησης που μπορούν να χρησιμοποιηθούν: Πού δυσκολεύτηκα; Πού κόλλησα; Τι έκανα για να ξεπεράσω τις δυσκολίες; Τι με βοήθησε περισσότερο; Σε ποιον απευθύνθηκα για βοήθεια και πόσο αποτελεσματικό ήταν αυτό; Τι καινούργιο έμαθα;

β) Σχετικά με την ετεροαξιολόγηση: Η ετεροαξιολόγηση περιγράφεται ως μια στρατηγική που εμπεριέχει κρίσεις μαθητών για την εργασία άλλων μαθητών, και η οποία συνήθως αναπτύσσεται όταν οι μαθητές εργάζονται μαζί σε συνεργατικές ή κοινές δραστηριότητες μάθησης. Εξετάζουμε σε κάποιες περιπτώσεις το ενδεχόμενο οι μαθητές και οι μαθήτριες να αξιολογούν ανώνυμες εργασίες για αντικειμενική ανατροφοδότηση. Είμαστε έτοιμοι να δώσουμε ανατροφοδότηση στην ανατροφοδότηση των μαθητών/-τριών στους συμμαθητές και τις συμμαθήτριές τους. Παρουσιάζουμε παραδείγματα ανατροφοδότησης διαφορετικής «ποιότητας» και συζητάμε στην τάξη ποια μορφή ανατροφοδότησης είναι χρήσιμη και γιατί.

γ) Σχετικά με τους τρόπους παρατήρησης, έχουν καταλογογραφηθεί αρκετές μορφές:

1. Ανεκδοτικές καταγραφές: Η ανεκδοτική καταγραφή είναι μια σχετικά σύντομη, ανοιχτή, αφηγηματική, άλλοτε τυπική και άλλοτε άτυπη μορφή παρατήρησης και καταγραφής διαφόρων πλευρών της ανάπτυξης ή/και της συμπεριφοράς ενός παιδιού ή μιας ομάδας παιδιών (Puckett & Diffily, 2004· Gullo, 2005). Οι ανεκδοτικές καταγραφές μας λένε μια «ιστορία», καθώς περιγράφουν τι έγινε, πότε έγινε, πού έγινε και τι ειπώθηκε.
2. Τρέχουσες καταγραφές: Η τρέχουσα καταγραφή είναι μια λεπτομερής καταγραφή όλων των πράξεων του μαθητή ή της μαθήτριας σε μια ορισμένη χρονική περίοδο. Ο/Η εκπαιδευτικός παρατηρεί τι ακριβώς λέει και κάνει ο/η μαθητής/-ήτρια ή και μια ομάδα μαθητών ή μαθητριών. Προκειμένου να προλαβαίνει την καταγραφή όλων όσων συμβαίνουν γύρω του/της, ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να χρησιμοποιεί συντομογραφίες ή λέξεις-κλειδιά.
3. Κλίμακες ελέγχου: Οι κλίμακες ελέγχου είναι συνήθως ένας κατάλογος συμπεριφορών, δεξιοτήτων, γνώσεων του/της μαθήτριας σε έναν συγκεκριμένο τομέα (γνωστικό, συναισθηματικό, κοινωνικό κ.λπ.) ή γνωστικό αντικείμενο του αναλυτικού προγράμματος (μαθηματικά, γλώσσα κ.λπ.). Το περιεχόμενο των κλιμάκων διαφέρει ανάλογα με την ηλικία των παιδιών και το επίπεδο ανάπτυξής τους.
4. Κλίμακες διαβάθμισης (ρουμπρίκες): Πρόκειται για κλίμακες διαβαθμισμένων κριτηρίων σε ποιοτικά επίπεδα με διάφορους άξονες.



Σχήμα 13: Τρόποι παρατήρησης (πηγή: Inclusive Schools For Roma)

δ) Για τις γραπτές δοκιμασίες ακολουθούμε τις Οδηγίες των θεσμικών κειμένων, οι οποίες είναι και δεσμευτικές.

ε) Σχετικά με το portfolio (φάκελο) μαθητή και μαθήτριας, οφείλουμε πρώτα να καθορίσουμε το περιεχόμενο:

1. του σκοπού του φακέλου:
 - Ποιος και γιατί τον δημιουργεί;
 - Σε ποιους απευθύνεται ο φάκελος;
2. του χρονικού διαστήματος αξιοποίησης του φακέλου,
3. της κατηγορίας και της μορφής του φακέλου,
4. του περιεχομένου του φακέλου,
5. της συχνότητας και του τρόπου αξιολόγησης του φακέλου και των προσώπων που θα εμπλακούν στην αξιολόγηση του φακέλου (π.χ. μόνο ο/η εκπαιδευτικός ή και ποιος/α άλλος/η).



Σχήμα 14: Σχεδιασμός portfolio μαθητών (πηγή: Inclusive Schools For Roma)

Δεν πρέπει να λησμονούμε ότι το portfolio (ο Φάκελος) του μαθητή και της μαθήτριας είναι συγχρόνως μέθοδος αξιολόγησης και υλικό προς αξιολόγηση. Ως μέθοδος συνιστά τη συστηματική και οργανωμένη συλλογή ενδείξεων που χρησιμοποιούνται από τον/την εκπαιδευτικό και τον μαθητή ή τη μαθήτρια, για να παρακολουθήσουν την ανάπτυξη των γνώσεων, των δεξιοτήτων και των στάσεων του/της σε ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και να στοχαστούν για την αναπτυξιακή του/της πορεία ο φάκελος μπορεί να δώσει το έναυσμα για μια επί της ουσίας επικοινωνία ανάμεσα στον/στην εκπαιδευτικό και τους μαθητές και τις μαθήτριες, κατά τη συνομιλία και τον κοινό τους στοχασμό σχετικά με τα μαθησιακά αποτελέσματα και τους τομείς που χρειάζονται βελτίωση.

6. Οι συζητήσεις λαμβάνουν χώρα πάντοτε στο πλαίσιο ενός ανοιχτού, ισότιμου και δημοκρατικού διαλόγου ο οποίος καθοδηγείται από τον/την εκπαιδευτικό με τις κατάλληλες ερωτήσεις, αλλά και με την πρόκληση διατύπωσης ερωτημάτων εκ μέρους των μαθητών. Είναι μια πολύτιμη και γι' αυτό απαραίτητη εκπαιδευτική διαδικασία.³⁰

³⁰ Λεπτομέρειες και πολλά παραδείγματα υπάρχουν στα αντίστοιχα εκπαιδευτικά υλικά που εκπονήθηκαν από το Ι.Ε.Π.
Π.χ. http://iep.edu.gr/images/IEP/Modules/Sf_Categories_II_for_K2/Perigrafiki_Axiologisi/2019/Odigo/3a_Perigrafiki_GYMNASIO_A_NEW.pdf

Β. Δραστηριότητες

Δραστηριότητα του Μεγάλου Βιβλίου:

Για να κάνουν το μεγάλοφωνο διάβασμα μια ευχάριστη εμπειρία, ερευνητές στην Ν. Ζηλανδία και Αυστραλία συνέλαβαν την ιδέα του Μεγάλου Βιβλίου. Μεγέθυναν δηλαδή γνωστά και αγαπημένα βιβλία παιδικής λογοτεχνίας, έτσι ώστε όλη η τάξη να μπορεί να βλέπει τα γράμματα και τις εικόνες εύκολα. Στη συνέχεια γράφτηκαν πολλά πρωτότυπα Μεγάλα Βιβλία που διαθέτουν αντίστοιχα κι έναν ικανό αριθμό αντιτύπων σε κανονικό μέγεθος για να μπορούν τα παιδιά να τα διαβάζουν και μόνα τους. Η μεγάλοφωνη ανάγνωση φέρνει σε επαφή το παιδί με το βιβλίο δημιουργώντας κίνητρο για να γίνει το ίδιο αναγνώστης και συμβάλλει στην ανάπτυξη τόσο του προφορικού όσο και του γραπτού λόγου. Η επιλογή κειμένων προς ανάγνωση πρέπει να είναι τέτοια, ώστε να είναι κατανοητά αλλά και να προάγουν τη μόρφωση, δηλαδή να ενισχύουν τα όσα είδη γνωρίζουν τα παιδιά (Cummins, 2002).

Συνοψίζοντας-συμπεραίνοντας

Τελικά, πώς η συμπερίληψη της ατομικότητας και της μοναδικότητας των μαθητών και μαθητριών δεν θα αποβεί σε βάρος της καλλιέργειας μιας κοινής παιδείας; Λαμβάνοντας υπόψη το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο, πώς είναι δυνατόν να διασφαλιστεί η συμμετοχή όλων των μαθητών και μαθητριών σε μια κοινή παιδεία, μέσα από τη μοναδικότητα των εμπειριών, των ενδιαφερόντων τους και των ιδιαίτερων τρόπων με τους οποίους μαθαίνουν;

Στις δημοκρατικές κοινωνίες κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει το δικαίωμα όλων στην εκπαίδευση. Στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες, η πρόσβαση στις υποχρεωτικές βαθμίδες εκπαίδευσης αποτελεί αναφαίρετο δικαίωμα για όλα τα παιδιά, ανεξάρτητα από το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτισμικό τους υπόβαθρο, τις συνθήκες και τον τρόπο ζωής τους και τις ποικίλες υπαγωγές σε κοινωνικές κατηγορίες (Perrenoud, 2005, Meirieu, 1991).

Υπάρχει, ωστόσο μια σειρά αλληλοεξαρτώμενων ζητημάτων τα οποία υπεισέρχονται από τη στιγμή που σε πρώτο πλάνο θέσουμε την παροχή ίσων ευκαιριών εκπαίδευσης σε όλους. Το πρώτο αφορά στην ευελιξία της δομής και οργάνωσης των περιεχομένων της σχολικής γνώσης τόσο στο επίσημο Πρόγραμμα Σπουδών, όσο και μέσα στην αίθουσα διδασκαλίας. Αφορά επίσης στον τρόπο με τον οποίο καθορίζονται οι σχέσεις των διάφορων περιεχομένων της σχολικής γνώσης τόσο μεταξύ τους όσο και σε σχέση με τη γνώση που προέρχεται από την καθημερινή ζωή του παιδιού στην κοινότητα. Εξαρτάται ακόμα από τη παιδαγωγική σχέση την οποία αναπτύσσει ο εκπαιδευτικός με τους μαθητές του, αλλά και από τις κοινωνικές σχέσεις των εκπαιδευτικών μεταξύ τους, και με εκείνους που βρίσκονται σε υψηλότερες θέσεις στην εκπαιδευτική ιεραρχία, καθώς και των σχέσεων μεταξύ του σχολείου και της οικογένειας. Ένα

δεύτερο ζήτημα αναφέρεται στο κατά πόσο η ετερογένεια του μαθητικού πληθυσμού λαμβάνεται υπόψη κατά το σχεδιασμό και την επιλογή των περιεχομένων των Προγραμμάτων Σπουδών. Είναι σαφές ότι η φυσική παρουσία ενός μαθητή μέσα στην τάξη του γενικού σχολείου, είναι αναγκαία, αλλά όχι ικανή συνθήκη προκειμένου να διασφαλιστεί η ισότητα των ευκαιριών στην εκπαίδευση. Είναι επίσης ιστορικά δεδομένο ότι η ετερότητα δεν είναι μια ουδέτερη κατάσταση, αλλά συνδέεται με συγκρούσεις, διακρίσεις, κυριαρχίες και αποκλεισμούς. Ένα τρίτο ζήτημα αφορά στο κατά πόσο η παιδαγωγική προσέγγιση που υιοθετείται αναγνωρίζει και αξιοποιεί τη διαφορετικότητα των μαθητών ως θεμελιώδες στοιχείο των μαθησιακών εμπειριών στο σχολείο.³¹

Στο πλαίσιο της συμπεριληπτικής οπτικής που προσπαθήσαμε να υιοθετήσουμε, πιστεύουμε ότι αναδείχθηκαν τόσο τα παιδαγωγικά ζητήματα που σχετίζονται με την συνεκπαίδευση μαθητών και μαθητριών με διαφορετικό πολιτισμικό ή/και γλωσσικό υπόβαθρο, όσο και το γεγονός ότι οι διακρίσεις και ο αποκλεισμός των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν παρά μόνο με μια ολιστική προσέγγιση, με την συνεχή και αδιάλειπτη συνεργασία όλων των κοινωνικών φορέων και προ πάντων αυτών της εκπαιδευτικής διαδικασίας. (βλ. σχ. Αζίζι-Καλατζή, κ.α. 2011)

³¹ Βλ. και: http://iep.edu.gr/images/IEP/EPISTIMONIKI_YPIRESIA/Epist_Monades/A_Kyklos/Special_Education/2020/Odigos_diaf_Nipiagogeio.pdf

Ελληνική

Αζίζι-Καλατζή, Α., Ζώνιου-Σιδέρη, Α. & Βλάχου, Α. (2011) Προκαταλήψεις και Στερεότυπα: δημιουργία και Αντιμετώπιση. ΥΠΔΒΜΘ: Ίδρυμα Νεολαίας και Δία Βίου Μάθησης.

Ανδρούσου, Α. & Ασκούνη, Ν. (2004). Ετερογένεια και Σχολείο. Κλειδιά και Αντικλείδια. ΥΠΕΠΘ-Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Ανδρούσου, Α. (2003). Κίνητρο στην εκπαίδευση. Κλειδιά και Αντικλείδια. ΥΠΕΠΘ-Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Ασκούνη, Ν. (2003). Κοινωνικές Ανισότητες στο Σχολείο. Κλειδιά και Αντικλείδια. ΥΠΕΠΘ-Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Βλάχου, Α. & Ζώνιου-Σιδέρη, Α. (2010). Σχολική ένταξη και Συνεργατικές πρακτικές των εκπαιδευτικών Γενικής και Ειδικής Αγωγής, στο Hellenic Journal of Psychology 7,2, σσ. 180-204.

Γιαννικοπούλου, Α. & Παπαδοπούλου, Μ. (2004). Η εικόνα του γραπτού μηνύματος σε κείμενα που διαβάζουν τα παιδιά: παραδείγματα από βιβλία, εφημερίδες, κόμικς και περιβάλλοντα γραπτού λόγου. Στο Π. Παπούλια-Τζελέπη, Ε. Τάφα (επιμ.). Γλώσσα και Γραμματισμός στη Νέα Χιλιετία. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 81-98.

Δαφέρμου Χ., Κουλούρη, Π., Μπασαγιάννη, Ε. (2006). Οδηγός Νηπιαγωγού: Εκπαιδευτικοί σχεδιασμοί – Δημιουργικά περιβάλλοντα μάθησης. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων & Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων.

Δραγώνα, Θ. (2003). Ταυτότητα και Εκπαίδευση. Κλειδιά και Αντικλείδια. ΥΠΕΠΘ-Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Ζωγραφάκη, Μ. (2004). Κοινωνικό πλαίσιο και διδακτική πράξη. Κλειδιά και Αντικλείδια. ΥΠΕΠΘ-Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Ζώνιου-Σιδέρη, Α., Καραγιάννη, Π., Ντεροπούλου-Ντέρου, Ε., Παπασταυρινίδου, Γ., Σπανδάγου, Η. (2004) Η σημασία και ο ρόλος του αναλυτικού προγράμματος στην ενταξιακή εκπαίδευση των τυ-

φλών παιδιών στην Ελλάδα, Στο: Ζώνιου-Σιδέρη, Α. & Σπανδάγου, Η. (επ). Εκπαίδευση και Τύφλωση. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 189-200.

Ζώνιου- Σιδέρη, Α. (2008). Αδυναμία θεωρητικού λόγου περί ένταξης: Στρεβλά σχέδια εκπαιδευτικής πολιτικής. Στο: Επιθεώρηση Ειδικής Παιδαγωγικής, τόμος 1, σελ.55-65.

Ζώνιου-Σιδέρη, Α. (2011). Οι ανάπηροι και η εκπαίδευσή τους. Αθήνα: Πεδίο.

Καραγιάννη, Π. (2008). Αναπηρία, Εκπαίδευση και Κοινωνική Δικαιοσύνη. 5ο Διεθνές Συνέδριο: Εκπαίδευση και Κοινωνική Δικαιοσύνη. Πάτρα: www.eriande.edmedu.upatras.gr

Καραγιάννη, Π. (2012). «Εκπαιδευτικές Πρακτικές». Στο: Α. Ζώνιου-Σιδέρη (επιμ) Σύγχρονες ενταξιακές προσεγγίσεις. Αθήνα: Πεδίο, σσ 421-436.

Καριώτογλου, Π. & Τσελφές, Β. (2000). Αναλυτικά Προγράμματα Φυσικών Επιστημών: Επιστημολογική, Διδακτική και Θεσμική προσέγγιση, Επιθεώρηση Φυσικής, 31, 19-28.

Σκούρτου, Ε., Βρατσάλης, Κ. & Γκόβαρης, Χ. (2004) Μετανάστευση στην Ελλάδα και εκπαίδευση: Αποτίμηση της υπάρχουσας κατάστασης – προκλήσεις και προοπτικές βελτίωσης. Εμπειρογνωμοσύνη για λογαριασμό του Ι.ΜΕ.ΠΟ. Εκδ. Πανεπιστημίου Αιγαίου.

Σολομών, Ι. (1991). Εισαγωγή στην προβληματική της πολιτικής αναγωγής του Basil Bernstein. Στο: Basil Bernstein Παιδαγωγικοί κώδικες και κοινωνικός έλεγχος. 2^η έκδοση. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σσ. 15-39.

Σολομών, Ι. (1994). Εκπαιδευτική δράση και κοινωνική ρύθμιση των υποκειμένων: γνώση, πειθαρχία και το πεδίο του σχολείου. Στο: Σολομών, Ι. & Κουζέλης, Γ. (επ). Πειθαρχία και Γνώση. Αθήνα: Ε.Μ.Ε.Α., σσ. 113, 144.

Τσιαντής, Κ. Ν. (2005). Η σημασία της παιδείας στην τεχνολογία για τη σύγχρονη Ελλάδα, Αθήνα: Πρακτικά Διημερίδας Τεχνολογίας, Α' Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Αθήνας.

Φραγκουδάκη, Α. (1984). Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης. Θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο. Αθήνα: Παπαζήσης.

Χαραμής, Π. (2012). Η ένταξη των παιδιών με ειδικές ανάγκες στην εκπαίδευση: το ζήτημα της αξιολόγησης. Στο: Ζώνιου-Σιδέρη, Α. (επ). Σύγχρονες ενταξιακές προσεγγίσεις. Αθήνα: Πεδίο, σσ. 399-420.

Χατζηγεωργίου, Γ. (1999). Γνώθι το curriuculum. Αθήνα: Ατραπός.

Χοντολίδου, Ε. (2004). Διδασκαλία σε ομάδες. Κλειδιά και Αντικλείδια, ΥΠΕΠΘ, Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Μεταφρασμένη στα ελληνικά

Altrichter, H., Posch P. & S. Bridget (2001). Οι εκπαιδευτικοί ερευνούν το έργο τους. Μια εισαγωγή στις μεθόδους της έρευνας δράσης, μτφρ. Μαρία Δεληγιάννη. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Anderson, Richard, κ.ά. (1994). Πώς να δημιουργήσουμε ένα έθνος από αναγνώστες, επιμ. Στέλλα Βοσνιάδου, μτφρ. Α. Αρχοντίδου, Ι. Μπίμπου, Φ. Παπαδημητρίου, Σ. Βοσνιάδου. Αθήνα: Gutenberg.

Cummins, Jim, Ταυτότητες υπό Διαπραγμάτευση. Εκπαίδευση με σκοπό την Ενδυνάμωση σε μια Κοινωνία της Ετερότητας, εισαγ. επιμ. Ελένη Σκούρτου, μετάφρ. Σουζάνα Αργύρη, Αθήνα, Gutenberg, 2002.

Ξενόγλωσση

Colley, H. (2003). Engagement mentoring for socially excluded youth: Problematising an 'holistic' approach to creating employability through the transformation of habitus. British Journal of Guidance and Counselling, 31:1, 77-9.

Hayward, M. (2017). Teaching as a primary therapeutic intervention for learners from refugee backgrounds. Intercultural Education 28(2), 165-181.

Matthews, J. (2008) Schooling and settlement: refugee education in Australia, International Studies in Sociology of Education, 18:1, 31-45.

McBrien, J. L. (2005). Educational Needs and Barriers for Refugee Students in the United States: A Review of the Literature, Review of Educational Research, 75:3, 329-364.

Pinson, H. Arnot, M. (2010). Local conceptualisations of the education of asylum seeking and refugee students: from hostile to holistic models, International Journal of Inclusive Education 14:3, 247-267.

Rutter, J. (2006). Refugee Children in the UK. London: Open University Press.

Οι επισημάνσεις και οι προτάσεις που παρουσιάστηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια έχουν ως κοινό ζητούμενο την ενδυνάμωση των εμπλεκόμενων στην εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά. Οι εκπαιδευτικοί, οι διαμεσολαβητές και φορείς/υπηρεσίες της τοπικής κοινωνίας είναι δυνατόν να διαμορφώσουν ένα δίκτυο συνεργασίας και συνάμα υποστήριξης των παιδιών και των οικογενειών τους που θα στερεώνεται στις έννοιες του σεβασμού στα Ανθρώπινα Δικαιώματα, στη συνυπευθυνότητα και τον αλληλοσεβασμό.

Οι οικογένειες των παιδιών Ρομά, η εκπαιδευτική κοινότητα και η τοπική κοινότητα έχουν τον δικό τους ρόλο που όμως αποκτά μεγαλύτερη δυναμική, όταν διασυνδέονται και συνεργάζονται. Η δημιουργία δικτύων συνεργασίας είναι κλειδί στην αποτελεσματική εφαρμογή πρακτικών που έχουν στόχο τη συμπερίληψη και ένταξη, καθώς προσφέρουν το πλαίσιο να μοιραστούμε τις αγωνίες και τους προβληματισμούς αλλά και να βρούμε υποστήριξη και ενθάρρυνση. Επιπλέον, διευκολύνουν την ενημέρωση, την εύρεση προτάσεων και καλών πρακτικών, την αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων.

Η αναγκαιότητα ενεργοποίησης της σχολικής κοινότητας με στόχο τη συμπερίληψη και την ένταξη απορρέει από τη θέση ότι η διαφορετικότητα δεν πρέπει να παραγκωνίζεται, αλλά να γίνεται σεβαστή ως δικαίωμα όλων και να αξιοποιείται ως πηγή μάθησης για όλους. Ειδικά για τα παιδιά Ρομά είναι σημαντικό ο σεβασμός της ταυτότητάς τους να γίνεται με τρόπο που ενισχύει τη θετική αυτο-εικόνα και την αυτοπεποίθησή τους, γεγονός που θα βοηθήσει και την οικογένεια να διαμορφώσει θετική γνώμη για το σχολικό περιβάλλον. Η αξιοποίηση θετικών προτύπων και η αναγνώριση ότι έχουν γίνει σημαντικά βήματα είναι εξίσου σημαντικά στοιχεία στην προσπάθειά μας για εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά. Είναι σημαντικό να έχουμε υπόψη ότι η μετατόπιση ατόμων και ομάδων από παγιωμένες αντιλήψεις και πρακτικές είναι μια σύνθετη και δυναμική διαδικασία που απαιτεί χρόνο, αλλά σταδιακά επιτυγχάνεται μέσα από τον σχεδιασμό, τη συνέπεια και την προεργασία σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο.

Ο παρών Οδηγός δίνει βασικές αρχές για το πώς μια σχολική μονάδα είναι δυνατό να θέσει ως ζητούμενο την καλλιέργεια κλίματος εμπιστοσύνης και υποστήριξης όλων των παιδιών με έμφαση στα παιδιά Ρομά, συνδιαμορφώνοντας δράσεις και πρακτικές σε επίπεδο σχολείου και σχολικής τάξης που θα έχουν ως αφετηρία τις ακόλουθες θέσεις:

- ▶ Στο σχολείο μας επιδιώκουμε να γνωρίζουμε τους μαθητές μας, για να τους διδάσκουμε καλύτερα.
- ▶ Στο σχολείο μας επιδιώκουμε να προσαρμόζουμε τις δράσεις και το περιεχόμενό τους στα χαρακτηριστικά των μαθητών μας, έτσι ώστε κάθε παιδί να αναπτύξουν τις δυνατότητές τους.
- ▶ Στο σχολείο μας επιδιώκουμε οι μαθητές μας να νιώθουν ασφαλείς να εκφράσουν σκέψεις, συναισθήματα και διαφωνίες.
- ▶ Στο σχολείο μας επιδιώκουμε οι μαθητές μας να εξελίσσονται, να αναλαμβάνουν ρόλους και να αξιοποιούν τα ταλέντα τους.
- ▶ Στο σχολείο μας επιδιώκουμε οι μαθητές μας να συνεργάζονται, να βοηθούν και να μαθαίνουν ο ένας τον άλλον.
- ▶ Στο σχολείο μας επιδιώκουμε να δείχνουμε στους μαθητές μας τα οφέλη της συνεργασίας και του αλληλοσεβασμού μέσα από τις δικές μας πρωτοβουλίες και συνεργασίες.
- ▶ Στο σχολείο μας αναγνωρίζουμε τη σημασία της διαφορετικότητας και την αξιοποιούμε για τη μάθηση και την εξέλιξη όλων.

Ο παρών Οδηγός αποτελεί μέρος του επιμορφωτικού και υποστηρικτικού υλικού που αναπτύχθηκε στο πλαίσιο του έργου Inclusive Schools For Roma, κατά τη διάρκεια του οποίου θα αξιοποιηθεί στις ακόλουθες δράσεις:

- ▶ Εκπαίδευση διαμεσολαβητών
- ▶ Δράσεις ενδυνάμωσης των σχολείων
- ▶ Υποστήριξη των συμμετεχόντων σχολείων για τη διαμόρφωση και εφαρμογή Σχεδίων Δράσης
- ▶ Διάχυση και υποστήριξη των ενδιαφερομένων (π.χ. εκπαιδευτικών, διαμεσολαβητών)

Οι επισημάνσεις και οι προτάσεις που παρουσιάστηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια έχουν ως κοινό ζητούμενο την ενδυνάμωση των εμπλεκόμενων στην εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά. Οι εκπαιδευτικοί, οι διαμεσολαβητές και φορείς/υπηρεσίες της τοπικής κοινωνίας είναι δυνατόν να διαμορφώσουν ένα δίκτυο συνεργασίας και συνάμα υποστήριξης των παιδιών και των οικογενειών τους που θα στερεώνεται στις έννοιες του σεβασμού στα Ανθρώπινα Δικαιώματα, στη συνυπευθυνότητα και τον αλληλοσεβασμό.



Σχήμα 15: Οι βασικοί συντελεστές της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης (πηγή: Inclusive Schools For Roma)

Οι οικογένειες των παιδιών Ρομά, η εκπαιδευτική κοινότητα και η τοπική κοινότητα έχουν τον δικό τους ρόλο που όμως αποκτά μεγαλύτερη δυναμική, όταν διασυνδέονται και συνεργάζονται. Η δημιουργία δικτύων συνεργασίας είναι κλειδί στην αποτελεσματική εφαρμογή πρακτικών που έχουν στόχο τη συμπερίληψη και ένταξη, καθώς προσφέρουν το πλαίσιο να μοιραστούμε τις αγωνίες και τους προβληματισμούς αλλά και να βρούμε υποστήριξη και ενθάρρυνση. Επιπλέον, διευκολύνουν την ενημέρωση, την εύρεση προτάσεων και καλών πρακτικών, την αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων.

Η αναγκαιότητα ενεργοποίησης της σχολικής κοινότητας με στόχο τη συμπερίληψη και την ένταξη απορρέει από τη θέση ότι η διαφο-

ρετικότητα δεν πρέπει να παραγκωνίζεται, αλλά να γίνεται σεβαστή ως δικαίωμα όλων και να αξιοποιείται ως πηγή μάθησης για όλους. Ειδικά για τα παιδιά Ρομά είναι σημαντικό ο σεβασμός της ταυτότητάς τους να γίνεται με τρόπο που ενισχύει τη θετική αυτο-εικόνα και την αυτοπεποίθησή τους, γεγονός που θα βοηθήσει και την οικογένεια να διαμορφώσει θετική γνώμη για το σχολικό περιβάλλον. Η αξιοποίηση θετικών προτύπων και η αναγνώριση ότι έχουν γίνει σημαντικά βήματα είναι εξίσου σημαντικά στοιχεία στην προσπάθειά μας για εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά. Είναι σημαντικό να έχουμε υπόψη ότι η μετατόπιση από μόνων και ομάδων από παγιωμένες αντιλήψεις και πρακτικές είναι μια σύνθετη και δυναμική διαδικασία που απαιτεί χρόνο, αλλά σταδιακά επιτυγχάνεται μέσα από τον σχεδιασμό, τη συνέπεια και την προεργασία σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο.

Ο παρών Οδηγός δίνει βασικές αρχές για το πώς μια σχολική μονάδα είναι δυνατό να θέσει ως ζητούμενο την καλλιέργεια κλίματος εμπιστοσύνης και υποστήριξης όλων των παιδιών με έμφαση στα παιδιά Ρομά, συνδιαμορφώνοντας δράσεις και πρακτικές σε επίπεδο σχολείου και σχολικής τάξης που θα έχουν ως αφετηρία τις ακόλουθες θέσεις:

- Στο σχολείο μας επιδιώκουμε να γνωρίζουμε τους μαθητές μας, για να τους διδάσκουμε καλύτερα.
- Στο σχολείο μας επιδιώκουμε να προσαρμόζουμε τις δράσεις και το περιεχόμενό τους στα χαρακτηριστικά των μαθητών μας, έτσι ώστε κάθε παιδί να αναπτύξουν τις δυνατότητές τους.
- Στο σχολείο μας επιδιώκουμε οι μαθητές μας να νιώθουν ασφαλείς να εκφράσουν σκέψεις, συναισθήματα και διαφωνίες.
- Στο σχολείο μας επιδιώκουμε οι μαθητές μας να εξελίσσονται, να αναλαμβάνουν ρόλους και να αξιοποιούν τα таланτά τους.
- Στο σχολείο μας επιδιώκουμε οι μαθητές μας να συνεργάζονται, να βοηθούν και να μαθαίνουν ο ένας τον άλλον.
- Στο σχολείο μας επιδιώκουμε να δείχνουμε στους μαθητές μας τα οφέλη της συνεργασίας και του αλληλοσεβασμού μέσα από τις δικές μας πρωτοβουλίες και συνεργασίες.
- Στο σχολείο μας αναγνωρίζουμε τη σημασία της διαφορετικότητας και την αξιοποιούμε για τη μάθηση και την εξέλιξη όλων.

Ο παρών Οδηγός αποτελεί μέρος του επιμορφωτικού και υποστηρικτικού υλικού που αναπτύχθηκε στο πλαίσιο του έργου Inclusive Schools For Roma, κατά τη διάρκεια του οποίου θα αξιοποιηθεί στις ακόλουθες δράσεις:

- Εκπαίδευση διαμεσολαβητών
- Δράσεις ενδυνάμωσης των σχολείων
- Υποστήριξη των συμμετεχόντων σχολείων για τη διαμόρφωση και εφαρμογή Σχεδίων Δράσης
- Διάχυση και υποστήριξη των ενδιαφερομένων (π.χ. εκπαιδευτικών, διαμεσολαβητών)



ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α/Α	ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ/ ΠΡΑΞΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ (σε Ελλάδα)	ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ/ ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΥΛΙΚΟ
1	Προγράμματα κατά της φτώχειας της ΕΕ (Φτώχεια II)	Ευρωπαϊκή Επιτροπή		1975-1980, 1985-1989	https://www.eaon.eu/key-events-3-eu-anti-poverty-programmes-1975-1993/				
2	«ΦΤΩΧΕΙΑ 3»: Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα για την κοινωνική και οικονομική ένταξη των λιγότερο ευνοημένων ομάδων»	Ευρωπαϊκή Επιτροπή	Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης (ΠΤΔΕ) του ΑΠΘ	1990-1994	https://users.auth.gr/gtsiakal/Poverty3/ftwxeia.htm	https://users.auth.gr/gtsiakal/Poverty3/didaktikoyliko.htm		https://users.auth.gr/gtsiakal/Poverty3/tellkiekthesi.htm	http://cprp.eled.auth.gr/?p=250
3	«Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα εκπαιδευτικών παιδαγωγικών παρεμβάσεων και στρατηγιών για τη διεκδίκηση της κοινωνικής ενταξης και της πρόσπελας-μότητας σε υπηρέσιες, μειονοτικών ομάδων»	Horizon II	ΑΠΘ (Υπεύθυνη για τον τομέα της εκπαίδευσης: Ευαγγελία Τρέσσου)	1993-94	http://cprp.eled.auth.gr/?p=253				

Α/Α	ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ/ ΠΡΑΞΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ (σε Ελλάδα)	ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ/ ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΥΛΙΚΟ
4	Ecos-Ouverture: Ταγάνοι στις Τοπικές Κοινότητες	Κοινότητα Πρωτοβουλία ECOS OUVERTURE	ΑΠΘ (Υπεύθυνη για τον τομέα της εκπαίδευσης: Ευαγγελία Τρέσσου)	1994-1995	http://cprp.eled.auth.gr/?p=258				
5	«Εκπαίδευση Παλιννοστούντων και Αλλοδαπών Μαθητών»	ΕΠΕΑΕΚ II	ΚΕΔΑ του ΕΚΠΑ (Υπεύθυνος Έργου: Γεώργιος Μάρκου)	1997-2001 (Α' Περίοδος)	https://www.keda.uoa.gr/programs.php	https://www.keda.uoa.gr/epam/ed_material.html			
6	«Εκπαίδευση Ταγανιστών» (Α' Φάση)	ΕΠΕΑΕΚ	Πανεπιστήμιο (Επιστημονικός υπεύθυνος: Α. Γκόταβος)	1997-2001	http://exclusion.rep.uoi.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=82&Itemid=74			http://exclusion.rep.uoi.gr/images/Ex_Ax_2000.pdf	
7	«Εκπαίδευση Μουσουλμανοπαίδων» (ΠΕΜ)	ΕΠΕΑΕΚ	Πανεπιστήμιο Αθηνών	1998-1999	http://cprp.eled.auth.gr/?p=244				
8	«Εκπαίδευση Παλιννοστούντων και Αλλοδαπών Μαθητών»	ΕΠΕΑΕΚ II	ΚΕΔΑ του ΕΚΠΑ (Υπεύθυνος Έργου: Θεόδωρος Παπακωνσταντίνου)	2002-2004 (Β' Περίοδος)	https://www.keda.uoa.gr/programs.php	https://www.keda.uoa.gr/epam/ed_material.html			
9	«Ένταξη Ταγανιστών στο σχολείο» (Β' Φάση)	ΕΠΕΑΕΚ II	Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων (Επιστημονικός Υπεύθυνος: Π. Παπακωνσταντίνου)	2002-2004	http://repository.edull.gr/edu/llw/retrieve/1285/218.pdf	http://exclusion.rep.uoi.gr/ROMA/index_edu_books.htm	http://exclusion.rep.uoi.gr/ROMA/epim_yliko.htm	http://exclusion.rep.uoi.gr/images/Ex_Ax_2004.pdf	http://reader.ekt.gr/bookreader/show/index.php?lib=EDULL&item=282_01#page/1/mode/2up http://www.ha.uth.gr/index.php?page=socaresearch-tsigganopaida1

Α/Α	ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟ-ΓΡΑΜΜΑΤΟΣ/ ΠΡΑΞΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ (σε Ελλάδα)	ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΕΠΙΜΟΡ-ΦΩΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ/ ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΥΛΙ-ΚΟ
10	Πλαίσιο Προ-γράμματος για την Εκπαίδευση Ταγγάνων: Βα-σικές δεξιότητες (επίπεδο 0)	ΕΠΕΑΕΚ II	ΙΔΕΚΕ της Γ.Γ. Εκπαίδευσης Ενηλίκων	2003-2004	http://cprp.eled.auth.gr/?p=191	http://peroma.web.auth.gr/peroma/sites/roma/docs/032.pdf			
11	«Δεκαετία της Ένταξης των Ρομά 2005-2015»/ «Roma Decade» (The Decade for Roma Inclusion 2005-2015)	ΕΕ και Ίδρυμα Ανοικτής Κοι-νωνίας	Δεν υλοποιήθη-κε στην Ελλάδα	2005-2015	https://www.rcc.int/romaintegration2020/ https://www.rcc.int/romadecade/	https://www.rcc.int/romadecade/fold/decade%20implementation/5%20Decade%20Secretariat%20Reports/Decade%20Intelligence%20Report_Factors%20for%20success%20or%20failure%20of%20Roma%20inclusion%20projects%20(2014).pdf			
12	«Ένταξη Ταγ-γανοπαιδών στο σχολείο» (Γ' φάση)	ΕΠΕΑΕΚ II	Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας επι-στημονικά υπεύ-θυνος: Ν. Μή-της	2006-2008				http://exclusion.pap.uoi.gr/images/Ex_Ax_2008.pdf	

Α/Α	ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟ-ΓΡΑΜΜΑΤΟΣ/ ΠΡΑΞΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ (σε Ελλάδα)	ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΕΠΙΜΟΡ-ΦΩΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ/ ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΥΛΙ-ΚΟ
13	«Ένταξη παιδιών Παλιννοστο-ντών και Αλλοδα-πών στο σχολείο για την Αθήνα Εκπαίδευση»	ΕΠΕΑΕΚ II	ΚΕΔΑ του ΕΚΠΑ (Επιστημονικά υπεύθυνος: Ιω-άννης Καρακώ-στας)	2006-2008 (Γ' Περίοδος)	https://www.keda.uoa.gr/epam/	https://www.keda.uoa.gr/epam/ed_material.html			
14	«Ένταξη παι-διών παλιννο-δών παλιννο-στούντων και αλλοδαπών στο σχολείο - για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Γυ-μνάσιο)»	ΕΠΕΑΕΚ II	ΑΠΘ	2006-2008		http://www.diapolis.auth.gr/index.php/ekp-yliko/2013-11-07-09-06-25/2013-11-07-09-11-51			
15	«Εκπαίδευση & Συμβουλευτι-κή Υποστήριξη των Οικογενειών Ταγγάνων, Πα-λιννοστούντων & Μεταναστών»	ΕΠΕΑΕΚ II	Γ.Γ.Δ.Β.Μ., Ιν-στιτούτο Διαρ-κογών Εκπαίδευ-σης Ενηλίκων (Ι.Δ.ΕΚ.Ε)	2006-2008	https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/guides/adult_education/page_021.html#	http://reader.ekt.gr/bookReader/show/index.php?lib=EDUULL&item=127&bitsream=127_01#page/1/01#page/1/mode/2up			
16	«Εκστρατεία: Dosta! Αρκεταί Ξεπεράσατε τις προκαταλήψεις, γνωρίσατε τους Ρομά!»	Συμβούλιο της Ευρώπης (CoE)	ΑμΚΕ «Αντίτρο-πον»	2006-2019	https://www.coe.int/en/web/roma-and-travellers/dosta-in-greece				

Α/Α	ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟ-ΓΡΑΜΜΑΤΟΣ/ ΠΡΑΞΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ (σε ΕΛΛάδα)	ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΕΠΙΜΟΡ-ΦΩΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ/ ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΥΛΙ-ΚΟ
17	«ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ(-Σχολείο 21ου αιώνα)-Η Μετάβαση: Πολιτισμός και ένταξη ΕΚΟ στα δημοτικά σχολεία – ΑΠ1, ΑΠ2, ΑΠ3»	ΕΣΠΑ (2007-2013)	Επιτελική Δομή ΕΣΠΑ-Τομέας Παιδείας	2007-2013	https://www.epitelliki.minedu.gov.gr/eye/index.php/29-dhmosiouthta-ergwn/265-neo-sxoleio-eko				
18	Πλαίσιο Προ-γράμματος για την Εκπαίδευση Ταγγάνων: Βασικές δεξιότητες (επίπεδο 1)	ΕΣΠΑ (2007-2013)	Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων της Γενικής Γραμματείας Εκπαίδευσης Ενηλίκων	2007-2013		https://dmaked.pdesch.gr/attachments/article/454/03.%CE%A4%CF%83%CE%B9%CE%B3%CE%BD%CE%BF%CE%B9%20%E2%80%93%83%89%CF%83%CF%83%CE%B9%9%CE%84%CE%B5%7%CF%84%CE%B5%CF%82%20%CE%99.pdf			

Α/Α	ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟ-ΓΡΑΜΜΑΤΟΣ/ ΠΡΑΞΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ (σε ΕΛΛάδα)	ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΕΠΙΜΟΡ-ΦΩΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ/ ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΥΛΙ-ΚΟ
19	Σχέδιο δράσης για την πρόληψη ή/και την καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων κάθε είδους, την ανάδειξη της σημασίας της διαφορετικότητας και την καταπολέμηση της βίας στα σχολεία (Action Plan vs racism at schools)	ΕΣΠΑ (2007-2013)	Institute for Rights, Equality and Diversity (I-RED)	2010-2012	http://www.i-red.eu/?i=institute_el/projects.78		http://www.i-red.eu/resources/projects-files/program_mata_entaxis_paidion_roma.pdf		http://www.i-red.eu/resources/projects-files/sxedio-drasis-ereyna-katagragi-axiologisi-anagori-ekpaideytikon.pdf

Α/Α	ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟ-ΓΡΑΜΜΑΤΟΣ/ ΠΡΑΞΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ (σε Ελλάδα)	ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΕΠΙΜΟΡ-ΦΩΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ/ ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΥΛΙ-ΚΟ
20	«Εκπαίδευση των παιδιών Ρομά»	ΕΣΠΑ (2007-2013)	ΚΕΔΑ του ΕΚΠΑ (Επιστημονικός Υπεύθυνος (δι-αδοχ.): Γ. Παπα-κωνσταντίνου, Γ. Μάρκου , Χρ. Παρθέντζ) με τη συνεργασία του ΙΔΕΚΕ) ΕΚΠΑ (κύριος δι-καούχος), ΑΠΘ, ΠΘ, Πανεπιστή-μιο Αιγαίου (συ-μπράττοντες φορείς)	2010-2013 (με παρατάσεις έως το 2015)	https://www.keda.uoa.gr/roma/	https://www.keda.uoa.gr/roma/index.php/material	http://www.gsoe.edu.gr/attachments/article/765/%CE%97%20%CE%95%CE%BA%CF%80%CE%BF%CE%AF%CE%B4%CE%85%CF%83%CE%B7%20%CF%84%CF%89%CE%BD%20%CE%A4%CF%83%CE%B9%CE%83%CE%8B%CE%83%CE%BD%20%CE%95%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%BF%.pdf	https://www.keda.uoa.gr/roma/files/book_roma_2013.pdf	https://www.keda.uoa.gr/roma/files/16selido_2015_web.pdf

Α/Α	ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟ-ΓΡΑΜΜΑΤΟΣ/ ΠΡΑΞΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ (σε Ελλάδα)	ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΕΠΙΜΟΡ-ΦΩΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ/ ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΥΛΙ-ΚΟ
21	«Εκπαίδευση των παιδιών Ρομά στις Πε-ριφέρειες Κε-ντρικής, Δυτι-κής, Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης»	ΕΣΠΑ (2007-2013)	ΠΤΔΕ του ΑΠΘ Επιστημονικά (υπεύθυνη του Έργου: Ε. Τρέο-σου)	2010-2015 (σχ. έτη 2010-2013)	http://cprp.edel.auth.gr/?p=181	http://peroma.web.auth.gr/peroma/el/node/169	http://peroma.web.auth.gr/peroma/el/node/16		http://peroma.web.auth.gr/peroma/sites/roma/files/files/2292015_15.pdf
22	«Εκπαίδευση των παιδιών Ρομά» στις περι-φέρειες Βορείου και Νοτίου Αι-γαίου	ΕΣΠΑ (2007-2013)	Πανεπιστήμιο Αιγαίου (Επιστη-μονικά υπεύ-θυνη: κ. Ελένη Σκούρτου)	2010-2013	https://sites.google.com/site/romarodos/home		https://drive.google.com/drive/folders/0B5e_Re5UGRTabFR-R2JlMZThqd2c		https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/PRIMEDU390/roma8.pdf
23	«Εκπαίδευση των παιδιών της μουσουλμανικής μειονότητας στη Θράκη»	ΕΣΠΑ (2007-2013)	ΕΚΠΑ (Επιστη-μονική Υπεύθυ-νη Έργου: Θά-λεια Δραγώνα)	2010-2013	https://museduc.gr/el/%CE%84%CE%BF-%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%83%CF%81%CE%81%CE%BC%CE%BF	https://www.keda.uoa.gr/roma/index.php/material			
24	«Εκπαίδευση αλ-λοδαπίων και πα-λιννοστούντων μαθητών»	ΕΣΠΑ (2007-2013)	ΑΠΘ Επιστημο-νική Υπεύθυνη Πράξης: Άννα Αναστασιά-δη-Συμεωνίδη	2010-2013	http://www.diapolis.auth.gr/index.php	http://www.diapolis.auth.gr/index.php/ekpaideutiko-yliko	http://www.diapolis.auth.gr/index.php/epimorfoi-ko-yliko		

Α/Α	ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟ-ΓΡΑΜΜΑΤΟΣ/ ΠΡΑΞΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ (σε Ελλάδα)	ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΕΠΙΜΟΡ-ΦΩΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ/ ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΥΛΙ-ΚΟ
25	«ΔΙΑΠΟΛΣ-Προγράμματα Ψυχολογικής Υποστήριξης - Πράξη «Εκπαίδευση Αλλοδαπών & Παλιννοστούντων Μαθητών»	ΕΣΠΑ (2007-2013)	ΑΠΘ Επιστημονική Υπεύθυνη Πράξης: Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη	2011-2013	http://cprp.ed.auth.gr/?p=177				
26	«Κοινωνικές Δομές Αντιμετώπισης της Φτώχειας» (ΦΕΚ 216/τ.Α'/30-09-2011)	ΕΣΠΑ (2007-2020), ΕΣΠΑ (2014-2020)	Δήμοι	2011-2013, 2014 έως σήμερα	https://www.espa.gr/el/pages/BestPracticesFS.aspx?item=1224		https://www.coe-romed.org/sites/default/files/documenta-tion/ROMED1%20Trainers%27%20Handbook.pdf	https://www.coe-romed.org/sites/default/files/Country-assessment_Greece-HEL.pdf	Κέντρα Κονό-τητας Ν. 4368 (ΦΕΚ ίδρυσης 21/ τ.Α' /21-02-2016)
27	«Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα για την Εκπαίδευση των Roma Διαμεσολαβητών» (ROMED1)	ΕΕ και Συμβούλιο της Ευρώπης	«Αντίρροπον» ΑμΚΕ	2011 έως 2013 (2εκαετίες), 2011,2012 και μία τρίτη για τις ανάγκες του ROMED2 το 2015)	https://coe-romed.org/		https://www.coe-romed.org/sites/default/files/leaflets/ROMED2%20-%20GREEK.pdf		https://www.coe-romed.org/sites/default/files/leaflets/ROMED2%20-%20GREEK.pdf
28	Δημοκρατική Διακυβέρνηση και Κοινωνική Συμμετοχή μέσω Διαμεσολάβησης (ROMED 2)	ΕΕ και Συμβούλιο της Ευρώπης	«Αντίρροπον» ΑμΚΕ	2013 έως σήμερα	http://coe-romed.org/about-romed				
29	ROMACT	ΕΕ και Συμβούλιο της Ευρώπης	μέχρι στιγμής δεν έχουν πραγματοποιηθεί δράσεις σε Ελλάδα	2013 έως σήμερα	https://coe-romed.org/		http://coe-romed.org/content/romact-handbook		

Α/Α	ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟ-ΓΡΑΜΜΑΤΟΣ/ ΠΡΑΞΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ (σε Ελλάδα)	ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΕΠΙΜΟΡ-ΦΩΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ/ ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΥΛΙ-ΚΟ
30	Πρόγραμμα DARE-Net: Δίκτυο για την κατάρτιση των εκπαιδευτικών διακρίσεων στο σχολικό περιβάλλον και δράση για την εκπαίδευση των Roma	Education and Culture DG, EACEA, Education and Training	ΑΝΤΙΓΟΝΗ - Κέντρο Πληροφόρησης και Τεκμηρίωσης για το Ρατσισμό, την Οικολογία, την Ειρήνη και τη Μη Βία Μη Κερδοσκοπική εταιρεία - Μη Κυβερνητική Οργάνωση	2012-2014	http://www.dare-net.eu/gr/index	Εκπαιδευτικό υλικό από το Συνήγορο του Πολίτη / Επιπλέον εκπαιδευτικό υλικό	http://www.dare-net.eu/cms/upload/file/strategies-to-combat-segregation-in-education-studies-english.pdf	http://www.dare-net.eu/cms/upload/file/shadow-report-on-roma-segregation-in-education-greece-greek.pdf	https://www.synigoros.gr/resources/toolip/doc/2012/02/02/romaguide.pdf
31	ROM-UP	Πρόγραμμα Δια Βίου Μάθησης (ΓΔ Εκπαίδευση και Πολιτισμό)	ΚΕΚΠΑ-ΔΙΕΚ Δήμος Βόλου	2012-2013	http://rom-up.snappages.com/project-gr		http://rom-up.snappages.com/electronic-guide.htm	http://cloud2.snappages.com/c13113aadcc60cb7b237bda53d0398570c62aa/European%20Report%201-GR.pdf	
32	Τοπική Δράση για την Local Engagement for Roma Inclusion - Multi-Annual Roma Programme (LERI)	Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (FRA)	Δήμος Αγίας Βαρβάρας, Δήμος Μεγαρέων	2013-2016	https://fra.europa.eu/en/project/2015/local-engagement-roma-inclusion-multi-annual-roma-programme			https://fra.europa.eu/en/project/2015/local-engagement-roma-inclusion-multi-annual-roma-programme	

Α/Α	ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ/ ΠΡΑΞΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ (σε Ελλάδα)	ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ/ ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΥΛΙΚΟ
33	Εξ αποστάσεως Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης - «Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Παιδιών Ρομά στις Περιφέρειες Κεντρικής Μακεδονίας, Δυτικής Μακεδονίας, Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης»	ΕΣΠΑ (2007-2013)	ΑΠΘ (Επιστημονικός Υπεύθυνος: Ευαγγελία Τρέσσου, Συντονισμός: Ελένη Ντρενογιάννη)	2012-2014	http://cprp.education.gr/?p=186		http://peroma.web.auth.gr/peroma/sites/roma/files/files/epimorfws.pdf		
34	«ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ – Ένταξη ευάλωτων κοινωνικών ομάδων (ΕΚΟ) στα δημοτικά σχολεία» ΑΠ1 «Αναβάθμιση της ποιότητας της εκπαίδευσης και προώθηση της κοινωνικής ενσωμάτωσης στις 8 περιφέρειες Σύγκλησης»	ΕΣΠΑ (2014-2020)	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ: Υ. ΠΑΙΘ. – Ειδική Υπηρεσία Εφαρμογής Εκπαιδευτικών Δράσεων (ΕΥΕ-ΕΔ) ΦΟΡΕΑΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ & ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ: Υ. ΠΑΙΘ. – Δ/νση Σπουδών Α/θμιας Εκπαίδευσης	2014 έως σήμερα	http://www.opengov.gr/ministryofjustice/?p=5975				https://www.epiteiliciminedu.gov.gr/?p=1852&lang=el (ενδεικτικά)
35	«Είμαστε όλοι Πολίτες»	ΕΟΧ (ΕΕΑ Grants)	ΑμΚΕ «Αντίτροπον» (Διαχειριστής επιχορήγησης το Ίδρυμα Μποδοσάκη)	2015-2016	http://2009-2014.eeagrants.gr/el/programma/eimaste-oloi-polites	https://www.youtube.com/watch?v=Z4de8M1W1UA			

Α/Α	ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ/ ΠΡΑΞΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ (σε Ελλάδα)	ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ/ ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΥΛΙΚΟ
36	«Ένταξη και εκπαίδευση των παιδιών ΡΟΜΑ»	ΕΣΠΑ (2014-2020)	ΕΚΠΑ (κύριος δικαιούχος), ΑΠΘ, ΠΘ (συμπράττοντες φορείς)	2016 έως 2020	https://www.keda.uoa.gr/roma/	https://www.keda.uoa.gr/roma/index.php/material			
37	«Ένταξη και εκπαίδευση των παιδιών ΡΟΜΑ» στις Περιφέρειες Κεντρικής Μακεδονίας, Δυτικής Μακεδονίας, Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης»	ΕΣΠΑ (2014-2020)	ΕΚΠΑ (κύριος δικαιούχος), ΑΠΘ, ΠΘ (συμπράττοντες φορείς)	2016-2018	http://peroma.web.auth.gr/peroma/el/node/4	https://www.keda.uoa.gr/roma/index.php/material	http://peroma.web.auth.gr/peroma/sites/roma/files/files/epimorfws.pdf		
38	PROACTIVE- Prevent Roma Discrimination Providing Mediation Skills to Police Officers	REC (Rights, Equality and Citizenship)	ΚΕ.ΜΕ.Α (Κέντρο Μελετών για Θέματα Ασφάλειας) (συντονιστής) (Εταίροι: ΑμΚΕ Αντίτροπον, Ε.Κ.Κ.Α., C.M.T. PROOPTIKI)	2016-2018	http://proactivemediators.eu/				
39	Σχέδιο Δράσης για την προώθηση των Ρομά μέσω εκπαίδευσης δράσεων που θα προωθηθούν σε συνεργασία με την εκστρατεία ευαισθητοποίησης «DOSTA»	ΕΣΠΑ (2007-2013)	ΕΥΔ ΕΠΕΑΕΚ (Ανάδοχος: Logos Associates Ε.Π.Ε.Εταιρία Ολοκληρωμένων Εφαρμογών Λόγου)		http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/3741			http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/3741	

Α/Α	ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ/ ΠΡΑΞΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ (σε Ελλάδα)	ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ/ ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΥΛΙΚΟ
40	«Ctrl + Alt + Enterprice. Αυτο-αποσχόληση για την κοινωνική ένταξη των ευάλωτων κοινωνικά Ομάδων»	Erasmus+ (ΚΑ2)	Ανατολική Α.Ε. - Αναπτυξιακή Ανώνυμη Εταιρεία ΟΤΑ Ανατολικής Θεσσαλονίκης	2015-2018	http://www.anatoliki.gr/el/sygyrimatodiotymena-erga-anthropoi-poroi/304-ctrl-alt-enterprise				
41	«Κοινωνική επιχειρηματικότητα στις κοινωνίες των Ρομά» (Social Entrepreneurship for Roma Communities- SERCo)	REC	Κέντρο Ερευνών Πανεπιστημίου Πειραιώς	2015-2017	http://serco-project.eu/		https://cesie.org/media/SERCo_Roma-mediators-Guide_GR.pdf		
42	«Ανάπτυξη της Εθνικής πλατφόρμας διαβούλευσης και διαλόγου για θέματα Ρομά» («Development of the National Roma Platform for consultation and dialogue exchange of the Greek NRCP»)	REC	Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης (Ε.Κ.Κ.Α)	2016-2017	http://www.romakka.gr/		http://ekka.org.gr/images/sampledata/SYDONISMOU/Development%20Platform.pdf		

Α/Α	ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ/ ΠΡΑΞΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ (σε Ελλάδα)	ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ/ ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΥΛΙΚΟ
43	Project Pal-“Καταπολέμηση των διακρίσεων και αντι-αβιγνανισμού στον τομέα της εκπαίδευσης και της απασχόλησης στην ΕΕ” (Project Pal “Fighting discrimination and anti-Gypsyism in Education and Employment in EU”)	REC	Ινστιτούτο Ψυχολογικών Ανάπτυξης, Ανατολική Α.Ε. - Αναπτυξιακή Ανώνυμη Εταιρεία ΟΤΑ Ανατολικής Θεσσαλονίκης	2016-2017	https://projectpal.eu/		http://projectpal.eu/roma-ambassadors/download/		
44	«Δίκτυο PAL για την υποστήριξη της επιχειρηματικότητας των Ρομά» (PAL Network for Support of the Roma Entrepreneurship)	Erasmus+ (ΚΑ2)	Ανατολική Α.Ε. - Αναπτυξιακή Ανώνυμη Εταιρεία ΟΤΑ Ανατολικής Θεσσαλονίκης	2017-2019	https://oeagroup.com/pal-network-for-support-of-the-roma-entrepreneurship/		https://projectpal.eu/empowerment-services/push-educational-training/		https://projectpal.eu/empowerment-services/push-employment-opportunities/online-curricula/
45	«Ένταξη μέσω της ανταλλαγής εμπειριών στην εκπαίδευση Νέων Ρομά» (Πρόβειοι των Ρομά - Romani Ambassadors)	Erasmus+	Ινστιτούτο Ψυχολογικών Ανάπτυξης, Eduact- Δράση στην Εκπαίδευση (φιλική παιδαγωγική μη κερδοσκοπική - σωματείο)	2018-2019	http://www.ipsa.gr/programmata/eu/wpalka-programmata/item/393-romani-ambassadors-integration-through-exchange-of-experience-in-training-of-youth-romani		https://projectpal.eu/wp-content/uploads/2019/04/C2%20Mediator%20Guide/Greek/Romani%20Ambassadors%20Manual_Greek.pdf	http://projectpal.eu/wp-content/uploads/2019/04/C1%20Strategy%20document/Greek/Ambassadors%20Greek.pdf	http://projectpal.eu/roma-ambassadors/download/

Α/Α	ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ/ ΠΡΑΞΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ (σε Ελλάδα)	ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ/ ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΥΛΙΚΟ
46	Roma Civil Monitor (RCM): «Ανάπτυξη ικανοτήτων των Ρομά φορέων της κοινωνίας των πολιτών και ενίσχυση της εμπλοκής τους στην παρακολούθηση των Εθνικών Στρατηγικών για την κοινωνική ένταξη των Ρομά». ('Capacity building for Roma civil society and strengthening its involvement in the monitoring of national Roma integration strategies')	Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Γενική Διεύθυνση Δικαιοσύνης και Καταναλωτών)	«HEROMACT», «Σύλλογος Γυναικών Ελληνίδων Τσιγγάνων Δενδροποτάμου Θεσσαλονίκης», «Ένωση Ελλήνων Τσιγγάνων Διαμεσολαβητών», «Μέγας Αλέξανδρος»-Ομοσπονδία Σωματείων Ελλήνων Τσιγγάσας, «Ρομά Χωρίς Σύνορα», «Πολιτεία Ανθρώπινων Δικαιωμάτων»	2017-2020				https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/basicpage/3034/rcm-civil-society-monitoring-report-2-greece-2018-print-gr.pdf	https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/basicpage/3172/rcm-thematic-fiche-education.pdf
47	Ido : "A youth-led alliance, building @ctive Roma citizens"	REC	ΚΕ.ΜΕ.Α (Κέντρο Μελετών για Θέματα Ασφάλειας)	2018-2019	https://alliance.eu/en/arkivi/				

Α/Α	ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ/ ΠΡΑΞΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ (σε Ελλάδα)	ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ/ ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΥΛΙΚΟ
48	Πρόγραμμα «Δι-ερεύνηση ψυχολογικών αναγκών Ρομά Δυτικής Αττικής και καλών πρακτικών στήριξης και προαγωγής της κοινωνικής ένταξης»	Περιφέρεια Αττικής	ΑΤΕΙ Αττικής		http://www.pat.gov.gr/site/index.php?option=com_content&view=article&id=199 https://www.gia-odiko-xarti-gia-ti-stirisi-kai-tin-koινωνiki-epitaksi-efpathon-omodon-tis-pe-dytik			http://www.teiath.gr/userfiles/lamvny/documents/roma/meletes/politikes.pdf	
49	CoSpiRom: Common Spaces for Integration of Roma	REC	Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (συγνιστής), ΚΕΚ-ΠΑ-ΔΙΕΚ (εταιρος)	2019-2021	http://cospirom.seduth.gr/				
50	"Inclusive schools: making a difference for Roma children"	ΕΕ και Συμβούλιο της Ευρώπης (CoE)	Δεν υλοποιείται στην Ελλάδα	2019-2021 (πilotική φάση 2017-2019)	https://pjp-eucoe.int/en/web/inclusive-education-for-roma-children				
51	«Επιμόρφωση σε πρακτικές υποστήριξης των μαθητών και των μαθητριών στο πλαίσιο της Δι-αφοροποιημένης Διδασκαλίας (ΔΔ)»	ΕΣΠΑ (2014-2020)	Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ)	2019-2022	http://www.iep.edu.gr/el/espas-2014-2020/12-epimorfosi-se-praktikes-ypostirixis-ton-mathiton-kai-ton-mathitri-ton-plaisio-tis-di-aforopimimenis-didaskalias-dd				

Α/Α	ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟ-ΓΡΑΜΜΑΤΟΣ/ ΠΡΑΞΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ (σε Ελλάδα)	ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΕΠΙΜΟΡ-ΦΩΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ/ ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΥΛΙ-ΚΟ
52	«Υποστηρικτικές παρεμβάσεις σε κοινότητες ROMA για την ενίσχυση της πρόσβασης και μείωση της εγκληματικής της εκπαίδευσης από παιδιά και εφήβους»	ΕΣΠΑ (2014-2020)	ΕΚΠΑ (Υπεύθυνος Πράξης: Χρ. Παρθένος σε συνεργασία με ΑΠΘ, Δημόκλειο Πανεπιστήμιο στήμιο Θράκης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Πανεπιστήμιο Πατρών	2020-2023	https://empedu.gov.gr/decision/ypostirnikikes-parintervaseis-se-koinotites-romaiotites-enischysitis-prosvasistis-kai-meiosi-tis-egkataleipsis-tis-ekpaideusis-aporaidia-kai-efhvous/				
53	Inclusive Schools for Roma	REC	ΙΕΠ (συντονιστής), ΑΛΛΙ, ΑμΚΕ Αντίρροπον, Πολιτιστικός Σύλλογος «Νέοι Ορίζοντες Ελλήνων Ρομά» (εταιρείοι)	2020-2022	https://inclusiveschools4roma.eu/en/				
54	«Peer2Peer: Διασύνδεση σχολείων για την καταπολέμηση της σχολικής διαρροής των Ρομά» (Peer2peer: relate schools to combat Roma dropout)	REC	ΚΕ.ΜΕ.Α (Κέντρο Μελετών για θέματα Ασφάλειας) (συντονιστής), λοιποί εταίροι: Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Ίδρυμα Θ. και Δ. Τσάτσου, ACTIONAID HELLAS, Δημ. Κοινωφελής Επιχείρηση Αγίας Βαρβάρας, Ένωση Ελλήνων Ρομά Διαμεσολαβητών και Συνεργατών τους	2019-2021	https://peer2peerproject.eu/				https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/portal/screen/how-to-participate/organisations/9046421771/project/849136/project/310768171/details

Α/Α	ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟ-ΓΡΑΜΜΑΤΟΣ/ ΠΡΑΞΗΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ (σε Ελλάδα)	ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΕΠΙΜΟΡ-ΦΩΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ/ ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΥΛΙ-ΚΟ
55	«Κοινωνική Ένταξη και Ενδυνάμωση των Ρομά»	ΧΜ ΕΟΧ	ΕΥ ΕΔ ΕΣΠΑ	2014-2021	https://eeagrants-roma.gr/index.php/el/%CE%84%CE%B1%CF%80%CF%81%CF%8C%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%B1				
56	«RomaPlatform»	REC	Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Καταπολέμησης της Φτώχειας	2021-2023	https://egroma.gov.gr/egris-tou-programmatos-romaplatform/				

